

1

VRBIS ROMAE TOPOGRAPHIA B. MAR
LIANI AD FRANCISCVM REGEM
GALLORVM EIVSDEM VRBIS
LIBERATOREM INVICTVM.

Adiecta priori eiusdem auctoris topographiae editioni in hoc opere sunt.

Vrbis, atque insignium in ea aedificiorum descriptiones, compluraque alia memoratu digna.

Errores nonnulli sublati.

Tituli, inscriptionesque non aliter, quam ipsis inerant marmoribus, emendatissime expressi, qui ab alijs hactenus neglecto ordine, & perperam in lucem editi inveniuntur.

Cum Priuilegio Pauli .III. Pont. Max. cuius exemplum in fine libri impressum est.

VIRI ROMAE TOPOGRAPHIAE
LIBRI AD EKANGIUM REGEM
GALLO-RUM RIVUM VIRI
LIBER ATQUE INVICEM

[The text in this section is extremely faint and illegible due to fading and bleed-through from the reverse side of the page. It appears to be a list or index of entries.]

FRANCISCO REGI GALLORVM

VRBIS ROMAЕ LIBE

RATORI INVICTO

B. MARLIANVS. S. D.

ROMANI Illi prisca inuictis. Rex cum maioribus, magisque necessarijs rebus animum adiecissent, huius urbis pulchritudinem cōtemnere uisi sunt. Posterius uero, atque in praesertim, qui Imperatorum memoria fuere, multo labore, summa arte, summaque impensa innumerabilibus, & praecclarissimis, ac penè immortalibus aedificijs eam ornauere. Quae tametsi maiori ex parte iniuria temporum (ut in hominum uita nihil est perpetuum) interiere: reliquiae tamen, ac ruinae illorum, quae hodie extant, adeo sunt immensae, & mirandum in modum se extollunt, ut ab extremis orbis partibus plurimos ad se se uisenda iugiter, & alliciant, & attrahant. Qui eas contemplantes, rerum magnitudine ita obstupescunt, ut ab illorum contemplatione uel inuiti abscedant, contendantque fieri non posse, ut, aut ciuium Romanorum opera, aut Regum potentia, aut ullis principum diuitijs, sed uel Gigantum manu, uel diuina potius uirtute aedificia illa fuerint excitata. Haec igitur incredibilis tantarum rerum admiratio eò nonnullos iure optimo adduxit, ut de eis iusta uolumina conscriberent, animaduertentes harum rerum cognitionem exteris hominibus, quibus uisendi urbem copia non est, iocunditati futuram, studiosis uero omnibus, & ad uaria auctorum loca explicanda necessariam, ne dum conducibilem, fore. Scripsere autem illi (quod pace ipsorum dixerim) nullo penè discrimine uera pariter, & falsa, apta, atque inepta. Tamen eos, qui primi omnium hanc scribendi prouinciam aggressi sunt, ob eam causam non indignos laude existimamus, quòd ad plura, utilioraque inuenienda, uiam posteris ostendisse uidemus. Nos tamen uiam aliam planiorem, certiorumque ingressi hanc secundam editionem eò adduximus, ut non tam de eadem re editionem, quam nouum aliquid inuentum praestitisse uideamur. Sublatis, n. aliquibus rebus, quae minus ad operis institutum facere uidebantur, adiectisq; quamplurimis, sine quibus opus imperfectum uideri poterat, additis etiam ipsius urbis, quorundamq; insignium aedificiorum descriptionibus ad exemplar accurate expressis, id effecimus, ut unumquodq; aedificium in qua parte positum fuerit, hodieque extet, facile dignosci possit. Quam ob rem hoc opus legens Rex amplissime, urbem illam cognosces, quam ab hostibus dolo captam, crudeliter direptam, turpiter in seruitutem saepe redactam maiores tui, tuq; ipse illorum uestigia secutus, in pristinam libertatem restituitis. Magno, n. exercitu celeriter comparato inuitos eos, quippe qui hanc urbem perpetuam sibi sedem delegerant, hinc abire coegisti. Quod beneficium quam magnum sit, te optime cogniturum, incredibilis uoluptatem capturum existimauimus, si ea, quae seruasti, quibus salutem dedisti, oculis cerneres. Et quanquam praecclari huius facinoris nulla hic sit insignis memoria, tamen nemo est, qui non ingenue fateatur, Romanam plus tibi, quam Decijs, quam Camillo, quam Fabijs, quam ceteris denique ciuibus, qui eam conseruauerunt, se debere. Si enim pro patria, pro suis fortunis, pro coniugibus, ac liberis uitam exponere non dubitarunt. Tu uero pro aliena urbe, pro exteris ciuibus, pro eorum templis, aris, ac focus, sola pietate, sola religione tot labores sustinuitis, tot pericula substistis, tantos sumptus fecisti, ut tuum, magis quam illorum, & maius, & praecclarius beneficium fuisse nemini sit dubium. Quapropter Christianissimi cognomero, quo summi, inuictissimi Pontifices maiores tuos appellari uoluerunt, iure optimo te nunc appellamus: Meritoq; nos hoc tibi opus dicamus, praesertim quod (ut à Re. Georgio Arminiaco Episcopo Ruthenensi legato tuo accepimus) soles, cum à publicis negotijs & laboribus bellicis es uacuus, de his praecclaris aedificijs doctos interrogare, plurimumque horum cognitione delectari. Ex

A ii

quo illud profectò apparet, quod ab omnibus ferè prædicatur, te scilicet omni disciplinarum genere ornatum esse, tèq; eisdem uehementer oblectari, atq; id propterea te unum ex principibus omnibus hac ætate doctis fauere, eosque sumopere amplexari. Quo fit, ut non arbitrer (quod nonnulli putarunt) me temere fecisse, quòd te multis laboribus, & curis districtum hoc munusculo interpellauerim, quoniam accipientis, & eiusdem prudentis idem semper est animus: Dantis uero non fortunam, sed meritum potius, & uirtutem spectare. Tametsi de omnibus rebus tuis optime speramus, futurumq; breui confidimus, ut quo magis repentina, & uehemens fuerit tempestas, eo citius fracta furorem deponat. Præcipuè quòd quemadmodum Deus Opt. Maxi. (ut in sacris literis legitur) pro pijs Regibus certare solitus est, sic dubitandum non est, quin & pro te Christianissimo Rege sit certaturus, qui quidem eius domicilium, eius templa, eius sacra, eius ministros, summum denique Pontificem ex faucibus, non hominum, sed immanium ferarum sæpenumero eripuisti. Posset hic multa alia beneficia, non in hanc solum, sed in multas alias Italiae ciuitates à te collata recensere, clementiam tuam indicare, munificentiam ostendere, ceterasque uirtutes animi eximias commemorare, uerum non est præsentis temporis, aut loci: præsertim quod si efficiendum esset, uideo me id præstare nequaquam posse. Quoniam (ut Pindarus in Pythiis inquit) ἀγε τοι δ' αἰ μεζοῦ λαί πολύμυδοι. Igitur satis erit quod attigimus: quo omnes probe norint, me non temere has lubricationes tibi Regi optimo consecrauisse. Quæ situo iudicio exactissimo, singularique prudentia longe inferiores uidebuntur, non munus, sed mecum potius dantis animam consideres, rogo. Vale.

- Aetus quid. 21.
 Aditus capitolij quot. 20.
 Aedes sacrae quae. 28.
 Aequimelum. 51.
 Aerarium ubi. 21. 41.
 Agger Tarquinij. 6. 85.
 Agon. 104.
 Ager Lucullanus. 96.
 Agonalia. 104.
 Alba. 1.
 Albulia. 104.
 Almon. 70.
 Alta Semita. 89.
 Ambitus quid. 89.
 Ambitus urbis. 5. 6. 8. 9. 11.
 Ambulationes Octavij. 18.
 Ambulatio Crassipedis. 16.
 Amphiteatrum quid. 72.
 T. Vespasiani. 78.
 Statilij Tauri. 72.
 Claudij imp. 77. 96.
 Angiportus Clivij Capitoliij. 20.
 Antrum Fauni & Pici. 67.
 Antrum Cyclopi. 78.
 Anio flu. 115.
 Apodyteria. 69.
 Aquae urbis. 76.
 Aqua ex Tiberi Rosos esse. 72.
 Aquae ductus cur inuenti. 72.
 Aquarum utilitas. 72.
 Aquarum libra. 73.
 Aquae piscinis exceptae. 73.
 Aquae signino purgabatur. 73.
 Aquarum ductuum struendi modus. 73.
 Aquarum mensura. 73.
 Aquas deducendi ius. 74.
 Aqua caduca quae. 74.
 Aquarum uenditores. 74.
 Aquarum Vectigal. 74.
 Aquarum ius non transit ad em-
 ptorem. 74.
 Aquarum Curatores. 74. 75.
 Aquarum Procurator. 74.
 Aquarum fistularum collocatio. 74.
 Aquarum Calix. 74.
 Aquarum Castellum. 71. 74.
 Aquarum Lacus. 75.
 Aquariorum cura. 75.
 Aquas Oletantium poena. 75.
 Aquas surripientium poena. 75.
 Aquarum reditus. 75.
 Aquarum Familiae duae. 75.
 Aquarum Tutela. 75.
 Aquarum redemptorum Cura et ius. 75.
 Aquarum ductus trans tiberim de-
 rivati. 76.
 Aquarum ductuum ruinae causa. 76.
 Aquarum ductus duplices. 76.
 Aquarum ductus ex saxo quaer-
 drato. 76.
 Aquarum ductus a Gotthis in-
 staurati. 76.
 Aquarum omnium quot Quinariae. 76.
 Aqua Appia. 17. 118.
 Aufeia. 83.
 Augusta. 110.
 Anio vetus. 76. 117.
 Anio Novus. 76. 117.
 Alexandrina. 104.
 Alsietina. 110.
 Claudia. 76.
 Iulia. 83.
 Martia. 82.
 Mercurij. 119.
 Sabatina. 112.
 Tepula. 83.
 Traiana. 76.
 Virgo. 83. 96.
 Ara Accae Larentiae. 53.
 Appollinis. 119.
 An. 32.
 Caesaris. 37.
 Consi. 3. 61.
 Ditis Patris. 104.
 Febris. 36.
 Herculis. 3. 56.
 Iunonis Iugae. 31.
 Iouis Elicij. 67.
 Iouis Inuentoris. 66.
 Iouis Viminei. 87.
 Iouis Pistoris. 24.
 Maxima. 56.
 Martis. 17.
 Mala Fortuna. 85.
 Murcae. 67.
 Neptuni. 100.
 Saturni. 20. 21.
 Septimiana. 17.
 Arcus, & Fornices.
 Camilli. 94.
 Constantini. 67.
 Domitiani Imp. 97.
 Fabianus. 42.
 Gratiani. 104.
 Gordiani. 82.
 Gallieni. 82.
 Horatij Cocclitis. 59.
 L. Septimii. 38. 57.
 Romuli. 32.
 Sertinii. 61.
 Traiani. 93.
 Tyberii Caes. 101.
 Vespasiani. 47.
 Area Capitolina. 95.
 Area Flaminij. 95.
 Armamentarium. 78.
 Armilustrum. 65.
 Argiletum. 51.
 Argiletum Imum. 50.
 Arx Capitoliij. 23.
 Asylus. 19. 52.
 Atrium Capitoliij. 24.
 Libertatis. 67.
 Minervae. 43.
 Palatij. 33.
 Pompeij. 101.
 Scauri. 34.
 Tui Imp. 79.
 Traiani. 92.
 Veneris. 48.
 Vestae. 30.
 Auguratorium. 36.
 Auentinus Mons. 65.
 Auentinus cur ominosus. 6.
 Auentini ambitus. 6.
 Basilica quid, et cui usui. 43.
 Aemilia. 63.
 Caii & Lucii. 82.
 Opimii. 34.
 Porcia. 43.
 Pauli Aemilii. 41.
 Sempronia. 52.
 Sestimi. 85.
 Balnea quae. 69.
 Balnearum genera. 69.
 Balnea Pensilia. 69.

Pauli Aemilii. 88.	Caracallæ. 119.	Saliorum. 36.
Palatina. 35.	Flora. 91.	Veteres. 3. 28. 43. 79.
Bibliotheca Augusti. 35.	Flaminius. 99.	Curiarum duo genera. 28.
Maiorum. 4.	Intimus. 63.	D
Octavia. 94.	Maximus. 59.	Deum unum tantum. 36.
Traiani. 93.	Neronis, & Caij. 111.	Dies Comitiales. 43.
Vulpia. 88.	Clauius Annalis. 22.	Digitus quid. 73.
Busta Gallica. 49.	Claudiani titulus. 92.	Digitus Rotundus. 73.
C	Clius Capitolinus. 20.	Digitus Quadratus. 73.
Capitolium unde. 18.	Publicus. 66.	Diribitorum. 94.
Capitolium à quo extractū. 18.	Suburranus. 82.	Diuidiculum. 74.
Capitolium ex saxo quadrato. 18.	Victoria. 4.	Doliola quæ. 43.
Capitolium quoties arsit. 18.	Vrbicus. 84.	Domus urbis Romuli. 4.
Capitolium à quibus instauratū. 19.	Clitela. 114.	Anci Martij. 47.
Capitolij Limina ænea. 18.	Cloaca. 106.	Augusti. 36.
Capitolij Tegula inaurata. 18.	Cloaca Max. 106.	Aeliorum. 82.
Capitolium Verus. 89.	Clypeus Martis. 25.	Balbini. 81.
Campus Agrippæ. 94.	Cælius Mons. 71.	Catiline. 34.
Exquilinus. 85.	Cæliolus. 70.	Ciceronis dua. 36.
Flaminius. 99.	Colosseus unde. 78.	Cassij. 49.
Flora. 101.	Colossus quid, & unde. 78.	Calui Oratoris. 36.
Martius. 5. 94.	Apollinis. 35.	Cæsaris. 36. 45. 86.
Martialis. 78.	Martis. 100.	Corneliorum. 88.
Sceleratus. 90.	Neronis. 84.	Claudij Centimali. 77.
Tiberinus. 94.	Iouis. 101.	C. Aquilii. 87.
Viminalis. 88.	Comitium. 37. 43.	Coruna. 93.
Vaticanus. 17.	Columna Antonini. 95.	Fl. Sabini. 89.
Capena Ciuitas. 16.	Bellica. 98.	Faberij scriba. 67.
Capita Bubula. 36.	Cæsaris. 45.	Gordiani Imp. 82.
Caput aeneū Commodi. 26.	C. Duellij. 42.	Hortensij. 36.
Carcer Tullianus. 38.	C. Moenij. 42.	Itali regis. 67.
Carcer Pl. Ro. 51.	Lactaria. 50.	Iunij Senatoris. 78.
Casa Faustuli. 34.	Mania. 44.	L. Amerimni. 32.
Casa Romuli. 19. 36.	P. Mancini. 63.	Lateranorum. 72.
Caryatides. 102.	Rostrata. 25.	Lelia. 86.
Castra Peregrina. 72.	Traiani. 93.	L. Craffi. 36.
Castra Pretoria. 10. 119.	Columna aræ quatuor. 25.	Manlij. 23.
Castrum Custodia. 116.	Collis Hortulorum. 91.	Milonis. 20.
Castellarius. 74.	Compita urbis quot. 10.	M. Flacci. 36.
Carina. 79.	Conditorium. 89.	M. Antonij. 49.
Cella Concordiæ. 28.	Consualia. 61.	Mamurra. 77.
Iouis. 22.	Cremera Flu. 4.	Moenij. 43.
Iunonis. 22.	Curia quæ. 28.	Martialis. 91.
Minerva. 22.	Calabra. 19.	Numa. 30.
Cenatio Iouis. 36.	Hostilia. 28. 43. 71.	Neronis. 84.
Circus quid, & unde. 59.	Nouæ. 44.	Octavia. 94.
Circus cui usui. 59.	Octavia. 50.	Ouidij poeta. 32.
Alexandri. 104.	Pompei Magni. 101.	Publicola. 34.

- Pompei tres. 62. 81.
 Phylidis. 67.
 P. Africani. 52.
 Pom. Attici. 89.
 Pincij Senatoris. 91.
Q. Catuli. 36.
 Ciceronis dua. 81.
 Romuli. 36.
 Ser. Tully. 35. 84.
 Scauri. 34.
 Sallustij. 89.
 Sylla. 36.
 T. Tatij. 23.
 Tarquinij Prisci. 32.
 Tarquinij Superbi. 30.
 Tiberij Imp. 36.
 Tetricorum. 78.
 T. Clau. Clypti. 78.
 Traiani. 66.
 Titi Vespasiani. 79.
 Viturbij. 37.
 Vani. 37.
 Virgilij Poetae. 85.
E
 Emporium. 63.
 Epulones. 65.
 Equiria. 94.
 Equus Fidia. 89.
 Caesaris. 43.
 Constantini. 43.
 Domitiani. 40.
 Praxitelis. 89.
 Traiani. 92.
 Euripus. 59.
 Exquilie. 79.
F
 Fauisæ. 24.
 Fasti in æde Herculis. 100.
 Feretrius Iupiter. 19.
 Ficus Ruminalis. 31. 45.
 Figuli ubi. 63.
 Figulorum collegia quot. 63.
 Fistula soluta. 74.
 Flora. 91.
 Forum Augusti. 47.
 Archimorij. 91.
 Boarium. 52.
 Cupedinis. 57.
 Caesaris. 48.
 Esquilinum. 85.
 Latium. 37.
 Magnum. 37.
 Nerua. 48.
 Olitorium. 50.
 Piscarium. 56.
 Romanum. 37.
 Suarium. 94.
 Sallustij. 89.
 Transitorium. 48.
 Traiani. 92.
 Fons Cceruleus. 76.
 Fons curtius. 76.
 Fons Piconia. 83.
 Fons Fauni, & Pici. 67.
 Fossa. Quiritium. 5. 6.
 Frascatum. 96.
G
 Gabii. 118.
 Galicanum. 16.
 Germalus. 34.
 Gregostajis. 33.
H
 Heretum. 114. 115.
 Hippodromus. 113.
 Hylerna. 65.
 Horrea Po. Ro. 17. 63.
 Horti Ansiniani. 117.
 Caesaris. 110.
 Domitia. 89.
 Epaphroditiani. 84.
 Galba Imp. 120.
 Meccenatis. 85.
 Martialis. 111.
 Neronis. 111.
 Pallantiani. 84.
 Sallustij. 89.
 Terentiani. 119.
I
 Ianiculus Mons. 18.
 Ianiculum. 109.
 Ianus Geminus. 40.
 Ianus septimianus. 17.
 Ilex Sacra. 111.
 Insula Tiberina origo. 107.
 Iugerum quid. 21.
 Luturna. 96.
 Iuno Moneta. 23.
 Iupiter Opt. Max. 22.
L
 Laurentalia. 10.
 Latonia. 38.
 Lacus Iuturna. 96.
 Lacus Curtius. 40.
 Lauacra uirilia. 69.
 Lauacra Muliebria. 69.
 Lauacrum Agrippinae. 87.
 Lauacrum Decij Imp. 66.
 Leucanum. 118.
 Lemonia tribus. 120.
 Leges à Romulo latae. 26.
 Libri Sibyllini ubi seruati. 22.
 Lignarij ubi. 63.
 Littera Hieroglyphica quæ. 61.
 Lituus Romuli. 36.
 Lychnuci. 35.
 Locus Palladij. 35.
 Locus Mercurio sacer. 119.
 Lupercal. 31.
 Lupercalia. 31.
 Lupanaria. 62.
 Lucullanus Ager. 96.
 Lucus Asyli. 119.
 Aegeria. 119.
 Camcenarum. 16. 119.
 Exquilinus. 82.
 Fagutalis. 84.
 Honoris. 119.
 Iunonis Lacina. 85.
 Petilinus. 14.
 Querquerulanus. 85.
 Vesta. 30.
 Lucaria festa. 115.
 Ludi Megalenses. 35.
 Ludi Piscatorij. 110.
 Ludi Circenses. 59.
 Ludi Consuales. 61.
 Lupi Pisces ubi capiebatur. 107.
M
 Mansiones Albanae. 72.
 Macellum Magnum. 78.
 Macellum Liuianum. 82.
 Mausolæum Aug. 97.
 Malum Punicum. 89.

Manalis Lapis. 119.	Ouilia. 95.	Porta urbis. quot. 10.
Mensura urbis. 11.	P. 87.	Porta urbis Romuli. 34.
Meta in Circo. 59.	Pagus Lemonius. 120.	Porta Agonensis. 14.
Meta Sudans. 78.	Palladium ubi. 35.	Aurelia. 17.
Milliarium Aureum. 40.	Palantium. 1.	Carmentalis. 4.
Mia girus Deus muscarum. 55.	Palus Caprea. 104.	Collatina. 14.
Montes Vrbis septē. 10.	Palatinus Mons. 33.	Collina. 14.
Montium Diuisio. 11.	Palatium unde. 33.	Caelimontana. 15.
Montes ruderib. creuisse. 73.	Antonini Pij. 95.	Capena. 16.
Mons Apollinis, & Clatrae. 89.	Constantini. 69. 72.	Catularia. 10.
Citatorum. 95.	Caracalla. 69.	Exquilina. 15.
Capitolinus. 18.	Decij Imp. 87.	Flumentana. 14.
Murceus. 65.	Dioclitiani. 88.	Figulnensis. 10.
Querquetulanus. 71.	Licinianum. 82.	Ferentina. 16.
Romuleus. 33.	Nerua. 48.	Fontinalis. 17.
Remurcius. 65.	Pincij Senatoris. 14.	Gabiusa. 16.
Saturnius. 1. 4. 18.	Seforianum. 72.	Ianualis. 4.
Tarpeius. 18.	Palatij sacrificium. 37.	Labicana. 11. 15.
Vaticanus. 111.	Pantheon. 102.	Latina. 16.
Moles Hadriani. 113.	Penates qui. 22.	Lauernalis. 10.
Muri ex saxo quadrato. 5. 18.	Pila Oratia. 43.	Mutionis. 4. 11.
Murorum extensio. 8.	Pila Tiburtina. 91.	Mugiona. 4.
Muri restituti. 8.	Piscina Publica. 70.	Munucia. 10.
Muri an in prisois fundamētis. 8.	Pyramides unde. 63.	Nenia. 15.
N	Pons Cestius. 109.	Naualis. 17.
Natatoria. 69.	Caligula in foro. 38.	Pandana. 4.
Naualia ubi. 11. 105.	Campi Martij. 95.	Palatij uetus. 33.
Naumachia Circi max. 60.	Fabricius. 108.	Piacularis. 10.
Cæsaris. 110.	Hælius. 109.	Quirinalis. 14.
Domitiani. 97.	Ianiculensis. 109.	Querquetulana. 15.
Neronis. 111.	Lepidi. 106.	Romana. 4.
Nemus Alexandri Imp. 104.	Lucanus. 117.	Romanula. 11.
Nosocomium. 108.	Mamæus. 117.	Ratumena. 10.
O	Numentanus. 115.	Rauduscula. 10.
Obeliscus quid. 61.	Palatinus. 106.	Rarana. 117.
Obeliscus cur inuentus. 61.	Miluius. 109.	Scelerata. 4.
Obeliscus ex quo lapide. 62.	Herculis. 108.	Saturnia. 4.
Obeliscus a quo inuentus. 62.	Sacer. 106.	Saginalis. 10.
Obeliscus primus Ro. aduectus. 62.	Sublicius. 5. 106.	Salutaris. 10.
Obeliscus in Circo max. 62.	Salarius. 115.	Stercoraria. 10. 20.
Campi Martij. 62. 97.	Triumphalis. 18. 109.	Trigemina. 6. 16.
Vaticani, Cæs. Imp. 62. 111.	Pomerium quid, & unde. 9.	Triumphalis. 18.
Ad Mausoleū Aug. duo. 62. 98.	Pomerium urbis Romuli. 3.	Viminalis. 14.
In Hortis Sallustij. 62. 89.	Pomerium a quibus ppagatum. 9.	Porticus Aemilia. 63.
In Circo Caracalla. 119.	Pomerium a quibus propagari poterat. 6. 9.	Antonini Pij. 95.
Extra P. S. Laurentij. 117.	Pomonal. 120.	Concordiæ. 28.
Officina Monetæ. 23. 41.	Porta Iani. 5.	Constantini. 24.
Officina Minij. 91.		Circi Max. 59.

A E D I F I C I O R V M V R B I S .

- Cn. Octavij. 100.
 Corinthia. 100.
 Faustina. 42.
 Fori Augusti. 48.
 Fori Nervæ. 48.
 Fori Traiani. 92.
 Livia. 45.
 Metelli. 24.
 Mercurij. 99.
 Neptuni. 95.
 Octavia. 50. 100.
 Pompei. 101.
 Panthei. 102.
 Q. Catuli. 36.
 Quirini. 89.
 Traiani. 92.
 Veneris Erycinæ. 114.
 Prata Mutia. 110.
 Prata Flaminia. 99.
 Prata Quintia. 113.
 Prædiolum Iul. Pauli poetæ. 111.
 Posunurum quid. 9.
 Puteus Proba. 86.
 Puteus aquæ salientis. 88.
 Puteal Libonis. 42.
 Q
 Querquetum. 15.
 Quirinalis Mons. 88.
 Quinaria fistula unde. 77.
 R
 Regiones Urbis. 10.
 Regia Numæ. 30.
 Remoria. 66.
 Riuus Herculanæus. 70. 117.
 Roma ubi, quando, et à quibus cõf
 dita. 2.
 Roma quadrata. 3. 35.
 Romæ primi cultores. 1.
 Rostra Vetera. 44.
 Rostra Noua. 38.
 Rumon. 104.
 Rupes Tarpeia. 21.
 S
 Sanguis Deus. 11.
 Salina. 17. 59. 63.
 Saturni oppidum. 4. 18.
 Saturnii. 20.
 Saxum Carmentæ. 27.
 Saxum Tarpeium. 18.
 Sacrum Numæ. 51.
 Sacrum Bonæ deæ. 119.
 Scalæ Annullariæ. 36.
 Scalæ Gemoniæ. 66.
 Septem Salæ. 81.
 Septizonium Severi. 68.
 Septizonium alterum. 63.
 Scingæ inaurati. 25.
 Senaculum. 19. 28. 34.
 Senaculum Mulierum. 90.
 Senacula quinq;. 29.
 Senatuscons. ubi poterat fieri. 28.
 Secretarium Po. Ro. 40.
 Sepulcrum Accæ Larentiæ. 10. 57.
 Argi. 51.
 Archiæ poetæ. 120.
 Africani. 120.
 Britanici. 98.
 Bacchi. 116.
 C. Cestij. 67.
 Cæcilij Statij Poetæ. 111.
 Collatini. 119.
 C. Pobilij. 93.
 Drusi. 98.
 Ennij Poetæ. 120.
 Faustuli. 45.
 Gallieni Imp. 120.
 Hircij. 98.
 Hadriani. 113.
 Iulia. 98.
 Iliæ. 98. 115.
 Licinij Tonsoris. 115.
 Marcelli. 98.
 Marij. 115.
 Mariæ uxoris Honorij. 112.
 Metellæ. 120.
 Metellorum. 119.
 M. Vlpij. 98.
 Neronis. 91.
 Numæ Pomp. 110.
 Pansa. 98.
 Pom. Attici. 120.
 Q. Cæcilij. 120.
 Romuli. 45.
 Remi. 66.
 Scyllæ. 98.
 Scipionum. 113. 119.
 Septem Epulonum. 113.
 Seruitorum. 119.
 Sororis Horatorum. 120.
 T. Tatij. 67.
 Vestalium. 30.
 Sepulcrorum forma uaria. 85.
 Sepulcrorum pub. locus. 85.
 Septa Campi Martij. 95.
 Sicilia locus in Palatio. 36.
 Silicarij. 75.
 Sylua Laurentium. 67.
 Sororium Tigillum. 49.
 Spoliarium. 78.
 Spelunca. Caci. 66.
 Statuæ. Simulacrâ. Signa. &
 Imagines.
 Actu Nauis. 25. 44.
 Apollinis. 25. 28. 35. 36. 48. 50.
 Apollinis eburnæ. 48.
 Aesculapii. 28. 50.
 Astragalizontium. 79.
 Actij poetæ. 119.
 Achillis. 100.
 Alexandri magni. 48. 50. 101.
 Ariadna. 62.
 Augusti. 42. 98.
 Antonini Pii. 95.
 Alcibiadis. 47.
 Aemilij pueri. 25.
 Anseris argentea. 27.
 Annij Feccialis. 30.
 Boni Euentus. 25.
 Bonæ Fortuna. 25.
 Batti. 28.
 Britanici. 36.
 Canis. 22.
 Cupidinis. 50. 112.
 Cete. 100.
 Cn. Octavij. 44.
 Chori. 100.
 Cadmi. 101.
 Castoris. 21. 48.
 Cereris. 28.
 Cassandræ. 34.
 Coruini. 48.
 Cæsaris. 42. 108.
 C. Fulcinij. 44.
 Corneliæ. 25.

T A B V L A .

- Claudiani. 92.
 Camilli. 44.
 Calypsus. 101.
 Cassij. 49.
 Constantini. 27.
 Cleopatra. 112.
 Deorum Noxiorum. 22.
 Dianæ. 28. 35. 50. 36.
 Delphinum. 100.
 Equi Fidiæ. 89.
 Equi Praxitelis. 89.
 Equi Casaris. 49.
 Europæ. 101.
 Fortunæ. 56.
 For. Muliebris. 119.
 Floræ. 38.
 Fabij Max. 25.
 Hestionis. 50.
 Herculis. 25. 50. 102.
 Herculis aera. 25. 27. 55.
 Herculis Tunicati. 44.
 Herculis Triumphalis. 55.
 Hygiæ. 28.
 Hippocampi. 100.
 Hermodori. 43.
 Hor. Coclitis. 43.
 Hialysij. 45.
 Iouis. 21. 25. 28.
 Iouis Imperatoris. 22.
 Iouis Tonantis. 25.
 Iouis aera. 25.
 Iani. 25. 40. 48.
 Iunonis. 28. 50.
 Iugurthæ aurea. 25.
 Lepidi. 44.
 L. Bruti. 25.
 L. Roscij. 44.
 Latonæ. 28. 50.
 Ludienis. 47.
 Liberi patris. 50. 62.
 Lupæ cū Ro. & Re. 27.
 Laocoontis. 79. 112.
 Leonis Lapidei. 45.
 Musarum. 50.
 Mineruæ. 40. 50. 56. 102.
 Martis. 28. 119.
 Mercurij. 28.
 Metelli. 25.
 Marforij. 40.
 M. Aurelij. 26.
 Minutii Augurini. 17.
 Marsyæ. 34.
 Nemesis. 25.
 Numeriani Imp. 35.
 Nili. 26. 112.
 Numæ. 25.
 Nympharum duarū. 50.
 Nereidum. 100.
 Proserpinæ. 22.
 Pollucis. 21. 48.
 Pudicitia. 56.
 Pristis. 100.
 Phorci. 100.
 Philippi mac. 50.
 Pithagoræ. 43.
 Pretidum. 35.
 Q. Marcij Tremuli. 38.
 Q. Ciceronis. 49.
 Regum omnium. 25.
 Rheni. flu. 40.
 Romuli. 112.
 Remi. 112.
 Satyrorum quatuor. 50.
 Seiæ. 61.
 Statae Matris. 42.
 Siluani. 41.
 Sibyllæ. 44.
 Sibyllæ tiburtinæ. 115.
 Scipionis. 25.
 Scipionis Africani. 120.
 Sp. Nautii. 44.
 Syllæ. 25. 44. 45.
 Ser. Tullii. 25. 57.
 Senis cum lyra. 22.
 Tigris. 26.
 Tritonum. 41.
 Thetidis. 100.
 Tullii Cælij. 44.
 Trebii. 25.
 Tiberis. 112.
 Tiberij Imp. 78.
 Tauri in fo. Bo. 3. 52.
 Thesei. 25.
 Victoriæ. 22. 28. 48.
 Veionis. 19. 23.
 Veneris. 37. 45. 49. 50. 100.
 102. 112.
 Veneris Cloacina. 43.
 Veneris Erycina. 114.
 Varronis. 35.
 Stagna Neronis. 78.
 Suburra. 86.
 Sublices. 106.
 Suburbanum Phanoti. 116.
 Suburbanum Phylidis. 119.
 Subuelia. 34.
 T
 Tabula uictoriæ Mesalæ. 44.
 Victoriæ Scipionis Asiatici. 25.
 Mancini. 43.
 Iugurthæ. 25.
 Raptus Proserpinæ. 22.
 Imaginis Belli. 48.
 Castorum, & Victoriæ. 37.
 Aiæcis, & Medæ. 49.
 Tabularium. 26.
 Tabularū Curatores. 26.
 Tabulæ legū tria. M. 26.
 Fœderū carthaginienis. 22.
 Ciuitatis datæ Equitibus Campanis. 38.
 De rebus gestis d Clodio. 26.
 Aenea quæ in Templo Lateran. extat. 9.
 Tabernæ Argiletanæ. 52.
 Argentariæ. 43.
 Bibliopolarum. 52.
 Cæditia. 119.
 Decem. 86.
 Lanæ. 52.
 Meritoria. 104.
 Nouæ. 43.
 Quinquæ. 43.
 Septem. 43.
 Tres. 119.
 Tabernola. 82.
 Tempa: Aedes sacræ. Delubra.
 Sacella. Fana.
 Templum quid. 28.
 Apollinis. 35. 36. 88. 89. 99. 111.
 An Dei. 32.
 Augusti. 38.
 Apis. 90.
 Aesculapij. 107.

- Bellonæ. 98.
 Bacchi. 116.
 Bonæ Deæ. 65.
 Boni Euentus. 102.
 Bruti Callaici. 100.
 Carmentæ. 4. 51.
 Consi. 53. 61.
 Concordiæ. 20. 22. 24. 28.
 33. 34.
 Cereris. 62. 114.
 Castoris. 37. 100.
 Cæsaris. 37.
 Carnæ Deæ. 77.
 Claudij Cæs. 77.
 Camænarum. 16. 119.
 Dianæ. 66. 70.
 Deæ Viriplacæ. 36.
 Faustina. 42.
 Fauni. 72. 108.
 Felicitatis. 85.
 Febris. 36.
 Floræ. 62. 90.
 Fidei. 22. 35.
 Fortunæ. 21. 85.
 For. Equestris. 101.
 Fortis Fortunæ. 56. 109.
 For. Masculæ. 56.
 For. Muliebris. 119.
 For. Malæ. 85.
 For. Obsequentis. 24.
 For. Primigeniæ. 24. 56. 90.
 For. Prosperæ. 56.
 For. Paruæ. 56.
 For. Publicæ. 88.
 For. Virilis. 57.
 Gentis Flauia. 90. 97.
 Herculis. 55. 65. 90.
 Herculis Custodis. 100.
 Herculis Musarum. 100.
 Herculis Victoris. 55.
 Heliogabali. 42.
 Honoris. 70. 90. 114.
 Iouis. 89. 208.
 Iouis Custodis. 19.
 Iouis Feretrii. 19.
 Iouis Opt. Max. 21.
 Iouis Capitolini. 21.
 Iouis sponforis. 24.
 Iouis Statoris. 29. 100.
 Iouis Tonantis. 20.
 Iouis Victoris. 36.
 Iunonis. 21. 50. 89. 99.
 Iunonis Lucinæ. 97.
 Iunonis Monetæ. 23. 67.
 Iunonis Matutæ. 50.
 Iunonis Reginæ. 66.
 Iunonis Sospitæ. 34.
 Iani. 4. 5. 40. 48. 50. 53.
 Iuuentutis. 61.
 Isis. 70. 93.
 Iuturnæ. 96.
 Larum. 3. 36. 47. 95.
 Libertatis. 24. 36. 67.
 Lunæ. 47. 67.
 Liberi. 62.
 Liberæ. 62.
 Mentis. 24.
 Martis. 16. 70. 99. 111. 119.
 Martis Ultoris. 48.
 Matutæ. 56. 67.
 Mercurij. 62.
 Mineruæ. 21. 67. 89. 94.
 Matris Deorum. 35.
 Murtiæ. 56. 65.
 Marianum. 82.
 Neptuni. 61. 88. 95. 100. 104.
 Neniæ. 115.
 Orci. 35.
 Opis. 24.
 Pacis. 45.
 Pietatis. 51. 96.
 Pudiciæ Patriciæ. 56.
 Pudiciæ Plebeicæ. 56.
 Penatium. 35.
 Pollucis. 37.
 Proserpinæ. 62.
 Pantheonis. 102.
 Quirini. 14. 30. 70. 89.
 Quietis. 78.
 Romuli. 32. 43.
 Remi. 43.
 Rauennatium. 109.
 Ridiculi. 119.
 Saturni. 4. 20. 21. 41.
 Salutis. 24. 4. 9. 90.
 Spei. 50. 119.
 Solis. 47. 62.
 Stiuani. 86.
 Termini. 23.
 Telluris. 49.
 Tempestatis. 119.
 Veionis. 19.
 Veneris. 62.
 Veneris Caluæ. 24. 114.
 Veneris Erycinæ. 24.
 Veneris Genitricis. 48.
 Veneris Myrteæ. 63.
 Veneris Victricis. 101.
 Veneris, & Cupidinis. 72.
 Vulcani. 47. 100.
 Vertumni. 53.
 Vestæ. 24. 30. 36. 57.
 Victoriæ. 34. 67.
 Virtutis. 70.
 Volupie. 11.
 Terminalia festa. 120.
 Testaceus collis. 63.
 Testamentū Militare. 86.
 Terentium. 104.
 Theatrum quid. 72.
 Theatrum Marcelli. 50.
 Theatrum Pompei. 100.
 Therma quæ, & unde. 69.
 Agrippinæ. 102.
 Antonianæ. 69.
 Alexandrinæ. 104.
 Aurelianæ. 110.
 Dioclitiani. 87.
 Constantini. 88.
 Decianæ. 66.
 Gordiani. 82.
 Hadriani. 104.
 Neronianæ. 104.
 Nouati. 87.
 Olympiadis. 87.
 Seuerianæ. 110.
 Titianæ. 79.
 Traiani. 66.
 Varianæ. 66.
 Tiberis uaria nomina. 104.
 Tiberis etymologia. 105.
 Tiberis fluxus. 105.
 Tiberis natura. 105.
 Tiberis altitudo, & latitudo. 105.

Tiberis Curatores. 105.
 Trebia flu. 114.
 Tribunal Aurelium. 101.
 Tribunal Libonis. 42.
 Trophœa Marj. 82.
 Turres Capitoly. 18.
 Turris Militiarum. 88.
 Turris Meccenatis. 85.
 Turris Mamilia. 86.
 V
 Vallis Martia. 97.
 Vallis Quirinalis. 88.
 Valmontone. 118.
 Vaticanus Mons. 111.
 Velia. 34.
 Velabrum. 52.
 Vestaliū corruptarum pcena. 90.
 Vestales de fodiendi mos. 90.
 Vertumnus. 53.
 Viminalis Mons. 87.
 Via Appia. 15. 16. 70. 118. 119.
 Aurelia. 120.

Aemiliae duæ. 114.
 Ardeatina. 15.
 Asinaria. 15.
 Claudia. 114.
 Cassia. 114.
 Collatina. 114.
 Campana. 118.
 Flaminia. 113.
 Fornicata. 95.
 Figulnensis. 115.
 Gabina. 16. 118.
 Labicana. 117.
 Lata. 93.
 Latina. 15. 118.
 Laurentina. 67. 120.
 Noua. 10. 30. 32. 70.
 Numentana. 114. 115.
 Ostiensis. 15. 120.
 Prænestina. 117.
 Portuenfis. 120.
 Recta. 98.
 Sacra. 47.
 Salaria. 14. 114.

Sublacensis. 77.
 Triumphalis. 18.
 Valeria. 118.
 Vitellia. 120.
 Viarum Curatores. 11
 Viarium. 116.
 Vicus Corneliarum. 88.
 Cyprus. 49.
 Iugarius. 31.
 Mamurri. 89.
 Fortuna Respicientis. 37.
 Patricius. 86.
 Padi. 37.
 Sceleratus. 49.
 Thufcus. 32. 71.
 Thurarius. 53.
 Vitriariorum. 63.
 Villa Publica. 95.
 Villa Cæsarum. 114.
 Vrbs Rauenatiū. 110.
 Vrbs Romuli. 3.
 Vrbs Ro. magnitudo. 9.
 Vstrinium. 85.

BARTHOLOMEI MARLIANI EQVITIS D. PETRI

VRBIS ROMAE TOPOGRAPHIA.

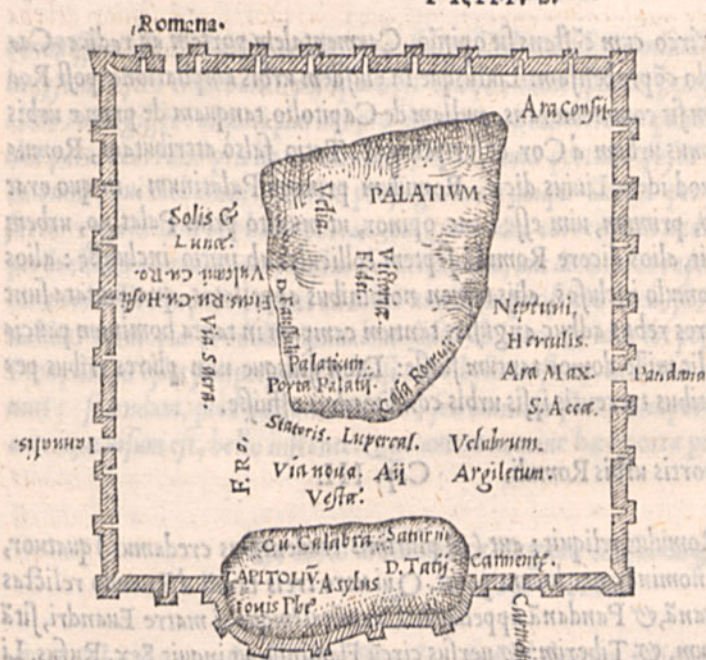
DE ORIGINE VRBIS. CAP. PRIMVM.

QVONIAM in hac urbis descriptione de quibusdam locis, & ædificijs ante urbem conditam excitatis, nonnunquam erit dicendum: opere precium fore arbitramur, etiam de illis populis, & regibus, qui tunc deinceps hanc tenere regionem, quam paucis fieri poterit, loqui. Sic. n. fiet, ut primum à quibus ædificia posita fuerint, melius intelligamus: deinde à quam parvis inijs urbs Roma originem traxerit, ad eamque creuerit magnitudinem, ut nihil illi par, aut secundum, in toto orbe terrarum inueniretur. Romanæ igitur urbis regionem Siculi primi omnium tenuere: antea uero habitata ne fuerit, an deserta, nihil est quod affirmare possimus. Mox Aborigines, duce Oenotro Lycaonis filio, ex Arcadia ad inquisitionem agri melioris sponte huc profecti, illis expulsis, locum occuparunt. Quibus deinde Pelasgi, & aliorum Græcorum quidam errabundi, profugique ex Thesalia, admixti, auxilio eis ad bella cum populis finitimis fuere. Permanferunt autem in his sedibus usque ad bellum troianum, priscam illam Aboriginum appellationem seruantes. Horum autem regem Saturnum fuisse memorant: qui cum Cretæ imperaret, habens cum Ioue filio de agris contentionem, bello expulsus, in Italiã uenit, & cum cultum uinearum, & falcis usum Ianum docuisset, ab eo in partem imperij est admisus. Cæterum Iano defuncto ad eum solum imperium peruenit. Annis deinde sexaginta ante res troianas, ferunt Arcades ex urbe Palantio exeuntes, sedemque duce Euanthro querentes, in hunc locum, ubi nunc Roma est, delatos, à Faunorum Aboriginum rege, & benigne susceptos esse, & agri portiones accepisse: illorumque, colle haud procul à Tiberi electo, struxisse castellum, Palantiumque à metro poli eorum in Arcadia appellasse: paucis uero annis interpositis, aliam classem græcã, ducente Hercule, eandem tenuisse regionem: ex hisque quosdam missionem ab eo precatos, in colle, qui tunc Saturnius dicebatur, posuisse sedem. Hos Peloponenses: & qui ex Elide profecti fuerant, Phanetas, & Epios fuisse comperio. Quibus nullum erat amplius desiderium reditus, euersa eorum patria ab ipso Hercule. Hi aliquandiu rem suã separatim administrarunt. Cæterum haud ita multo post uictum, leges, sacra cum Aboriginibus cõferentes, sicuti Arcades, & prius Pelasgi fecerant, ciuitatis eiusdem participes facti sunt. Secunda uero ætate, post Herculis profectionem, Latino ex filia Fauni regnante, Aeneas in Italiã uenit: qui cum statim praelio fuisset exceptus, in aciemque iam exercitum duxisset: ad colloquium à Latino fuit uocatus: in quo tantam sui admirationem præbuit, ut in societatem imperij receptus, Lauiniaque ei in matrimonium data, gener ascitus sit. Hic deinde Aborigines, Troianosque communis nomine Latinos nominauit. Post hæc utriusque bellum aduersus Turnum Rutulorum regem, propter fraudatas Lauiniæ nuptias, fuit: in quo Turnus, & Latinus occubere. Quare Aeneas soceri regnum suscipiens, quarto imperij sui anno, in bello aduersus Mezentium Hetruscorum regem, è uita migravit. In cuius locum Ascanius eius filius succedens, trigesimo anno post Lauinij constitutionem, Albam cõdidit. Anno deinde octauo & trigesimo, eo mortuo, Syluius eius frater, post mortem Aeneas ex Lauinia natus, imperium accepit, cumque undetriginta imperasset annos, Aeneas Syluius filio illud reliquit: hic uero post unum & triginta, Latino Syluius: Latinusque post quinquaginta, Alabæ: qui undetriginta illud tenuit. Post eum Athys quatuor & uiginti regnauit annos: deinceps Caspys duodetriginta: inde Capetus tredecim, & Tiberinus postea octo. Huic succedens Agrippa quadraginta regnauit annos: Romulus deinde undetriginta: post hunc triginta & septem Auentinus: qui Proca imperium ipsum per manus tradidit. Hic uiginti & treis imperauit annos, Amuliumque, &

Numitorē preceat. Amulius duos & quadraginta annos regnū, quod Numitori fratri seniori debebat, haud diu occupās, Rhea eius filiā, ne quis uindex regni ex genere Numitoris oriretur, Vestā sacerdotē fecit, quā duos pueros incerto stupro conceptos enixa est: quos Amulius exponi iussit. Sed fortuna origini romanæ prospiciens, eos lupæ alendos obtulit: quæ cum sæpius ad paruulos, ueluti ad castulos, reuenteretur, rem Faustulus pastor animaduertit, subtractōsque feræ Accæ uxori nutriendos dedit. Nomina autem pueris alteri Remo, alteri Romo sive Romulo fuisse. Adultis inter pastores de uirtute quotidiana certamina uires, & pernicitatem auxere. Igitur cum Latrones à rapina pecorum frequenter summonerent: Remus ab his captus regi offerretur, criminique ei datur, quasi greges Numitoris infestare solitus esset. Tunc à rege in ultionem Numitori traditur: qui adulescentia iuuenis permotus in suspicionem exposui nepotis adducitur: & cum eum nunc lineamētorum, filie similitudo, nunc etas expositionis anxium teneret, Faustulus cum Romulo superuenit: à quo cognita origine puerorum, facta inter ipsos coniuratione, Amulium interficiunt: Numitorique auo regnum restituiunt. Sequenti uero anno regni Numitoris quadringentesimo trigesimo secundo (ut tradit Cæsar) post illum captum, XII. Cal. Maias Romam, ubi exposui fuerant, condiderunt. Et quanquā, ut de tempore, ita de conditore, mira inter scriptores uarietas existit: communis tamen opinio est, Romulum Martis filium urbis auctorem fuisse. Vnde Cic. Principio inquit, urbis parens Romulus non solum auspicato, sed ipse etiam optimus augur fuisse traditur. Romulum autem, non Remū, urbi nomen dedisse ferunt: quia captatis auguribus Remus prior sex uultures uidit: Romulus mox duodecim. Que res, cum unus tempore, alter numero certaret: bellum creauit: in quo extincto Remo, Romulus à se Romam denominauit.

Si hanc figuram, & sequentes, secundum naturalem prospectum attollere uoluissimus: contigisset ut omnibus partibus montium, una excepta, occultatis, ædificia in suo situ locari nō potuissent. Quas propter cum melius putaremus utilitati omnium esse consulendum, quam inani pictura quosdam oblectare: figuras ipsas planas posuimus: curauimus tamen latera montium secundum illorum altitudinē ita inumbrare, ut cōalles ab ipsis facile distinguantur.

In hac figura, atq; in maiori, proprium cuiusque loci situm ibi esse intelligo, ubi prima eius designationis litera collocata est. Neq; puto admonendum esse lectorem, in Divorum nominibus templi nomen sub intelligi,

- Cu. Ro. Curia Romuli.
- Cu. Hosti. Curia Hostilia.
- Carment. Carmentalis.
- D, Domus.
- F. Ro. Forum Romanum.
- Phe. Pheretrij.
- Ru. Ruminalis.
- S. Sepulcrum.
- Statoris. S. Iouis.

De urbe Romuli. Cap. II.

Vrbis novae figuram quadratam Romulum designasse auct. sunt Plut. & Diony. Sed ut de forma, certa est opinio apud scriptores, ita de ambitu, quibusue terminis finiretur, incerta, & varia. Livijs enim refert, Romulum montem Palatinum primum, in quo erat educatus, munivisse, & Gellius, antiquum pomerium eiusdem montis radicibus terminatum: quorum opinioni recte quadrat quod ait Cor. Tac. Capitolium, Romanumque forum à Tatio Sabinorum rege urbi additum, cuius verba sunt haec. Initium igitur, & quod pomerium Romulus posuerit noscere, haud absurdum reor. Igitur à foro Boario, ubi aereum tauri simulacrum aspiciamus: quia id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi oppidi ceptus: ut magnam Herculis aram amplecteretur. Inde certis spatij intersiecti lapides per ima montis Palatini ad aram Consi: mox ad Curias veteres, tum ad sacellum Larii, forumque Romanum, Capitolium, non à Romulo, sed à T. Tatio additum urbi creditur. Quibus verbis coniecimus, Tatum deducto muro à saxo Carmentali in occasum, ad viam quae nunc haud procul abest à Tiberi: inde ad circi Maximi partem extremam, ubi fuit ara Consi: conversoque mox in ortum caestium, parum ultra amphitheatrum Titi, hincque ultra forum Neruae, & tandem ipsum murum cum altero cornu Capitolij coniungentem, Capitolium ipsum, & Palatinum montem inclusisse. Huic tamen opinioni minime videtur assentiri Strabo, cum inquit. Prisci namque Capitolium, collemque Quirinale sic munire muris: ut venientibus aliunde exterius facilis foret ascensus: adeo ut T. Tatijs primo aduentans incursum locorum positus sit, cum raptarum virginum ulcisceretur iniuriam. Nam si ante Tatijs aduentum colles hi muniti fuerunt, non oportuit ab alio, quam à Romulo, munitos esse. Hoc idem innuit Diony. cum inquit. Romulus, & Tatijs urbem statim maiorem effecerunt, duos ei colles alios adijcentes: Quirinum, & Coelium, separantesque habitationem alter ab altero in proprijs locis utrique vitam agebant: Romulus quidem Palatium occupans, & montem Coelium palatio propinquum: Tatijs vero Capitolium, quod ab initio ceperat, & Quirinalis rupem. Si igitur ante Sabinorum bellum urbs Romuli cum Palatini montis radicibus terminos habebat: in amplificatione ab ipso Romulo, & Tatio facta, Capitolinus mons propius Palatio, quam Quirinalis, existens, addi prius fuerat necesse. Adde & illud. Quod ipse mons Palatinus quadratam non constituisset formam: qualem fuisse à Ro-

A ij

mulo positam demonstratum est. Iccirco cum cōstans sit opinio, Carmentalem portam ad radices Capitolij sitam, in nova urbe à Romulo cōprehensam: Liviūque in eiusdem urbis ampliacione post Romulum quid, quōne tempore additum sit commemorans, nullam de Capitolio, tanquam de primæ urbis parte, faciat mentionem, existimamus urbem à Cor. descriptam, T. Tatio falso attributam, Romuli esse monumentum. nec obstat quod idem Liviū dicit, Romulum primum Palatinum, in quo erat educatus, munivisse: in eo. n. uerbo, primum, uim esse hanc opinor, ut munito prius Palatino, urbem condiderit. Seruius autem gram. ait, alios dicere Romulū septem colliculos ab initio inclusisse: alios uelle hos ipsos, qui nūc sunt, à Romulo inclusos, alijs tamen nominibus appellatos, quæ mutata sunt postea: at uerisimile non sit, pastores rebus adhuc angustis tantum campum in tanta hominum paucitate esse complexos, cum Plut. uelit mille domos tantum fuisse: Dionysiusque non plures tribus perditum millibus, & pauciores equitibus trecentis ipsis urbis conditoribus affuisse.

De portis urbis Romuli.

Cap. III.

VRbem treis portas habēre Romulus reliquit: aut (ut plurimis tradentibus credamus) quatuor, inquit Plin. Sed earum nec nomina, nec locum ponit. Qui uero treis tantū à Romulo relictas fuisse ferunt: eas Carmētalē, Romanā, & Pandanā appellarūt: Carmētalēque à matre Euandri, sitā sub Capitolio, inter saxum tarpeium, & Tiberim: & uersus circū Flaminiū, ut inquit Sex. Rufus. Liviū. n. se primo bel. pu. loquens de uico Iugario clare docet, Carmētalē sub Capitolio fuisse: sed clarius Plut. in uita Camilli: ad Carmētalē, inquit, portā Pōrinus cōtēdit, ut quid ageretur, p̄ silentiū specularetur: nam huic maxime directo Capitolij incumbit: idē docet Solinus, his uerbis: Pars infima Capitolini mōtis habitaculū Carmētae fuit: ubi & Carmentale fanū nunc est, à qua Carmētalē portæ nomen est: eodē modo Sex. Pom. qui templū Iani fuisse extra ipsam portam, apud theatrū Marcelli, tradit. Huic autē portæ Sceleratæ postea nomen fuit: quod ea egressi Fabij ad Cremerā, flu. ex lacu attingente syluas, nunc Bacchani nuncupatas, orientem, omnes interfecti sunt: unde idem refert, religioni esse quibusdam porta Carmentali egredi, & in æde Iani senatum haberi: quod & ea porta Fabij egressi essent, & in ea æde. S. C. factum. Romanam autem portam prope Titi amphitheatrum fuisse innuit idem auctor, cum ait, Romana porta instituta est à Romulo in infimo cliuo Victoriæ: qui locus gradibus in quadraturam formatus est. Appellata est autem Romana à Sabinis præcipue, quod ea proximus aditus erat Romam. Sunt tamen qui Mutionem portam ibi extitisse dicunt: et quanquam Varro hanc in Palatio fuisse uult, potuit tamen accidere, quod Romulus in urbis extensione Romam nam denominauerit, quæ deinde à mugitu boum, qui per eam introducebantur, sortita sit nomen portæ Mutionis, relictæ in priori pomerio. Mugionem autem alteram ab hac fuisse significat Sex. Pom. affirmans appellatam à Mugio quodam, qui eidem tuendæ præfuit. Videndum tamen, ne apud Var. Mugionis sit legendū, à mugitu: Mutionis uero apud Sex. Pom. à Mutio eius portæ custode. Pandanæ autem meminit idem Var. nam cū probasset Saturnium oppidum fuisse prope Saturnium mōtem, sic sequitur. Eius uestigia nunc manent tria, quod Saturni fanum in faucibus, quod Saturnia porta, quam Iunius scribit ibi, quam nunc uocant Pandanam: quæ ultima uerba innuunt, Pandanam fuisse à Romulo constitutam eo in loco, ubi prius in Saturnio oppido fuerat Saturnia. Ex quibus uerbis conuincimus, Pandanā portā non alibi, quam in Velabro sitam: sic appellatam, ut scribit Sex. Pom. quia semper pateret. Propterea fortasse noui scriptores Liberā et dixere, quod liberū aditū in urbē iugiter præberet. Qui uero uolūt Romulū quatuor urbis portas reliquisse, quartā, Ianualem nuncupatā, ad radices Viminalis fuisse dicunt. Quò cum Romuli pomerium (ut plerisque placet) non perueniret: hancq; Palatij portam fuisse dicat Var. credimus Romulum treis tantum instituisse portas: qui numerus, in urbe adhuc parua, publico usui satisfacere posse uidebatur. Hanc autem Ianualem ab euentu appellatam scribit Macrobius. eius uerba apposui. Cum bello Sabinorum, quod uirginum raptarum gratia

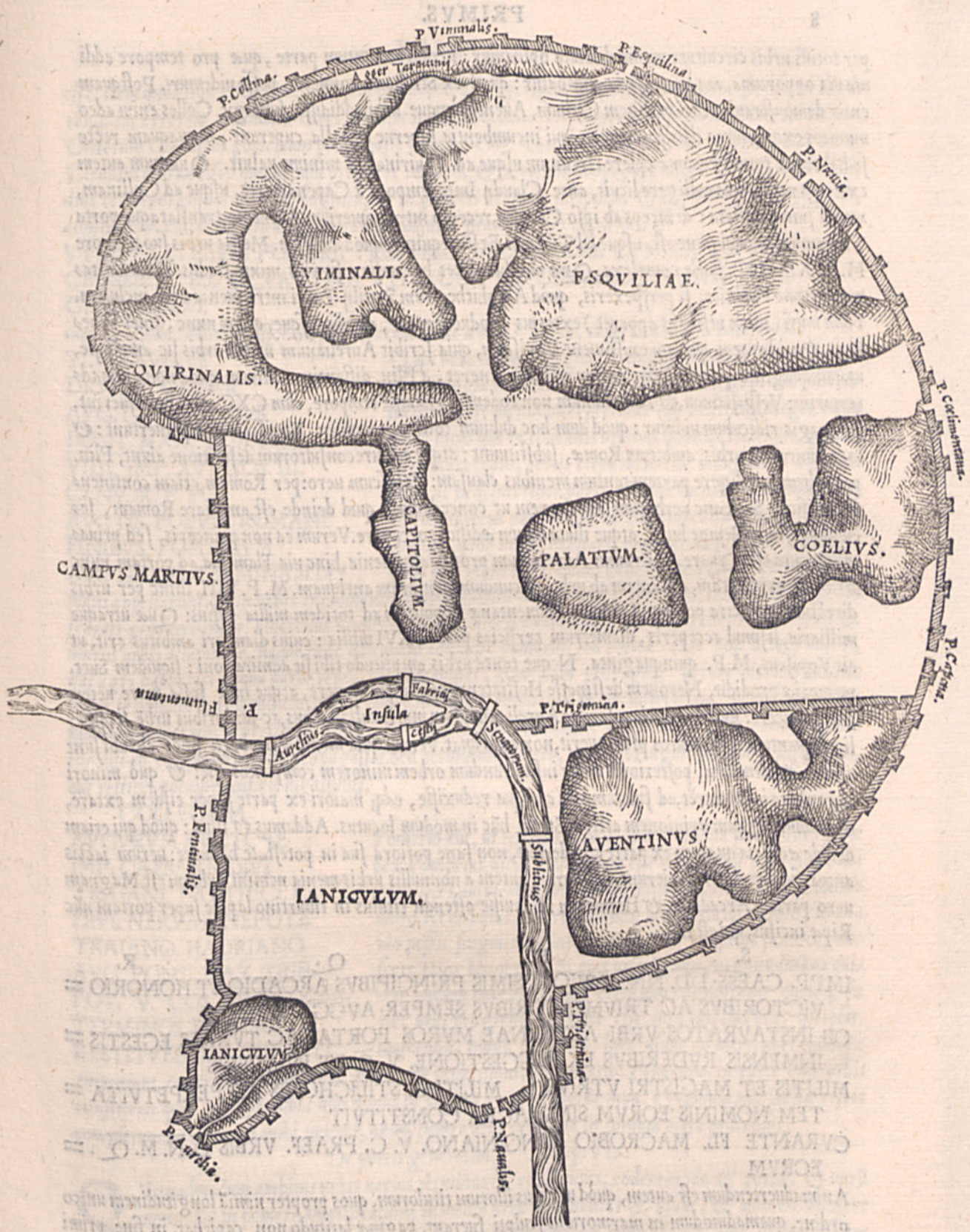
commissum est, Romani portam, quæ sub radicibus collis Viminalis erat, claudere festinarent: quia in ipsam hostes irruerant: postquam est clausa, mox sponte patefacta est: cumque iterum, ac tertio idem contigisset: armati plurimi pro limine, quia claudere nequibant, custodes steterunt: cumque ex alia parte acerrimo prælio certaretur, subito fama pertulit fusos à Tatio nostros: quam ob causam Romani, qui tuebantur, territi profugerunt. cumque Sabini per portam patentem irrupturi essent, fertur ex æde Iani per hanc portam, magnam vim torrentium undis scatentibus erupisse, multasque perduellium cateruas, aut exustas feruenti aqua, aut deuoratas rapida uoragine, deperisse. Ea re placitum ut belli tempore, ueluti ad urbis auxilium profecto Deo, fores referantur. Piso etiam in *annalibus* memoria prodidit, Ianualem dictã ab Iano, & ideo ibi positum Iani signũ, & ius institutũ à Pompilio, ut esset semper clausa, nisi cum bellum foret. Sed cum huius dei templa plura fuisse legamus: sciendum, quod non unius modo, sed omnium fores tempore pacis clauderentur: aperiebantur autem, ut uisum est, bello instante. Quo autem nomine hæc porta prius uocaretur, non satis constat.

De uario urbis ambitu, Regum, consulũq; tempore.

Cap. IIII.

Vrbem noua constituta, dum Romulus, quæ ad deorum religionem, hominũque iura pertinere uidebantur, curaret: Romani interim alia, atque alia loca appetebant: ut urbs indies amplioribus cresceret munitionibus: cum in spem magis futuræ multitudinis, quam ad id hominum quod tum erat, munirent. Nam composito Sabinorum bello, & ex duabus una facta ciuitate, etiam hominum copia est aucta. Deinde Tullus rex euerfa Alba, duplicatõque ex illius ruinis ciuium numero, Cæliũ urbi addidit, Esquiliasque, auctore Liuiõ, auxit. Ex quo conijcimus, aucto numero ciuium, Romanos etiam extra muros in montibus, uallibusque adiacentibus, ac foro proximioribus domos struxisse. Capto deinde Politorio, omnique multitudine Romam traducta, Ancus urbem ampliauit: nouæque multitudini Auentinum concessit. Multis postea Latinis in ciuitatem acceptis, Ianiculum quoque urbi coniunxit, ponte Sublicio tunc primum factõ: quiritiũque fossam in planioribus urbis circumduxit. Tarquinio autem Prisco, qui urbem muro cingere parauerat, defuncto, eam curam Ser. Tullius suscepit, & Viminalem, Quirinalẽque quinque collibus addens, urbis ambitum ampliauit. Sed contra Liuium sentire uidetur Strabo, & Diony. quorum alter dixit, Quirinalẽ cum Capitolio, ac Palatio ante aduentum T. Tatij fuisse munitum: alter uero eundem Quirinalẽ, & Cælium ab eodem Romulo, & Tatio urbi additum: ubi intelligas oportet, partem illam Quirinalis tantum esse munitam, quam iunctam Capitolio Traianus deinde, ut forum institueret, complanauit: et in hunc sensum Diony. uerba accipias uelim, uidelicet, Romulum, & Tatium illorum montiũ quasdam partibus addidisse, Tulliumque regem maiorem postea ambitum esse cõplexum: id enim Liuius innuere uoluit cum ait, Esquilias auxit: Nam si auxit, ergo pars ipsarũ intra urbem fuerat recepta: nulla. n. alia apparet ratio, qua dubium, quod ex uaria auctorum opinione oritur, tollere possimus. Sed ad rem redeamus. Muros urbis ruderibus, uilibusq; structuris ædificatos Tarquinius Superbus primus cepit saxis magnis formatis ad regulam extruere. Ex eo quippe tempore portæ Romuleæ paulatim, & nomen, & usum amisisse uidentur: licet Carmentalis diutius suum retinuerit. Et cõstructio urbis Regum tempore ulterius non processit, non permittente numine, quanquam omnia circum urbem erant habitata. Nam cum antiqui uellent urbis menia, quæ Collinam non excedebant portam, ad Miluium pontem usque producere, Aruspices prohibere: quia nec licebat in urbe comitia facere, nec milites legere. Hinc Cic. xiij. ad Atticum. Sed casu inquit, sermo à Capitone de urbe augenda, à ponte Miluiõ: Tiberim duci secundum montes Vaticanos Campum Martium coædificari: illum autem Campum Vaticanum fieri quasi Martium Campum. Hinc constat Campum Martium extra urbem extitisse: sic

cuti etiam ostendunt uerba Appiani: Ait. n. Syllam ulterius progressum, in eo exercitū, ante urbis portas, statuisse. Quò uero Linius dicit, Ancum Auentinum nouæ multitudini concessisse, non propterea eum intra pomerium recepisse significat: nam primo decadis quintæ extra urbem fuisse ostendit, sic inquit, Aediles extra portam Trigeminam, in Auentinum porticum silice strauerūt: & Gellius extra pomerium: cuius sunt hæc uerba. Habebat autem ius proferendi pomerij, qui Po. Ro. agro de hostibus capto auxerat. Propterea quæsitum est, ac nunc etiam in quaestione est: quã ob causam ex septem montibus, cum cæteri sex intra pomerium sunt, Auentinus solus, quæ pars non lōginqua, nec infrequens est, extra pomerium sit: neq; id Ser. Tullius rex, neque Sylla, qui proferendi pomerium titulum quæsiuit: neq; postea D. Iulius, cum pomeriū proferret, intra effatos urbis fines incluserint. Huius rei Melsala aliquot causas uideri scripsit. Sed præter eas omnes ipse unam probat, quòd in eo monte Remus urbis cōdendæ gratia auspicauerit, auēsque irritas habuerit, superatusque à Romulo in auspicio sit. Iccirco inquit, omnes, qui pomerium protulerunt, montem istum exclusērunt: quasi a uibus obsccanis ominosum. Sed de Auentino monte prætermittendum non putauit: quòd non pridem ego in Elidæ grammatici ueteris cōmentario offendi: in quo scriptum erat, Auentinum antea, sicuti diximus, extra pomerium exclusum. Post auctore D. Claudio receptum, & intra pomerij fines obseruatū. Diony. tamen commemorat, Ancum collem hunc modice editum, & in orbem stadia. XVIII. fermè complexentem, muro cinxisse: cui Gellium non aduersari, ex uerbis Strabonis satis constat, qui ait: ne colles adeo muniti, essent incumbentia superne tanquam castella, eum clausisse: ea puto causa, quòd multitudo, quam in ipsum capto Politorio traduxerat, ab hostili incursione esset tuta: non ut obseruaretur intra pomerij fines, aut urbis terminos. Ideo non dixit, urbi addidit, sed muro cinxit. Cum enim esset malis auspicijs ominosus, non totus habitabatur, sed usque ad M. Valerij, & Sp. Virginei consulatum erat publicus, ac sylvarum plenus, ut idem Diony. prodidit. Menia autem urbis Regum tempore minorem, quàm nunc, orbem esse complexa, ostendit idem Strabo, his uerbis. Quem quidem locorum defectum Seruius redarguit: nam suppleuit ipse, adiecto Esquilino colle, & Viminali. Ea uero loca aduentibus hostibus facile poterāt capi. Quocirca profundiore exterius ducta fossa, & accepto solo stad. sex aggerem porrexerunt super fossæ supercilio interiore, murumque cum turribus è Collina porta usque ad Esquilinam imposuerunt. Aggerem autem, de quo Strabo meminit, Tarquinij fuisse, infra ostendemus. Fossam uero eam dicit, quam Linius quiritorium appellat. Si igitur in eo aggerem cum turribus excitati erant, non dubium est, ambitum urbis angustiore tunc, quàm posterioribus temporibus fuisse: id que clarius ostendunt uerba illa: è Collina porta usque ad Esquilinam. Quod portarum interstitium si nunc fueris dimensus, non sex, sed potius quindecim stadiorum esse, inuenies. Posito igitur altero pede circini in foro Romano, quod in urbis maioris figura est, si alterum ad dictum aggerem extensum circumduxeris, urbis ueteris ambitum fermè describes: nisi quòd ea non omnino orbicularis erat, sed ut sequens figura tibi demonstrat.

De vario ambitu urbis sub Imperatoribus.
Cap. V.

Post Regum imperium urbs, ut numero civium, ita ambitu ualde creuit: tamen usque ad Syllae tempora eius incrementi auctorem inueni neminem: neque ab aliquo uno, eodemque tempore

per totius urbis circuitum menia dilatata opinamur: uerum ea tantum parte, quæ pro tempore addi magis opportuna, atq; necessaria uidebatur: quod ex Strabone conijcere posse uidemur. Postquam enim demonstrauit Ancium regem Cælium, Auentinumque urbi addidisse, subiugit. Colles enim adeo munitos extra muros illis permittere, qui incumbentia superne castella cuperent, nequaquam recte se habebat: totum etiam explere circuitum usque ad Quirinalem minime ualuit. Quantum autem ex uarijs rationibus colligere licuit, ante Claudij Imp. tempora à Capena porta, usque ad Collinam, menia sunt ampliata: deinceps ab ipso Claudio, recepto intra pomerium Auentino, translatæque porta Trigemina eò, ubi nunc est, usque ad Tiberim. Et sic sequitur, quod ait Plin. Menia urbis suo tempore M. P. XIII. CC. fuisse complexa. Quæ mensura licet hac nostra sit plus minus stadijs X maior, tamen optime cõueniet, si perspexeris, quòd Amphitheatrum Statilij Tauri intra menia erat inclusum. Nam muri (ut ex uestigijs apparet) exterius producebantur, amplioresque, quàm nunc, fines habebant. Quòd autem quidam existiment Vopiscum, quia scribit Aurelianum muros urbis sic ampliasse, ut quinquaginta propè millia eorum ambitus teneret, à Plin. dissentire: mirum quòd non animaduerterint: Vespasianum, & Aurelianum non eodem regnauisse tempore, cum CXC anni interfuerint. Eo magis ridiculum uidetur: quòd dum hoc dubium tollere conantur: Vopisci uerba peruertunt: & loco, murorum urbis, ambitum Romæ, substituunt: atque ex iure consultorum definitione aiunt, Plin. per urbem intelligere partem tantum menibus clausam: Vopiscum uero: per Romam, etiam continentia ædificia. Sed hanc uerborum inuersionem ut concedamus: quid deinde est, ampliare Romam, secundum istos: Nempe hunc, atque illum locum ædificijs occupare. Verum ea non principis, sed priuatorum cura est. Quare arbitramur Aurelianum propagasse menia, hinc uia Flaminia ad portam nunc Primam appellatam, distantem ab urbe, secundum mensuram antiquam. M. P. VIII. Illinc per urbis directum, & extra portam, Latinam Flumentanæ oppositam ad totidem millia passus: Quæ utraque milliaria, si simul acceperis, diametrum perficies pas. ad XVI millia: cuius diametri ambitus erit, ut ait Vopiscus, M. P. quinquaginta. Neque tanta urbis amplitudo tibi sit admirationi: siquidem Suet. memoriæ prodidit, Neronem destinasse Hostiatenus menia promouere, atque inde fossa mare ueteri urbi inducere. Eutropius etiam scribit Aurelianum ipsum muris ualidioribus, ac laxioribus urbem sepsisse: licet, quantum ipsos muros promouerit, non exprimat. Verum quia menia à Barbaris sæpe alicubi sunt aperta, & demolita, posteriores inter instaurandum orbem minorem complexos esse: & quòd minori impensa ea instaurarèt, ad fundamenta antiqua reduxisse, eaq; maiori ex parte super eisdem extare, opinamur. Quam opinionem attigit Strab. huc in modum locutus. Addamus & illud: quòd qui etiam deinde ædificia quadam ex parte addiderunt, non sane potiora sua in potestate habuere: uerum iactis antea fundamentis seruierunt. Instaurata autem à nonnullis urbis menia nemini dubium est. Magnam uero partem Arcadium, & Honorium restituisse ostendit titulus in tiburtino lapide super portam nunc Ripæ incisus, qui est talis.

S. P. Q. R.

IMPP. CAESS. DD. NN. INVICTISSIMIS PRINCIPIBUS ARCADIO ET HONORIO =
 VICTORIBVS AC TRIVMFATORIBVS SEMPER AVGG.
 OB INSTAVRATOS VRBI AETERNAE MVROS PORTAS AC TVRRES EGESTIS =
 INMENSIS RVDERIBVS EX SVGGESTIONE. V. C. ET INLVSTRIS
 MILITIS ET MAGISTRI VTRIVSQ. MILITIAE STILICHONIS AD PERPETVITA =
 TEM NOMINIS EORVM SIMVLACRA CONSTITVIT
 CVRANTE FL. MACROBIO LONGINIANO. V. C. PRAEF. VRBIS D. N. M. Q. =
 EORVM

Animaduertendum est autem, quòd uersibus illorum titulorum, quos propter nimiam longitudinem unico ordine, quemadmodum in marmoribus sculpti fuerant, paginae latitudo non capiebat, in fine primi duas uirgulas opposuimus (ut in hoc titulo) quæ indicant sequentem uersum antecedentis reliquum esse

esse. Item quòd si in eisdē titulis aliquid offenderis aliter scriptū, quam nūc in cōmuni sit usu, ne illud, tanquam errorem, emendare cures: quia, ut in hoc uolumine scriptum, ita in saxis incisum, inuenitur. Cæterum Claudium pomerium propagasse testatur Cor. Tac. cuius uerba subiici. Pomerium auxit Claudius more prisco quo ipsi, qui protulere imperiū, & terminos propagare datur. Et quos tunc Claudius terminos posuerit facile cognitu, & in publicis actis perscriptum. Quòd pomeriū propagarit, constat cum ex tabula aenea in Lateranensi basilica sita, cuius rei caput hoc est.

VTI QVE EI FINES POMERII PROFERRE PROMOVERE CVM EX REPUBLICA CENSEBIT ESSE LICEAT. ITA VTI LICVIT TI. CLAVDIO CAESARI. AVG. GERMANICO.

tum ex lapide tiburtino effosso apud cloacam nunc ædis D. Luciae, cuius titulus est huiusmodi.

TI. CLAVDIVS
DRVSI. F. CAISAR
AVG. GERMANICVS
PONT. MAX. TRIB. POT.
VIII. IMP. XVI. COS. III.
CENSOR. P. P
AVCTIS. POPVLI. ROMANI
FINIBVS. POMERIVM
AMPLIA. IT. TERMINA. IT. Q.

mani appellarunt. Et in urbis incremento semper quantū menia processura erant, tantū termini hi cōsecrati proferebantur. Hactenus Liuius, cui Vopis. uidetur aduersari. Ait. n. Aurelianū adhibito. S. C. muros urbis dilatauisse, neque tunc quicquam addidisse pomerio, sed postea: cum non liceret nisi ei, qui agri barbarici aliqua parte temp. locupletauisset, pomerium propagare. Verum dicimus Liuium loqui secundum longitudinem. Nam, quoad murorum ampliatorum circumferentiā, necessario auctis menibus pomerium profertur. Vopis. uero etiā secundū latitudinē. Quæ more prisco non augebatur nisi ab eo, qui imperium propagasset. Sed terminos pomerij, non nisi Augurum iussu poni, mutari, aut restitui potuisse, innuit hic titulus.

COLLEGIVM

AVGVRVM AVCTORE
IMP. CAESARE. DIVI
TRAIANI. PARTHICI. F.
DIVI. NERVAE. NEPOTE
TRAIANO. HADRIANO
AVG. PONT. MAX. TRIB.
POT. V. COS. III. PROCOS.
TERMINOS POMERII
RESTITVENDOS. CVRAVIT

Pomerio aut, ut testatur Var. auspicia urbana finiebatur. Hinc Sex. Pompeius dicit, Posimurum esse pontificale pomerium, ubi pontifices auspicabantur: dictum quasi Pomurum idest proximū muro. At de huius, & urbis ambitu tam uaria est opinio, ut nemo possit singulis quibusque temporibus proprios fines cognoscere. Hinc Dionys. ait. Si quis uelit Romæ magnitudinē exquisere nullum habebit signum certū quo cognoscatur quousq; sit hæc urbs progressa, aut unde esse non amplius urbs incipiat. Descendit, inquit Aristides, hæc usque ad mare, ubi commune emporium, communisque omnium, quæ terra proueniunt, dispensatio. Quacumq; in parte eius urbis constiterit quis, nihil prohibet quo minus sit pariter & in medio: Et mox. Quidquid nūc Italiae restat completum iri uniuersa mihi uidetur, unaq; futura urbs perpetua in Ionium mare protensa.

De portis generatim. Cap. VI.

Quemadmodum ambitus urbis uarios terminos est consecutus, eodem modo & portæ. Quarū nonnullæ in pomerij amplificatione in media urbe remanentes & usum, & nomen amiserunt. Multæ tamen translatae pristinum retinuerunt. Multæ et interpositæ nouæ adeptæ sunt. Plin. autē ætate sua XXI III eas fuisse prodidit. Eius uerba sunt hæc. Menia eius collegere ambitu imperatoribus Censoribusque Vespasianis, anno conditæ DCCC XXVIII, Pas. XIII. M. CC. Complexa montes

B

septem. Ipsa diuiditur in regiones XIII. Compita Larum CCLXV. eiusdem spatij mensura corrente a milliario in capite Romani fori statuto ad singulas portas. Quae sunt hodie numero XXIII. ita ut XII portae semel numerentur, praetereanturque ex ueteribus VII. quae esse desierunt. Efficit passuum per directum XXX. M.D.CCLXV. Ad extrema uero rectorum cum castris Praetoris ab eodem milliario per uicos omnium uiarum mensura colligit paulo amplius LXX.M.P. Quod si quis altitudinem rectorum addat, dignam profecto aestimationem concipiat, fateaturque nullius urbis magnitudinem in toto orbe potuisse ei comparari. Haec Plin. Cuius uerba, quoniam difficilia sunt, singulatim explicabimus. Quod ambitus urbis M.P.XIII.CC. completeretur, declaratum est. Quod eiusdem motes sint septem, ostendit Var. qui Romam septemontium esse dicit, & Virg. hoc carmine,

Septemque una sibi muro circundedit arces.

Injunctaque alia huius rei sunt exempla. In regiones autem XIII fuisse diuisam indicat inscriptio sequens, quae adhuc in Capitolio extat.

IMP. CAESARI. DIVI
 TRAIANI. PARTICI. FIL.
 DIVI NERVAE. NEPOTI
 TRAIANO HADRIANO
 AVG. PONTIF. MAXIMO
 TRIBVNIC. POTES. XX
 IMP. II. COS. III. P. P
 MAGISTRI VICORVM VRBIS
 REGIONVM, XIII

Carmentalis, quae & scelerata

Romana

Pandana

Ianualis

Flumentana

Collatina

Collina, quae & Quirinalis, agonensisq;

Viminalis, quae & Figulnensis

Querquetulana

Esquilina

Neuia

Compita dicta uolunt, ubi uiae competunt. Larum addit: quia in compitis anniuersaria sacra fiebant: hinc Ouidius inquit.

Compita grata lari compita grata cani. Ipsi attributus erat dies Compitaliorum appellatus: qui quotannis concipiebatur auctore Var. Mensura corrente. Hic Plin. milliarii aurei intelligit, de quo suo loco dicemus. Ut autem intelligamus, quod ait esse hodie XXIII portas, necesse est omnia nomina portarum, apud uarios auctores reperta, recensere. Quae sunt haec,

Caelimontana	Ratumena
Gabiusa	Saginalis
Ferentina	Labicana
Capena	Rauduscula
Trigemina	Lauernalis
Naualis	Salutaris
Aurelia	Picualis
Fontinalis	Catularia
Triumphalis	Munutia
Romanula	Mugiona
Mutionis	Stercoraria

Ex dicta autem portarum summa si septem, quae Plin. temporibus esse desierat (Quarum quatuor sunt urbis Romulae, & duae Palatii) insuperque & stercorearia Cliui Capitolini, ac Triumphalem extra urbem sitam, subduxeris: reliquae erunt XXIII. Vellem autem eos, qui XXXVII substituere, illarum appositum fuisset nomina. Ratio. n. illa, quod in antiquis exemplaribus ita scriptum sit, satis friuola uidetur. Nam in numerorum scriptura facilis est librariorum lapsus. Neque uero difficile erit & XXXVII, & XII. quas semel esse numerandas dicit Plin. inuenire, si quis ad nostram portarum summam addiderit: Veientanam, Tiburtinam, Praenestinam, Valeriam, Ardeatinam, Flaminiam, Salariam, Numentanam, Appiam, Ostiensem, Portuensem, & quasdam alias, a Nouis scriptoribus traditas. Sed ista omnia uiarum uocabula sunt: portarum. n. nusquam apud idoneos auctores esse legi: licet & Procopius, improprie tamen, Collatinam, Pincianam: Collinam, Salariam: Esquilinam, Praenestinam: Aureliam, Pancratianam: & Ammianus Trigeminam, Ostiensis nomine appellarint. Romanulam autem, ac Mutionem Palatii fuisse portas asserit Var. his uerbis. Laurentalia ab Acca Larentia: huius sacrificium fit in Velabro, qua in Nouam uiam exitur, ut aiunt quidam, ad sepulcrum Accae, qui locus extra urbem antiquam fuit, non longe a porta

Romanula. Et alibi sic inquit. Intra muros uideo portas dici, in Palatio Mutionis, à mugitu, quòd ea pecus in Bucinatum antiquum oppidum exigebant. Alteram Romanulam, quæ dicta est à Roma, quæ habet gradus in Naualia ad Volupie Sacellū. Labicana autem portæ meminit Plin. Ferentina Plur. Cæterarū uero Sex. Pom. Etymologia autem quatuor portarum urbis Romuli posita est. Quindecim uero, quæ nunc extare dicuntur, cum Triumphali extra pomeriū sita, mox ordine satis perspicuo tradetur. Illarum autem, quorū locus ignoratur, etymologiam hic ponere, superuacuum esse arbitramur. Animaduertendū tamen apud prædictum auctore sanqualis pro Saginalis: & Anci pro Sangi legi: idque ex alio loco conijcimus, ubi sic inquit. Propter uia fit sacrificium, quod est proficiscenai gratia Herculi, aut Sango, qui. s. idē est deus. Alij profecturi uia Herculi, aut Iano sacrificabant. Est & Ianus, secundum aliquos, Sabina lingua Sangus: de quo Plin. ait, Lanam cum colo, & fuso Tanquilis, quæ eadem Caia Cæcilia uocata est, in templo Sangi durasse prodente se auctore M. Var. Sed ad reliqua Plin. uerba reuertamur. Efficit, inquit, passū per directū XXX. M. D CCLXV. intellige urbis, suburbique diametrum: Quem si ulterius ad omnium tectorum extrema produxeris, castraque Prætoria eris amplexatus, eiusdem diametri longitudo erit, M. P. LXX. Vteruis autem horum diametrorū numerus ternarium multiplicet, suum quisque ambitum efficiet.

De situ urbis. Cap. VII.

Quoniam ualles, locaque depressa, propter amplissimos fornices superædificatos, ita montibus æquata sunt: ut nonnullorū montiū discrimen uix agnosci possit, pauca quædam erunt percurrenda, quòd ipsorum diuisio facile percipiatur. Viminalis igitur (ut ab eo cuius fines indiscreti maxime sunt initium faciamus) uico Patricio, deinceps uia, quæ secus Dioclitiani thermas ad portam Querquetulanam tendit, ab Esquilis diuiditur: à Quirinali uero plana Suburra, & ualle Quirinali, ac uia quæ ab eadem ualle ad portā Viminalem recta progreditur. Quirinalis uero à latere læuo pila Tiburtina, & sequenti ualle à colle Hortulorum separatur. Aliqui tamen uolunt (quorū opinio est probabilior) uiam ad portam Collatinam ducentem, esse utriusq; collis terminū. Esquilias autē uia Labicana à Cælio: Cælium uero à Cæliolo uallis, quam perfluuit Riuus, qui nunc Appij dicitur: ambos denique ab Auentino, uia Appia determinat. Mons Ianiculus non ea tantum parte, quæ nunc menibus inclusa ē, continetur: nam ad ædem. S. Spiritus, atque ad uallem, qua laterum Fornaces hodie sunt, usque pertinet. Ab ea postmodum ualle montes Vaticani ad pontem Miluium usque protenduntur: inter quos, & Tiberim iacens campus montium nomine Vaticanus appellatur. Reliquorū montium discrimina sequenti figura notiora sunt, quam expositione egeant. Si quis autem eorundem montium, & conuallium, totiusue ambitus urbis longitudinem, ac latitudinem scire desiderat, ex eadem figura deprehendet: dummodo non ignoret. st. stadium. p. passum in ea significare: & mensurā, quæ eidem subiecta est, octo stadiorum spatium referre: singulaque stadia pas. CXXV. pas. pedes. V. pes digitos. XVI. siue uncias. XII. continere. Itaq; iuxta hanc rationem deprehendet, totum ambitū, qui nunc menibus septus est, pas. XII. M. & quingentos fermè amplecti.

Sed licet suum urbis dimensi fuerimus mensura pedis antiqui, quam in marmore incisam aliquot in locis inuenimus, tamen quia deinde in æde XII Apostolorum uidimus in suprema parte columnæ insculptum. ω ο δ ω v . θ . hoc est pedum nouem, cuius columnæ longitudo in nouem partes diuisa cum efficiat mensuram parum ampliorem ea nostra, quam diximus, ueremur ne huius uarietatis causa fuerit, quòd temporis uetustate marmora detrita sint, uel ne in diuersis artibus, uel temporibus, mensura uariarit: igitur utriusq; exemplum hic posuimus.

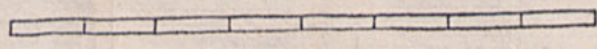
Pons. alarius. Anio. Flus.

Quae locorum angustis omittere fuit necesse, ex descriptis facile intelliges

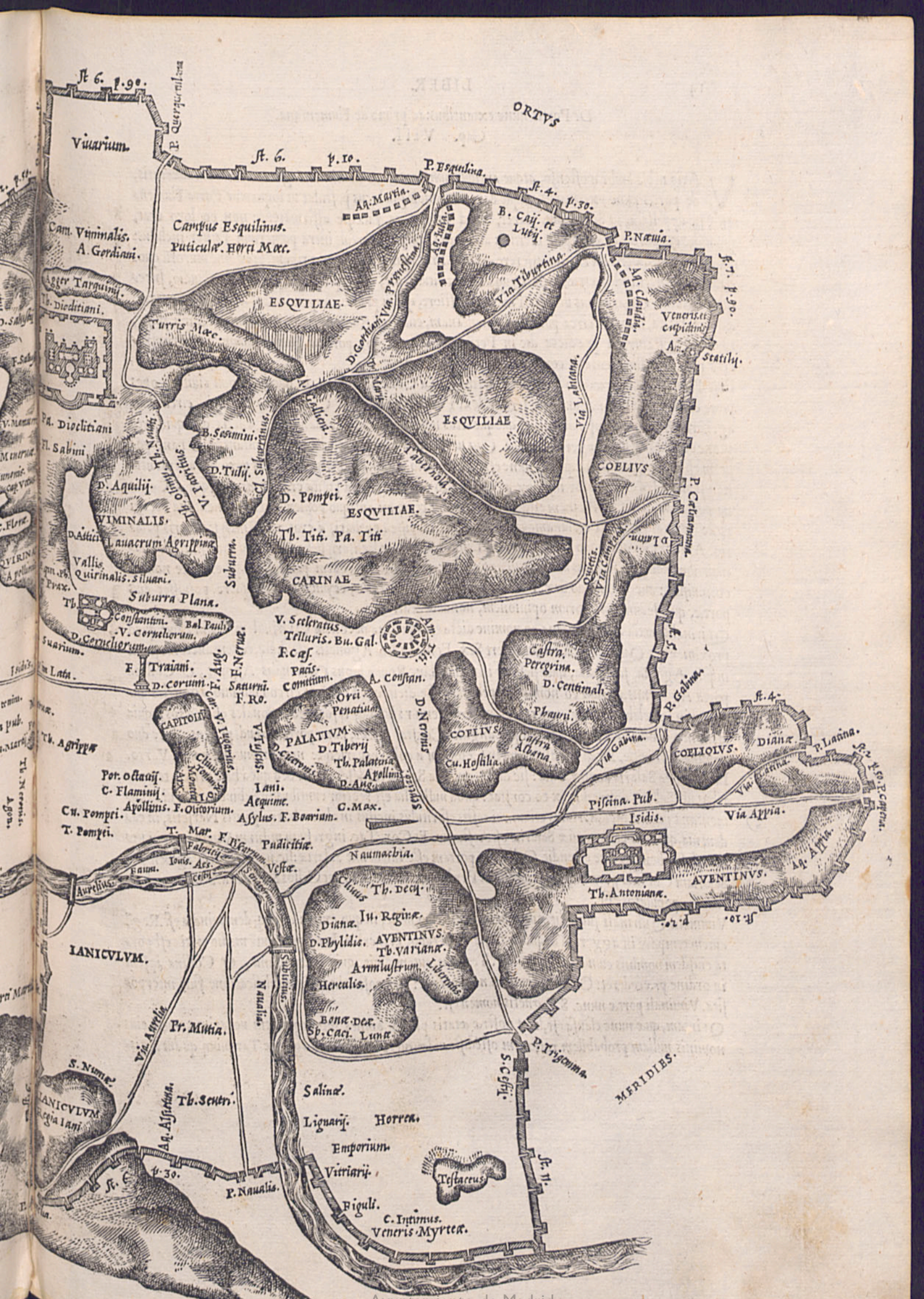
A.	Arcus.	I.O.M.	Iouis opt. Mar.	V.	Vicus. Via.
Am.	Amphitheatru.	Later.	Lateranensium.		
Aq.	Aqua.	Mar.	Marcelli.		
Aes.	Aesculapij.	Mec.	Mecoenatis.		
Aequil.	Aequimellu.	Nau.	Naumachiae.		
B.	Basilica.	Ob.	Obelliscus.		
Bal.	Balnea.	Olym.	Olympiadis.		
Bu. Gal.	Busta Gallica.	P.	Porta.		
C.	Circus.	Pr.	Prata.		
Cl.	Clius.	Pa.	Palatium.		
Cu.	Curia.	Por.	Porticus.		
Cam.	Campus.	Ph.	Fidiae.		
Cap.	Capitolium.	Prar.	Praritels.		
Car.	Carcer.	S.	Sepulcrum.		
Col.	Columna.	Sp.	spelunca.		
Const.	Constantin.	Septis.	Septisomium.		
D.	Domus.	T.	Theatrum.		
F.	Forum.	Th.	Thermae.		
Iu.	Iunonis.	Tonantis.	s. Iouis.		

Hae mensura habita proportione figurae Urbis. continet stadia octo.

IO. BAP. PALATINVS HAEC SCRIPSIT.

Vario urbis ambitu ostenso, atque antiquarum portarum nominibus generatim connumeratis, de portis nunc extantibus, deque earum etymologia locus postulat ut loquamur. Porta Flumentana, sic appellata, ut Sex. Pom. placet, quod Tiberis ea fluxisse affirmarent: non eo loco erat, quo nunc est porta, quæ Populi dicitur: alioquin Campus Martius intra pomerium fuisset inclusus: quod nemo mediocriter eruditus asserere audebit. Erat igitur ad Tiberis ripam, eregione murorū quos Ancus rex in Laniculo extruxerat. Quod innuit titulus ille, de ampliacione pomerij à Claudio, superius adductus, & Livijs his uerbis. Tiberis infestiore, quam priore, impetu illatus urbi, duos pontes, ædificia multa, maxime circa portam Flumentanam, euerit. Ad hanc portam lucum Petilinū fuisse, Livijs sic testatur. Ita prædicta dæ in Petilinum lucum extra portam Flumentanam, unde conspectus in Capitolium non est, concilium populi inactum.

Post Flumentanam proximo loco est Collatina, cui à Collatia oppido, in quod aliarum ciuitatū opes fuere collata nomen inditum esse, scribit Sex. Pom. de ea Livijs. Collatia, & quidquid circa illam agri erat, Sabinis ademptum. Seruat quoque ætas nostra morem appellandi in Collatia quidquid eregione eius portæ habet ager Romanus. Qui uero extra antiquam urbem Flumentanam, & hanc positam esse aiunt, menia, in quibus nunc est, à Belisario condita fuisse putant. Nos uero in ea sententia non sumus: sed ab eo fuisse instaurata, quæ multo tempore antea posita erant: menibusque à Collatina porta ampliatis, Collatinam eisdem additam, uel certe ex antiquo pomerio cum Flumentana eò, ubi nunc est, translata, Pincianamque, sicuti nunc, cœpisse appellari, à proximo Pincij senatoris palatio. Aliiter enim quomodo Procopius, qui tempore eiusdem Belisarij bello Gotthico interfuit, Pincias nam nominauisset, ni prius menia fuissent aucta: portaque ab eodem palatio prope extante nomen obtinuisset: aut quo modo Sex. Pom. qui ante Belisarium uixit, etymologiam tradere potuisset eius portæ, quæ secundum istorum opinionem, nondum erat.

Quirinalis tertia à Flumentana eo nomine dicta est, quod ea in collem Quirinalem iretur, siue quod proxime esset Quirini sacellum, ut refert Sex. Pom. Eadem Agonalis est dicta, eodem auctore: sic. n. inquit. Agonia, sacrificia, quæ fiebant in monte: hinc Romæ mons Quirinalis Agonis, & Collina porta Agonensis. Quam eo nomine appellatam esse dicit, quod inudato circo Flaminio agonales ludii qui in eo celebrabantur, extra ipsam portarentur: ludosque ipsos ideo agonales esse dictos, quia locus in quo initio facti sunt, fuerit sine angulo. Constat igitur, hanc portam apud priscos, hæc duo nomina obtinuisse. Ex quirinali autem in Collinam à collium uarietate nomen mutauisse uult Varro. Nunc porta Salaria dicitur, à uia: sic dicta, quod ea Sabini sal deferebant. Sed quod hæc priscis temporibus uia Salaria diceretur, ex eo constat: quod nulla alia est rectior euntibus in Sabinos: nam uia Numentana in eam incidit. Huius etiam rei testis est titulus incisus in altero latere pontis Narsensis, in eadem uia, qui cum pontem uia Salaria esse testatur. Et Cor. Tac. ingressum militum Vitely imp. in urbem describens aperte ostendit, Collinam portam esse initium uia Salaria: sic. n. ait. Tertium agmen per Sariam Collina portæ appropinquabat. Per hanc portam memorant Gallos Senones urbem ingressos, eamque populatos esse.

Viminalis Quirinali succedit, eiusdem nominis cum mote, in quo extat: ab eoque denominata est. Regum autem tempore in aggere Tarquinij fuisse ait Strabo, his uerbis. In aggere autem medio tertia est porta eiusdem nominis cum colle Viminali. Tertiam autem dicit, quia Flumentana, & Collina ipsam in ordine præcederet: Collatina enim tunc non erat: quæ postea in urbis ampliacione fuit interposita. Viminali portæ nunc. S. Agnetis nomen est.

Quintam, quæ nunc clausa est, licet nostræ ætatis plerique omnes Interaggerem uocarint, tamen eius nominis nullam probabilem rationem ostendisse uidentur. Nec enim ab aggere Tarquinij quam lögise

sunt ab ea posito, hoc nomen obtinuisse credendum est. Nam in angustiiori ambitu urbis in medio eius aggeris sita erat Viminalis, ut modo dictum est. Quare hanc illam esse portam crediderim, quã Plin. Querquetulanam appellat: cuius uerba hæc sunt. Lucus fageus fuit, portaque Querquetulana: in colle in quem uimina petebantur. Si igitur in Viminali colle erat uiminum sylua, à qua collis est de nominatus: & eius latitudo, relicto ambitu Viuarj paulo plus stadijs tribus perficitur (Nã muri prius extendebantur fere recta à porta nunc. S. Agnetis ad hanc ipsam clausam, ut fundamenta ostendunt) absurdum est dicere tam breui spatio portam, quæ inter aggerem uocaretur, locũ obtinuisse inter Viminalem, & Querquetulanam: quarum alteram Strabo: alteram uero Plin. in eodem Viminali fuisse affirmat. Alliqui aut uolunt, Querquetulanam in monte Caelio stetisse: quoniam Cor. Tac. scribit, montem istum Querquetulanum prius uocitatum: Et Sex. Pom. ait, Nymphas Querquetulanas appellatas præidentes Querqueto, quod genus syluæ erat intra portam, quæ ab eo dicta sit Querquetulana. Vt cunque hoc habeat, illud affirmare possum: apud scriptorẽ aliquem antiquum nõ inueniri portam, quæ Inter aggerem nominaretur.

Subit porta nunc. S. Laurentij, prisco nomine Esquilina dicta. Hanc nonnulli Tiburtinã, non Esquilinã eẽ cõtendũt: aiũntq; Strabonem scribere, in cãpo Exquilinio duas fuisse portas: Tiburtinã, & Esquilinã: Esquilinãq; inter Neuiã portã, & nunc. S. Laurentij positã, tunc fuisse clausam. Sed ego neque Strabonem, neque quenquam priscorum inuenio, portam Tiburtinã nominauisse: Neque uerisimile fit, Strabonẽ Esquilinã portam clausã affirmasse, cũ Cic. qui eadem etate fuit, Cœlimontanã, Esquilinãque inuicem prope sitas, apertãque fuisse ostendat. Ciceronis uerba hæc sunt. Cũ ego Cœlimontana porta introisse dixissem, responjione me inimica Esquilina introisse homo promississimus lacepsit. Quod autem Liuius non semel ait, castra inter Esquilinã, Collinãque posita, non est quod intelligas Ciceroni aduersari: interque eas portas, Querquetulanã, Viminalẽque non positas fuisse.

Transcamus ad Neuiã, hodie portam Maiorem appellatã: cui Neuij cuiusdam sylua, quæ in illis fuerat locis, fecit nomen: ut testatur Var. & Sex. Pom. Hanc nonnulli arbitrantur eandem esse cum Labicana. Neuiã autem sit, quæ Maior nunc dicitur, mox considerabimus. Hanc sequitur porta, nũc .S. Ioannis nuncupata, olim uero Cœlimontana: à monte in cuius margine est sita. Quã L. Cornelio, & Q. Minutio Cos. tactã de cælo narrat Liuius. Asinariam aliqui appellauerunt: sed nusquam scriptũ inuenire ẽ apud idoneos scriptores, quod ulla porta hoc nomine uocet. Viã aut Asinariã mentionem facit Sex. Pom. Quã inter Ardeatinã, Latinãq; fuisse, sic ostendit. Cato in ea, quã scribit cũ edisertauit Fuluij Nobilioris censurã, significat aquã eo nomine, quæ est supra uiam Ardeatinã inter lapidem secundã, & tertium: qua irrigantur horti infra uiam Ardeatinã, & Asinariam, usq; ad Latinã. Cũ igitur Ardeatina esset inter uiam Ostiensem, & Appiã: & post Appiã sequeretur Latina, oportuit inter has Asinariam positã esse. Ex quo patet portã nunc. S. Ioannis, uiamque ab ea inchoantem, nullo modo esse Asinariam. Sed portã esse Cœlimontanã illud etiam est argumento: Quod mons ipse nullã aliã, præter hanc, habet portã. Verum huius, & quarundã prædictarum ordo ex uerbis Liuij facillime apparebit: ideõq; ea hic apposimus. Porfenna inquit, primo conatu repulsus, consilijs ab oppugnanda urbe ad obsidendã uersis, præsidio in Ianiculo locato, ipse in plano, ripisq; Tiberis castra posuit: nauibus undique accitis, & ad custodiam, ne quid frumenti Romã subuehi sinerent, & ut prædatum milites trans flumen per occasiones alijs, atque alijs locis trañcerent. Breuique adeo infestum omnem agrum Romanum reddidit, ut non cetera solum ex agris, sed pecus quoque omne, in urbem compelleretur, nec quisquam extra portas propellere auderet. Hoc tantũ licentiã Hetruscis, non metu magis, quã consilio, concessum. Namque Valerius Cos. intentus in occasionem multos simul, & effusos improuisos adoriẽdi: in paruis rebus negligens ultor, grauẽ se ad maiora uindicem seruabat. Itaque, ut eliceret prædatores, edicit suis postero die frequentes portã Esquilinã, quæ auersissima ab hoste erat, expellerent pecus: scituos

id hostes ratus: quòd in obsidione, & fame seruitia infida transfugerent. Et sciare perfugæ inditio, multòque plures, ut in spem uniuersæ prædæ, flumen trañciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copijs ad Il. lapidem, Gabina uia, occultum considerare iubet. Sp. Largum cum expedita iuuentute ad portam Collinã stare: donec hostis prætereat: inde se obijcere, ne sit ad flumen redius. Cos. alter T. Lucretius porta Neuia cum aliquot manipulis militum egressus. Ipse Cœlimontana delectas cohortes educit: hique primi apparuere hosti. Hactenus Linius. Quibus uerbis constare puto, Neuiam inter Esquilinam, & Cœlimontanam locum habuisse. Collinãque, ut etiam supra ostendimus, esse, nunc Salariam dictam. Flumentanã autem non meminit: quia licet Hetrusci recta per Campum Martium transire potuissent, tamen quia inter urbis menia, abruptòsque montes erat iter, ne in alijs quòd incidere periculum, & quòd propinquiore à nauibus cursu ferretur in pecus, ad eum ferè Tibberis locum deuenire, qui medius est inter pontem Miluium, & Anienis ostia. Quare non oportuit ad portam Flumentanam milites locare. De Viminali puto non meminisse, quia alijs portis fuerat factis, & struere insidias, & exponere pecus, ac turmas, præsidiaque emittere. Sed ad reliquas tandem ueniamus.

Post Cœlimontanam autem occurrit in angulo murorum, sub Cœliolo, porta nunc clausa, per quam ingreditur riuus hodie Appij dictus. Hanc portam Gabiusam (quam tactam de cœlo commemorat Linius) plerique omnes fuisse arbitrantur: sicq; dictam, quòd iter aperiret in Gabios: cuius oppidiam diu demoliti loco, Gallicanum quòd hodie uocant, successit.

Sequitur in Cœliolo Latina, quæ quòd in Latium mitteret, obtinuit nomen: idque immutatum etiã nunc manet. Et quanq; mille ab hinc annos hoc uocetur nomine, non tamen apud idoneos auctores de ea est mentio. Verum cum Strabo in uia Latina Ferentium urbem fuisse asserat: crediderim portam hæc eã esse, quã Plut. Ferentinã nominauit. Nã Romulus inquit, expiationibus ciuitates expurgauit, quas adhuc etiam Ferentinam ad portam obseruari tradit. Sic uero appellatam opinamur: quòd iter ea esset, qui ad Ferentinos Hernicorum populos proficiscerentur.

Post Latinam paruo interuallo se se offert Capena: cuius etymologiam ostendit Solinus. Scribit. n. Italum regem ex Sicilia cum Syracusanis ad Ianum uenisse, ac eius consilio, auxilioque ciuitatè iuxta Albam condidisse Capenam nomine, & ab ea postmodum Capenam portam denominatam. Ser. uero Gram. aliam ponit etymologiam. Nam super eo Virgilij loco. Lucòsque capenos: ait. Vnde (hoc è à capenis lucis) & porta Capena, quæ iuxta Camœnas est nomen accepit. Asconius Pedianus etiam scribit, extra hanc portam lucum, & eadem Camœnarum fuisse. Proptereaq; portã Camœnam à nonnullis olim fuisse appellatam. Hanc in uia Appia esse ostendit Frontinus, Commemorans Appiam uiam à porta Capena Capuam usq; muniendam curauisse. Cum autem uia in qua est Septizonium Ser. ueri tendens ad portam. S. Sebastiani, uia Appia à Spartiano uocetur, Ciceroque in eadem templi Martis, quòd fuit extra Capenam, esse dicat, non est q. dubitari possit, portam in uia Appia existentem, non esse Capenam. Quam madidam appellauit Iuuenalis: quia inter cœteras portas depresso esset loco. Sunt qui propter aquæ ductum ante ipsam deriuatum, madidam dictam uelint. At Cicero priorum opinionem comprobare uidetur, cum ad Q. Fratrem inquit. Romæ, & maxime Appia, ad Martis mira proluuias. Crassipedis ambulatio ablata, horti, tabernæ plurimæ, magna uis aquæ usque ad piscinam publicam. Si quis aquæ ductus Appiæ causa madidam appellatam esse cõtendat, propter illud Mar. Capena grandi qua pluit gutta: nõ uideo cur idem alias portas non etiam madidas appellet, super quibus aquarum ductus, & tunc erant, & adhuc etiam extant. Neq; desunt, qui à fontium ubertate Fontinalis huic portæ nomen ascribant. Sed de Fontinali inferius erit disceptandum. Est aut capena quæ hodie. S. Sebastiani nuncupat.

Restat ultimo loco citra Tiberim, Trigemina: denominata, quòd ea contra Curiatios Trigemini Horatij egressi sint. Nam etsi in castris tunc erant, existimandum tamen est, quòd ex his prius Romam redierint, quàm contra eos proficiscerentur. Hanc autem portam prope templum nunc Scholam Græcam nuncupatum, atque ad Auentini radices fuisse, facit ut credamus,

dā quōd Linius ait, Aediles extra ipsam in Auēntinū porticū strauisse: eodēque in loco Trigeminā fuisse innuit, cū bello punico secundo incēdiū inter Salinas, & portā Carmētalē describit. Quod incēdiū omnia aedificia, quæ erant in uico Iugario sub Capitolio, cōprehendit, Aequimeliūque, iacēs inter rupē Tarpeiā, & Velabrum: mox extra Carmētalē portā p ripam Tiberis in Fortunā, ac Martiæ templa debacchatū ē. Nā Salinæ, ut suo loco ostēdemus, in eadē ripa erant, infra templū nūc D. Stephano cōsecratū. Huius autē portæ locū innuit et Frōtinus, his uerbis. Ductus aquæ Appiæ hēt longitudinē à capite usq; ad Salinas: qui locus est ad portā Trigeminā. Et alibi Cacus habitauit locum, ubi Salinæ nomen, & ubi Trigemina porta: & cū dicat, Riuum dictæ aquæ educitū eē in Nautachiā nā: qui locus parū distat à Tiberi: nō dubiū ē Trigeminā portā fuisse, quo loco demonstratū ē. Recepto autē Auentino intra pomeriū ad radices eiusdē montis, ubi primū ingrederis planiciē Testacū, translata ē. hūc locū indicare uidet Linius in bello mac. dicens, Aediles alterā porticū extra portā Trigeminā, inter Lignarios, fecisse. Lignarios. n. in eadē planicie habitauisse, infra ostēdemus. Et Plin. scribit, extra hanc portā Po. Ro. statuam posuisse Minutio Augurino, qui ad assem precium farris redegerat: unde uidetur Po. Ro. ad Horrea publica, quæ ibidem fuerant, eam statuisse. Tandem dilatatis tertio urbis menibus eō, ubi nunc est, translata fuit. Quæ Porta. S. Pauli nunc dicitur.

In Ianiculum tandem transeuntes, uideamus de porta, quæ haud procul à Tiberi est, & porta Ripæ nunc uocatur. Hanc pleriq; omnes portuensem, quōd ad portum à Claudio imp. extructum ducat, appellarunt. Sed quod nomen prius obtineret, ignorare uidentur. Nos uero Naualis obtinuisse affirmamus: quoniam de hac Sex. Pom. sic meminit. Naualis porta à uicina Naualium dicta. Quibus cum nulla alia sit propior, Naualem esse nemini dubium esse debet.

Secundam portam Ianiculi, nunc. S. Pancracy, Aureliā dictā uolunt: ab Aurelio uiro consulari, uel ab Aurelio imp. uel à uia Aurelia, quod est uerisimilius: Siquidem supra ostendimus nomina uiarum per abusionē ferē omnibus portis esse attributa. Aliquī uero aiunt uiam ipsam à porta nomen accepisse. Quo autem nomine apud priscos uocaretur, non satis constat. Apud Procopium autē legimus sepulcrū Hadriani extra portā Aureliam iactu lapidis impositum, & ne à Belisario occuparetur, Romanos utrinque deducto muro illud inclusisse, eo modo ut esset eidē portæ tanq; propugnaculum. Quibus uerbis conijcimus, Pancratianā non fuisse Aureliam: hancq; sub ipso sepulcro in ripa Tiberis suam. Dubium est autē à quo nomen adepta sit: nam ab Aurelio uiro consulari non potest accepisse, quia huius temporibus eousq; menia non extendebantur, neq; pons fuerat positus, per quem ad ipsam transitus esset. Igitur uidetur ab Aurelio imp. denominationē accepisse: qui forte eam excitauit, ne per pontem hostibus in campum Martiū eēt transitus: ni manus Aurelianū eā tunc posuisse, cū urbis ambitū propagauit. Quāq; ab eo, Aurelianæ nomen erat deriuādū. Si autē uolumus, Pancratianā ab Aurelio Cos. prius Aureliam nuncupatā, dicemus substituto nomine Pancratianæ, priori iā abolito, ab altero dictōre imperatorē, huic apud sepulcrum Hadriani sitæ, Aureliæ nomen inditum esse. At nisi in codice græco bibliothecæ Vaticanæ legissem duobus in locis ἀυρηλιᾶς Heliā legendam putarem, ab Hælio Hadriano, qui eā extruxerit, uel ea ratione, quā diximus, uel ad ornatum, aditūque eiusdē sepulcri.

Tertiæ portæ Ianiculi in ordine oīum ultimæ, Septimianæ fuit nomē, idq; et nūc seruat. Quod à Septimio Imp. referūt accepisse: quæ Spar. ait, ipsum excitauisse thermas in Ianiculo ad portā sui noīs. Affirmat insuper in ipsius portæ frōtispicio Septimij nomē inscriptū, ibiq; Ianū Septimianū septimianāq; arā fuisse, ac prisco noīe fontinalē nūcupatā. deabus fontū sacrā. De hac Sex. Pom. ita meminit. Fōntinalia fontū sacrā: unde & Romæ Fōntinalis porta: et Linius ita. Aediles alterā porticū ad portā Fōntinalē, ad Martis Arā, qua in cāpos iter eēt, pduxere. Qui autē uolūt Capenā Fōntinalē esse, exponūt. In cāpos: ubi pugnarūt Trigemini: qui cū ualde ab urbe distarēt, pbabilior ē rō, ut de Vaticanis intelligamus, ex eo q; Plin. scribit, Vitelliū. CC. sextertijs cōdidisse patinā, cui faciendæ fornax in cāpis exa edificata erat: uidemūsq; in Vaticanis et nūc fornaces, multāmq; argillā ad fictilia cōficienda aptā: quod eē nō cōstat in Cāpis Trigeminorū. Præterea crebrior ē mētio de Vaticanis. Idē auctor, Praxitelis inquit, Ionē fecit eburneum in Metelli æde, qua Cāpus petiit. Cic. Cāpū Vaticanū fieri quasi Martium

Campum. Insuper Liuius primo & tertio ab urbe condita, de Capena: quinto uero de bel. mac. de Fontinali ita loquitur, ut diuersas esse intelligam.

Vrbis portis tandē descriptis, portæ et triumphalis, licet extra pomerium eēt, operæ pretiū fuerit locū ostēdere. Pontē igit, cuius pilarū fundamēta infra pontē Hæliū cernuntur: & Portā, cuius uestigia ad intimā Tiberis ripā olim extabāt: Viāq; ad Cæs. obeliscū protensam, triumphali nomine appellatā esse, nonnulli opinātur: Quoniā Iosephus Vespasiani, & Titi triumphū describens, ait ipsos non in Palatio maiori, sed in Isidis tēplo nocte quieuisse, trāsuisq; ad Octauianas ambulationes: uotisque rite celebratis recessisse ad portā, quæ ab eo, quod per illā semper triumphosē pōpa duceret, nomen accepit. Quibus uerbis cōstat, Capenā nō eē eādē, quæ Triumphalis. Nam ambulationes Aug. fuerit ad Mausoleum. Fit igitur uerisimile hinc per portam, & pontem triumphalem eō profectum esse, ubi nunc est hospitale. S. Spiritus. Suet. cōmemorat quosdam Senatores censuisse Augusti funus porta Triumphali ducendū.

De Menibus urbis. Cap. IX.

Menia urbis nunc extantia nō eē antiqua, sicuti nulli est dubium, ita multis argumentis apparet. Legimus. n. partim Belisariū, partim uero nonnullos Pōtiffices ea instaurauisse: unde uariā formā obtinuisse uidentur: sicut & portæ uariam latitudinem. Præterea menia hæc lateritia, illa uero ex saxo fuerant quadrato, ut Liuius significat, & Casiodorus. Qui scribit Theodoricum regem Ostrogothosē Romā tunc tenentē. S. P. Q. R. cupienti menia partim à Visogothis aperta, partim uetustate collapsa instaurare, petentiq; in ipsa instauracione saxa amphitheatri humi iacentia, cōcessisse.

LIBER SECVNDVS.

De Capitolio Cap. Primum.

Voniam superiori libro urbis situm, uariūque eius ambitum descripsimus, murisque, ac portis sumus complexi: reliquum est ut quid, quōue tempore, à quibus singulis in locis ædificatum sit, indicemus. Incipiamus igitur à Capitolio, cuius uaria nomina ita refert Var. Sunt & nomina tot montibus, quos postea urbs muris comprehendit: e queis Capitoliū: dictū, quod hic, cū fundamenta foderētur ædis Iouis, caput hominis inuēitū dicit. Hic mons antea Tarpeius dictus, à uirgine uestali Tarpeia: quæ ibi à Sabinis necata armis, & sepulta: cuius nominis monimētū relictū: quod et nūc eius rupes, Tarpeiū appellat saxū: hūc antea mōtē Saturnium appellatum prodiderunt. Eam autē denominationē à Saturno, qui mōtē ipsum incoluit, accepisse, nemini est dubiū: & Virgilius de Ianiculo, & Capitolio loquēs innuit, his uersibus.

Hæc Ianus pater, hæc Saturnus cōdidit urbē:

Ianiculumque illi, huic fuerat Saturnia nomen.

Saturniā fuisse ubi antiqua Roma, Ianiculumque in parte eius, testatur Plin. Et Solinus portā Castellī, quod Hercules comites excitarunt, Saturniam appellatā eē tradit. Hunc autē montem muris septū fuisse ostēdit Liuius, cōmemorās Tarquinium Priscū bello Sabinorum Capitolium se ædificaturum uouisse: & cū iactis fundamentis obisset diē, Superbū capta Pometia ex spolys hostiū absoluisse. Eo autē pulso Horatius Puluillus consecrationem deinde obiit. Tunc ex saxo quadrato fuisse legimus: uestigiaque hoc idem ostendunt: & nos ex eiusdem Capitolij fundamentis saxa tantæ magnitudinis erui uidimus: ut uere dixerit Plin. Sed tunc Senes aggeris uastum spatium, & substructiones insanas Capitolij mirabantur. Limina Capitolij ænea fuere Cn. & Q. Ogurnio Aed. Cur. Tegulas æreas Catulus inaurauit: quas Honorius Pont. ad ædem diui Petri tegendam transtulit, ubi nonnullæ adhuc et cernuntur. Capitoliū turres plurimas habuisse innuit Cic. in Catilinā: quas nonnullas de celo tactas fuisse cōmemorat. Per Mariana bella Scipione, & Norbano Coss. igni direptum est: refecit Sylla: dedicauit Catulus: cuius nomen (ut prodidit Plut.) inter tanta Cæsaris opera usq; ad Vitellium mansit: quis nimmo in eo loco, ubi hodie est pub. Salis receptaculum, adhuc manet. Nam legimus.

Q. LVTATIVM. Q. F. Q. CATVLVM COSS. SVBSTRVCTIONEM
ET TABVLARIVM DE SVO FACIENDVM COERAVISSE.

Arfit iñ Vitellião bello, ut scribit Cor. Tac. Quod instaurauisse Vespasianũ, aſerit Suet. his uerbis, Reſtitutionẽ aut Capitolij aggreſſus ruderibus purgandis manus primus admouit, ac ſuo collo quãdam extulit. Tertio cũ in Veſpaſiani morte igni conſumptum eſſet, reſtitutionis curã Domitianus ſuſcepit, ut idẽ auctõr ſic teſtatur: Plurima, & ampliſſima opera abſumpta reſtituit, in queis & Capitolũ, quod ruſſus arſerat: ſed omnia ſub titulo tantum ſuo, ac ſine ulla priſtini auctõris memoria. Cuius inſtauratiõnis impenſa. X I I. M. talentorum exceſſiſſe dicitur.

De Templis, Iouis Feretrij, Iouis Cuſtodis, Veiovis, & de Curia Calabra, Senaculo, atq; Aſylo. Cap. I I.

Iouis Feretrij Templũ, primũ omnũ Romã conſecratũ, bello Cenninenſiũ Romulus uouit, uotiq; reus in uertice Capitolini collis, ut inquit Diony. extruxit, eo in loco (ut pleriq; oẽs conſentiũt) ubi nunc eſt Araceli. Feretrij aut cognomen obtinuit, quod cũ Acronẽ ducẽ interfeciſſet, ut uotũ ſuũ maxime Ioui gratũ, ciuibũque ſuis iocundũ efficeret, ſpolia ipſius ducis, fabricato ad id ferculo, gerens in Capitolũ ad quercũ paſtoribus ſacrã, in trophæi formã fictã, hoſtis arma depoſuerit, designãſ ſimul cũ dono templo Iouis fines, cognomẽque addens, Ioui Feretrio, a feriẽdo hoſte, ut uotis petierat: auc. Plut. Sex. uero Pom. quod pacẽ ferre putaret, cũ ex eius templo ſumerent ſceptrum per quod iurarent, & lapidẽ Silicẽ, quo fœdus ferirent, Feretriũ denominatũ ſcribit. Hoc tẽplũ cũ uetuſtate, & incuria detectũ prolaberetur, admonitu Pom. Attici (ut in eius uita teſtatur Cor. Nepos) reſticiendũ Cæs. curauit. ampliãtũ aut eſſe prius ab Anco rege cõmemorat Liuius. Huius ueſtigia, ubi maiora denũ, ubi uero minora quinum pedũ ætate ſua adhuc extitiſſe, aſſerit Diony. Templũ Iouis Cuſtodis Domitianus adeptus imperiũ excitauit, ſẽque in ſinu ipſius Iouis ſacrauit. Id aut ubi nunc ſunt Salinæ: & ubi hodie ẽ carcer Capitolinus appellatus, Iani tẽplũ fuiſſe, quidã opinantur: quorũ ſententiã aduerſatur, quod fundamenta ex ſaxo quadrato, & fornices in eiſdem Salinis, ac ueſtigia porticus foro ſuperſtantia, locum publicũ ex iſ, quæ mox dicemus, fuiſſe oſtendunt. Nam & de Iano Capitolino apud antiquos ſcriptores nuſq; legimus. Crediderim igitur hoc in loco ſitã fuiſſe Curia Calabram, quam culmis Romulus texerat: in quam uocabatur. S. P. Q. a rege Sacrificulo, ut ludorum, ſacrificiorũque pernoſceret diem: in ea. n. ratio ſacrorũ tantũ gerebatur. ut ſcribit Sex. Pom. De hac aut Curia meminit Var. cũ inquit. Primi dies menſum nominati Calendã ab eo, quod his diebus calẽt eius menſis Nonã a pontificibus quintanã, an ſeptimanã ſunt futura in Capitolio, in curia Calabra. Prope hanc aut fuiſſe Romuli Caſam idẽ Var. eſt auctõr. Eã humilẽ fuiſſe, oſtendit Vitruuius, his uerbis. Item in Capitolio commune facere poteſt, & ſignificare mores ueſtiſtatis Romuli Caſa in arce ſacrorum ſtramẽtis tecta. Ad eandẽ aut, uel ubi illa fuerat, Senaculũ ſtetiſſe innuit Liuius, cũ ait Cenſores porticum ab æde Saturni in Capitolũ ad Senaculum, ac ſuper id Curia ſtrauiſſe. Veiovis Aedẽ in area nunc Capitolina locum obtinuiſſe, hæc uerba Gelli docent. Eſt autẽ et ædes Veiovis Romã inter Arcem, & Capitolium. Mox ſubdit. Cum Iouem igitur, & Diuõem a iuuando nominaſſent: eum quoq; contra Deum, qui non iuuandi, ſed uim nocendi haberet (nam deos quosdã ut prodeſſent, celebrabant: quosdam ne obeſſent, placabant) Veionem appellauerunt dempta, atque detractã iuuandi facultate. Eius ſimulacrum, quod eſt in æde, de qua ſupra dixi, ſagittas tenet, quæ ſunt uidelicet paratæ ad nocendum. Quapropter eum Deum plerique Apollinem eſſe dixerunt. Immolatũque illi ritu humano capra: eiusque animalis figmentũ iuxta ſimulacrũ ſtat. Aſylũ templũ in dicta area fuiſſe, ſignificat Diony. ſic. n. inquit. Lucũ umbroſum mediũ Capitolique, & Arcis, quod uocat intermontiũ duorũ quercetorũ, templũ Romulus cõſtituit: de eodẽ Strabo. Romulus Aſylum aperiens inter collẽ, & Capitolũ, huc perſugiẽtes ciuitate donatos designat: & Liuius. Locũ, qui nũc ſepertus denſis ſentibus inter duos lucos, Aſylũ appellat. Ex eo ſinitimus populus, ois turba, ſine diſcrimine

Et seruus, et liber, auida nouarū rerum perfugit. Et hunc locum Ouid. attigit, his uersibus.

Romulus ut saxo lucum circumdedit alto,

Quilibet huc, inquit, confuge, tutus eris.

Ex eo. n. nemo extrahatur. Varios aut terminos habuisse testatur Strabo, his uerbis. Templum et nūc, et olim Asylum erat, cuius libertatis termini sunt mutati: Alexander ad stadiū extendit: Mithridati uero dimissa ab angulo Cerami sagitta uisum ē paululū ipsum stadiū transcendere: Antonius huic proxime accessit, et cū eo termino urbis partē comprehendit: Postea Cæs. Aug. cum id damnosum existimaret, et nihil aliud esse, quā multis malefaciendi causam exhibere, irritū fecit. Suet. de Tiberio loquens. Aboluit, inquit, et uim, morēque Asylorū, quæ usq̄ erāt. Primi aut omniū Herculis nepotes timentes insidias illorū, quos auus, priusq̄ ē terris migraret, afflixerat, Asylum instituisse dicuntur, hinc Staius.

Asylum herculeos fama est fundasse nepotes.

Et quia nonnulli ex quibusdam Ouidij carminibus sub rupe Tapeia Asylum stetitisse uolūt, quid de hac opinione sentiam, ubi de basilica Sempronij erit sermo, dicetur.

De Clivo, Varijsq; aditibus Capitolij: Domo Milonis: porta Stercoraria, ac de templis

Iouis Tonantis, et Fortunæ. Cap. III.

Cliuus aut, per quem in Capitolium fuerat ascensus, qua parte steterit, inter nostri tēporis doctiores magnum est certamen. Suet. tamen in ea, quæ uergit in Velabrū fuisse, significare uisetur: ita narrans. Gallici triumpho die Velabrum præteruehens penē curru excussus est axe defrato, ascenditque Capitolium ad lumina. XL. elephantis dextra, atq; sinistra lychnucos gestantibus. Et Ouidius locum attigit, his carminibus.

Inde uelut nunc est, per quem descenditis, inquit,

Ardus in ualles, et fora cliuus erat.

Ser. tamen dum ait Saturni templum fuisse ante cliuum Capitolinum, ubi ædes Concordiæ, innuit hunc cliuum fuisse forum Romanum uersus, ubi erat utraq; ædes: Huic sententiæ conueniunt Cic. uerba sexta actione in Verrem, quæ sunt hæc. Tamen cum de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent. Nam carcerem sub Capitolio in capite fori fuisse, infra ostendemus. Arcus etiam Septimij imp. inibi posuit, facit, ut credam aditum in hunc collem eregione ipsius quādoque stetitisse: præsertim q̄ paucis ab hinc diebus detecta fuit uia, silicibus strata, ab area Capitolina ad eundem arcum protensam: tamen cum latitudo eius sit pedum septem tantum, non arbitramur eum esse cliuū celebrem, de quo meminit Suet. quando Capitolinum montem plures aditus habuisse affirmat Cor. Tac. quorum hic, qui ad arcū Septimij pertinet, est unus: Alium uero à Concordiæ ad Monetæ templū fuisse, Ouid. testatur, his uersibus. Candida te niueo posuit lux proxima templo,

Qua fert sublimes alta Moneta gradus.

Tertius in urbē planā (planā dico urbē quæ hodie habitat) ut et nūc, descensum præbuit: ibi. n. nostra ætate detecta fuit porta marmorea: Quartus est de quo nunc agimus. M. aut Aemilio Cos. hunc Cliuum, silicibus sternendum Censores curauisse, memoriæ prodidit Linius, et Cic. Milonē in eodē Domū scutis refertā habuisse, testatur: hæc reditariā, an conductam, dubium est: quia superius dixerat: nullū angiportū esse, in quo Miloni non esset conducta domus. In eodē cliuo fuit porta Stercoraria nuncupata: de qua Sex. Pom. sic loquitur. Stercus ex Aede Vestæ: XVII. Cal. Iulias defertur in angiportū mediū ferē cliui Capitolini, qui locus clauditur porta Stercoraria. Idē scribit Saturnios eos dictos, qui castrum in uno cliuo Capitolino incolebant, ubi Ara dicata ei deo fuerat ante bellum Troianum. Iouis autem Tonantis Aedes apud Cliuum, ubi hoc tempore noxij puniuntur, posuit Augustus: quod liberatus esset periculo, cum expeditione cantabrica per nocturnum iter lecticam eius fulgur perstrinxisset, seruumque præcedētem exanimasset. Cū dedicatam hanc ædem assidue frequentaret, somnauit queri Capitolinum Iouem

cultores sibi abduci, seq; respōdīse, Tonantem pro ianitore ei appositum: ideoq; mox tintinabilis fastigium ædis redimiuit, quod ea ferè ianuis dependebant, auctor est Suet. Refert Plin. Iouis Statuam exemplar æris Deliaci, quo Polycletus est usus, in hac æde fuisse: & ante ipsam Cas. oris, & Pollucis opus Hygia. Quibus uero lapidibus ea ædes extructa esset, alibi sic indicat. Inter hos primum (ut arbitror) marmoreos parietes habuit scena M. Scauri, non facile dixerim sectos, an solidis glebis positos: sicut est hodie Iouis Tonantis ædes in Capitolio. Prope hanc ædem fuit & Fortuna, ut testantur carmina, quæ in eius templo Præneste quidam se legisse affirmant: quorum principium hoc.

TV QVAE TARPEIO COLERIS VICINA TONANTI
VOTORVM VINDEXT SEMPER FORTVNA MEORVM

De rupe Tarpeia: Templis, Saturni, Iouis Opt. Max. Iunonis, Mineruæ,
Iuuentutis, & Fidei. Cap. IIII.

Reliqua pars montis, post Cliuū, Rupes Tarpeia est dicta: ex qua damnati præcitantur. Hinc Cic. ad Atticum. Quis enim audeat uiolare (Brutum scilicet) proposita cruce, uel saxo. Et Plin. ait, Metellum ad Tarpeium raptum, ut præciperetur. Gellius autem scribit, eodem mortis genere etiam eum damnari solitum, qui falsum testimonium dixisse, conuictus esset. Diony. uero, Rupe hanc foro superstetisse, dicit. Duci, inquit, eū iussit in superstantem foro collem: est enim is collis rupes uasta, unde mos est eis deijcere aduersarios. Cui opinioni ne refragari uideamur, dicemus totum montem, & arcis, & Tarpeia rupis nomine, appellari. Saturni Aedes infra hanc rupem steterat: ubi paucis ab hinc annis fuerat sacellum cum turri. S. Saluatoris cognomento in Aerario, siue in Statera: incumbens hospitali. S. Mariae in porticu nuncupatae. Fuerit ne ea condita à comitibus Herculis, de qua Sotius meminit: an à T. Tatius, de qua Varro: an à Tullo rege, de qua Macrobius, incertum est: quam uero Lucretium posuisse scribit Critolaus, eam esse non arbitramur. In hac autem æde fuit Aerarium, omnium primum institutum, & trutina, eiusq; uestigia extitisse suo tempore testatur idem Var. Propterea non ab re nostri in Statera cognominarunt. Volunt autem Publicolam omnium primum ædem Saturni ærarium declarauisse. Et quamuis Saturni, & Opis ædem in uico Ingario fuisse, dicat Sex. Rufus, hanc tamen ipsam opinor eum intelligere: nam etsi in Capitolio erat, ipsi uico tamen subiacenti incumbebat. Diony. Saturno Aram attribuit, secundum uiam qua ex foro in Capitolium ascensus erat, sitam. Iouis Opt. Max. templum, siue Iouis Capitolini, uouit Tarquinus Priscus. Superbus deinde librarum agenti. XL. M. in fundamentis impendit. Verum cum ad tectum ferè opus peruenisset consecrationem non obiit, quia tyrannide excidit. Dedicauit hoc Horatius Publicolæ collega, ut sequenti titulo habetur.

M. ORATIVS CONSVL EX LEGE TEMPLVM IOVIS OPTIMI
MAXIMI DEDICAVIT ANNO POST REGES EXACTOS A CON-
SVLIBVS POSTEA AD DICTATORES QVIA MAIVS IMPERIVM
ERAT SOLENNE CLAVI FIGENDI TRANSLATVM EST.

De hoc templo Diony. meminit, his uerbis. Extructum est autem super crepidine firmatum alta, octo iugerum in circuitu, ducentorum fermè pedum unumquodq; latus habens (Est autem iugerum duplicatus in longitudinem ætus, ut ait Plin. Is est in quo boues aguntur cum aratur uno impetu iusto, hoc est. CXX. pedum) Et quia Diony. ætate, quædam huius templi extabant uestigia, subdit. Paucum quiddam uariantem inuenire posset aliquis eminentiam altitudine ne quindecim quidem pedibus integris: à parte quidè, qua frons meridie spectat, cõprehensum triplici columnarū, ordine: ab obliquis uero partibus, simpliciter in eo tria sunt sacella æqualia, inter se communia habentia latera: mediū quidè Iouis: ab utraq; parte Iunonis, & Mineruæ: sub una aquila, unaq; uelata tectura. Hinc Ausonius ait.

Trina in Tarpeio fulgent consortia templo. ¶ Quod aut Diony. dicit, Super crepidine
alta: hoc ad naturalē decorē pertinet, Nā ædibus sacris, quorū deorū maxime in tutela ciuitas uideret eē,

C in

ut Ioui Iunoni, & Mineruæ, in excelsissimo loco, unde menium maxima pars conspiceretur, aræ distribuebantur, auctor Vitruuius. Cur autem Tarquinius hæc numina sub eodem tecto statuerit, ostendit Macr. his uerbis. Sed qui diligentius eruunt ueritatem, Penates esse dixerunt, per quos penitus spiramus: per quos habemus corpus: per quos rationem animi possidemus. Esse autem medium æthera Iouem: Iunonem uero in uentum aera, cum terra: & Mineruam summum ætheris cacumen. Et argumento utuntur: quod Tarquinius Demarathi Corinthij filius Samothracijs religionibus mystice imbutus, uno templo, ac sub eodem tecto, numina memorata coniungit. Iouem autem propter beneficia, Optimum: propter uim, Maximum Po. Ro. nominabat, auctor Cic. Iouem autem Capitolinum eundem esse, qui erat Opt. Max. ex eo conijcimus, quod ante hæc epitheta, præponit, Capitoline. Erat huius Dei templum, præter cætera ornamenta, multis statuibus exornatum: quarum unam auream. X. pedum dicebat D. Claudium, scribit Tremellius. Iouis autem Imperatoris simulacrum in eodem templo statutum fuisse opinamur. Sic enim Cic. inquit. Iouem Imperatorem quanto honori in suo templo fuisse arbitramini. Victoriæ statuem ibidem fuisse testatur Plut. Et Plin. sex pocula Murrhina ex triumpho à Pompeio in urbem aduecta. Libros autem Sibyllinos in dicto templo sub terra, in arca lapidea conditos esse, & à decem hominibus custoditos, prodidit Diony. Polibius uero fœdera cum Carthaginensibus icta, perscripta in tabulis æneis, ab Aedilibus hic conseruata. Inibi fuit Pallium breue, purpureum, lanestrū, ad quod cum Aurelianus iungeret purpureas suas uestes, cineris specie decoloratæ uidebantur diuini comparatione fulgoris. Hoc munus rex Persarum, ab Indis interioribus sumptum, ipsi Aureliano dedisse perhibetur. Habuit hoc templum fistulas quasdam, quibus aqua reliquis templis, ac sedibus suppeditabatur. ut pro Rabirio testatur Cic. qui contra Rullum, & pro Domo sua docet. S. C. & orationes in eodem templo sæpe habitas. Eo ibant noui Coss. sacrificatum: quia Ioui omne debetur initium. Arsit cum aedibus, & sacellis coniunctis Vitelliano bello, ac Tiri Imp. tempore: auct. Plin. Diony. & Cor. Tac. In ea autem parte Capitolij fuit, quæ plateam, nunc Montanariam dictam, despicit: ad radices cuius paucis ab hinc annis fuerat templum. S. Saluatoris, ab illo prisco Iouis templo, in Maximis cognominatum. Erat in eo Iouis templo Cella, hoc est pars secretior templi, quam ingredi prophano non licebat. In hac fuere Coronæ aureæ duæ: quarum alteram ex. XX. Philippiis factam: secundum Gallos Pamphili legati, in Curiam tulerant: Alteram Carthaginensium missi gratulatum ob uictoriam partam aduersus Samnites. Inter hanc, & Mineruæ Cellam, Iouis imperatoris Signum collocatum fuisse, ait Sex. Pom. à T. Quintio Prænestæ aduectum: & ante Mineruæ Deos Noxios: eius uerba apposui. De Noxij appellantur tria signa in Capitolio ante Cellam Mineruæ genibus nixa, ueluti præsidia patientium nixibus: quæ signa, sunt qui memoriæ prodiderint Antiocho rege superato, M. Attilius subtrahere Po. Ro. deportasse, atque ubi sunt, posuisse. In huiusce Deæ Delubro fuit Tabula, in qua raptum Proserpinæ Nicomachus pinxit. In Iunonis Cella Canem ex ære suum uulnus lambentem se uisisse asserit Plin. Iunonis autem sacellum fuisse à sinistra sacelli Iouis: Mineruæ uero à dextra ostendit Linius, his uerbis. Lex uetusta est priscis literis, uerbisque scripta, ut qui Prætor Max. sit, clauum pangat. Fixus fuit dextero latere Iouis Opt. Max. qua Mineruæ est templum. Eum clauum, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuisse ferunt: eoque Mineruæ dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum est. Iuuentutis Aediculam prope Mineruæ Delubrum stetitisse, scribit Plin. idemque libro trigesimo tertio innuit Concordiæ Templum in Capitolio situm fuisse, cum inquit. Inciditque in tabula ærea Concordiæ ædem. C. III. annis post Capitolinam dedicatam. Hæc uisisse Manlium in Gallia quidam memoriæ prodiderunt. Fidei Templum apud Iouis Capitolini extitisse ostendit Cic. de nat. deo. his uerbis. Qui igitur iusurandum uiolat, is fidem uiolat: quam in Capitolio uicinam Iouis Opt. Max. (ut in Catonis oratione est) maiores nostri esse uoluerunt. Plin. Spectata est, inquit, & in æde Fidei in Capitolio imago senis cum lyra puerum docentis.

De Arce: Templo Iunonis Monetæ: ac de Domo T. Tatij,
M. Manlij: atq; de Saxo Carmentæ.
Cap. V.

Saturius mons in Arce, & Capitolium diuiditur: ut passim apud historicos, aliosque auctores legitur. Cic. in Cat. Vobis Arcem, & Capitolium. Liuius. Exules, & Serui duce Appio Herdonio nocte Capitolium, & Arcem occupauere. Hæc propemodum octauam mōris partem occupabat, ut eius indicant fundamenta in ea parte, quæ ad theatrū Marcelli uergit: ad cuius radices, prope ædis culam D. Andree in Vincijs nūcupatam, ante annos. XX. inuenta est porta marmorea, ab eaque gradus ad ipsam arcem ferentes: qua porta crediderim Tarpeiam illam Vestalem hostes introduxisse: nā Tiberim, ad quem aquatū fuerat profecta, proxime spectat. Iunonis Monetæ Templum fuit in Arce, in ea parte, qua nunc sunt horri Conseruatorum dicti, ut ex uerbis Liuij coniectura assequi licet, qui sic inquit. Damnatum Manlium de saxo tarpeio deiecit: adiectæ mortuo notæ sunt, publica una: quod cum Domus eius fuisset, ubi nunc Aedes, atque Officina Monetæ, latum ad populum est, ne quis patricius in Arce, aut Capitolio habitaret. Idem alibi ait, Fabio Dorso, & Ser. Sulpitio Coss. Dicitatorem creatum L. Furium Camillum, aruncanōque bello inter ipsam dimicationē hoc uouisse templum: quod Cal. Iunij dedicatum fuisse asserit Macr. de quo templo sunt hæc Ouidij carmina.

Arce quoq; in summa Iunonis templa Monetæ

Ex uoto memorant facta Camille tuo.

Moneta à monendo est dicta. Cic. inquit: Moneta à monendo. Nam post cladem illam maximam à Senonibus Callis factam, audita uox ex arce Iunonis fuit, ex quo illa appellata est Moneta. Domus autem Manlij idem Cic. meminit pro domo sua: cuius uerba subieci. M. Manlius, cum ab ascensu Capitolij Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficij sui gloria, regnum appetere est iudicatus: ergo eius domum euersam duobus locis conuestitam uidetis. Ibidem autem fuerat antea Dōmus T. Tatij, ut scribit Solinus. In eadem arce fuit Simulacrum Veionis. Plin. Nonne, inquit, Simulacrum Veionis in arce ex cupresso durat, à condita urbe quingentesimo quinquagesimo primo anno dedicatum. Simulacrum argenteum Anseris, cuius clangore arx ipsa fuerat seruata, memoriæ causā, ibidem fuerat collocatum: de quo Lucretius sic cecinit.

Romulidarum arcis seruator candidus anser.

& Propertius.

Anseris & tutum uoce fuisse Iouem.

Et Plin. Est inquit, & Anseri uigil cura Capitolio testata defenso per id tempus canum silentio proditis rebus. Quam ob rem cibaria anserum Censores in primis locant. Saxū autem Carmentæ, quod Tarpeie rupis pars quædam est, despicit Tiberim, eregione ferè pontis Senatorum.

De Templis, & quibusdam alijs ædificijs in Capitolio extructis, quorum Certus locus ignoratur. Cap. VI.

Lapidem informem, atque rudem coluere Romani, Terminum appellantes: cuius templum à Tatio rege dedicatum, tradit Var. Plut. uero à Numa cōditum. Cum autem Tarquinius Superbus uellet Iouis Capitolini templum ædificare, cœpit captare augurijs, qui mons esset aptissimus, cumque Tarpeius ex omnibus esset inuentus, in quo erant diuersorum numinum sacella, actum est, ut exinde ad alia templa numina euocarentur sacrificijs: quò posset libere, & sine periculo templum Iouis ædificare: cumque omnes Dij libenter migrassent, Terminus, limitum Deus, abscedere noluit: tunc de hoc ipso sacrificatum est, & deprehensum, quòd Terminus cum Ioue remanens æternum urbi imperium cum religione significaret. Quo loco autē colebatur super eum foramen patebat in tecto, quòd

ne fas esse putarent Terminum intra tecta consistere. Alij uero dicunt primam partem tecti eius templi patuisse, quia sub dio ei sacrificabatur: & (ut ait Lactantius) publice, quasi custodi finium, Deo: hinc Sex. Pom. Termino, inquit, sacra faciebant, quod in eius tutela fines agrorum esse putabant. Terminum qui exarasset, & ipsum, & boues sacros esse Numa statuit. Legimus autem apud D. Augustinū Martem quoque, & Iuuentam regi Deorum cadere noluisse: quod imperium Romanum nullum terminum esset habiturum, nec senectam sensurum. Mentis autem, & Veneris Erycinæ aedes in eodem Capitolio fuisse, testatur Lilius, his uerbis. Interea Diuumiri creati sunt. Q. Fabius Maximus, & Attilius Crassus aedibus dedicandis: Menti Attilius: Fabius Veneri Erycinæ: utraq; in Capitolio est, canali uno discretæ. De aede Mentis sunt Ouid. hæc carmina.

Mens quoque numen habet, Menti delubra uidemus,

Vota metu belli perfide pœne tui.

Alias aedes sacras complures in Capitolio fuisse, Cic. innuit, cum de templo Fidei locutus, sic subdit. Quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum rerum, quia uis est tanta, ut sine Deo regi non posset, ipsa res deorum nomen obtinuit. Idem in phil. Opis non semel meminit: ad eamque, rursus ad Att. ait, Scipionem proauum Metelli statuam Censoriam habuisse. Hanc autem aedem uouit Tatinus rex, auctor Var. quam Sp. Posthumio Albino, & Q. Martio Philippo Coss. tantam esse de celo commemorat Lilius. Fortunæ autem Primigeniæ, & Obsequentis aedes in Capitolio condidit Ser. Tullius. Hanc Deam uarijs cognominibus à Romanis nuncupatam legimus. Nam publicam appellabant, cum reip. faueret. Masculam, cum omnibus maribus. Muliebrem itidem, quando mulieribus. Virilem, cum iam adultis. Primigeniam, cum primogenitis. Item Fortis Fortunam, quando exinsperato adesset. Equestrem uero, quando maxima cum celeritate ueniret. Obsequentem, cum ad omnia uota accederet. Paruam, ubi humilè ad maximas opes, summòsque honores ueheret. Seiam, ubi segetes, ceteròsque fructus feliciter ad maturitatem perduceret: Et prosperam eam dicebāt, quæ semper propitia assideret. Malam uero, quæ iugiter aduersaretur. Iouis Sponsoris aedem posuit Tarquinus Superbus: quam Posthumius Nonis Iunijs dedicauit. Veneri Caluæ Fanum in Capitolio Romani constituere in honorem matronarum: quia capta urbe à Gallis deficientibus funibus ex illarum capillis eas fecissent. Alteram aedem ibi Venerem habuisse, ostendit Suet. in Calig. Vestæ aedes in eodē colle fuit, ut significat Sex. Pom. de porta Stercoraria locutus. Aram autem Iouis Pistoris in Capitolio sitam fuisse, innuit Ouid. his uersibus.

Nomine, quam precio celebratior arce tonantis.

Discant pistoris quid uelit ara Iouis.

Bibliothecam Maiorum multis columnis exornatam: Porticùsq; duas, Metelli alteram, alteram Cōstantini Capitolium habuisse dicitur: Atriũque publicum, quod tactum esse de Cælo testatur Lilius. Fauisæ, quæ sunt loca cisternis, cellisque similia, ubi reponebantur ea, quæ in templis uetustate erant facta inutilia, fuere in area Capitolij, Gellius & Sex. Pom. auc. Locumque sacrum in eodem Capitolio fuisse legimus, ex quo sumebatur uerbena, qua coronabantur Feciales, & Paterpatrus fœdera facturi, uel bellum indicturi: & lapidem silicem, quem tenebant per Iouem iuraturi dicentes. Si sciens fallo tum me Di: spiter salua urbe, arcèque bonis eijciat, ut ego hunc lapidem. In eodē Capitolio. S. C. haberi solitum asserit Lilius, his uerbis. Eo factò, auocatam a se concionem tribunus questus, & in ordinem se coactum, ex Capitolio, ubi erat concilium, abiit.

De statuis, Imaginibus, & Columnis.

Cap. VII.

INter alia multa, uariàque ornamenta, quibus Capitolium erat insignitum, plurimæ in eo statuæ fuere. Quas cognoscere nõ erit ab re alienum: siquidem eis cognitiss in multorum insignium locorũ

cognitionem multos deuenisse, uidemus. Harum bonam partem, sicuti columnarum, ex deuictis prouincijs in urbem Romani deportarunt: quod & Cic. testatur in lib. de nat. deo. qui sic ait. Etenim fana multa spoliata, & simulacra deorum de locis sanctissimis ablata uidemus à nostris. Ingentem autem numerum fuisse, ex Cor. Tac. uerbis perspicitur, quæ sunt hæc. Sabinus undiq; statuas decora maiorum in aditu obiecit, ne hostes in Capitolium penetrarent. Quæ etsi uera sint, perpaucas tamen uidemus literis mandatas. Quæ apud uarios auctores sunt reperta, breuiter commemorabo. Iouis igitur tres fuisse legimus: quarum unam de celo tactam esse, quo tempore Pyrrhus in Siciliam traiecit, asserit L. Florus: de reliquis duabus loquitur Plin. his uerbis. Sp. Caruilus fecit Iouem, qui est in Capitolio uictis Samnitibus sacrata lege pugnantibus è pectoralibus eorum, ocreisq; & galeis: amplitudo tanta est, ut conspiciatur à latario Ioue: Idem. Locras uero Iouem tonantem ante cuncta laudabilem fecit. Herculis Auerion, & Sempronius Cos. alteram, alteram Fabius Max. uictis Tarentinis statuas dedicauere, quarum Linius, Plut. & Strabo meminere. Strab. Verba subiici. Aliqua etiam Romani capto per uim oppido, ut spolia, uindicarunt, è quibus Herculis imago sublimis ex ære in Capitolio fixa est, opus Lysippi. Apollo autem translatus à Lucullo ex Apollonia Ponti urbe. XXX. cubitorum, CL. talentis factus iacet hodie in ædibus nunc Conservatorum confractus. Boni Euentus, Bonæque fortuna, Praxitelis opera, atq; Nemesis Simulacra Capitolium decorauere: sic & Iani, dextra trecentorum, sinistra sexaginta quinque numerum, ad demonstrandum anni dimensionem, tenens. Fuere insuper in Capitolio Statuæ omnium Regum. Plin. inquit. Nullam annulum habet Romuli in Capitolio Statua, nec, præter Numa, Seruique Tully, alia, ac ne L. quidem Bruti: & alibi, Primas putare has, & Actij Nauij postas ætate Tarquinij Prisci, nisi Regum antecedentium essent in Capitolio. Statuam Scipionis, qui Antiochum deuicit, cum chlamide, ac crepundis in eodem Capitolio fuisse, pro Rabirio refert Cicero: Syllæ uero pedestrem, & æneam in Philip. Aemilio autem Lepido puero statuam bullatam, ac prætexatam posuit Senatus, quod hostem in aciem interemisisset, ciuemque seruasset. Tali honore dignus habitus est Metellus, quod ex æde Vestæ Palladium ab incendio liberauisset: sicut & Trebius, qui in ædilitate sua frumentum Po. Ro. assibus præstitit, auc. Plin. Plut. autem commemorat Fabium Max. suam ipsius statuam, equestrem, ex ære, iuxta Herculem statuam: Brutique illius, qui Tarquinios expulit, à Po. Ro. mediam inter Regum statuas, positam esse. Inibi Africani etiam statuam fuisse ad Atticum scribit Cic. cuius uerba apposui. At mehercle ego cum in turmam auratarum equestrium, quas hic Metellus in Capitolio posuit, animaduertissem in Serapiõis subscriptione Africani imaginem, erratum fabrilis putauit. Domitianum non nisi aureas, argenteasque sibi poni permisisse, scribit Suet. & Eutropius. Cornelia Gracchorum mater & ipsa tali honore digna fuit, ut in Capitolio statua ei collocaretur. Scipio, de quo superius, uictoriæ suæ Asiaticæ Tabulam pictam in eodẽ Capitolio affixit. Bocchus et Syllæ gratiam aucupatus triumphales imagines ibidem collocauit: inter quas inerat aureus Iugurtha ab eo Syllæ traditus, Parrhasius Ephesius natus Thesea pinxit in eodem Capitolio. In quo fuere etiam seiuges à Cn. Cornelio positi: & Clypea. xij. aurata, ab Aedilibus P. Claudio, & P. Sulpitio Galba ex pecunia, qua frumentarios ob annonam compressam condemnauerant, ut tradit Linius: qui & Clypeum Martis cū imagine Asdrubalis in eodem colle fuisse, narrat: Columnamque Rostratam: cuius sunt hæc uerba. In suspensa ciuitate ad expectationem noui belli nocturna tempestate Columna rostrata in Capitolio bello punico tota ad imum fulmine discussa est. Augustus uictor Aegypti multa de nauali certamine sustulit rostra ærea, quibus constatis quatuor effecit columnas: quæ postea à Domitiano in Capitolio sunt posita: quas etsi Ser. gram. suo tempore ibidem fuisse dicat, hodie tamen in Lateranensi basilica cernuntur. Hæ sunt de quibus Virgilius ait, Surgentes ære columnæ.

De Tabulis publicis.

Cap. VIII.

TAbulas quibus leges, & publica acta continebantur, in Capitolio fixas, ac seruatas esse multi testantur: quorum Cic. pro Sex. sic inquit. Inspectantibus uobis toto Capitolio tabulæ figebantur. Et

paulopost. Sed unum egregium de rege Deiotaro Po. Ro. amicissimo decretum in Capitolio fixum. Et rursus Philip. tertia: Falsas leges, & falsa decreta in aes incidenda, & in Capitolio figenda curauerit. Et aerearum tabularum tria millia, quae cum Capitolio flagrauerant Vespasianum inuestigatis exemplaribus restituenda curauisse ferunt. Et Plut. testatur, cum Clodius tabulas, quibus res in tribunatu suo gestae continebantur, in Capitolio affixisset, Ciceronem ab exilio reuersum eas ui deleuisse. Rursusq; Cic. in Catilinam commemorat, aera legum in Capitolio de caelo tacta, & liquefacta. Sic & tabula, quae has leges à Romulo promulgatas continebat, seruabatur.

NE QUID INAVGVRATO FACIUNTO.

PATRES SACRA MAGISTRATVSQVE SOLI PERAGVNTO INEVNTOQVE.

PLEBEI AGROS COLVNTO.

SACRORVM OMNIVM POTESTAS SVB REGIBVS ESTO.

SACRA PATRES CVSTODIVNTO.

POPVLVS MAGISTRATVS CREANTO.

LEGES DISCVNTO.

BELLA DECERNVNTO.

DEORVM FABVLAS NE CREDVNTO

DEOS PEREGRINOS PRAETER FAVNUM NE COLVNTO.

NOCTVRNAS IN TEMPLO VIGILIAS NE HABENTO.

PARRICIDAS OMNES CAPITE PVNIVNTO.

NE QVIS PRAESSENTIBVS FOEMINIS OBSCOENA VERBA FACITO.

QVISQVE VIS DEMISSAM AD TALOS TOGAM IN VRBE HABETO.

MONSTRVOSOS PARTVS QVISQVE VIS SINE FRAVDE CAEDVNTO.

NE QVIS NISI PER PORTAS VRBEM INGREDITOR NEVE EGREDITOR.

MENIA SACROSANCTA SVNTO.

MVLIER VIRO LEGITIME CONIUNCTA FORTVNARVM ET SACRORVM=

SOCIA ILLI ESTO. VT DOMVSQVE ILLE DOMINVS ITA HAEC DOMINA.

FILIA VTI PATRI ITA DEFVNCTO VIRO HAERES ESTO.

ADVLTERII CONVICTAM VIR ET COGNATI VTI VOLENT NECANTO.

SI VINVM BIBERIT DOMI VTI ADVLTERAM PVNIVNTO.

PARENTVM LIBEROS OMNE IVS ESTO RELEGANDI VENDENDI ET=

OCCIDENDI.

Ciratores autem fuisse huiusmodi tabularum indicat sequens titulus.

C. CALPETANVS STATIVS

SEX. METRORIVS M. PERPENNA LVRCO

T. SARTIVS DECIVS CVRATOR ES

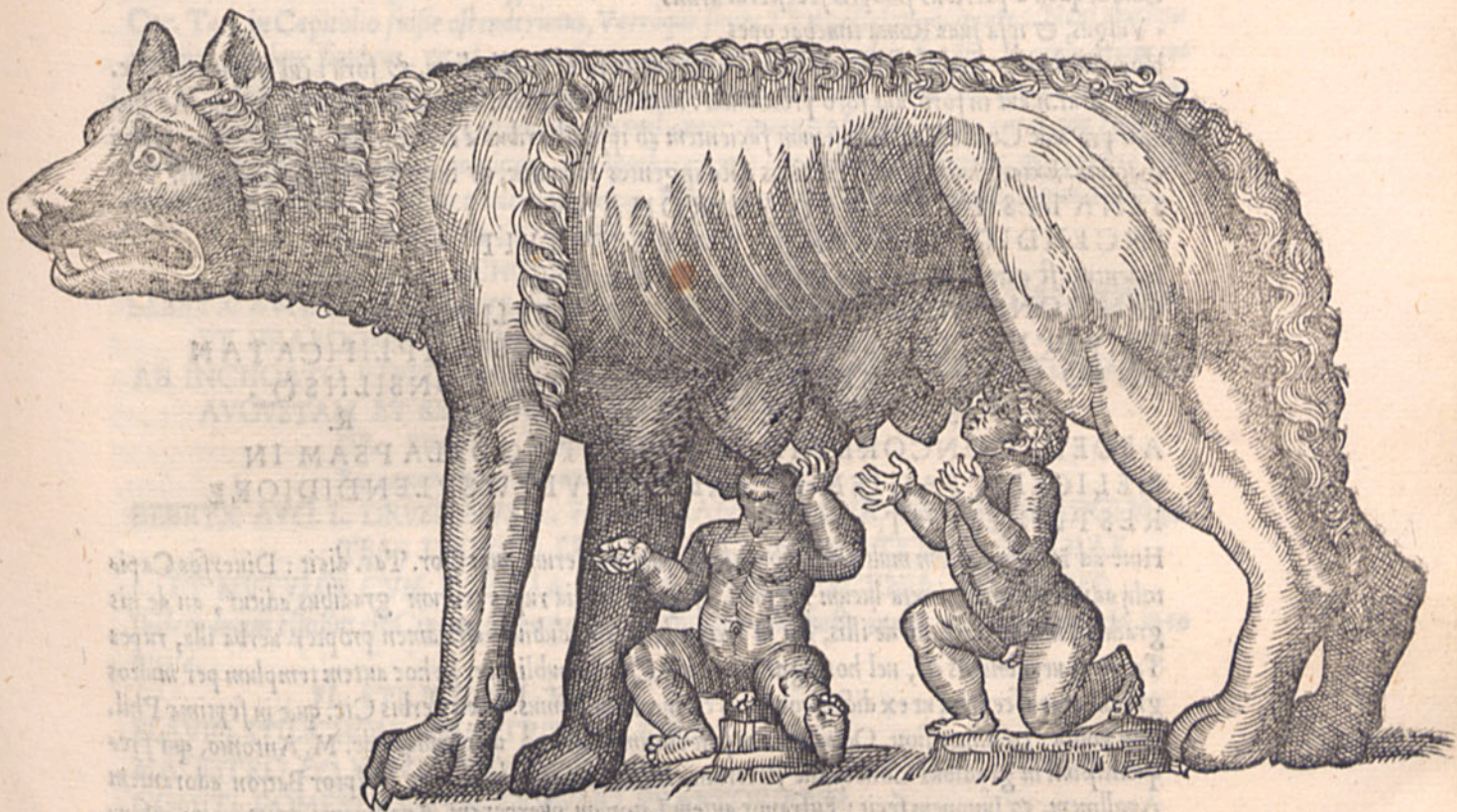
TABVLARIVM PVBLICORVM

EAC. CVR.

*De quibusdam Statuis, aliisque rebus antiquis, quae hodie sunt
in Capitolio, Cap. IX.*

IN aerea Capitolina collocata est equestris Statua, aenea, M. Aurelij Antonini pij philosophi: quo ex Caelio monte paucis ab hinc annis transferri vidimus. In Porticu uero Conservatorum est Commos di Imp. ingens caput, aeneum, de quo Lampridius ita meminit. Colossi caput depressit, quod erat Neronis, ac suum imposuit, & titulum more solito subscripsit. Ante eandem porticum duo pari forma fluviorum simulacra seminuda uisuntur, Nili ac Tygris, ut nonnulli testantur: uel Anienis, & Naris, ut alijs placet. Nos aut de ijs nihil certi habemus. In cauedio dictae domus sunt marmorea signa M. An

ronini de triumpho dacico, sublata ex æde D. Martine. E regione, sub porticu, stat templi in marmore incisum, signis perpulchre exornatum. In aula superiori, inter alia, est statua auro superfusa nuli Herculis, dextra clauam, sinistra uero Hesperidum aurea mala tenentis. Ibidem est & Satyri statua pulcherrima. In porticu interiori prope aulam, æneum Lupæ est simulacrû, ex cuius uberibus pendunt Romulus & Remus urbis conditores: de hoc Cic. sic inquit. Tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit Romulus, quem inauratum in Capitolio paruum, & lactentem uberibus inhiantem fuisse ministris. Huius simulacri effigiem ideo subiecimus, ut cerneres quod Virg. & Cic. de ijs testatur: quorum alter sic ait. Ludere pendentes pueros: alter uero, Romulum et uberibus inhiantem.

In eadē aula cernere licet, duo Signa ænea iuuenili forma, alterum stans serui habitu: alterum nudū pueri sedentis, ac curuato corpore spinam è planta pedis euellere conantis: non absimilis Batto, quem Theocritus sic loquentem inducit.

θαῖσσι μὲν ὠκιστὸν τὰ πὶ τῷ θεῷ ἀγαθὸν ἄνευ θεοῦ

ἀρ μοῖ μὲν ὦδ' ἔπειτα ἔπειτα ἔπειτα ἔπειτα

hoc est.

Aspice o Corydon, per Iouem spina enim

Nuper me hic percussit sub talo.

Ibidem, in templo D. Mariæ cognomento Araceli, multæ sunt columnæ, quarum quæ tertia ab ingressu sinistrorsus, occurrit, hunc habet titulum. A CVBICVLO AVGVSTORVM. Est apud eandē ædem paruus Obeliscus: et tres præterea Constantini Imp. Statuæ.

De templo Concordiæ. Senaculo. Curia: ac de Tabernis
publicis. Cap. X.

Quoniam descenditibus è Capitolio primum occurrit uallis inter ipsum, & Palatium: par est ut eius loca proximo loco annotemus. Auspicemur autem ab omnium rerum auctrice, & conseruatrice Concordia: cuius Templum uouisse, posuisseq; Camillum ostendunt Ouidij carmina, quæ sequuntur.

Furius antiquum populi superator Hetrusci

Vouerat, & uoti soluerat ille fidem.

Causa, quod à patribus sumptis secesserat armis

Vulgus, & ipsa suas Roma timebat opes.

Hoc templum in foro fuisse refert Plut. Varro autem inter Capitolium, & forū: cui astipulatur Sex. Pom. Erat. n. aut in foro, aut foro proximum: nam & Val. Max. commemorat Sempronium Aselionem pro æde Concordiæ sacrificium facientem ab ipsis altaribus à creditoribus fugere extra forum coactum. Extant huius templi porticus octo ingentes columnæ, & in epistylis titulus sequens.

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS
INCENDIO CONSVPTVM RESTITVIT

Inuentus est autem lapis in quo huiusmodi uerba erant incisa.

D. N. CONSTANTINO MAXIMO PIO FELICI AC
TRIUMPHATORI SEMPER AVGVSTO OB AMPLIFICATAM
TOTO ORBE REMPUBLICAM FACTIS CONSILIIIS Q.

S. P. Q. R.

AEDEM CONCORDIÆ VETVSTATE COLLAPSAM IN
MELIOREM FACIEM OPERE ET CVLTV SPLENDIDIORE
RESTITVERVNT.

Hinc ad Monetæ ædem multis gradibus ascendebatur. Verum dum Cor. Tac. dicit: Diuersos Capitoli aditus inuadunt, iuxta lucum Asylum, & qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur, an de his gradibus intellexerit, an de illis, qui in arcem ducebant, dubium est: tamen propter uerba illa, rupes Tarpeia, uerisimilius est, uel hos significare, uel Cluium publicum. In hoc autem templum per multos gradus erat ascensus, ut ex dictis columnis conijcere possumus: & ex uerbis Cic. quæ in septima Phil. sunt posita: ea. n. hæc sunt. Occulta enim fuit eorum uoluntas, iuditiūque de. M. Antonio, qui frequentissimi in gradibus Concordiæ steterunt. In eodem templo Bedas sculptor Batton adorantem Apollinem, & lunonem fecit: Eufranor autem Latonam puerperam, Apollinem, & Dianam infantes, sustinentem: Niceratus uero Aesculapium, & Hygiam: At Pisicrates Martem, Mercuriumque: Sthenis deniq; Cererem, Iouem, & Mercurium. In pronao eiusdem templi fuit Victoria: quæ M. Marcello Claudio, & M. Valerio Coss. icta est fulmine. De huius templi Cella Cic. philippica tertia sic meminit. Armatos in Cella Concordiæ cum Senatum haberet incluserit: Et philip. quinta. In Cella Concordiæ collocari armatos, latrones, sicarios: è templo carcerem fieri. Habebatur præterea in hoc templo & Senatus, & orationes, ut idem pro Sextio, & Læpidius testantur. Sic. n. Lampridius inquit. Cum Senatus frequens in Curiam, hoc est, in ædem Concordiæ, templū auguratū, cōuenisset. Aedē aut Concordiæ Curiam appellat: quia ibi Senatus publicas curas gerebat: Templum uero auguratū addidit: quia Senatus non poterat haberi nisi in loco per Augures constituto, quod templū dicebatur: Non. n. oēs ædes, sacra erant templa: Curia augurato condita, erat templum: Aedes sacre non augurato condita, templa non dicebantur: neq; in illis poterat haberi Senatus, auctor Var. Qui enim duo Curiarum genera fuisse ostendat, uidelicet Curiam, ubi curarent Sacerdotes res diuinas, ut Curia ueteres: & ubi Senatus humanas, ut Curia Hostilia, apparet Curiam, & Senaculum idem esse, alterumque

alterumque à Cura: alterum à Senatu. i. senioribus publicas res curantibus denominatum. Et quia in Hostilia res humana tantum curabantur, ideo alibi ait. Eam esse quidem templum, & sanctum non esse. Verum quoniam Sex. Pom. ex Nicostrato memoriae prodidit, Senacula Romae tria fuisse. Vnum, inquit, ubi nunc aedes Concordiae, inter Capitolium, & forum: in quo solebant magistratus cum senioribus deliberare: alterum ad portam Capenam: tertium intra aedem Bellonae, in quo exterrarum nationum legatis, quos in urbem admittere nolebant, Senatus dabatur, significat suo tempore desisse. S. C. fieri in Concordiae templo: alioquin solent, non solebant, dixisset: & templum, non aedem appellauisset. Eius enim uerba innuunt, Senaculum diuersis temporibus uarijs in locis institutum. Sed nec te moneat, quod cum ipse tria Senacula tantum commemorarit, nos quartum ex uerbis Cor. Tac. in Capitolio fuisse ostenderit, Varroneque supra Graegostasum, quintum: Nam plerique augent: plerique fundant, & ad eos transeunt nomina: & in tam multis seculis, in tanta etiam rerum uarietate, nomina, loca, & numerus ipsorum, saepe est mutatus. Sub Concordiae autem templo in capite fori, dum fossores altius terram moluntur, inuenere locum, cuius antea cum epistylis marmoreae efficiebant ueluti porticum, uel apothecas tres: in quibus consisterent, qui publica aeta notarent, ac publicarent: ut ex titulis conijcimus. Nā uno epistylis, interiori parte, legimus hūc.

C. AVILIVS LICINIUS TROSIUS CVRATOR

SCHOLAM DE SVO FECIT

BEERYX AVG. L. DRVSIVS A. FABIVS XANTHVS. CVR. SCRIBIS. LIBRARIIS. =
ET PRAECONIBVS AED. CVR. SCHOLAM
AB INCHOATO REFECERVNT MARMORIBVS ORNAVERVNT VICTORIAM =
AVGVSTAM ET SEDES AENEAS ET CETERA ORNAMENTA
DE SVA PECVNIA FECERVNT.

Extra uero in eodem epistylis erat hic titulus.

BEERYX AVG. L. DRVSIVS A. FABIVS XANTHVS CVR. IMAGINES ARGEN =
TEAS DEORVM SEPTEM POST DEDICATIONEM SCHOLAE
ET MUTVLOS CVM TABELLA AENEA DE SVA PECVNIA DEDERVNT.

Ibidem autem effusus est Cippus, super quo Stilichonis statuam fuisse innuit sequens inscriptio in eo incisa.

FL. STILICHONI. V. C.

FLAVIO STILICHONI INLVSTRISSIMO VIRO
MAGISTRO EQVITVM PEDITVMQVE
COMITI DOMESTICORVM TRIBVNO PRAETORIANO
ET AB INEVNTE AETATE PER GRADVS CLARIS
SIMAE MILITIAE AD COLVMEN GLORIAE
SEMPITERNAE ET REGIAE ADFINITATIS ERECTO
PROGENERO DIVI THEODOSI COMITI DIVI
THEODOSI AVGVSTI IN OMNIBVS BELLIS
ADQVE VICTORIS ET AB EO IN ADFINITATEM
REGIAM COOPTATO ITEMQVE SOCERO D N
HONORI AVGVSTI AFRICA CONSILII EIVS
EX PROVISIONE LIBERATA EX S. C.

De Templis, Iouis Statoris: & Vestae, eiusque Luco: ac de Regia Numae,

& Domo Tar. Superbi. Cap. XI.

I OVIS Statoris Templum fuit in radice Palatii, apud aediculam nunc D. Mariae Liberatricis: ubi spondae murorum altissimae cernuntur. Cōditū autē fuit à Romulo, qui illud in bello Sabinorū uonit,

D

ut habetur apud Liuium: cuius uerba adieci. Iupiter tuis auibus iussus hic, in Palatio, prima urbi fundamenta ieci: Arcem iam scelere emptam Sabini habent, inde huc armati superata ualle media tendunt. At tu pater deum, hominumque hinc saltem arce hostes, deme terrore Romanis, fugamque scadam siste. Hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monumentum sit posteris tua praesenti ope seruauatam urbem esse, uoueo. Huius templi locum innuit Cic. Cum, priusquam in exilium iret, Iouem his precatus est uerbis. Teque Iupiter Stator, quem uere huius imperij Statorem maiores nostri nominauerunt: cuius in templo hostilem impetum Catilinae repuli a muris: cuius templum a Romulo uictis Sabinis in Palatii radice cum uictoria est collocatum oro, atque obtestor, ferte opem pariter reip. cuncta eq; ciuitati, me isq; fortunis. Idem sentit Ouid. his uersibus.

Tempus idem Statoris erit, quod Romulus olim

Ante Palatini condidit ora iugi.

In eodem templo non modo conciones, sed & S. C. saepe agebantur: ut idem Cic. in Catilinam, pro lege agr. & saepe alias testatur. Quod uero Liuius commemorat, templum Iouis Statoris uotum bis bello Samnitico, & in pugna ad Luceriam, intelligendum esse uidetur de eo instaurando, etate, uel incendio consumptum: uel certe de alijs Iouis Statoris templis, quae deinde posita fuerint eo in loco, ubi pugnatum est. Hoc autem incendio Neronis exustum esse, scribit Cor. Tac. Et ante ipsum posita esse Domum Tarquinij Superbi asserit Plin. hisce uerbis. Annius feialis posuit sibi statuam equestris, quae fuerit contra Iouis Statoris aedem, in uestibulo Superbi domus. Templum autem Vestae fuisse, ubi nunc aedes D. Mariae de gratijs, innuit Diony. Quod etiam conijcimus ex uerbis Plut. quae sunt haec. Restitere Romani quo nunc loco Iouis Statoris suum est templum, ita confertissimo agmine Sabinos adorti fundunt, fugantque, & usque ad locum, Regiam nunc dictum, ac templum Vestae passantes agunt. Etenim si Romani ad radices Palatii restitere, factoque impetu Sabinos, qui ex Capitolio descenderant, ad Vestae templum fugarunt: oportuit templum ipsum fuisse prope Capitolium, non sub Palatio, ut quidam somniarunt. Huic nostrae opinioni suffragatur etiam Liuius, sic locutus. M. Coeditius de plebe nuntiauit tribunis, se in Noua uia, ubi nunc sacellum est, supra aedem Vestae uocem noctis silentio audisse clariorem humana: quae magistratibus dici iuberet, Gallos aduentare. Noctem enim uiam per mediam dictam uallem, siue per uicium Thuscum protensam esse, paulopost ostendimus: Quam non uideo esse posse supra aedem Vestae, si erat, ut isti uolunt, sub Palatio. Condita autem fuit a Romulo: ut infra demonstrabimus: de hac Ouid. sic meminit.

Hic locusest Vestae, qui pallada seruat, & ignem.

Hic fuit antiqui Regia parua Numae.

Plut. etiam aedem hanc prope Numae Regiam, atriumque locatam esse uoluit. Quod non animaduertit Seruius: qui scribit aedem ipsam fuisse atrium Numae. Lucus autem Vestae erat prope Statoris templum, a Palatii radice in Nouam uiam deuexus: Ex quo luco, ante urbem captam, exaudita uox est, ut muri, & portae rescicerentur: Futurum esse, nisi prouisum esset, ut Roma caperetur, auctor Cic. de diu. Vbi lucus fuerat, cum effossa sint quaedam sepulcra, putarunt quidam ibi fuisse Vestae templum: quasi uero priscis temporibus in templis cadauera sepelirentur: quod tantum abest a uero, ut ne intra urbem quidem, nisi Vestalium, conderentur: quin ea efferri ius non erat, nisi nocturno tempore, ne illorum aspectu sacra polluerentur. Fit igitur uerisimile sepulcra illa in eodem stetitisse luco, & non in templo.

De Templo Quirini: & de Lupercali, & sicu Riminali.

Cap. XII.

Templum Quirini, dorica (ut inquit Vitruuius) structura, fuit ubi nunc aedes D. Theodori: de quo uidetur intellexisse Diony. cum de Lupercali sic loquitur. Ostendit secundum uiam, qua itur ad Circum, templumque ei proximum, in quo est lupa praebens pueris duobus ubera, antiquae operae,

simulacra, ærea. Plin. etiam de eodem ita meminit. Inter antiquissima nanque delubra habetur Quirini, hoc est ipsius Romuli: sacræ myrti fuere duæ ante ædem ipsam per longum tempus: altera Patricia appellata: altera Plebeia. Prope hoc templum fuit Lupercal, hoc est spelunca in qua de capris luebatur: unde Lupercal dictum uolunt. Alij uero dicunt, quod ibi lupa infantes nutruerit: alij lucum esse sacratum Pani deo Arcadiæ: cui mons Lycaus est sacratus: Lyceumque Pana nuncupatum: quod λυγιστὴν non sinat in oues sæuire: idèoque Euandrum sacrasse locum, Lupercalque nominasse. Aliorum fama est Lupercalium morem à conatoribus urbis originè traxisse. Facto. n. sacrificio, tunc cùm lætitia exultantes, q̄ his Numitor eo in loco, ubi educati erant, urbem condere permiserat, cæsique capris epularum hilaritate, ac uino largiore prouecti, cuncti oumis pellibus immolatarum hostiarum iocantes gestierunt. Verum, ut de etymologia, ita de loco uaria est opinio. Ser. enim in Circo fuisse sic ait. Rumon Tiberis dictus est: unde ficus Ruminalis, ad quam eieci sunt Romulus, & Remus: quæ fuit ubi nunc Lupercal: hac enim labebatur Tiberis, antequam Vertumno factis sacris auerteretur. Quod Tiberis (ut ait) per Circum labaretur, caret ratione: quia Auentinus ad alteram fluminis ripam esset relictus, nec sequeretur, quod narrat Lilius. Herculem traiecissem Tiberim, ac dum fessus procubisset, Cacus boues furatum in speluncam, in Auentino existentem, eos traxisse. Præterea idem Ser. eodem in loco Lupercal, & ficum Ruminalem fuisse uult: cùm Lupercal fuerit, ut dixi, ubi D. Theodori est ædes: ficus uero Ruminalis in Comitio: quod probatur ex Cor. Tac. uerbis, quæ subieciimus. Eo anno, quo certatum est inter Hermunduros, & Catos, ramularem arborem in Comitio, quæ supra octingentos, & quadraginta annos Romuli, Remique infantiam texerat, mortuis ramalibus, & arescente trunco diminutam, prodigii loco habitum: donec in nouos fetus reuiuisceret. Si autem uolumus, quod ait Lilius, Pueros in proxima alluue expositos, ubi ficus Ruminalis: secundum Tacitum dicemus: Fluium forum Ro. alluisse, ferentesque illos in prima exposuisse alluue. Verisimilius tamen est secundum Diony. apud Lupercal expositos esse, nutritos uero ad arborem: quod innuit idem Tacitus: cum ait, Texit infantiam Romuli, & Remi: aut fluitante scapha in Comitium delatos, secundum Var. & L. Florum, qui dicit repertos ad arborem: quæ non fuisse, ubi Lupercal, ostendit Plut. his uerbis. Locum Germanum uocant: sed pridem Germano nomen fuerat: quod germanos fratres uocemus: nec porro longius ficus Ruminalis. Lupercal gelidum appellat Virgilius, quia esset antrum arbusculo contectum, ad boreamque spectaret. Ruminalem autem ficum sunt qui uolunt à Romulo, quasi Romularem, denominatam esse: alij à lacte infantibus dato: nam pars gutturis ruma dicitur. Vel secundum Sex. Pom. quod mamma rumis appellaretur. Huius arboris uestigia, usque ad Aug. tempora permansisse, Ouid sic ostendit. Arbor erat, remanent uestigia, quæque uocatur

Romula nunc ficus, rumina ficus erat.

De Vico Iugario, ac Tusco. & de uia Nonæ.

Cap. XIII.

Iugarium Vicum per radices Capitolii à porta Carmentali in forum Ro. aditum præbuisse, Lilius his uerbis significare uidetur. Ab æde Apollinis boues feminae, duæ, albæ porta Carmentali in urbem ductæ. Post eas duo signa cupressæ Iunonis Reginae portabantur. Tum septem, & uiginti uirgines longam indutæ uestem, cæmentem in Iunonem Reginaem canentes, ibant, illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingeniis, nunc abhorrens, & inconditum, si referatur. Virginitatem ordinem sequebantur decem uiri coronati laurea, prætextatique. A porta Iugario uico in forum uenere. Iugarii autem obtinuit nomen, quod ibi fuerat Ara Iunonis Iugæ, quæ matrimonia iungere putabatur. auc.

D ij

Sex. Pom. In hoc uico fuit Domus M. Val. Amerimni, equitis romani, ut ex eius filij epithaphio d' dicimus. Quemadmodum autem uico Iugario patebat accessus in forum à porta Carmentali, ita uico Thusco, per radices Palatii, ab eodem foro in Velabrum erat transitus: sicuti significant eiusdē Liuij uerba, quæ sequuntur. In foro pompa constitit, per manus r. ste data uirgines sonum uocis plausu pedum modulantes inceserunt. Inde uico Thusco, Velabròque per Boarium forum, in cliuum publicum, atque in ædem Iunonis Reginae perrectum. Patet igitur eos aberrare, qui uicum Iugarium alibi fuisse dicunt, uiciumque Thuscum appellant, totum id campi, quod iacet inter Capitolium, Palatium, Auentinum, & Tiberim. Quod si ita esset, fuerat satis Liuius dixisse. Inde uico Thusco in uicum publicum, atq; in ædem Iunonis Reginae perrectum: sed à Velabro ipsum cum diuiserit, ostendit ibi finem uici Thusci fuisse, ubi Velabrū incipiebat. Huius uici etymologia est duplex: alteram nominis rationem tradit idem Liuius: quem sequitur Sex. Pom. qui sic inquit. Thuscus uicus Romæ est dictus, quòd ibi habitauerunt Thusci, qui recedente ab obsidione Porfena remanserant: alteram Var. his uerbis. In suburbanæ regiõis parte princeps est Cælius mons, à Cælio Vibenna thusco duce nobili, qui sua manu dicitur Romulo uenisse auxilio contra Latinum regem. Hinc post Coelii obitum, quòd nimis munita loca tenerent, neque sine suspitione essent, deducti dicuntur in planum, & ab eis dictus uicus Thuscus: & ideo ibi Vertumnus stare, quòd is deus Hetruriæ princeps. In hoc autem uico habitauisse Lenones innuit Plautus in Cist. et Horatius cum ait. Ac Thusci turba impia uici. Viæ Nouæ duæ diuersis temporibus fuere: de quarum altera meminit Frontinus: altera est antiquior, de qua nunc agimus: quæ initium habuisse à foro Romano, testatur Ouidius his carminibus. Forte reuertebat festis uestalibus illac,

Qua noua Romano nunc uia iuncta foro est.

Hæc Velabrum uersus fuisse productam, significauit Var. ubi dixit. Laurentalia fieri in Velabro, quæ in Nouam uiam exitur: non longe à porta Romanula. Et infra ait, Nouam appellari, cum iamdiu uetus esset: & loquens de ara Anj. Quæ est, inquit, in infima Noua uia. Liuij autem uerba innuere uidentur eam fuisse sub Palatio: quæ sunt hæc. Ex superiore parte ædium per fenestras in Nouam uiam (habitabat enim rex ad Iouis Statoris ædem) populum Tanaquil alloquitur. Sed cum ibidem uicum Thuscum positum fuisse ostēderimus, cumq; nemo tradat uiam Nouam in eo stetisse, opinamur per mediam uallem fuisse deductam: ex eo quòd idem Liuius commemorat, Templum Anj in hac uia situm esse, supra ædem Vestæ. Quòd si animaduertis ubi hæc ædes sit posita, hanc opinionem (ut arbitror) nõ improbabis. Nisi mauius eundem uicum & Thuscum, & Nouam uiam appellatum fuisse.

De Arcubus Romuli, & de Domo Ouidij.

Cap. XIII.

Arcus Romuli inter ædes sacras D. Mariæ liberatricis, & de Gratijs, quidam fuisse aiunt, eòsq; lateritios, Romanosque nunquam in marmoreos commutasse, ne conditoris memoria deperiret: de hisque intellexisse Luenalet ubi dixit.

Substitit ad ueteres arcus, madidamq; Capenam.

Quos ego crediderim non dissimiles fuisse illis fornicibus, quales posuisse Sertinium, duos ante sacras ædes Fortunæ, & Matutæ: & unum in Circo Max. illisque signa aurata imposuisse, narrat Liuius: siue illis, quorum alterum Horatio Coclii: alterum uero Camillo attribuunt: neque hos habuisse belli, & triumphis simulacra incisa, quemadmodum uidemus in his, qui hodie extant: nam hunc arcuum usum suo tēpore originē traxisse, testatur Plin. libro trigesimo quarto, cuius uerba sunt hæc. Columnarū ratio erat attolli supra ceteros mortales: quòd & arcus significant nouitio inueto. Domus autē

Ouidij sub Capitolio fuit, ut ipse sic testatur.

Hanc ego suspiciens, & ab hac Capitolia cernens,

Quæ nostro frustra iuncta fuere lari.

Eam in uico Iugario, fuisse, prope ædem D. Mariæ de Consolatione hodie nuncupatæ, Quidam tras didere

De Palatini montis etymologia: Palatio, eiusq; Atrio, & porta.

Cap. XV.

Quoniam Regum, Imperatorumque sedes in Palatino monte præcipue fuerat constituta, ij prope tercia plurima, atq; magnifica in eo extruxere ædificia: quæ etsi iniuria temporum penitus sunt collapsa, eorû tamen ruina, tot, tantæque sunt, ut passim ab omnibus summa cum admiratione conspiciantur. At priusquam de ijs ædificijs tractemus, de eiusdem montis denominatione agamus. Sed ea ita uaria traditur à scriptoribus, ut quem potissimum sequaris nescias. Varro. Quartæ, inquit, regionis Palatium: quòd Palantes, cum Euandro uenere, qui etiam Palatini, & Aborigines ex agro Rheatino, qui appellatur Palatium, ibi confederunt. Aliqui uero à palanto proauo Euandri Palatino monti nomèn mansisse referunt, ut Virgilius. Linius uero à Palanteo urbe Arcadiæ: alij à Palatia Latini uxore: alij quòd Palantò Hyperborei filia, quæ ex Hercule Latinum suscepit, hunc incoluerit: alij à Palatia Euandri filia ab Hercule uiciata, ibiq; sepulta: alij à Palante eiusdem Euandri filio, qui & ipse in eodem monte sepulcrum sit consecutus: multi quòd pecus ibidem pasceus balare consueuerit. Tibullus

Sed tunc pascebant herbose palatia uacæ,

Et stabant humiles in Iouis arce case.

Vnde Neniùs Balantium nominauit: uel quòd Palare, hoc est errare armenta solebant. Tremellius autem hunc Romuleum montem appellauit. Qui nunc Palatium Maius dicitur: tametsi Palatium, Regû tempore, uix octauam montis partem occuparet: Ipsum autem quis postea auxerit, non satis constat: nisi quòd Suetonius scribit, Caligulam partem ipsius ad forum usque promouisse. Gratianû hoc instans rauisse Aufonius sic innuit. Palatium cum terribile acceperis, amabile præstitisti. Atrium habuit augurato conditum, in quo consulebatur Senatus, arrietèsque immolabantur. Porta huius Palatij, ad quâ bello Sabinorum repulsos esse Romanos commemorat Linius, fuit eregione porticus Faustine. In eodem Palatio, supra Iouis Statoris templum, habitauit Ser. Tullius, unus ex Regibus. Quamq; etiam in Exquiljs domum habuisse infra dicemus.

De Grægostasi, Aede Cõcordiæ, Senaculo, & Basilica Opimijs.

Cap. XVI.

Quoniam loca quædam in margine Palatini montis sita, aditum in Comitium habebant, ideo dicuntur supra Comitium, non autem in eo, aut in Palatino monte fuisse: ueluti Grægostasi, quæ ipsi palatio adhebat. Propterea multis gradibus in eam fuerat ascensus, ut Cic. ad Q. Fratrem ostendit. Repente inquit, à Grægostasi, & gradibus clamorem satis magnum sustulerunt: & Varro sic ait. A' dextra, è Comitio locus substructus, ubi nationû subsisterent legati, qui ad Senatum missi essent. Is Grægostasi appellatur. Nomen autem à Græcis obtinuit: quia propter artes liberales, quibus præ cæteris nationibus eruditi erant, eorum legati præcipue, hoc loco, tanquam dignior, excipiebantur. In qua Grægostasi Aedem Concordiæ sitam fuisse testatur Plin. his uerbis. Flauius nouit ædem Concordiæ, si populo reconciliaisset ordines: & cum ad id pecunia publica non decerneretur, ex mulctatitia feneratoribus condemnatis Aediculam æream fecit in Grægostasi, quæ tunc supra Comitium erat, inciditque in tabula ærea eam, CIII. annis post Capitolinam dedicatâ.

D ij

Hanc noui quidam scriptores tradidere ab Opimio Cos. summo populi dolore instauratam, nocturneque inscriptum. OPVS VECORDIAE TEMPLVM CONCORDIAE FECIT. Appianus uero ait iussu Senatus fuisse excitatam. Sed probabilius uidetur de alia Concordia aede, quae de hac, quam aeneam fuisse ait Plin. hoc intelligi. Concordia aedem posuit etiam Liua Germanici mater, ob uiri cum ea concordiam: quam Tiberius dedicauit, ut meminit Suet. atq; Ouid. his uersibus. Te quoque magnifica Concordia dedicat aede

Liua, quam charo praestitit illa uiro.

Sunt autem qui uelint hanc fuisse eandem, quae in Graegostasi: quod ex Plin. falsum esse constat. Alij in area Vulcani collocata esse dixere: quidam ubi templum Pacis. Quodcumq; horum magis probaueris, non longe a Palatino monte, & arcu Vespasiani fuisse, comperies. Quod autem ait Plin. in Concordia Delubro cornu aureo Augusta dono fuisse gemma Sardonichem inclusam: Marsyamque religatum, & Casandram a Theodoro pictam, de quo Delubro intelligat, dubium est. Senaculum autem fuisse supra Graegostasum, ubi aedes Concordia, & Basilica Opimij, Senaculumque uocatum, ubi Senatus, uel ubi Seniores consisterent, dictumque γερονίαι, auctor est Varo.

De Casa Faustuli: Domo Catilinae, ac Scauri: quid sit Germalus,
& quid Velia. Cap. XVII.

Casa autem Faustuli fuit supra Comitium, prope Graegostasum, & ficum Ruminalem: Catilinae uero Domus iuxta Basilicam Opimij: Scauri haud longe ab arcu Vespasiani: de qua Asconius sic loquitur. Demonstrasse uobis memini, hanc domum in ea parte Palatij esse, quae cum ab Sacra uia discesseris, & in proximum uicum, qui est ab sinistra parte prodieris, posita est. Haec Scauri domus Atrium habuit: cuius columnas mirae magnitudinis fuisse, scribit Plin. admiratusq; legem sumptuariam, & Censores tantam impensam dissimulanter tulisse, sic sequitur. Etiam ne tacuerunt maximas earum, atq; adeo duodequadragenum pedum lucullei marmoris in Atrio Scauri collocari: nec clam illud, occulteque factum est: satisdari sibi damni infecti egit redemptor cloacarum, cum in Palatium extraherentur. Locum autem ubi Faustuli Casam sitam fuisse diximus, Germalum Plut. appellauisse uidetur: et Sex. Pom. ait. Germalum esse locum in urbe sic nominatum. At M. Var. de Palatij etymologia locutus subdit. Germalense quinticepsos, apud aedem Romuli: & Velienses sexticepsos in Velia, apud aedem deorum Penatium. Germalum a Germanis Romulo, & Remo, quod ad ficum Ruminalem, & hi ibi inuenti, quo aqua hyberna Tiberis eos detulerat, in alueolo expositos. Veliae unde essent plures accipi causas: in quibus, q. ibi pastores palatini ex quibus ante tonsuram inuentam uelles re lanam sunt soliti: quibus uerbis Varro significat, circa quartam Partem Palatini montis, uidelicet a Iouis Statoris templo ad Vespasiani propemodum arcum, Germali: inde uero ad Constantini arcum, Veliae nomen sortitam esse. De cuius loci aedificijs nunc agamus.

De templis, Victoriae, Iunonis Sospitae, Penatium, Orci, Magnae
Matris: ac de Domo Publicolae, & Ser. Tulij.
Cap. XVIII.

Victoriae Templum fuit in monte Palatino, haud procul ab ea turri, quae nunc Pallara dicitur: ubi prius P. Valerio Volesti filio Publicolae inter alios honores Domus de publico erat aedificata. Hanc autem foro eminentem, ob suspicionem re gni affectati, Publicola in planum transtulit: propeq; turrim modo dictam eam collocauisse arbitramur: eaq; mox Subuelia est cognominata. Hanc Victoriae aedem L. Posthumium Cos. dedicauisse, auctor est Linius. Iuxta eam, Victoriae Virginis Aediculam fecit Cato, biennio postquam uouit. Ad ipsam fuerat Iunonis Sospitae Templum. Sequebatur deinceps

Deorum Penatium ædes : de qua idem auctor sic meminit. De prodigijs deinde nunciatis Senatus est consultus. Aedes deorum Penatium in Velia de cælo tacta erat : & Diony. ita ait. Templum Romæ ostenditur haud procul à foro, in quo sunt deorum Troianorū Imagines inscriptionem habentes. DII PENATES. Supra hanc fuit locus Palladij : ubi nunc uisitur ædes D. Andreae cognomento in Pallara. Palladium autem fuisse prius in æde Vestæ testatur Plin. his uerbis. Metellus orbam luminebus exegit senectutem amisit incendio, cum Palladium raperet ex æde Vestæ : memorabili causa, sed euentu misero. Seruium autem Tullium, anteq̃ Curiam ædificaret, in hoc loco, ubi Penatiū ædem fuisse dictum est, Domum habuisse, scribit Solinus. Aedes autem Orci in proximo erat, nec multū distabat ab angulo Palatini montis incumbenti arcui Constantini. Quo in loco Heliogabalus deum Heliogabalum consecrauit, eique Templum fecit, studiosèque curauit, Matris Deum cyprum, Vestæ ignem, Palladium, Ancyliam, & omnia Romanis ueneranda, religionemq; Iudeorum, & Christianorum deuotionē in illud transferre : id agens ne quis deus, nisi Heliogabalus, coleretur : ut Lampridius testatur. Supra Orci fuerat Magnæ Matris ædes : quam faciendā locauerunt M. Linius, & C. Claudius Cens. Dedicauit Iunius Brutus, ludiq; ob dedicationē facti : de quibus Cic. sunt hæc uerba. Nā quid ego de illis ludis loquar ? quos in Palatio nostri maiores ante templum in ipso Magnæ Matris conspectu megalensibus fieri, celebrarique uoluerunt : qui sunt more, institutisq; maxime casti, solennes, religiosi. Hanc ædem ideo ædificauerunt, quo eiusdem deæ simulacrum Pisisunte aduectū ex Victoriæ templo, ubi ad tempus statuerant, in eam transferrent.

De Templo, Fidei, Apollinis, eiusq; Bibliotheca : ac de Balneis
Palatinis. Cap. XIX.

Templum Fidei in umbilico ferè Palatini montis erat situm : quod Rhoma Aeneæ neptis, ut Agathocles memoriæ prodidit, uel ut Linius & Diony. Numa condidit. Vetustate autem prolapsum instaurauit Aug. Balneæ, quas Cic. pro Roscio Palatinas denominauit, fuere in dorso montis, ubi spondæ murorum altissimæ adhuc extant. Ad eas pars aquæ Claudiæ erat deducta, ut aquæ ductus uestigia indicant. Ad eam autem partem Palatini montis, quæ uergit ad circum Max. nonnulla Templi Apollinis uestigia cernuntur, ab Augusto ideo excitati : quia cum pars illa esset fulmine iccta, Aruspices pronunciarunt, eam ab Apolline desiderari. In hoc fuere Lychnuci : de quibus Plin. sic meminit. Placere & Lychnuci pensiles in delubris, aut arborum modo mala ferentium lucentes : qualis est in templo Apollinis Palatini : & idem innuit, eius Dei Simulacrum à Scopis factum, & Dianam à Thimoteo in eo templo fuisse : sic enim inquit. Scopas fecit Apollinem Palatinum, & rursus. Timothei manu Diana Romæ est Apollinis Delubro, cui signo caput reposuit Aulanius Euander. De huius templi Porticu meminit Suet. sed eam laudat Propertius, & fores templi eburneas fuisse dicit : susper fastigium uero currum Solis ex auro splendidē : & in Area quatuor boues, hoc è Pretidas æneas à Myrione factas. In eadem area fuit locus Roma Quadrata dictus, ubi reponebantur ea, quæ solebant boni ominis gratia in urbe condenda adhiberi : quod saxo munitus esset in speciem quadratā, auc. Sex. Pom. In eodem templo Augustus iam senior sæpè Senatum habuit, & decurias ludicum recognouit : cui templo addidit Bibliothecam, Latinam, Græcāq; : in qua Senatus Statuā Numeriano imp. posuit, subscriptam. D. NUMERIANO ORATORI POTENTISSIMO. Porticū eiusdē templi exornauit Statua M. Varronis adhuc uiuentis, teste Pollione : Bibliothecā uero Apollinis Colofus, quem Plin. ita laudat. Videmus certe Apollinem in bibliotheca templi Augusti thescanicum. L. pedum à pollice, dubium ære mirabiliorem, an pulchritudine.

De Domibus, Augusti, Tiberij, Ciceronis. M. Flacci, Craffi, Q. Catuli,
& Romuli : ac de Templis, Victoriæ, & Libertatis.

Cap. XX.

Templo autem Apollinis, de quo superiori capite fuit mentio, proxima erat Domus Augustiana: in qua natum esse Augustum, sic scribit Suet. Natus ē Augustus in regione Palatii, ad Capita Bubula: ubi nunc Sacrarium habet: aliquanto postquam excessit, constitutum. Habitauisse autem primo iuxta forum super scalas annularias in domo, quæ Calui Oratoris fuerat, postea in Palatio, nihilominus ædibus modicis Hortensianis, neque laxitate, neque cultu conspicuis, idem est auctor. Domus autem Tiberij Imp. non longe hinc aberat, ut innuit Cor. Tac. his uerbis. Otho ex æde Apollinis discedens per Tiberianam domum ad Milliarium aureum pergit. In hac fuisse Bibliothecā scribit Gellius. Victoriæ Templum, præter id de quo supra diximus, alterum in uertice Palatini montis ab Arcadibus, qui cum Euandro uenerant, erectum fuisse, narrat Diony. cui Deæ anniuersaria fierent sacra. In reliqua autem montis parte, quæ Capitolium eregione habet, quia eius latus est omnium minimum, magnamque partē occupabat Palatium, pauca priuatorum habuit ædificia: sed ex Antiquissimis Casam Romuli: qui cum pastorale ageret uitam cum fratre ex lignis, harundinibusque sæpe tabernas struxit: quarum unam scribit Diony. ætate sua fuisse in angulo ex Palatio in Circū ducente. Angulū intellige, qui imminet Velabro. Domus autē Cic. quæ, acceptis mutuo, ut ait Gellius, à P. Sylla sextertijs uicies, à L. Crasso emit, fuisse prope Iouis Satoris templum plerique omnes consentiunt, de qua ipse Cic. ita meminit. In conspectu totius urbis domus est mea. Ea incendio dirupta, ibi P. Clodius Libertatis Templum cum porticu struxit. De incendio illo idem Cic. sic conqueritur. Domus ardebat in Palatio, non fortuito, sed oblato incendio. Huic prope fuit M. Flacci Domus, qua euersa Q. Catulus Porticum extruxit. Hanc, & Catuli, & L. Crassi laudans Plin. sic inquit. Crassus Orator fuit in primis nominis Romani: domus ei magnifica, sed aliquanto præstantior in eodem Palatio Q. Catuli, qui Cimbros cum Mario fudit. Quibus uerbis constat eos hallucinari, qui has in colle Viminali fuisse dixere. Altera domus Ciceroni fuerat in Ceramio, ut is ad Att. scribens affirmat, ad eamque expugnandam Clodium P. Syllæ domum pro castris sibi sumpsisse ait.

De uarijs ædificijs, rebùsque nonnullis, quæ in Palatino monte olim fuere. Cap. XXI.

A Edificia præterea multa habuit Palatinus mons: quorum ne ruinas quidem per uineta, quæ ibi consita sunt, discernere licet. In eo Fanum Febris situm fuisse constat ex Val. Max. sic. n. ait. Febrem ad minus nocendum templis colebant: quorum adhuc unum in Palatio: alterum in Ara Martianorum: tertium in summa parte uici Longi: & ex Cic. Illud, inquit, profectò confiteamini longe aliter rem se habere, atque hominum opinio sit: eos enim qui Dij appellantur, rerum naturas esse, non finguras deorum. Qui tantus error fuit, ut perniciosi etiam rebus non nomen deorum tribueretur, sed etiam sacra constituerentur? Febris enim Fanum in Palatio uidemus: & Plin. Ideoque etiam Febri Fanum in Palatio dicatum est. Aram quoque eiusdem Febris, Aedemque Larum, & Curiam Saliorum, in qua, cum flagrasset, inuictus est Lituus Romuli illæsus, in Palatio fuisse, idem Cic. testat: & Deæ Viriplacæ Sacellū, in quo uiri, & uxores, cōtentione deposita, cōcordes domū reuertebant, Val. Max. Iouis Victoris Templum à Q. Fabio bello Sabinorum uotum, Liuius: Præterea Auguratoriū, ubi auguria capi bantur, Locumque alterum, qui Sicilia dicebatur, & Iouis Cenatio, Iulius Capitolinus: Placitasque pulcherrimas saxis Lacedemonijs, ac porphyreticis stratas, Lampridius. Domus etiā Cæsaris in eodem Palatio fuit. Plin. Consumptam, inquit, eam tabulam constat priore incendio domus Cæsaris in Palatio. Ibidemque, eodem auctore, fuit Apollo, & Diana manu Lysiae: sic enim ait. In magna auctoritate habitum Lysiae opus, quod in Palatio super arcu D. Augustus honori Octauij patris sui dicauit, in ædícula columnis adornata, idest Quadriga, currusque, & Apollo, ac Diana ex uno lapide. Item fuit in eodem monte Statua aurea Britanici à Tito imp. posita, ut scribit Suetonius. Ibidem etiā erat Laurus nata eo die, quo Augustus: ex qua triumphantes coronabantur, & Arbor ex hasta Romuli,

quæ captato augurio ex Auentino in Palatinum ab eo missa terræ fixa dicitur, ac frondes emisisse, creuisseque in arborem. Habuit item Palatinus mons Vicum cognomento Padi: & alterum Fortune Respicientis: Domumque cuiusdam Viturbij, de qua Plin. meminit, & Vani, de qua Lilius. In eo et celebrabantur ferie Septimontium, & sacrificium, quod Palatiar dicebatur, auctor Antistius Labeo.

LIEER TERTIVS.

De Foro Romano: Templis, Cæsaris, Castorum, & Augusti: ac de Rostris. Cap. Primum.

PER ACTA descriptione ædificiorum montis Palatini, consentaneū erit à uicinioribus ijs, quæ descripta sunt, initium facere. Igitur à Foro Romano, siue Magno, quod et Latum forum Staius appellauit, exordiamur. Hoc enim ab eo loco, ubi arcum Septimij positum uidemus, cœpisse, finemque ad portam Palatij habuisse, innuit Lilius: narrans, Curtum ab arce decurrisse, egressique Romanos effusos toto quantum foro est spatium, usque ad portam Palatij: Quod spatium longitudinis passus centum plus minus perficit, Latitudinis uero quinquaginta, à Iouis Statoris templo ad Antonini porticum. Ab eadem autem Palatij porta, fere ad arcum Vespasiani, Comitij nomen obtinuit. Quidam uero forum usque ad eundem arcum protensum esse uoluerunt: quorum opinioni uidetur assentiri Dionysius, memorans, Publicolam in colle foro eminenti domum habitauisse: quæ in Velia fuisse, supra dictum est. Contra sentire uidetur Suetonius, qui templum Pacis foro proximum esse dicit: adeo ut à foro id templum excludat: quod tamen ei proximum erat, quam domus Publicolæ. Hoc autem quidquid est discriminis diluere per facile est. Nam quæ pars fori Comitium appellabatur, nomen et fori obtinebat: Publicolæ præsertim temporibus: quod Plinius etiam significat: qui libro. xiiii. ait, fœcum arborem in foro, atque Comitio coli: cum tamen unica esset arbor, eaque in Comitio. Verum tempore quo primum Annibal in Italiam descendit, cum Comitium tectum esset, ut Lilius septimo belli punici prodidit, à foro cœpit distingui. Cur autem Suetonius non dixerit templum Pacis positum esse in comitio, ea uidetur ratio: quia inter utrumque media intercurrebat uia Sacra. Sed uideamus quæ in foro erant, & primo à dextra. Templum D. Iulij in medio foro positum fuisse significat Cor. Tac. cum ait, Galbam imp. ante ipsum primo ictu iacuisse, sanguinemque suo infecisse Curtii Lacu: quem uerus, aditus templi patebat. Appianus autem tradit, cadaver Cæsaris in forum delatum, eoque in loco Aram, mox templum illi erectum esse: in quo Castorum, & Victoriæ Imaginem in tabula pictâ posuit Augustus: atque in eiusdem Cæsaris Delubro Venerem à mari exeuntem dedicauit. Castorum autem Aedem, quam omnes in foro fuisse affirmant, in qua tamen parte non conueniunt. Dionysius autem haud procul à Vestæ fuisse innuit, his uerbis. Huius autem inopinatae, admirabilisque apparitionis cum signa adhuc Romæ multa, tum uero est ædis Pollucis, & Castoris, quam supra forum extruxit ciuitas, ubi uisa sunt illorum simulacra: et mox. Specie pugilum, equosque madidos sudore ad scaturiginem, iuxta ædem Vestæ manantem, abluere. Appianus autem commemorat Aselium Prætores forte sacra Castori, & Polluci in foro faciendam, cum quidam lapide phialâ excussisset, ad Vestæ ædem cucurrisset: ex quorum uerbis apparet, ædem Castorum prope Vestæ, forumque Romanum ita sitam, ut à fronte hoc, illam uero à tergo habuerit. Hanc Castoris ædem A. Posthumius Dictator bello latino uouit, eiusque filius dumuir creatus dedicauit. Cicero non ne, inquit, ab A. Posthumio ædem Castori, & Polluci in foro dicatam uides? et iterum pro Domo sua, atque pro Sextio eius gradus à Clodio reuulsos testatur: & S. C. concionesque in eadem sæpe habitas. Asconius uero L. Metellum hanc instaurasse tradit: &

Plut. Ceciliū Metellum Floræ Simulacro pulchritudine insigni exornauisse. Inerat & tabula monimētum ciuitatis equitibus Campanis datae. Ante eandem ædem fuit Statua equestris togata Q. Marcij Tremuli, qui Samnites bis deuicerat, captæque Anagnina populū stipendio liberauerat. Et licet hæc ædes geminis fratribus esset dedicata, tamen Castoris tantum uocabatur: arbitramurque fuisse inter porticum Concordiæ, & Casaris templum. Illa uero, quam Suet. refert Tiberium Casarē suo, fratrisque nomine de manubijs Castori & Polluci dedicauisse, nisi de eadem intelligat, ab ipso instaurata, quo in loco fuerit, incertum habemus. In proximo loco erat Augusti Templum, quod à Tiberio imperfectum relictum Caligula absoluit, ponteq; super ipsum transmissio Palatium Capitolio coniunxit. Dehinc autem sequebantur Rostra Noua, ad radices Palatij sita, proxima Iouis Statoris templo. Ser. gram. Romanum, inquit, forum ubi nunc Rostra sunt. Sed quia ubi de ueteribus rostris agemus plura de his erunt dicenda, horum locum hic attigisse satis erit.

De Carcere Tulliano, Arcu Septimij, Milliario Aureo, Equo Domitiani, & de Lacu Curtij, Ianiq; Sacello. Cap. II.

Carcerem Tullianum, cuius auctor Ancus rex, in capite fori, sub Capitolio situm fuisse, sic inuēit Cic. Cum de foro curriū flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent: & Lilius sic. Fecit carcerem media urbe imminentem foro ad terrorem crescentis audaciæ. Quod Vitruuij præceptis consentaneum est, qui ait, Aerarium, Carcerem, Curiam foro esse coniungendū. Vnde autem Carcer, & unde Tullianum diceretur, docent Varronis hæc uerba. Carcer à coercendo, quod exire prohibentur: In hoc pars, quæ sub terra, Tullianum: ideo quod additum à Tullio rege: quod Syracusis, ubi hac de causa custodiuntur, uocantur Latomias, & de Latomia trāslatum. De Tulliano Sallustius sic inquit. Est locus, in carcere, quod Tullianum appellatur, ubi paulum descenderis de pressus ad læuam circiter. XX. pedes: eam muniunt undique parietes, atq; insuper camera lapideis fornicibus iuncta: sed inculta tenebris, & odore fædo, atque terribilis eius facies. Latomias uero de quibus Var. meminit Cic. in Verrem sic describit. Latomias Syracusanas omnes audistis, plerique nostis: opus est ingens, magnificum, regum, ac tyrannorum: totum est ex saxo in mirandam altitudinem de pressum, & multorum operis penitus excisum. Nihil tam clausum ad exitus: nihil tam septum undique: nihil tam tutum ad custodias, nec fieri, nec cogitari potest. Extat autem etiam nunc camera, non absimilis ei, quam à Cic. descriptam attulimus: ad cuius læuā per gradus in Tullianum erat descensus: extatq; in fronte titulus sequens.

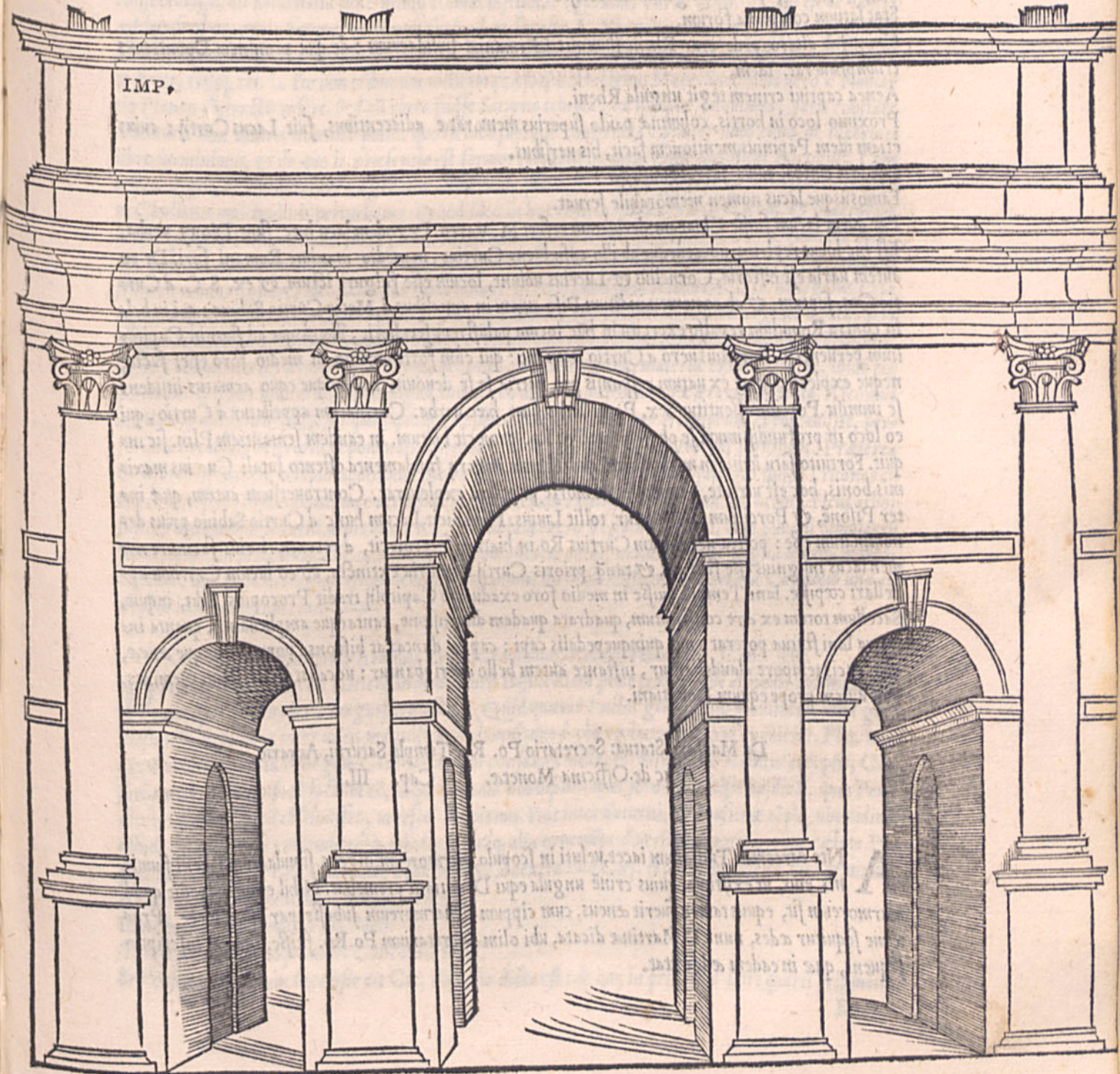
C. VIBIVS. C. FILIVS RVEINVS M. COCCEIVS. M. F. NERVA COS. EX. S. C.

Ex quo conijcimus hunc carcerem post Anci, & Tullij regum tempora instauratum, ampliātūque fuisse. Est autem hodie D. Petro cognomento in carcere, dicatus. Arcus Septimij in proximo etiam nunc extat, in quo incisæ sunt alatae uictoriæ cum trophæis, & terrestres, naualesque belli simulacra, & in superiori parte a fronte, & à tergo titulus qui mox sequitur.

Etsi in urbe plures arcus triumphales sunt, tamen arbitrati sumus ex unius tantum exemplo, quod inseruimus, facile omnium formā intelligi posse. Idem dicimus de columnis, obeliscis, metis, & portibus.

IMP. CAES. LVCIO. SEPTIMIO M. FIL. SEVERO. PIO. PERTINACI. AVG. PATRI PATRIAE. PARTHICO. ARABICO. PARTHICO. ADIABENICO. PONTIF. MAXIMO. TRIBVNIC. POTEST. XI. IMP. XI. COS. III. PROCOS. ET IMP. CAES. M. AVRELIO. L. FIL. ANTONINO. AVG. PIO. FELICI. TRIBVNIC. POTEST. VI. COS. PROCOS. P. P. OPTIMIS. FORTISSIMISQ VE. PRINCIPIBVS OB REM. PVBLICAM. RESTITVTAM. IMPERIVMQ VE POPVLLI. ROMANI. PROPAGATVM INSIGNIBVS. VIRTVTIBVS. EORVM. DOMI. FORISQ VE

S. P. Q. R.

Milliarium Aureum ueluti columna, sue meta, unde principium itineris ad omnes portas, omnique iter capiebatur, fuit ante arcum, de quo modo diximus: de eo Suet. in Orthonis uita sic meminit. Ergo destinata die praemonitis conscis, ut se in foro, sub aede Saturni, ad Milliarium aureum opperirent, mane Galba salutauit. Plin. supra, in fori capite locatum fuisse ostendit. Cor. uero Tac. Suetoniisque ante Saturni aede: omnes recte: erant enim haec loca inuicem prope. Idem Plin. ait Mineruam Caetullianam, opus Eufranoris, a Q. Catulo deditam, fuisse infra Capitolium: & ut par est credere, ipsum forum spectantem. Equus aeneus Domitiani fuit prope eam columnam, quae unica stat in medio foro, auro superfusus: de quo Papinius ita meminit.

Quae super imposito moles gemmata colosso
Stat latium complexa forum.

Cuius sub altero pede erat Rheni fluminis Germaniae simulacrum: de qua pronincia Domitianus triumphauerat. Idem,

Aenea captiui crinem tegit ungula Rheni.

Proximo loco in hortis, columnae paulo superius memoratae adiacentibus, fuit Lacus Curtij: cuius etiam idem Papinius mentionem facit, his uersibus.

Ipse loci custos, cuius sacrata uorago

Famosusque lacus nomen memorabile seruat.

Per quem lacum fuisse Cloacam deriuatam refert M. Varro. De eodem lacu haec sunt Diony. uerba. Est hic locus repletus, uocaturque ab illo casu lacus Curtius, in medio maxime Romani fori. De eo autem uaria est historia, Cornelius & Luceius uolunt, locum esse fulgure ictum, & ex. S. C. a Curtio Cos. septum, & ab eo nomen inditum. Piso autem in annalibus a Metio Curtio Sabino: qui in bello contra Romulum repulso exercitu in hunc locum palustrem secesserit, illasusque ad suos in Capitolium peruenerit. Porcilius uero a Curtio Romano: qui cum forte uorago in medio foro esset facta, neque expleri posset, ex uatum responsis pro patria se se deuouit, in eamque equo armatus insidens se immisit. Porcilio assentitur Sex. Pom. cuius sunt haec uerba. Curtilacum appellatur a Curtio, qui eo loco in profundissimum se ob salutem Po. Ro. proiecit hiatum. In eandem sententiam Plin. sic inquit. Fortuito satum uenit in medio foro, qua sidentia imperij fundamenta ostento fatali Curtius maximis bonis, hoc est uirtute, ac pietate, ac morte praecleara expleuerat. Controversiam autem, quae inter Pisonem, & Porcilium esse uidetur, tollit Linius. Nam dicit, Lacum hunc a Curtio Sabino prius denominatum esse: postea uero quam Curtius Ro. in hiatum se proiecit, a recentiori eius facinore nomen lacus insignius esse factum, & tanquam prioris Curtij memoria extincta, ab eo lacum Curtium appellari coepisse. Iani Templum fuisse in medio foro exaduerso Capitolij tradit Procopius. Erat, inquit, Sacellum totum ex aere constitutum, quadrata quadam dimensione, tantaque amplitudinis, quanta in te gra Iani statua poterat aenea quinquepedalis capi: capite duntaxat bifrons: portae utrinque aeneae, quae pacis tempore claudebantur, instante autem bello aperiiebantur: uocabaturque Ianus Geminus. Fuit autem prope equum Domitiani.

De Marfori Statua: Secretario Po. Ro. Templo Saturni, Aerario,
ac de Officina Monetae. Cap. III.

ANte carcerem Tullianum iacet, ueluti in scopulo, marmoreum, ingens simulacrum Rheni fluminis, eius, ut existimo, cuius crinem ungula equi Domitiani premebat. Nihil enim impedit quod marmoreum sit, equus tamen fuerit aeneus, cum cippum ei marmoreum subesse par sit credere. Proxime sequitur aedes, nunc D. Martinae dicata, ubi olim Secretarium Po. Ro. fuisse, indicat inscriptio sequens, quae in eadem aede exstat.

SALVIS

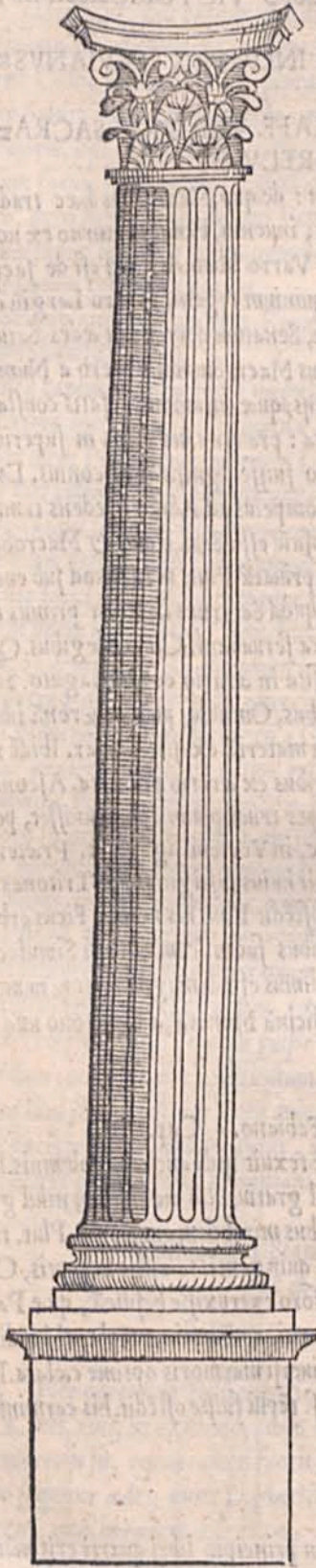
SALVIS DOMINIS NOSTRIS. HONORIO ET THEODOSIO VICTORIOSISSIMIS =
 PRINCIPIBVS
 SECRETARIVM AMPLISSIMI SENATVS QVOD VIR INLVSTRIS FLAVIANVS =
 INSTITVERAT ET FATALIS IGNIS ABSVMPST
 FLAVIVS ANNIVS EVCHARIVS EPIFANIVS. V. C. PRAEF. VRB. VICE SACRA =
 IVD. REPARAVIT ET AD PRISTINAM FACIEM REDVXIT

Saturni autem Templum id fuit, quod nunc D. Hadriano est dicatum: de quo Macrobius hæc tradit. Tullum Hostilium, qui bis de Albanis, de Sabinis tertio triumphavit, inuenio, Fanum Saturno ex voto consecravisse, & Saturnalia tunc primū Romæ instituta. Quamvis Varro libro. VI. qui est de sacris ædibus scribat, ædem Saturni ad forum faciendam locasse. L. Tarquinius regem, T. vero Largiū ditatorem saturnalibus eam dedicasse. Nec me fugit Gellium scribere, Senatū decrevisse ut ædes Saturni fieret, ei q; rei. L. Furium tribunum militum præfuisse. Hactenus Macr. Suetonius vero à Numatio Planco cōstructū refert. Sed cū plura fuisse Saturni templa, ex ijs, quæ citavimus, satis constare uideatur: non tamen inuenire potui, quo in loco fuerant constructa: præter illud cuius in superiori libro meminimus, & de quo in præsentia est sermo. Aerariū in foro fuisse significat Asconius. Dum testes, inquit, examinarentur (agebatur enim causa pro rostris) Pompeius ad Aerariū sedens tumultu Clodianæ multitudinis perturbatur. Quod ideo in hoc templo positū esse Sex. Pom. & Macrobius aiunt, quia sub Saturno nullū furtū fuerit cōmissū, nec quicquā esset priuatū. Plut. uero, quod sub eodē, nec auaritia, nec improbitas, sed iustitia, & fides. Cyprianus aut, quod Saturnus in Italia primus instituerit numos signare, ideo Saturni ærariū uocari. In eo promulgata seruabant. Cic. de legibus. Qui agent auspicia seruant. Auguri publico parçto, Promulgata pposita in ærario cognita agiūto. Seruabant et libri Elephantini, in quibus. XXXV. essent cōscriptæ tribus, Omnēsque publicæ rōnū libri. Suet. Tabulas ueteres ærarij: & debitoꝝ, uel præcipuā calumniandi materiā exussit Cæsar. Ibidē reponebant et signa militaria. Lilius, Signa, inquit, eo die à Quæstoribus ex ærario prompta. Asconius ait, Vetere diligentia fuisse, ut quod quisque de subiugata p̄uincia per triumphum apportauisset, perscriptū in tabulis in ærariū reponendis, cōseruaretur. Quod & Cic. in Verrem significat. Præterea Censores in Saturni templo iusurandū subire cogebantur. In templi huius fastigio fuisse Tritonas cū buccinis, refert: Macrobius. Ante uero Siluani Simulacrum extitisse ostēdit Plin. his uerbis. Ficus arbor fuit & ante ædem Saturni, urbis anno. CCLX. sublata sacro Vestalibus facta, cum Siluani Simulacrū subuerteret. In proximo aut loco, nō longe à Templo Antonini, uidimus effodi magnā æreorū numorū copiam: qua re multis uisum est nō leue argumentum, ibi fuisse Officinā Monetæ, à Capitolio unā cū ærario hunc in locum translata.

De Basilica Pauli Aemilij, Templo Faustinae, Arcæq; Fabiano. Cap. III.

PAulus, inquit Cic. ad Atticū, in medio foro Basilicā iam penè texuit iisdē antiquis columnis. Illā aut, quā locauit, fecit magnificentissimā. Quid quæris? nihil gratius illo monimēto, nihil gloriosius. Plin. et hanc inter urbis magnifica, columnisque è phrygiis mirabilem enumerat. Plut. tradit, Paulum Aemiliū collegam Cai Marcelli in consulatu mille, & quingentis talentis acceptis, Cæsari amicū, ac defensorē factum eē, eaque pecunia nobilissimam in foro extruxisse basilicā, quæ Pauli dicere: licet publicā cōstituisset, ut testat Appianus. Fuit inter Saturni, & Faustinae tēpla, ubi uidim⁹ effodi colūnas i gētes marmore asq; tabulas, multaq; alia ornāmēta diuersi marmoris optime calata. Paspini⁹ in descriptiōe equi Domitiani à sinistra hæc, à dextra Lulij Cæs. tēplū fuisse ostēdit, his carminib⁹. At laterum passus hinc iulia templa tuentur,
 Illinc belligeri sublimis regia Pauli:
 Terga pater, blandoque uidet Concordia uultu.
 Sed Basilica illa, quam locauisse ait Cic. Aemilia dicta est: de qua in principio libri quarti erit mētio.

E

Faustinae autem Templi bona pars in proximo est: & eius porticus decem ingentes columnæ cum epistylis, & hac inscriptione.

DIVO ANTONINO ET
DIVAE FAVSTINAE EX. S. C.

De hoc Spartianus sic meminit. Antoninus inter deos relatus est: habet templum: habet Salios: habet Sodales Antonianos, qui Faustinae templum: quod ei fundauerat maritus, in quo postea filius huius Helio gabalus Antoninus sibi, uel Ioui Syrio, uel Soli, incertum id est, templum fecit. Arcum autem Fabianum apud hoc templum fuisse asserit Tremellius: cuius reliquias proximis annis uidimus effodi. hunc à Fabio Cens. qui deuicit Allobroges, excitatum esse ait Asconius: in quo fuerant scuta, & signa eius uictoriae. Ad hunc situm erat Tribunal Libonis Prætoris, Puteal dictum: de quo Horatius mentionem sic facit. Putealque libonis Mandabo siccis, adimã cætare seueris: & Ouidius hoc carmine. Qui puteal, Ianumque timent, celerès que Calædas. Feneratores enim stabant ad Ianum: & apud fornicem Fabianum ius dicebatur: de quo arcu Cic. pro Plancio sic inquit. Equidem si quando, ut fit, iactor in turba, non illum accuso, qui est in summa sacra uia, cum ego ad Fabianum fornicem impellor. Est apud nos numisma argenteum, in cuius altera parte Libonis imago est cælata, cum inscriptione. LIBO BONE VEN. In altera uero tribunal, supra quod est. PVTEAL. infra uero. SCRIBONI.

De Varijs rebus, quæ in foro fuisse dicuntur. Cap. V.

STatæ matris Simulacrum in foro colebatur, postquam id colu-
lustrauit, ne lapides igne corrumperentur, qui plurimus ibi fie-
bat nocturno tempore, magna pars populi in suos quisque uicos res-
tulerunt eius deæ cultum, auctor Sex. Pom. In eodẽ foro Statua eque-
stris Cæsari erat posita, & eius capiti sydus crinitum adiectum: quale
in eius numismatis sæpe uidimus. Aliã Statuã Augusto à Senatu
ibidẽ posita fuisse commemorat Cic. in Epist. ad ipsum Augustum scri-
pta. Multis præterea alijs ornatum fuisse fori inuuit Plin. hisce uer-
bis. L. Piso perdidit M. AEmilio & C. Popilio. II. Cos. à Cæsari-
bus P. Cornelio Scipione, M. Popilio statuas circa fori eos, quæ ma-
gistratus gesserunt, sublatis omnes, præter eas, quæ Populi, aut Senatus
sententia statuta essent. Ex his autem quasdam hic recensere possemus,
uere quia quæ in Comitio, atque in Rostris fuere, in foro fuisse sæpe
dicuntur, proprijs in locis magis opportune exponunt. Erant insuper
in foro columnæ uarij generis. Primã omnium C. Mænio statutam
eẽ idẽ Plin. sic commemorat. Antiquior Columnarum sicut. C. Mænio,
qui deuicerat priscos Latinos: quibus ex fœdere tertias prædæ Po-
Ro. præstabat, eodemque in cõsulatu ex suggestu Rostra deuictis
Antiatis fixerat, anno urbis. CCCCXVI. Inter C. Duellio, qui
primus nauale triumphum egit de Pœnis, quæ etiam nunc in foro.

Columnam aliam solidam lapidis numidici, propè XX. pedum altitudine Po. Ro. Casari erexit: cum titulo. PATRI PATRIAE. de qua Cic. inquit. Talis animaduersio fuit Dolobella, cum in auidaces, sceleratòsq; seruos, tum in impuros, & nefarios liberos: talisque euersio illius execratæ columnæ. Et iterum ad Atticum se eã sustulisse dicit.

Stat adhuc in foro unica columna, cui, ut uidetur, nihil erat adiūctum, ideo honoris, uirtutisque causa alicui horum positam fuisse existimamus: præsertim quòd in uno latere plinti cernuntur adhuc quædam literæ, sed uetustate ita consumptæ, ut nullum percipias sensum: & forte ea est columna, quam Plin. sua ætate in foro stetisse ait. Cuius exēplū superius adieci. In foro, inquit, Diony. erat petra angularis super qua posita fuerāt spolia Trigeminorum Albanorū, pila Horatia dicta, sed arma collapsa sunt uetustate. Nostra aut ætate ne ipsius quidem pilæ extat uestigium. Decorauit forum et Equus Casaris, & Equus Constantini, & Atrium Mineruæ. Erantq; in eodem foro Tabernæ nouæ, de quibus Linius sic loquitur. Eodem tempore septem Tabernæ, quæ postea quinque, & Argentariæ, quæ nunc Nouæ appellantur, arsere: & Varro. Sub nouis dicta pars in foro ædificiorum, quod uocabulum eius peruetustum, ut nouæ uia, quæ iam dudum uetus. Vbi autem Var. sub nouis dicit, Tabernis sub intelligendum puto, neque uideo quid aliud intelligi possit. Doliola locus et erat in foro, apud Cloacā, sic uocatus, quod inuadentibus Gallis Senonibus urbem, sacra ibi doliolis reposita fuerunt, ut scribit Sex. Pom. Vetusior autem memoria est, eo in loco mystica quædam Numæ condita esse. Sunt qui putant dictorum Gallorum cineres conditos esse. Veneris item Cloacinæ ædes fuit ad Sacram uia, auc. Ouis dius in fastis. Cuius simulacrum in Cloaca repertum: & quia cuius esset effigies ignorabatur, ex loco illi nomen impositum est: de quo simulacro Plin. ita meminit. Quippe ita traditur Myrtea uerba Romanos, Sabinosque cum propter raptas uirgines dimicare uoluissent, depositis armis purgatos eo in loco, qui nunc signa Veneris Cluacinae habet. Cluere. n. antiqui purgare dicebant. Exornarunt autem forum & tabulæ pictæ. L. Hostilius Mancinus, inquit idem Plin. qui primus Carthaginem irruerat, situm eius, expugnationesque de pictas cum in foro proposuisset, & ipse assistens populo spectanti singula enarrabat. In eodem foro magistratus imperium deponere consueuisse, auctor est Herodianus: & Spectacula edi, iusque multis in locis dici, idem Plin. ostendit, cum ait, Casarem in munere gladiatorio forum texuisse: & picum Martiū in capite Pratoris urbani. L. Tiberonis iura in foro pro tribunali reddenti sedisse, ita placide, ut manu eum apprehenderet.

De Comitio, Templo Quirini, Columna Moenia, Basilica Portia, Curia Hostilia, & Veteri, ac de Rostris ueteribus. Cap. VI.

Comitiales dies appellabant, cum in Comitio conueniebant, qui locus à coeundo idest simul ueniendo est dictus, auc. Sex. Pom. Plut. uero quod illuc T. Tatius, & Romulus coierint, & inter eos fæderis conditiones sancitæ, firmatæque fuerint, Comitium dictum putat. Asconius ait esse locum, quo coire Equitibus, & Po. Ro. liceret. In eo fuit Hermodori Ephesii Statua, legum, quas Decemuiri scribebant, interpretis, publice data. Et alia Horatij Coelitis, posita, quòd solus à ponte Sublicio hostes arcuisset. Hanc usque ad sua tempora durasse asserit Plin. seque inuenire Pythagoræ, & Alcibiadis Statuas in cornibus eiusdem positas fuisse. Sed ad ædificia, quæ in ipso erant, ueniamus. A porticu Faustinae, quæ in foro eẽ diximus, pxime sequitur (ut significat Sex. Rufus) Remi Teplū, nūc D. Cosmæ, Damianòque sacrū. Alij hoc Quirino: quidā utriusque attribuūt. Dedicatū aut fuit à Carulio Cos. uictis Samnitibus, ex illorūque spolijs exornatū: auc. Linius. Prima pars in ipso ingressu est circularis, postrema uero quadrata, sed oblonga, ex saxisq; quadratis: ualuae aeneæ. Deinceps sequebat olim Domus Mænij, Curiaque Hostilia, & Vetus. Sed, qua domus Mænij fuerat, Cato ex ære publico Basilicā deinde extruxit, uicinā foro, quā Portiā appellauit. Huius basilicæ Trib. pl. quoniā in illa ius dicere consueuerant, columnæ, quæ sellā eorū impedire uidebatur, tollere decreuissent, scribit Plut. ex quibus uerbis constat Basilicas fuisse loca, ubi ius diceret, negociatorēsque frequēter uersarent: quod & Vitruuius his uerbis testat.

Basilicarum, loca adiuncta foris quam calidissimis partibus oportet constitui, ut per hyemem sine molestia tempestatum se conferre in eas negociatores possint. Iuxta erat Columna, Moenia appellata: Nā cū Moenius, eam domū uenderet Catoni, & Flacco Cens. ut ibi Basilica, quā diximus, ædificaretur, exceperat ius sibi, unius columnæ ut super eā tectū prouiceret, & prouolatibus tabulatis inde ipsi, & posteri eius spectare munus gladiatorū possent: quod etiam tum in foro dabatur: ex illo igitur Columna Moenia uocitata est: de qua meminere Asconius. Sex. Pom. & Cic. pro Sextio. Inter hęc igitur Basilicam, & Curiam Veterem, posita erat Curia Hostilia, sicut indicat titulus, ibi in ruinis reperiuntur, huiusmodi. IN CVRIA HOSTILIA. Eam sub ueteribus Hostilium regem ædificauisse asserit Varro: nam Veteres struxit Romulus. Sex. Pom. Fuerunt, inquit, & Nouæ Curia proxime compitum Fabricij ædificatæ: quod parum amplæ erant ueteres à Romulo factæ: ubi is populum, & sacra in partes. XXX. distribuerat, ut in ipsa ea sacra curarent. Plin. literis tradidit. M. Val. Max. Messalam primum omnium Tabulam picturæ prælij, quo Carthaginenses, & Hieronē in Sicilia deuicerat, anno ab urbe condita. CCCCXC. proposuisse à latere curiæ Hostiliae: & ante hanc collocatam esse statuam Actij, cuius basis conflagrauerit curia ipsa incensa. P. Clodij funere. Cic. & Liuius hoc amplius addunt. Eius cotem, & nouaculam ibidem defossam esse, superque impositū Puteal. Asconius autem refert, corpus Clodij, ut uulnera uideri possent, delatum in forum, & pro Rostris positum, populūque deinde in Curiam tulisse, atque cremauisse, eoque igne Curiam, portiamque Basilicam, ei coniunctam, conflagrauisse. Ante eandem Curiam Rostra instituta esse commemorat Varro. Ipsaque de Rostris Veteribus intellexisse significant Asconij hęc uerba. Erant enim Rostra non eo loco, quo nunc, sed ad Comitium, propè iuncta Curia. Etenim fuisse Rostra Vetera innuit Suet. cum ait Augustum bisariam laudatum, pro æde D. Iulij à Tiberio, & pro Rostris ueteribus à Druso Tiberij filio. Nam nisi tunc fuissent etiam noua, non addidisset, ueteribus. Aliqui tamen Subueteribus unica dictione legentes, locum quēdam Subueteribus nuncupatum fuisse uolunt: quod hisce Plinij uerbis probare conantur. Hinc ille iocus M. Crasij agentis sub ueteribus. Sed mihi manifestū uis detur Varronem, ubi dixit Hostilium ædificauisse Curiam sub ueteribus, intellexisse curijs, uidelicet quas Romulus prius posuerat: & ad eundem modum Suet. & Plin. intellexisse existimo: & quia circa forum multa erant tribunalia, ideo ait, Crasium egisse sub ueteribus. Quod si cuiuspiam loci nomen proprium fuisset, Subueteribus unica, non duplici dictione, ut est in omnibus codicibus, legeretur: prætereaque præpositionem addidisset: dicimus enim agere in curia, non curia: in foro, non foro. Hęc obiter dicta sunt: ad rem nunc redeamus. Rostrorum igitur denominatio hęc à Liuiio traditur. Naues Antiatum partim in Naualia Romæ subductæ, partim incensæ, rostrisque earū suggestum in foro extructum adornari placuit: Rostraque id templum appellatū. In Rostris, sedentes magistratus ius dicebat: id Liuius multis in locis ostendit. Ferebatur que ibidē leges, auctor Cic. p. Rabirio: & habebantur conciones, idem in Pisonem. Hoc indicat et Suet. sic. n. inquit. Cæsar Quæstor Iuliæ amitæ, uxoremque Corneliæ defunctas pro Rostris laudauit. Iuxta rostra tres fuisse Sibyllæ Statuas, unā quā Sex. Pacuuius Taurus ædilis plebis restituit, duas quas M. Messala: itē Camilli unā: & inter antiquissimas Tullij Cælij. L. Roscij. Sp. Nautij. C. Fulcinij à Fidenatibus in legatione intersectorū singulas, Plin. auctor est. Lepidi item Statuam in hoc et loco à Cicerone statuatā, & ab eodem euersam, idē restatur ad Brutum. Inter has erat & Cn. Octauij Statua, sed in oculatissimo loco, à Senatu poni iussa: quoniam regem Antiochū daturū se responsū dicentē iussisset respondere, priusquam egredere-tur circulo uirga, quam forte tenebat, à se descripto, & in ea legatione fuisset interfectus. De hac statua meminit Cic. in philip. Hic insuper fuit Herculis tunicati Statua habitu elæo, toruāque facie: in cuius basi tres erant tituli. L. Luculli imperatoris de manubiis: alter, Pupillum Luculli filium ex. S. C. dedicasse: tertius, T. Septimium ædilem curulem ex priuato in publicum restituisse. Tot certaminum, inquit Plin. tantæque dignationis id simulacrum fuit. Appianus etiam refert, Syllæ Statuam, equestrem, ex auro conflatam, ante rostra locatā fuisse, subscriptamque. CORNELIO SYLLAE IMPE

RATORI FORTVNATO. Capita etiam casorum usitatum proponi in Rostris, ait L. Florus: et in eandem sententiam Appianus, Foro in medio ante rostra caput Marij iunioris Syllam appendisse. Quo in loco corpus Faustuli impositum fuisse, Diony. sic refert. In præclaro fori Romani loco pro rostris, super leonem lapideum, impositum fuit corpus Faustuli: qui ibi ceciderat, dum certamen Romuli, & Remi dirimere conaretur. Post rostra Romuli Sepulcrum fuisse, Varro etiam affirmat. Ea autem eregione Grægostasis fuisse, quanquam ex ijs, quæ diximus, satis constat, Plin. tamen apertissime indicat, ubi de horologio sic loquitur. Duodecim tabulis ortus tantū, & occasus nominatur: post alios quos annos adiectus est & meridies, Accenso consulum id. pronunciant: cum Curio inter Rostra, & Grægostasum prospexisset talem solem. Vbi intelligendum solem à meridie ita Comitium perlustrasse, ut nusquam umbra Grægostasis, aut Rostrorum, id obumbraret.

De Domo Cesaris, Porticu Liuiæ, Pacis Templo, ac de Ficu Ruminali.

Cap. VII.

CAesar Dictator habitauit primo in Suburra modicis ædibus: post pontificatum autem max. in uia Sacra, domo publica. Hanc à Iulia nepte nimis profuse extructam, Augustus, qui, ut ait Suetonius, ampla, & operosa prætoria grauabatur, diruit ad solum: ibique Porticū Liuiæ, à Liuiā Drusilla eius uxore cognominatam, excitauit. Vtriusque Ouidius sic meminit.

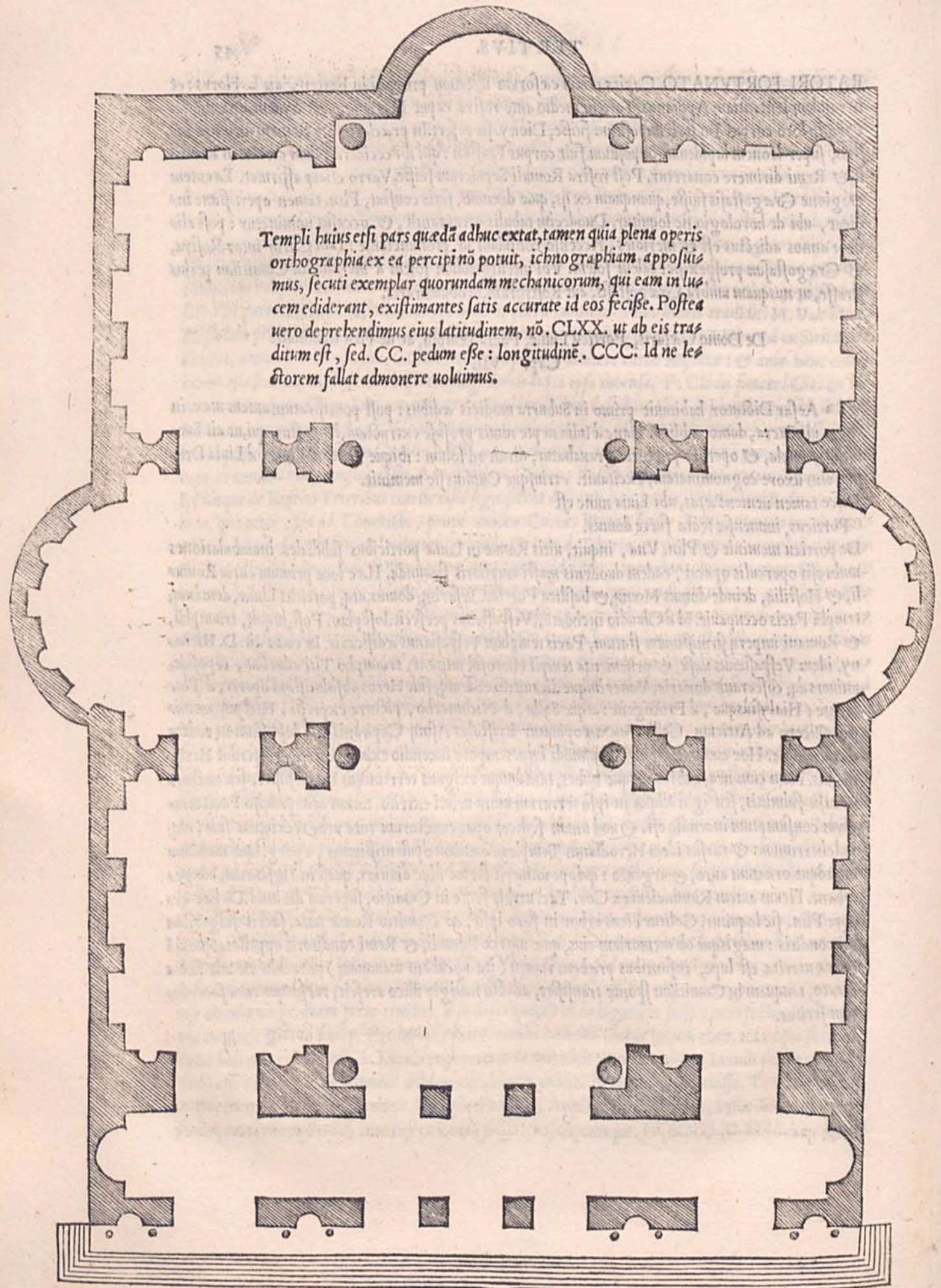
Disce tamen ueniens ætas, ubi Liuiā nunc est

Porticus, immensæ tecta fuere domus.

De porticu meminit & Plin. Vna, inquit, uitis Romæ in Liuiæ porticibus subdiales inambulationes umbrosis operculis opacat, eadem duodenis musti amphoris fecunda. Hæc loca primum curia Romuli, & Hostilia, deinde domus Mœnij, & basilica Portia, Cesarisq; domus, atq; porticus Liuiæ, demumq; templū Pacis occupauit. Id à Claudio inchoatū, Vespasianus perfecit. Iosephus. Post, inquit, triumphū, & Romani imperij firmissimum statum, Pacis templum Vespasianus ædificauit. In eo, ut ait D. Hieronymus. idem Vespasianus uasa, & ornamenta templi Hierosolymitani, triumpho Titi aduecta, reposuit, uniuersaq; cōsecrauit donaria, Veneremque dicauit: In eodemq; fuit Heros absolutissimi operis, à Thimante: Hialysiusque, à Protogene: atque Sylla, à Nicomacho, pictura expressi. Hialysij meminit Cicero ad Atticum. Gellius autem opinatur Epistolas Asinij Capitonis uiri doctissimi in eodem templo fuisse. Hoc autem templum Commodi imp. tempore incendio exhaustum esse, sic scribit Herodianus. Nam cum neq; imbres, neque nubes, tantūque exiguus terremotus antecessisset, seu nocturni casu fulminis, seu igni aliquo in ipso terrarum motu ueluti extrito, totum deimproniso Pacis templum consumptum incendio est. Quod unum scilicet opus cunctorum tota urbe maximum fuit, atq; pulcherrimum: & rursus idem Herodianus Temploꝝ omnium opulentissimum, egregieque munitum multòque ornatum auro, & argento: quippe uniuersi fermè illuc diuitias, quasi in thesaurum, congeriebant. Ficum autem Ruminalem ex Cor. Tac. uerbis fuisse in Comitio, superius diximus. De hac arbore Plin. sic loquitur. Colitur Ficus arbor in foro ipso, ac Comitio Romæ nata, sacris fulguribus ibi conditis: magisque ob memoriam eius, quæ nutritrix Romuli, & Remi conditoris appellata: quoniā sub ea nutrita est lupa, infantibus præbens rumen (ita uocabant mammam) miraculo ex ære iuxta dicato, tanquam in Comitium sponte transisset, adacto nauigio illico arefcit, rursusque cura sacerdotum feritur.

E ij

Templi huius etsi pars quaedam adhuc extat, tamen quia plena operis
 orthographia ex ea percipi non potuit, ichnographiam apposuimus,
 secuti exemplar quorundam mechanicorum, qui eam in lucem ediderant,
 existimantes satis accurate id eos fecisse. Postea uero deprehendimus
 eius latitudinem, non. CLXX. ut ab eis traditum est, sed. CC. pedum
 esse: longitudinem. CCC. Id ne letorem fallat admonere uolumus.

De Arcu Vespasiani : Templis , Vulcani, solisq; ac lunæ: atq;
de Via Sacra. Cap. VIII.

Supra Comitium stat Arcus Vespasiani mutilatus, in cuius fronte legitur titulus sequens.

SENATVS
POPVLVSQ; VE. ROMANVS
DIVO. TITO. DIVI. VESPASIANI. F.
VESPASIANO. AVGVSTO

Exstructus autem fuit deuietis Hierosolymis, in quo intrinsecus ab uno latere sculptæ sunt uictoriae cum arca fœderis præcedentibus, XII. fascibus consularibus: ab altero triumphæ spolia, aureum canis delabrum, tabulæ legis Moysaicae, uasa templi, mensaque aurea: de quibus plura Iosephus. Huius uictoriae fidem facit marmor, quod in circo nostris temporibus fuit effossum, in quo hic titulus erat sculptus.

S. P. Q. R.
IMP. TITO CAES. DIVI VESPASIANI FILIO VESPASIANO AVG.
PONT. MAX. TR. POT. X. IMP. XVII. XIII. P. P.
PRINCIPI SVO QVI PRAECEPTIS PATRIAE CONSILIIQ; ET
AVSPICIIS GENTEM IVDEORVM DOMVIT ET VRBEM
HIEROSOLYMAM OMNIBVS ANTE SE DVCIBVS REGIBVS

GENTIBVS AVT FRVSTRA PETITAM AVT OMNINO INTENTATAM DELEVIT.
Prope dictum arcum, sub ipsis collibus, ut ait Varro, fuit Vulcani Templum: de quo Sex. Pom. sic meminit. Statua Ludienis, qui quondam fulmine ictus in Circo, sepultus est in Ianiculo, cuius ossa postea ex prodigijs, oraculorumque responsis Senatus decreto intra urbem relata in Volcanali, quod est supra Comitium, obruta sunt. Idem asserit Diony. his uerbis. Tractantes in Volcanali templo negotia, quod superstat foro: idemque addit, Tatium regem id dedicauisse. In eo Lotos fuit ab Romulo cõstituta, cuius radices in forum usque Caesaris penetrasse asserit Plin. Haud longe à Pacis templo, eo in loco, quo nunc sunt horti D. Mariae Nouæ, extant duo fornices: quorum alter quoniam ortum hyemalem, alter occasum aestiuum spectat, Solis ac Lunæ fuisse, opinamur: Quæ templa à T. Tatío, ut ait Varro, dedicata sunt. Sacra autem uia caput à Carinis, Sireniæq; sacello oriri, per eamque sacra quotquot mensibus ferri in arcem, & per eandem Augures ex arce profectos inaugurare consueuissent, partimque huiusce uia solâ notâ, quæ erat à foro eunti primo cliuo, literis prodidit idem Varro. Sex. Pom. dicit. Quod ne eatenus quidem, ut uulgus opinatur, Sacra appellanda est, à Regia ad domum Regis sacrificoli: sed à Regis domo ad Sacellum Sireniæ: & rursus à Regia usque ad arcem. Quibus uerbis coniectio, uiam hanc caput habuisse à Carinis, apud amphitheatrum, protensamque fuisse per hortos D. Mariae nouæ, Regiam, siue templum Pacis à dextra relinquentem, à sinistra Solis, & Lunæ templa: deinde ad Capitolium tendentem, Comitium forumque Romanum. Ita ut uia hæc Comitij, & fori pars esset, solo nomine ab eis distincta: ob idq; quæ in ea erant, etiã in Comitio, & in foro fuisse legitimus. Proptereaq; à Plin. dictum est, Cesarem Dictatorem totum forum Romanum, uiamque Sacram ab domo sua usque ad cliuum Capitolinum in munere gladiatorio intexuisse. Huius uiae alij aliam ponunt etymologiam: Sacramque dictam esse, quod in ea fœdus sit ictum inter Romulum, & Tatium regem. Hic in summa Sacra uia habitauit Ancus rex, prope ædem Larum.

De Foro Augusti, Neruæ, & Caesaris: ac de Templis, Martis Ultroris
Iani, ac Veneris Genetricis. Cap. IX.

His commemoratis ordo uidetur postulare, ut ad Capitolium, unde digressi sumus reuertamur, quò nonnulla, quæ ad sinistram uia Sacra omisa sunt, exponamus. Quorû primo loco est Forû

De Theatro Marcelli: Curia, Porticu, & Schola Octauiae: ac de templo
Iunonis, Apollinisque Delubro.
Cap. XI.

His descriptis, ad eam uallem, quae inter Tiberim, Capitolium, Palatium, & Auentinum iacet, transeamus, agamusque de aedificijs, ac locis insignibus, quorum nonnulla adhuc extant. Theatri Marcelli, quod sub nomine nepotis ex sorore Octauia Augustus excitauit, pars, uetustate, igneque corrupta inter Tarpeiam rupem, dictumque Tiberim adhuc cernitur. Capiebat autem loca. LXXX. M. Huius Scena a Vespasiano fuit restituta, in eaque mox ludos edidit. Ante Theatrum Curiam Octauiam fuisse, tradit Appianus: cui iuncta erat eiusdem nominis Porticus, quam totum id spatij occupauisse crediderim, quod est ab aede nunc D. Nicolai in Carcere: ad eam quae. S. Mariae in porticu dicitur. In hac Curia multae statuae erant statuae: sed inter ceteras Apollinis fulmen tenentis. In porticu uero Sauron, & Batrachum templa clausa fecisse, scribit Plin. Artemonaeque nobilissimas picturas pinxisse: in iisque Herculem ab Oeta monte exuta mortalitate consensu deorum in caelum euntem: Intraque eandem porticum fuisse Iunonis aedem, & in ea ipsius deae Statuam a Dionysio, & Policle factam: ac Veneris a Philisco: insuperque Aesculapij, & Dianae a Cephisiodoro: ad eandemque porticum laudari Apollinem Philisci Rhodij in suo Delubro: item in eodem templo Latonam, & Dianam, & nouem Musas: & alterum Apollinem nudum: alterumque, qui Cytharam teneret, Timarchidem fecisse: In Scholis uero esse Praxitelis Cupidinem, obiectum a Cicerone Verri: per quem Thespiae uisebantur: & multa in eisdem Scholis sine auctoribus placere: ueluti erant Satyri quatuor: ex quibus unus Liberum patrem perferrebat: & alter Liberum similiter: tertius ploratum infantis cohibebat: quartus craterem alterius sitim sedabat: ueluti etiam duae Hymphae sua ueste uelificantes. Easdem autem scholas adornarunt & tabulae pictae. Nam, ut idem refert, Antiphilus in eis Hesperia nobilem pinxit, & Alexandrum, ac Philippum cum Minerva. Praeterea aut, Veneris Statuam eximia pulchritudinis manu Phidiae in Octauiae operibus esse.

De Foro Olitorio: Templis, Iunonis Matutae, Spei, Iani, Pietatis, & Carmentis: ac de Carcere Pl. Ro. Sacratio Numae: & de Columna Lactaria. Cap. XII.

Inter Marcelli theatrum, & Capitolium iacet platea nunc Montanaria uocitata, ubi olim fuit Forum Olitorium: quod extra portam Carmentalem fuisse ait Asconius. Forum Olitorium, inquit Varro, erat antiquum macellum, ubi olerum copia: Ea loca etiam nunc Lacedaemonij uocant macellum: sed Iones ostia hortorum. In hoc fuit Iunonis Matutae aedes, ubi nunc D. Andreae cognomento in Mentuza, sive in Vincijs: uota, & locata est Gallico bello a Cor. Cos. ab eodemque Censore dedicata, auctor Linius: qui in eodem foro etiam Spei aedem fuisse tradit, eamque fulmine ictam bello pu. & Q. Fabio consulis filio, ac T. Sempronio Graccho Cos. incendio conflagrasse. Hanc consecrauit Collatinus. Cic. de legibus. Recte, inquit, etiam Spes a Collatino consecrata est. Sed quoniam Cor. Tac. ait, ab Attilio esse uotam, & a Germanico sacratam, existimandum est, aut fuisse hanc denuo instauratam, aut aliam esse de qua Tacitus loquitur. In foro Olitorio Columnam Lactariam, ad quam infantes lacte alendi deferebantur, stetisse asserit Sex. Pom. In eodem etiam fuit Iani Templum circa unum Argiletum, iuxta theatrum Marcelli. Hoc Numam regem in duobus breuissimis templis fecisse, eique duas fuisse portas, quas aperire cum bellum esset, in pace uero claudi legitimum foret, scribit Ser. Alij tamen T. Tatium, & Romulum facto foedere templum hoc constituisse uolunt: propterea quae Iani duas facies habere, quasi ut ostendat duorum regum coitionem. Cor. uero Tac. ait, Duilium esse huius templi auctorem: eius sunt haec uerba. Eodem in loco. L. M. Publicijs Iano templum, quod apud forum

Olitorium Cn. Duilius struxerat : Speiq; ædes à Germanico sacratur. Alibi commemorat Tiberium Casarem Iani templum dedicauisse, apud forum Olitorium, uotum à Duilio bello maritimo aduersus Pœnos prospere peracto : si modo de hoc eodem intelligunt : nam quod aliud ea ætate fuerit, nobis non constat. Cum autem idem esse Iani templum, de quo Seruius, & Tacitus loquuntur, dubitari non possit : non uideo quo pacto utriusque stet sententia : nisi dixerimus, à Numa structum, denuòque à Duilio instauratum, ampliaturque. Id uero prope D. Nicolai ædem, aut certe eo ipso loco fuisse, crediderim. Hic. n. locus ad inum Argiletum, & iuxta theatrum Marcelli positus est, atque extra portã Carmentalem, quod ait Sex. Pom. ad dextramque Fabijs ea porta ad bellum exeuntibus, quemadmodum Liuius, & Ouidius uoluere. Nam licet hæc porta ad forum Olitorium uergeret, tamen cum secundum muros urbis ad sinistram flectere iter cogerentur, ut per Sublicium pontem, qui tunc unicus erat, transirent, Iani templum ad dextram relinqui fuit necesse. Prope hoc templum fuit Sacrarium ipsius Numæ, circa inum Argiletum. Item Carcer Plebis Romanæ : huius uestigia apud eandem D. Nicolai ædem extare uidentur. Quem carcerem Ap. Claudius decemuir constituit, in eoque reus iudicij inclusus sibi mortẽ consciiuit, ut tradit Liuius. In hoc carcere fuit Templum Pietatis à M. Attilio Glabrone dedicatum, ut idem est auctor. Causam struendi templum Plin. sic ostendit. Humilis in plebe, & ideo ignobilis puerpera supplicij causa carcere inclusa matre, cum impetrasset aditum à Ianitore, semper excussa ne quid inferret cibi, deprehensa est uberibus suis alens eam. Quo miraculo matris fas lus donata filia pietate est, ambæque perpetuis alimentis, & locus ille eidem consecratus est Dea, C. Quintio, & M. Attilio Cos. templo Pietatis extructo in illius carceris sede, ubi nunc Marcelli theatrum est. Sextus uero Pom. Patrem inclusum carcere, non matrem, uberibus filiam clam aluisse, scribit : Templumque ipsum eo in loco extructum fuisse, ubi puella antea habitauerat, non in carcere. Hoc templum Cos. Cotta de celo tactum fuisse testatur Cic. primo de diu. Fanum carmentæ sub Capitolio esse, scribit Diony. meminit & Gellius libro. XVIII. Positum autem fuit apud portam Carmentalem à Carmenta, ut supra diximus, nuncupatam : ubi reliquæ adicula D. Catherinæ hodie cernuntur. Quod fanum mulieres Romanæ ei deæ ædificarunt gratiam referentes quòd uehicularum, quibus. S. C. priuatæ fuerant, ipsis essent restituta. Carmenta. n. Euandri mater fuit, Nicostrata prius appellata : quæ, quia carminibus oracula edebat, Carmenta postea est dicta : ab eaque carmina : auc. Plut. in prob.

De Argiletu : Domo Sp. Melij, & Africani : & de Aequimelio : Tabernis Bilibiolarum : Basilica Sempronij : ac de Asylo.
Cap. XIII.

Argiletum autẽ à sine uici Thusci, atque à Velabro oriri, inuenio : eiusque inum esse ad Marcelli theatrum : Huius etymologiam Varro duplicem sic ponit. Argiletum sunt qui scripserunt ab Argo, quòd is huc uenerit, ibique sepultus sit : alij ab argilla, quòd ibi id genus terræ sit. Priorem etymologiam probat Seruius : sic enim inquit. Euander Argum quendam hospitio suscepit, qui cum de eius cogitaret interitu, ut ipse regnaret, Euandro hæc non sentiente, socij intellexerunt : qui Argum necarunt : cui Euander & sepulcrũ fecit, & locũ sacravit, de quo Virgilius meminit hoc carmine. Nec non & sacri monstrat nemus argileti.
In ea autem parte Argileti, quæ à dextra occurrit à porta Carmentali ad Velabrum, & non longe ab æde nunc D. Ioannis decollati, Aequimelium fuisse, ex uerbis Liuij coniectura assequi mihi uideo : ea hæc sunt. Substructionem super Aequimelium in Capitolio, & uiam silice sternendam à porta Capenæ ad Martis ædem Aediles locauerunt. Et rursus. Lupus Esquilina porta ingressus, frequentissima urbis parte decurrit in forum, Thuscòque uico, atque Aequimelio per portam Capenam propè intras Etus euasit. Aequimelium autem unde dicatur, sic ostendit. Nec satis est Melij sanguine expiatũ, nisi

Augusti, quod erat in hortis post Marforium nunc positus. Id Augustus ab eo factum aiunt, quia non ausus fuerit extorquere possessoribus proximas domos. Extruendi causa fuit hominum, & iudiciorum multitudo, quæ uidebatur non sufficientibus duobus, etiam tertio indigere. Itaque festinantius, neco dum perfecta Martis æde, quam in eo inchoauerat, publicatū est: cautūque ut separatim in eo publica iudicia, & sortitiones iudicum fierent. Sanxit ergo ut hic de bellis, triumphisque consuleretur Senatus: quique uictores redissent, huc insignia triumphorum inferrent. In celeberrima huius parte, Augustus posuit duas Tabulas, quæ belli pictam faciem habebant, & triumphum: duasque alias ab Apelle pictas: in quarum altera erat Castor, & Pollux, cum Victoria, & Alexandro Magno: altera belli imaginem restrictis à tergo manibus continebat, ipso Alexandro in curru triumphante. In eodemque foro Corintheiam Statuam collocauit, ut scribit Gellius. Legimus insuper, ibidem fuisse eburneū sumus lacrum Apollinis: de quo uidetur Horatius intellexisse, hoc emistichio. Sic me seruauit Apollo: & Iuuenalis, cum ait, Iurisque peritus Apollo. Hoc forum Hadrianum instaurauisse auc. est Spartianus: cuius porticus duæ fuere: in quibus omnium statuas triumphali effigie Augustus dedicauit. Idem præterea cum Templum Martis Ultoris bello philippensi, quod pro ultione paterna susceperat, uouisset, uoti reus illud in ea parte eiusdem fori extruxit, quæ D. Martiæ nunc ædi proxima est. Horum meminit Suet. in hunc modum. Publica opera plurima extruxit, è quibus præcipua forum, cum æde Martis Ultoris: et Ouid. his carminibus.

Victor ad ipse suos caelo descendit honores.

Templaque in augusto conspicienda foro.

Supra forum Augusti, ad radices Quirinalis, Palatii Neruæ reliquæ extant: & eius porticus nonnullæ miræ magnitudinis columnæ. In proximo uero, post ædem nunc D. Hadriani fuerat eiusdem Neruæ Forum: quod inchoatum esse à Domitiano refert Suet. Nouam, inquit, ædem in Capitolio excitauit Ioui Custodi: & forum, quod nunc Neruæ uocatur. Fuisse autem columnis, uariisque statuæ adornatum, testatur Spartianus, his uerbis. Statuas iocosas, uel pedestres nudas, uel equestres Diuis imperatoribus in foro Neruæ, quod nunc Transitorium dicitur, locabat, omnibus cum titulis, & columnis æreis, quæ gestorum ordinem continerent. Transitorium autem traxit nomen, quod ab eo in Romanum forum, Augusti, & Caesaris esset transitus. Extat adhuc pars porticus ipsius fori incendio corrupta cum quibusdam columnis excelsis, & in earum epistylis titulus truncatus huiusmodi.

IMP. NERVA CAESAR AVG. PONT. MAX. TRIB.

POT. II. IMP. II. PROCOS.

Cui titulo quidam aiunt fuisse etiam hæc uerba. NERVAE FECIT. In hoc foro Templum Iani fuisse testatur Ser. Sic. n. ait. Captis Faliscis ciuitate Thuscæ ibi inuentum est simulacrum Iani cum frontibus quatuor (fuerat enim bifrons apud theatrum Marcelli) unde, quod Numa instituerat, translatus est ad forum Transitorium, & quatuor portarum unum templum institutum. Ad forum Transitorium translatus ait Ser. i. eo ubi deinde forum Transitorium fuit. Plin. narrat, Augustum dedicauisse Ianum in suo templo ex Aegypto aduectum, Scopæque, an Praxitelis manu, dubium esse: sed de quo templo Iani intelligat, non satis constat. Ad Ianum stabant fœneratores: de quo uidetur Horatius intellexisse, cum inquit. Hæc Ianus summus ab imo perdocet: & in Sermonibus. Postquam res mea Ianum ad medium fracta est. Sequitur paruo interuallo Forum Caesaris, in ea parte, qua post D. Cosmæ, & Damiani ædem horti cernuntur: de eo Appianus sic inquit. Post uictoriam contra Pompeium Caesar Atrium templo Veneris circunduxit: quod Romanum forum esse uoluit, non rerum quidem uenialium, sed eorum quæ ad iura conuenirent. Plinius. Pyramides regum miramur opera, cum solum tantum forum extruendo sextertijs mille ducentis Caesar Dictator emerit. Quod forum, haud procul à Comitio fuisse, significasse uidetur, ubi dixit: loton è Volcanali in forum usque Caesaris radices e gisse. In hoc foro fuit Veneris Genitricis Templum, bello pharsalico uotum: de quo Appianus sic meminit. Erexit, & Veneri Genitrici templum, ut prius ad Pharsalon uouerat prælium

inurus. Et quia erat prope uiam Sacram, uidetur id de quo Dion refert, Apollodorū rescripsisse Hadriano (forte ipsum instauranti) sublime, & concauum fieri oportere, ut ex loco superiori in Sacram usq; uiam insignior prospectus esset, & magis conspicuum concauum ad excipiendas ludorum machinas, quæ in eo loco latenter compingi, & item ex occulto in theatrum duci possent. In eo uero, Aias cis, & Medæ tabulas à Timomarcho bizantino pictas, octuaginta talentis uenundatas fuisse, refert Plin. Idemque pro templi foribus equi simulacrum, his uerbis. Nec Cæsaris Dictatoris quenquam alium recepisse dorso equus traditur. Idemque hominis similes pedes priores habuisse: hac effigie locatus ante Veneris Genitricis ædem. In eodem foro Veneris simulacrum ab Archésilao factum: ipsiusq; Veneris statuam loricateam fuisse, idem auctor testatur.

De Templo Telluris: & de Domo Sp. Cassij, & M. Antonij: ac de Sororio Tigillo, Vico Scelerato: atq; de Bustis Gallicis.

Cap. X.

Templum Telluris, quod T. Sempronius uouit, ut L. Florus cōmemorat, intra Carinas fuisse dicit Ser. Id arbitramur fuisse prope cliuum, qui ducit ad D. Petri cognomento in Vinculis ædē. Quo in loco olim fuerat Domus Cassij: huic opinioni astipulantur hæc Dionij uerba. Post Cassij mortem domus eius euersa fuit, & hucusque subdialis dimittitur. Is locus extra Telluris ædem est: quam postea extruxit ciuitas secundum eam uiam, qua itur ad Carinas. In qua æde Cic. in philip. ait. S. C. habitum fuisse: & in ea scribens ad Q. Fratrem eius se statuam locauisse: & alibi, prope eandem Armamentarium fuisse, idem sic refert. Putant enim nonnulli ad me pertinere, Armamentarium Telluris aperire. Apud eum locum, ubi postea hæc ædes constituta est, Cassius suam ipsius Statuā posuerat: quæ, postquam regnum affectauisse est dictus, à Cens. fuit conflata. Hinc haud procul fuerat Sororium Tigillum, locus uidelicet sacer causa expiationis ab Horatio, ob sororem à se interfectam, in honorem Iunonis constitutus. Nam eum locum prope Carinas fuisse testatur Dionij. Ait enim, locū in quo purgarunt Horatium in angiportū ferente à Carinis deorsum esse us, qui ad Cyprium peragerent angiportum: ubi aræ manerent tunc erectæ, & Tigillum duobus inter se cōtrarijs parietibus fultum super eas extenderetur. Quibus uerbis intelligimus, tam sororium Tigillum, de quo agimus, quā Vicum Cyprium, de quo iam dicemus, fuisse prope dictum cliuum. Vicum autem Cyprium ex facinore Tullie sceleratū appellatum esse, idem auctor tradit. Cyprus enim fuerat dictus à Cypro, quod Sabina lingua bonum omen significat: Tametsi Varro non eundem esse uicum Cyprium, & Sceleratū consentit. Sic enim inquit. Vicus Cyprus à Cypro, quod ibi Sabini ciues additi confederūt, qui à bono omine eum appellarūt. Nam cyprum Sabine bonum significat: prope hunc uicus Sceleratus, dictus à Tullia Tar. Superbi uxore, quod ibi cum iaceret pater occisus, super eum carpentum mulio ut iniiceret, iussit. Domus autem M. Antonij non longe ab æde Telluris fuit, ut Appianus sic testatur. Iis peractis decretum noctu perlatum est, Antonium sequenti die in templo Telluris, haud longe ab ipsius domo, Senatū habiturum. Inter hæc aut loca, & amphitheatrum nunc Colosseum appellatum, fuere Busta Gallica: ubi nunc est ædícula D. Andreæ cognomento ad Busta Gallica. Quæ in media fuisse urbe ~~.....~~ Linius his uerbis ostendit. Cum esset satis altum Ianiculum, ubi Camillus sedens prospectaret hostem, descendit in æquum, atq; illo ipso die media urbe, qua nunc Busta Gallorum sunt: & postero die citra Gabios cecidit Gallorum legiones. Is erat locus ubi, à Camillo interfecti, fuerant sepulti. Varro. Is locus, inquit, ad Busta Gallica: quod Roma recuperata, Gallorum ossa, qui possederant urbem, ibi coaceruata, ac consepita. Tametsi Linius eos morbo interemptos esse dicat. In hoc ambitu fuit Salutis ædes, uota bello Samnitico à C. Iunio Bibaculo Cos. ab eodemque Cens. locata, & Dictatore dedicata, eodem Linio auctore.

tecta parietesque, intra quæ tantum amentia conceptum esset, dissiparentur, bonaque cuncta precijs regni mercandi publicarentur. Iubere itaque Quæstores uendere ea bona, atq; in publicum redigere. Domum deinde, ut monumento area esset oppressæ nefariæ spei, dirui extemplo iussit: idque Aequimelium appellatum est. Quod etiam Cic. pro domo sua comprobatur. Ad Aequimelium erant opifici multæ tabernæ: Lanæ inter alias, & Bibliopolarum: de quibus Marialis sic meminit.

Argiletanas maius habitare tabernas.

Cû tibi parue liber scrinia nostra uacent. Apud adẽ nûc D. Georgij fuit Domus P. Africani, ubi deinde T. Sempronius Basilicam fecit: de qua Lilius quarto decadis quintæ sic loquitur. T. Sempronius ex ea pecunia, quæ ipsi attributa erat, ædes P. Africani ponere ueteres ad Vertumni signum, lanæ atq; & Tabernas coniunctas in publicum emit: Basilicamque faciendam curauit, quæ Sempronia appellata est. Qui autem uolunt Asylum, de quo dictum est, fuisse sub rupe Tarpeia, ut id comprobent, citant Ouidij hæc carmina.

Tum quoque uicini lucus celebratur asyli,

Qua petit equoreas aduena Tiberis aquas.

Et quanq; hi uersus non faciunt de loco Asyli certam fidem, tamen cum in Capitolio, in quo prius fuerat constitutus, fuissent multa templa, atq; ædificia excitata, credendum omnino esse censemus, in aliû locum esse translatum, atque in eum, quem dicunt totum id spatij occupauisse, quod est à rupe Tarpeia, hinc ad forum Boarium usq; inde ad pontem Senatorum: et ad radices usq; Auentini montis.

De Velabro: Foro Boario: Arcu Septimij: Vertumni Signo: & de
Iano quadrifronte: ac de Sepulcro Accæ Larentiæ.

Cap. XIII.

EX eruptionibus tiberinis olim fiebat sinus in modum lacus, hinc ad forum Romanum ferè usque, inde ad Circum max. quo Auentinus à reliquis montibus discludebatur. Itaque qui eò ex urbe ibant, lintribus aduehebantur, quadrantemque soluebant, unde lacum ipsum Velabrum à uehendo appellarunt: nam uelaturam facere dicebantur, qui id mercede facerent: auctor est Varro: quod attigit Propertius cum inquit.

At qua uelabri regio patet, ire solebat

Exiguus pulsa per uada linter aqua.

& Ouidius.

Qua uelabra solent in Circum ducere pompas,

Nil præter salices, crassaque canna fuit.

Hic, ubi nunc fora sunt, lintres errare uideres:

Quaque iacent ualles maxime circe tuæ.

Lacu ipso postmodum exiccato, atque repleto in eius parte, quæ à Iano quadrifronte in Auentinû uertigit, forum Boarium fuit institutum: quod nomen obtinuisse aliqui uolunt, ab æreo Tauri Simulacro ibi statuto, ubi Romulus sulcum urbis condendæ designare cœpit: de quo Plin. ita meminit. Proxima laus æris Gyneticæ in insula, & ipsa nec æs gignens, sed officinarum temperatura nobilitate. Bos æreus inde captus in foro Boario est Romæ. Alij ob taurum immolatû interfecto Caco, bobusque recuperatis Boarium appellatum tradunt. Vtranque opinionem attigit Ouidius, his carminibus.

Pontibus & magno iuncta est celeberrima Circo

Area, quæ posito de boue nomen habet.

Immolat ex illis taurum tibi Iuppiter unum

Victor, & Euandrum ruricolâsque uocat.

Sex. uero Pom. Boarium dictum putat, quod ibi boues uenundarentur: cui astipulatur Varro, cum inquit. Quo quidem genera conferrent forum appellatû, additumque ab eo cognomen, ut forû Boariû.

Quod etiam Liuius innuit, memorans in eodem foro bouem in tertiam contignationem ascendisse. In hoc foro in honorem. L. Septimij, & M. Aurelij Arcus à negociatoribus, & argentarijs fuit extructus: qui proximus D. Georgei aedi adhuc extat, cum sequenti titulo insculpto.

IMP. CAES. L. SEPTIMIO. SEVERO. PIO. PERTINACI. AVG. ARABIC. ADIABENIC. =

PARTH. MAX. FORTISSIMO. FELICISSIMO

PONTIF. MAX. TRIB. POTEST. XII. IMP. XI. COS. & III. & PATRI. PATRIAE. ET
IMP. CAES. M. AVRELIO. ANTONINO. PIO. FELICI. AVG. TRIB. POTEST. VII. =

COS. III. P. P. PROCOS. FORTISSIMO. FELICISSIMO. VE. PRINCIPI. ET
IVLIAE. AVG. MATRI. AVG. N. ET. CASTRORVM. ET. SENATVS. ET. PATIAE. ET =
IMP. CAES. M. AVRELI. ANTONINI. PII. FELICIS. AVG.

PARTHICI. & MAXIMI. & BRITTANICI. & MAXIMI. &
ARGENTARIE. ET. NEGOCIANTES. BOARL. HVIVS. LOCI QVI DEVOTI. NVMINI. EO =
INVEHENT (RVM

Quãobrem in eodem uisuntur taurorum immolationes, & instrumenta ad sacrificandum cum uictis marijs, sacrificolisque. Non longe ab hoc arcu, Vertumni Signum fuisse, innuit Cicero, qui sic inquit. Quis a signo Vertumni in Circum max. uenit, quin is unoquoq; gradu de auaritia tua comoneretur? Idem Asconius significat, Cum in ultimo uico Thurario (quo nomine Thuscum intelligit) sub eius basilica angulo, quam Semproniam diximus, Vertumni signum fuisse scribit. Quem deum eo nomine appellarunt, quod in rebus uendendis, emendisque cogitationes hominum uerteret: licet Propertius alijs rationibus id nomen obtinuisse his carminibus tradiderit.

Hac quondam Tiberinus iter faciebat, & aiunt

Remorum auditos per uada pulsa sonos.

Postquam ille suis tantum concessit alumnis,

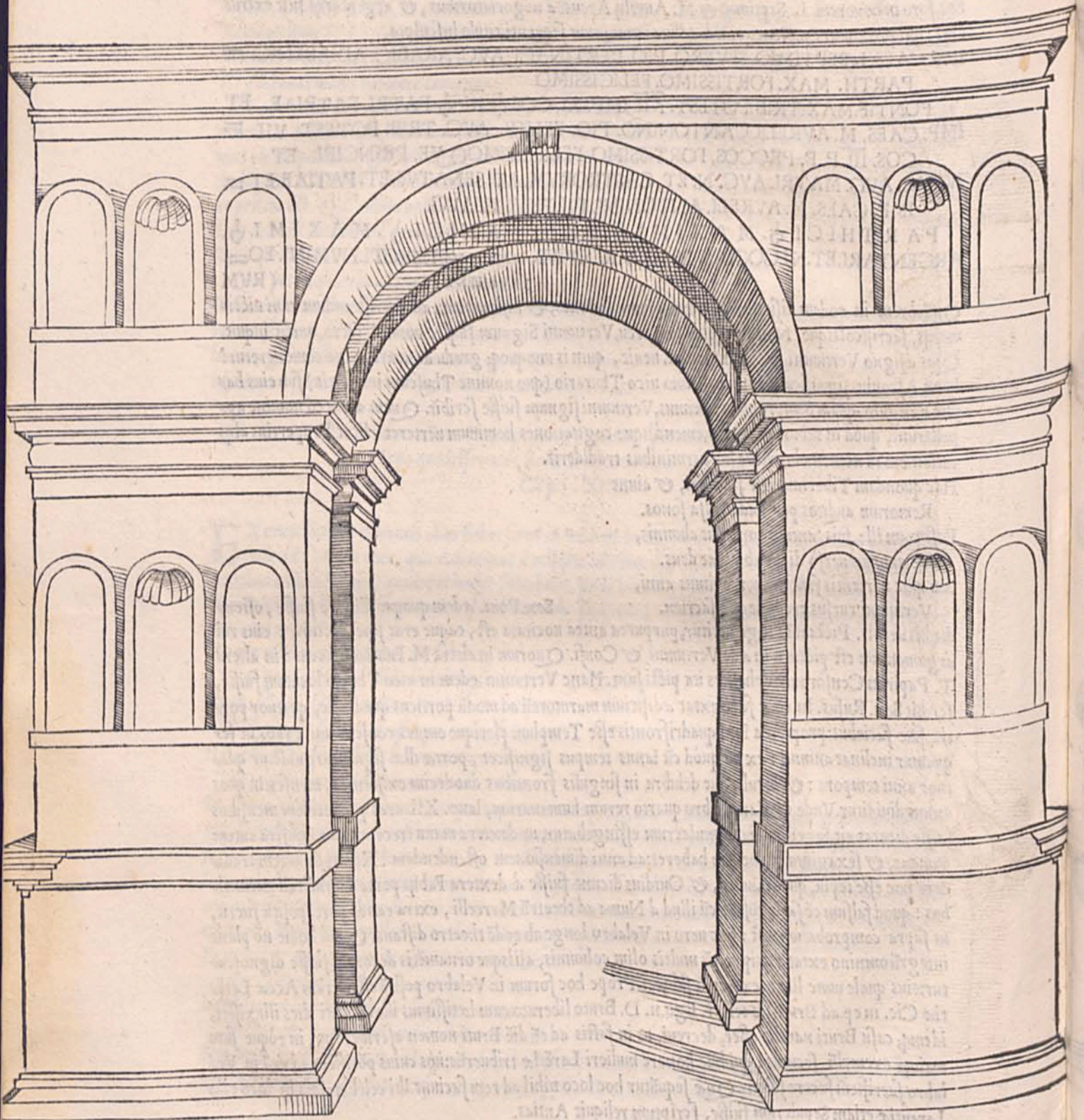
Vertumnus uerso dicor ab amne deus.

Seu quia uertentis fructus percepimus anni,

Vertumni rursus credidit esse sacrum.

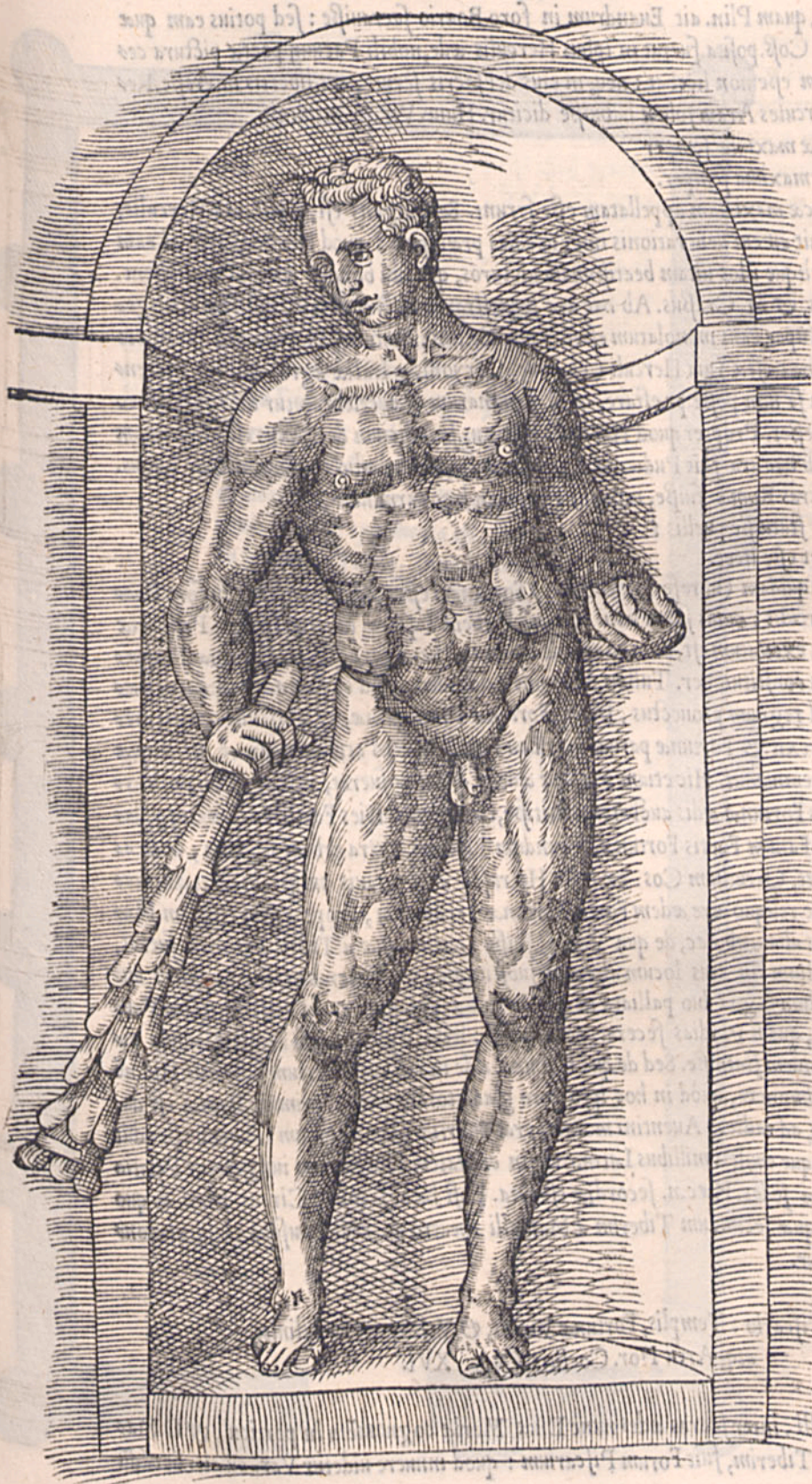
Sex. Pom. aedem quoque illi Deo fuisse, ostendit his uerbis. Picta nunc toga dicitur, purpurea antea uocitata est, eaque erat sine pictura: eius rei argumentum est pictura in aede Vertumni, & Consi. Quorum in altera M. Fuluius Flaccus: in altera T. Papius Censor triumphantes ita picti sunt. Hanc Vertumni aedem in uico Thusco locatam fuisse, scribit Sex. Rufus. In eodem foro extat aedificium marmoreum ad modum porticus quadratae, quatuor portis, siue faciebus: propterea Iani quadrifrontis esse Templum plerique omnes consentiunt. Quos, ut se quamur inclinat animus: ex eo quod cum Ianus tempus significet, portae illae significare uidentur quatuor anni tempora: & loculi, siue delubra in singulis frontibus duodecim existentes, menses: in quos annus diuiditur. Vnde & Varro libro quarto rerum humanarum, Iano. XII. aras pro totidem mensibus fuisse dicatas ait. Sic enim eius Simulacrum effingebatur, ut dextera manu trecentorum, sinistra autem quinque, & sexaginta numerum haberet: ad anni dimensionem ostendendam. Nonnulli autem tradidere hoc esse templum, quod Liuius, & Ouidius dicunt fuisse a dextera Fabijs porta Carmetali exeuntibus: quod falsum esse satis constat: cum illud a Numa ad theatrum Marcelli, extra eandem portam positum fuerit, ut supra comprobatum est: hoc uero in Velabro longe ab eodem teatro distans. Quod hodie non plane integrum omnino extat: quippe cum multis olim columnis, aliisque ornamentis decoratum fuisse dignoscatur: eius quale nunc licuit exemplum subieci. Prope hoc forum in Velabro positum esse Aram Accae Larentiae Cic. in ep. ad Brutum sic testatur. Ego. n. D. Bruto liberato cum latissimus ille ciuitati dies illuxisset, idemque casu Bruti natalis esset, decreui, ut in fastis ad eum diem Bruti nomen ascriberetur, in eoque sum maiore exemplum secutus, qui hunc honorem mulieri Larentiae tribuerunt: uos cuius pontifices ad aram in Velabro sacrificium facere soletis. Quae sequuntur hoc loco nihil ad rem faciunt. Ibi celeberrimo in loco eius Larentiae etiam Sepulcrum fuisse, scriptum reliquit Antias.

F

De Aede, Ara, & simulacro Herculis: ac de Templis, Pudicitiae, Matutae, Fortuna, & Murtiae.

Cap. XV.

A Edes Herculis in foro Boario erat, & in qua, tempestate Soslini, ut ipse testatur, argumenta, & conuiuia maiestatis eius remanebant. Nā diuinitus neque muscis illō, neque canibus ingressus erat. Etenim cum uiscerationē sacricolis daret, Miasgirim id est muscarū congregatorem Deū dicitur imprecatus: Clauam uero in aditu reliquisse, cuius olfactu refugerent canes. Hāc adē Macrobius Herculis Victoris appellauit, alteramq; eiusdem cognominis fuisse ad portā Trigemina affirmit. Prior tempore Xysti. IIII. pont. Max. solo fuit aequata, ibiq; reperta ipsius Herculis statua aenea: quā hic accurate expressam apposuimus. Eā in aedibus Cōseruatorum nunc esse libro secundo dictum est. Ibi hic etiam deo Herculi titulus inuenitur.

DEO HERCVLI

INVICTO

C. IUL. PCMPONIVS

PVDENS

SEVERIANVS

V. C. PRAEF. VRB.

Plin. ait, Euandrum statuam Herculi in foro Boario sacrariisse, quae triumphalis Hercules dicebatur, eo q; per triumphos triumphali habitu uestiretur. Nec uero arbitramur hāc

F ij

Herculis statum illam esse, quam Plin. ait Euandrum in foro Boario sacrauisse: sed potius eam quæ M. Fulvio, & Gn. Manlio Coss. posita fuerat in ipsius Herculis æde, nobili Pacuuij poetæ pictura celebrata: in qua lectisternium esse non licebat: neq; in eius dei sacris seruis, aut libertis interesse. Resurgente autem Euandro Hercules Aram solum habuisse dicitur. Huius Vir. sic meminit.

Hanc aram luco statuit, quæ maxima semper
Dicitur nobis, & erit quæ maxima semper.

Hanc à magnitudine fabricæ maximam appellatam esse ferunt. Ser. Ingens est, inquit, ara Herculis, sicut uideamus hodieque. Fuit autem uenerationis inter accolæ præcipuæ: quòd Hercules ipse ad eam boum decumas obtulit, dixitque illos uitam beatissimam uicturos, qui sibi bonorū decumã dicauissent.

Quod fecit Sylla, Lucullus, & M. Crassus. Ab hac ara sequestrari mulieres uoluit, nihilque attingere, neque de gustare, quòd super eam immolatum esset. Vnde Gellius. Mulieres Herculeo sacrificio abstinent. Huius rei ratio hæc est. Quia Herculi (cū boues Geryonis p Italia agros duceret) sciuenti respondit mulier, aquam se non posse præstare, quòd feminarum deæ celebraretur dies, nec ex eo apparatu uiris gustare fas esset. Propter quod Hercules facturus sacrificium detestatus est præsentiam faminarum. Non procul ab hac ara fuit Pudicitie Patricie ædes, ab Aemilio condita, auctor Lilius. Cuius deæ plures ædes sacras Romæ fuisse, innuunt Propertij hæc carmina.

Templa pudicitie quid est statuisse puellis?

Si cuius nuptiæ quilibet esse licet.

Signum Pudicitie, quam quidam (ut refert Sex. Pom.) Fortunam esse existimant, fuit in foro Boario, ubi familia edisset Herculis: cuius sacra non obibant Plebeie: quare in uico Longo Pudicitie Sacellum à uirgine plebeia excitatum est, ut in eo eius deæ sacra plebeie peragerent. Fortunæ Prospere, & Matutæ sacras edes constituit Ser. Tullius. Fortunæ quidē ideo, quòd ea fauente subleuatus fuerat, & ab ancilla matre ad regnum prouectus, hincq; Fortunæ Primigenie, & Mascule temple erexit. auc. Plut. in probl. Erexit & Fortunæ parue Sacellum: quasi docens attendendum eē, ne ea quæ accidunt, tanq; parua contemnamus. Hic etiam Matutæ ædem, quam posuerat, refecit. Narrat Varro, eundem Seruium Fortis Fortunæ ædis auctorem extitisse, cum inquit. Dies Fortis Fortunæ appellatus ab Ser. Tullio, quòd is Fanum Fortis Fortunæ, secundum Tiberim, extra urbem Romam, dedicauit. Est Lilius commemoret, Caruilium Cos. ex bello Hetrusco æris grauis tulisse in ararium trescenta nonaginta millia, de reliquo ære ædem Fortis Fortunæ faciendam, prope ædem eiusdem Matutæ, locauisse: tamen, aut aliam ab hac, de qua Varro, fuisse: aut ea, quæ à Tullio ædificata fuerat, uetustate collapsa, Caruilium in eius locum alteram substituisse, existimandum est. Legimus autem apud Plin. Q. Catulum Signa duo palliata in æde Fortunæ posuisse: & ad eandem ædem Paulum Aemilium Mineruam, quam Phidias fecerat, dedicauisse: Item Pythagoram Samium initio pictorem Signa seminuda ibidem statuisse. Sed de qua Fortunæ æde intelligat, incertum habemus. Hic nō ab re uisum est lectorem admonere, quòd in hoc ipso foro gladiatorum munus primum Romæ est datum. Nec longe ab eodem, ad radices Auentini montis, erat Murtie Deæ Sacellum: id quod ostendit Lilius hæc uerba. Tum quoque multis millibus Latinorum in ciuitatem acceptis, ut iungeretur Palatio Auentinus, ad Murtie datæ sedes. Hæc. n. secordie est Dea. Post hæc, sequitur Circus Max. de quo priusquam agamus, ad ea quæ secundum Tiberim à Marcelli theatro ad radices usque eiusdem montis sunt relicta, reuertamur.

De Foro Piscario: Templis, Fortunæ Virilis, & Vestæ: & de Salinis,
atq; Arcu Hor. Cocliis. Cap. XVI.

Post theatrum Marcelli, inter sacras ædes nunc Diuæ Mariæ cognomēto in porticu, & D. Mariæ Aegyptiacæ, ad Tiberim, fuit Forum Piscarium: quod innuere uidetur Var. cū ait. Secūdu

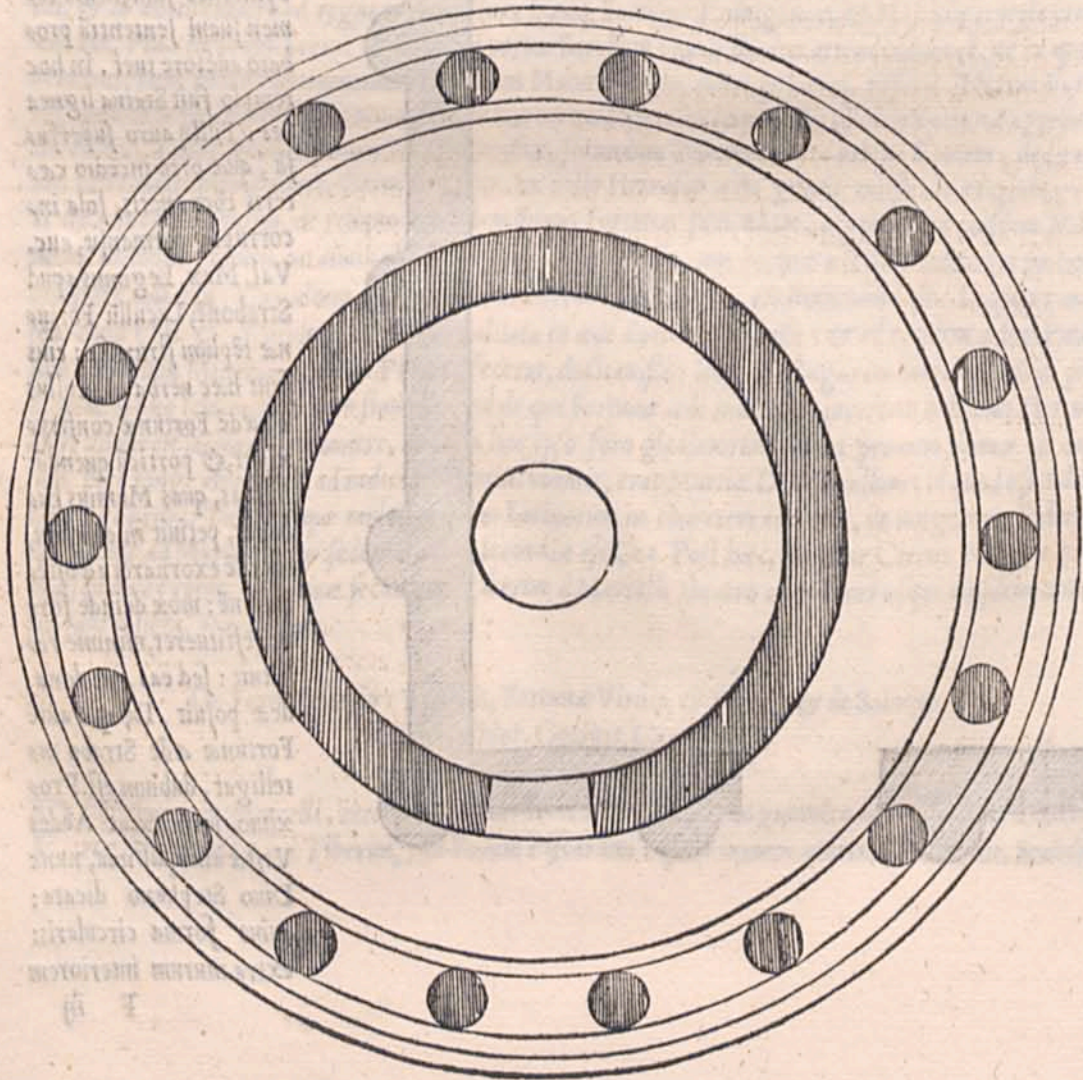
In figura urbis cōmunē opinionē
secuti, hoc tēplū Pudicitiaē a scrip-
simus. Sed esse Fortunaē, prater
uerba Diony. eius quoque stura
etura facit, ut credamus, quæ cū
sit ionica, media inter corinthiā,
& doricam, huic potius Dea con-
uenit. Nam & ipsa media est, bo-
na scilicet, & mala. Templi lon-
gitudō est ped. LVI. Latitudo.
XXVI.

Tiberim ad Iunium forū
piscarium uocant. Vbi
quidam pro ad Iunium, ad
Iunum legunt; cū tamen
in omnibus ferē codicib⁹
scriptum sit, ad Iunū. Vno
de sit ut credam, ad Iunū
forum esse dictum, eo pas-
cto quo forum Cupedinis
ad Corneta appellatū in-
quit Var. D. autē Mariae
&gyptiacae hodie sacra-
tum, olim uero Fortunaē
Virili, tēplū, penē inter-
grum etiam nunc extat.
De eo Diony. sic ait. Duo
bus extructis tēplis For-
tunaē: altero in foro Boas-
rio: altero ad ripas Tibe-
ris, quā appellauit Virilē.
Et quanquā de hoc uariae
opinionēs sunt, nemo tamen
suam sententiā pro-
bato auctore tuei. In hoc
templo fuit Statua lignea
Ser. Tullij auro superfus-
sa, quæ orto incendio cæ-
teris cōcrematis, sola in-
corrupta permansit, auc.
Val. Max. Legimus apud
Strabonē, Lucullū Fortu-
naē tēplum struxisse: eius
sunt hæc uerba. Lucullus
cū adē Fortunaē construx-
isset, & porticū quendā:
statuas, quas Mumius has
bebat, petiuit in eū usum,
ut adē exornaret ad ostē-
tationē: mox deinde fore
ut restitueret, minime res-
tituit: sed eas, ut dona,
deā posuit. De quo autē
Fortunaē adē Strabo in-
telligat, dubium est. Pro-
ximo loco extat Aedes
Vestæ antiquissima, nunc
Diuo Stephano dicata:
cuius forma circularis:
extra murum interiorem

columna. XVIII. circularem porticum efficiunt. De hac æde itidem auctores dissentiunt. Diony. uerba nostræ opinioni consentire magis uidentur: ea subieci. Sed de constitutione templi, quod nunc existat, isti uidentur ignorasse: neque. n. locum illum, in quo nunc sacer custoditur ignis, Romulus dedicauit Deæ, cuius rei magnum argumentum est, quod is extra eam est, quæ quadrata dicta est Roma, quæ Romulus muro cinxit. Possumus præterea conijcere hanc esse Vestæ, ex eo quod est rotunda, & qualis describitur à Sex. Pom. qui sic ait. Rotundam ædem Vestæ Numa rex consecrasset uidentur, quod eandem esse terram, qua uita hominum sustineretur, crediderit: eamque in pilæ formam esse, ut simili templo Dea coleretur. Cum igitur hæc sit extra urbem Romuli, nullaq; alia rotunda extra ipsam cernatur, constare puto ædem Vestæ, quæ inter Capitolium, & Palatium obtinuit locum, à Romulo: hanc uero à Numa excitatam. Neque enim uideo quonam pacto Herculis templum dici possit, ut nonnulli affirmare sunt ausi, cum Corinthia sit structura. Nam Vitruuius scribit, Herculi, Minervæ, & Marti doricæ ædes esse faciendas: quia his dijs, propter uirtutem, sine delicijs ædificia constiui debebat. Quod autem Horatius dicit.

Vidimus flauum tiberim retortis
Litore hetrusco uiolenter undis
Ire deiectum monumenta regis,
Templaque Vestæ.

ad templum Vestæ, de quo supra diximus, referendum esse existimo: nam ad hanc, quæ in ripa Tiberis posita est, nihil mirum uideri poterat, exundantē Tiberim peruenisse.

Haud procul ab hac æde, erant Salinæ, de quibus supra meminimus. Horatij Coclitis Arcus, de quo reliquum erat dicere, sunt qui putant ad radices Auentini steterisse, prope eum locum, ubi pons Sublicius fuerat, ibique saxa quædam eruta fuisse dicunt, hoc titulo inscripta.

P. LENTVLVS CN. F. T. QVINTIVS CRISPINVS
VALERIANVS EX. S. C. FACIVNDVM
CVRAVERE IIDEM Q. COMPROBAVERE

Ego uero nihil de eo certi habeo, quod affirmare possim, tamen memoria rei ab ipso Horatio in eo ponte gesta, horum sententiam approbare uidetur.

Circus quid sit : unde dictus : cuius rei causa institutus : & de eo, qui Maximus dicitur. Cap. XVII.

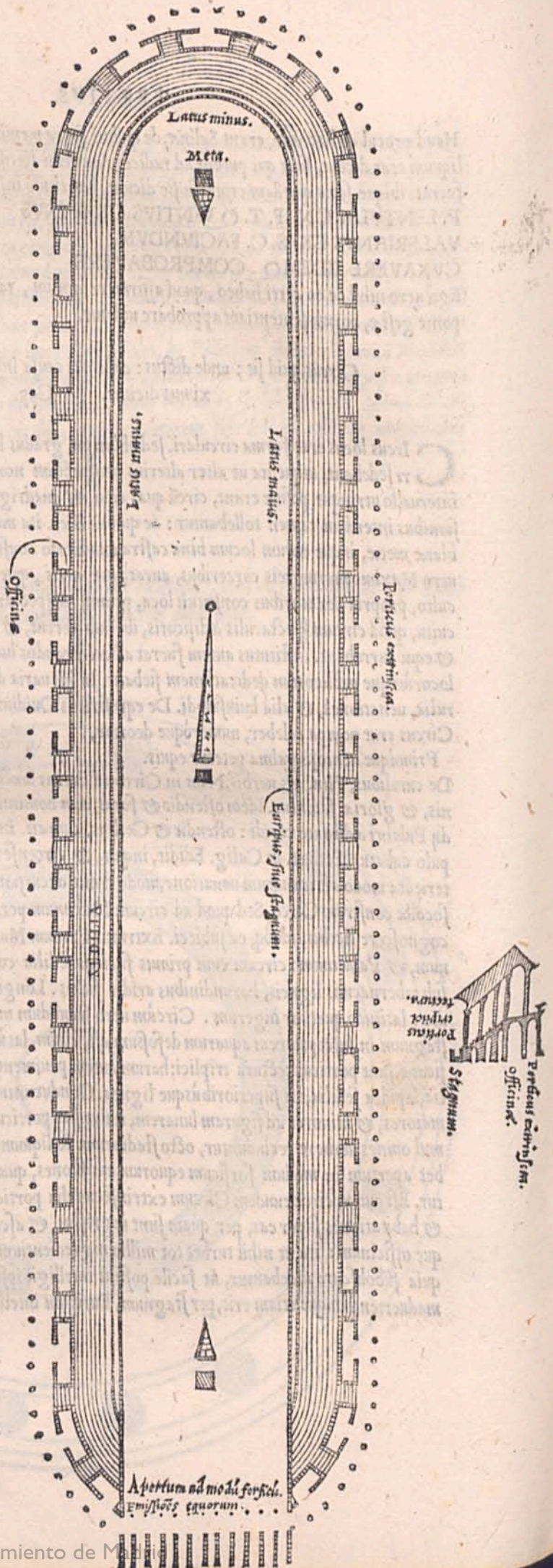
Circus locus erat forma circulari, sed oblonga, gradus habens plurimos, in quibus ludos spectatus ri sedebant, atque ita ut alter alterius prospectum non impediret. In curriculo duæ metæ pari interuallo utrinque posita erant, circû quas equi, & quadrigæ currebant : quæ in equestribus decursionibus interdum tamen tollebantur : de quibus Suet. ita meminit. Nam quo laxius dimicaretur, sublatæ metæ, inque earum locum bina castra exaduerso constituta erant. Idem in Claudij uita. Circo uero Maximo marmoreis carceribus, auratisque metis, quæ utraque tophina, & lignea fuerant ex culto, propria Senatoribus constituit loca, promiscue spectare solitis. Dictus est autem Circus à circuitu, quod circum spectaculis ædificatis, ibi ludi fierent, & quod ibi circum metas ferebatur pompa, & equi currebant. Institutus autem fuerat ad celebrandos ludos, qui in deorum honorem, templorum, locorumque publicorum dedicationem fiebant. In his uaria dabantur certamina, ut puta equestria, curulia, uenationes, & alia huiusmodi. De equestribus Onidius sic meminit.

Circus erat pompa celebr, numeroque deorum,

Primaque uentosis palma petetur equis.

De curulibus, Plin. his uerbis. Nam in Circo ad currus iuncti equi non dubie intellectum adhortationis, & gloriæ fatentur. Idem ostendit & feras cum hominibus pugnauisse : ueluti elephantem Claudij Pulchri ædilitate curuli : ostendit & Gellius, cum ait. In Circo uenationis amplissima pugna populo dabatur. Et Suet. in Calig. Edidit, inquit, & circenses plurimos à mane usque ad uesperas, interiecta modo africanarum uenatione, modo troiæ decursione, & quosdam præcipuos minio, & chryso socolla constrato Circo. Sed quod ad circum Maximum pertinet, eius partes singulas ex Diony. uerbis cognoscere licebit, ideòq; ea subiici. Extruxit Circum Maximum Tarquinius, qui est inter Auentinum, & Palatinum : circum eum primus faciens sedilia cooperta : primum enim spectabant stantes sub tabernaculis ligneis, harundinibus aridis fultis. Longitudo Circi est trium stadiorum cum dimidio : latitudo quatuor iugerum. Circum uero secundum maiora latera, & secundum unum minorum stagnum in susceptionem aquarum defossum est, altum, latumque pedes denos : postque stagnum ædificata sunt porticus tectura triplici : harum autem pauimenta habent, ut in theatris, parum superstantia, lapidea sedilia, in superioribusque lignea. Conducuntur autem in unum, & coniunguntur inuicem maiores, & minores ad figuram lunarem, ita ut fiat porticus una circularis ex tribus, quæ ab uno simul omnes uerberare recluduntur, octo stadiorum. Reliquum autem minorum laterum apricum, atque habet apertum in modum forficum equorum emissiones, quæ per unum simul omnes stimulum recluduntur. Est autem circa eundem Circum extrinsecus alia porticus, unius tectura, officinas in se habens, & habitationes super eas, per quam sunt ingressus, & ascensus uenientibus ad spectaculû iuxta quamque officinam : ita ut nihil turbet tot millia ingredientium, & abeuntium. Hactenus ille. Cuius uerba quia subobscura uidebantur, ut facile possint intelligi, ipsius Circi formam hic exprimere uolui. Anis maduertendumque etiam erit, per stagnum, Euripum intelligere, de quo Suet. in Casare sic meminit.

Spatio circi ab utraque parte producto, & in
 gymnasium addito. Non credimus autem
 Tarquinium hunc Circum in eam amplitudinē
 posuisse, quā describit Dionysius. Nam Dionysius
 refert, hunc collapsum Traianum ampliorem, ele-
 gantiorēque restituisse, cū antea Augustus
 eum adornauisset. Helio Galabalus deinde colum-
 nis pulcherrimis, aurōque illustrauit: & panis
 mētum ex chryso colla fecit. Sed de Columnis,
 quas diximus, Nazarius in panag. sic inquit.
 Circo ipsi maximo sublimes porticus, & rus-
 tilantes columnæ tantum inuati ornatus des-
 derunt, ut illō non minus cupide conueniatur
 loci gratia, quā spectandi uoluptate. Partem
 huius Circi Auentino cōtiguam Tiberij tem-
 pore deuastam esse testatur Cor. Tac. Maximi
 nomen, à ludorum magnificentia, eum obtin-
 uisse aliqui uolunt: alij, quod est uerisimilius,
 quia maior esset Flaminio, & Iulio. Capax,
 ut scribit Dex. Rufus. CCLX. M. hominū ses-
 dentium. Nam quod Dionysius dicit. CL. tantū,
 nisi fortasse apud Rufum locus est deprauatus,
 ut apud eūdem alij multi, existimarem de am-
 pliatio iam post Dionysii tempora Circo, Rufum
 intellexisse: & Maximi cognomentum, non
 statim postq̄ extructus est, fuisse illi inditum,
 sed longo post Tarquinium tempore, quod in-
 nuit Lilius, cū ait. Cricus, qui nunc Maxi-
 mus dicitur. Nunc enim ait, quasi prius eo no-
 mine careret. Eius autem longitudinem trium
 stadiorum, & passū. LX. tamen sine ædificijs,
 fuisse, inuenio. Et si Plinius dicit trium
 stadiorū esse, & Dionysius trium cum dimidio,
 utrunque tamen recte sentire opinor: illum. n. curriculi,
 hūc cum curriculo seailium etiam spatium cō-
 plexum esse, existimo: uel certe, cū stadia tria
 excederet, nec dimidium integrum cōtineret,
 placuisse Plinio tria stadia tantū dicere: Dionysio
 uero dimidium addere. Nam historicus locorū
 mensuram ponere non cogitur: id si quando
 accidit, ut ipsorum laxitatem, alij uiciniq̄
 demonstrat, (quod & nos in aquarum castelo-
 rorum descriptionibus, & alibi quandoque fec-
 imus) non ita exacta ab eo exigitur, ut ab
 architecto, cuius ars symmetrijs præcipue cō-
 stat. In Circo sæpenumero pugnarum naualiū
 simulacra fiebant: & ob eam causam aqua Aps-
 pia ad hūc Circum replendum deducebatur, ut
 testatur Frontinus.

De Templo Consi, eiusque Ara: & de aede Neptuni, ac Iuuentutis: atq; de
Formice Sertini: Cap. XVIII.

Consus, quem Deum consilij putabant, in Circo Templum habuit, sub tecto. Huic deo Romulus simulacrum dedicauit, ut initium de rapiendis Sabinis consilium tegeretur. Plut. tamen refert, Romulum cuiusdam dei aram conditam sub terra in Circo inuenisse, eique deo Consi indidisse nomen, siue à consilio, quòd consiliarius foret: uel quòd Neptunus Equester esset: Aramque ipsam reliquum tempus latere, in equestribus uero certaminibus aperiri: & Diony. Arcades Neptuno equestri templum, solennemque diem constituisse, Aram autem postea Genio cuidam arcano occultorum consiliorum duci, atque custodi constructam esse. Quibus uerbis ostendit, Conso aram, Neptuno uero templum fuisse: Tamen si Liuius consualia Neptuno ascribat, eorum puto sententiam secutus, qui Consum, & Neptunum eundem esse arbitrantur. Consualia qui ludi essent, ostendunt Varronis uerba, quæ subieci. Consualia dicta à Conso, quòd tum feria publica ei deo, & in Circo Max. ad aram eius ab sacerdotibus sunt ludi illi, quibus Sabinae sunt raptae. Nostra tempestate ad montis Palatini radices, iuxta D. Anastasiae nunc templum, inuentum est sacellum, quem nos ipsi uidimus, uarijs conchis marinis adornatum: quod quidem Neptuni fuisse arbitramur: & cum id esset proximum Circo: Ara uero Consi ad extremam eiusdem Circi partem Septizonio proximam: quod significat Cor. Tac. sententiam Diony. recipiendam esse opinamur. In eodẽ Circo Iuuentutis etiam Aedes constructa fuerat: & ut Liuius prodidit, à Licinio duumuiro dicata. Idem auctor ait, Sertiniũ Fornicẽ ibidẽ erexisse, eius sunt hæc uerba. Sertinius ex ulteriore Hispania ne tentata quidem triumpho spe. L. M. pondò argenti in ararium tulit: & de manubijs duos fornices in foro Boario ante Fortunæ aedem, & Matris Matutæ: unum in Circo Maximo fecit, & his fornicibus signa aurata imposuit. Quòd uero Suet. scribit, Nerone diruto Circi Maximi arcu per Velabrum, forumque Palatum, & Apollinem petisse: de quo arcu intelligat, non satis exploratum habemus. Erat quoque in Circo Simulacrum Seia, siue Segesta dea, à serendo, uel à segetibus appellata, auctor Plin.

De Obeliscis: & de eo qui in Circo Max. iacet.
Cap. XIX.

Dicturi de Obelisco, qui in Circo Maximo multa obrutus terra adhuc iacet, ac deinceps de ijs, qui in alijs urbibus fuerant constituti, ad rem facere arbitramur, nonnulla de ijs, ab Amiano Marcellino tradita, præponere. Quæ, quid sit obeliscus, & cuius rei causa inuentus, declarant: eius uerba sunt hæc. In hac autem urbe inter labra ingentia, diuersasque moles figmenta Aegyptiorum numinum exprimentes, Obeliscos uidemus plures, aliosque iacentes, & comminutos: quos antiqui Reges bello domitis gentibus, aut prosperitatibus summarum rerum elati montium uenis, uel apud extremos orbis incolas perscrutantes excisos, erectos dijs superis in religione dicarunt. Et idem n. ox subdit. Est obeliscus asperissimus lapis in figuram metæ cuiusdam sensum ad proceritatem consurgens excelsam, utque radium imitetur gracilescens paulatim specie quadrata in uerticem productus angustum manu lenigatus artificum. In plerisque. n. uisuntur literæ hieroglyphicæ insculptæ. De literis hieroglyphicis, quæ in plerisque uidentur, idem sic inquit. Formarum autem innumeras notas hieroglyphicas appellatas, quas ei undiq; uidemus incisas, initialis sapientiae uetus insigniuit auctoritas. Volucrum enim, ferarumque, etiam alieni mundi, genera multa scalpentes, ad æui quoque sequentes ætates imperatorum uulgatius perueniente memoria, promissa, uel soluta regum uota monstrabant. Non. n. ut nunc, literarum numerus præstitutus, & facilis exprimit, quidquid humana mens concipere potest. Itaque prius quoque scripturarum Aegypti: sed singulae literæ singulis nominibus seruebant: & uerbis nonnunquam significabatur inre gros sensus. Cuius rei scientiæ in his interim sit duobus exemplum. Per Vulturẽ

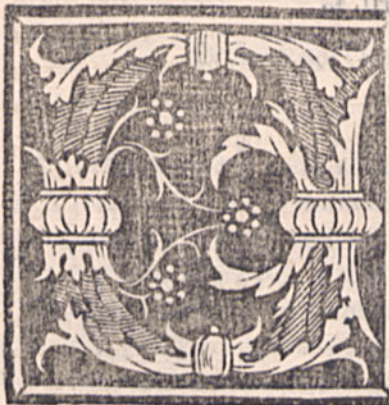
natura uocabulum pandunt, quia nullos mares posse inter has alites inueniri, rationes memorant phisica: perque speciem apis mella conficientis, indicant regem, moderari cum iocunditate, aculeos quosque innasci debere, his signis ostendentes, et similia plura. Haec tenus Marcellinus. De iisdem literis legimus apud Macrobius, Aegyptios bouis figura, terram: et sceptro insculpto, solem significasse. Sed multo plura apud Orum Apollinem de ijs literis inuenies. Ex quo autem lapide obelisci exciderentur: quis primus instituerit: et a quo hic, qui est in Circo, sit excisus, et Romam perductus, Plin. sic ostendit. Circa Syenem uero Thebaidis Syeniues, quem ante pyrropecilon uocabant, trabes ex eo fecere reges quondam certamine, obeliscos uocantes, Solis numini sacros: radiorum eius argumentum in effigie est, et ita significatur nomine aegypto. Primus omnium id instituit Mitres, qui in Solis urbe regnabat, somnio uisus, et hoc ipsum inscriptum est in eo. Etenim sculpturae illae, effigiesque, quas uidemus, aegyptiae sunt literae. Is autem obeliscus, quem D. Augustus in circo Magno statuit, excisus est a rege Semneferteo, quo regnante Pythagoras in Aegypto fuit. CXXXV. pedum, et doradrantis, praeter basin eiusdem lapidis. Idem Ammianus ait, Augustum duos obeliscos ex Hieropolitana Aegypti ciuitate Romam transtulisse: eum scilicet, qui in Campo locatus erat Martio, et hunc, de quo loquimur. Quem, inquit, recens aduectum difficultate magnitudinis territus Augustus, nec contrahere ausus est, nec mouere. Secutaque aetates alios transtulerunt: quorum unus in Vaticano: alter in hortis Sallustij: duo in Augusti monumento erecti sunt. Quibus uerbis concimimus obeliscum campi Martij omnium primum Romam perductum, eumque, et reliquos, qui in hac urbe cernuntur, Thebis, et ex alijs urbibus Aegyptijs aduectos esse.

De Templis, Solis, Florae, Liberi, Liberaeque, Cereris, Veneris, et Mercurij: et de Lupanari, ac Domo Pompei. Cap. XX.

A pud Circum Solis, Florae, Liberi, Liberaeque, et Cereris sacrae aedes collocatae erant, ut testatur Cor. Tac. cum ait. iisdem temporibus dum aedes uetustate, aut igni abolitas, ceptasque ab Augusto Tiberius dedicauit, Libero, Liberaeque, etiam Cereri iuxta Circum Maximum. Solis, et Florae ad eundem Circum fuisse alibi affirmat. Nonnulli tradunt Cassium Cos. Cereris aedem, Liberique et Proserpinae, quae erat supra Circi terminos, ultra ipsas emissiones, dedicauisse: cum eas Posthumius aduersus Latinos pugnaturus, pro urbe ijs dijs uouisset. Cum autem dicat ultra emissiones aedem Proserpinae fuisse: coniecturam facimus, eam fuisse, aut in hortis nunc Scholae Graecae, aut iuxta eos: ubi Circi Carceres steterunt multis constat argumentis. De Cereris aede Plin. ita meminit. Plasteri laudatissimi fuere Damophilus, et Gorgasus, idemque pictores: qui Cereris aedem Romae utroque genere artis excoluerunt. Aristides pinxit Romae Liberum patrem, et Ariadnem spectatos in aede Cereris. Veneris quoque Templum prope eundem Circum fuisse, ostendit Lilius his uerbis. Q. Fabius Curges Cos. filius aliquot matronas ad populum stupri damnatas pecunia multauit, ex quo multatio ere Veneris aedem, quae prope Circum est, faciendam curauit: et Ouidius Mercurij Templum eundem spectasse Circum ait. Neque enim Vitruuij de constituendis templis praecipua perpetuo obseruabantur. Nam etsi is praecipit: Mercurio in foro, ut deo mercaturae: Libero secundum theatrum, quod ludii scenici ei ascribebantur: Veneri ad portum, eo quod ex maris spuma orta: Item Cereri extra urbem, utpote frugum deae, templa constituenda esse, tamen omnia haec apud Circum fuisse, ex auctororum, quos citauimus, dictis, patet. Ceres tamen quod aedem apud Circum habuerit, potest uideri non temere factum: quoniam circenses in eius quoque honorem, teste Ouidio, et Cor. Tac. celebrabantur. Lupanaria apud eundem Circum instituta esse significat Iuuenalis, cum inquit. Et ad circum iussas prostrare puellas. Pompei Domum ad Circum fuisse, in eaque Herculem a Myrione factum, scribit Plin. Hanc crediderim steterit apud aedem hodie D. Anastasiae, sub monte Palatino: propterea quod et ibi magna ruina cernuntur, et caetera loca prope Circum, aut sacris aedibus, aut foro Boario, occupabantur.

LIBER QVARTVS.

De Salinis, Lignarijs, Vitriarijs, Figulis, Venere Myrtea, ac de Circo Intimo, atque de Testaceo. Cap. Primum.

APITOLI, Palatiique, ac cōuallium ipsis adiacentium, ædificijs tandem descriptis, poscere uidebatur locus, ut ad Cælij montis, quod tertius esset urbi adiectus, ædificia transiremus. Sed cum animaduertimus ex orâine perpetuo quæ declaranda sunt fore lucidiora: ab ea planicie, in qua monticulus Testaceus etiam nunc uisitur, initium facere decreui. Salinas in hac planicie, propæq; Naualia fuisse, quidam tradidere: de quibus, quid sentiamus, superiori libro diximus. Sed harum locus magis patet ex auctorum dictis, quos citauimus, ubi de porta Trigemina sumus locuti. Ere giõe autem dictorum Naualium fuere Lignarij, & apud ipsos Emporium, ac Porticus Aemilia: idque ex uerbis Liuij manifestum fit, quæ hic apposui.

Aediles extra portam Trigeminam Emporiũ lapide strauerunt, stipitibusque sepiuerunt, & porticum Aemiliam reficiendam curarunt, gradibusque ascensum ab Tiberi in Emporium fecerunt. Basilicam autem Aemiliam, de qua Plin. trigesimo quarto meminit, ad eam porticũ fuisse crediderim. Post Lignarios pximo loco erat Vitriarioꝝ Vicus: post hũc Figuli: inter quos, secũdũ Varronẽ, erat Venus Myrtea: & Circus Intimus, cuius uestigia extant in uineis Tiberi adiacentibus. Myrtea uero dicta est Venus à Murteto, in quo eius esset Sacellum: quam Plin. Murceam postea uocatam eẽ testatur. Figuli autem & alibi plurimis in locis: nec mirum: nam fictilium maximus erat usus apud priscos: ut Plin. ait: adeo ut deorum simulacra, templorũque ornamenta, & ipsæ parietum incrustationes ex fictilibus conficerentur: de funtũque se se dolys fictilibus condi curarent: & propterea Numam regẽ septimum collegium sigulorum instituisse. Sed horum omnium maximum aquarum usu, & commoditate in hac planicie recte fuerat constitutum: quoniam maxima uasa hic præcipue fiebant. Cum autẽ Senatus cauisset ne in Tiberim eius artis purgamenta abijcerentur, quibus sensim repletus in urbẽ restagnaret, his locũ assignauit, quo ea deferrent: quibus coaceruatis ingens surrexit tumulus, qui Testaceus est nũcupatus: cuius ambitus tribus stadys uix perficitur, altitudo, ubi maxima, eẽ ped. CLX.

De Horreis Po. Ro. Sepulcro C. Cestii: & de Hylerna luco. Cap. II.

Inter Testaceum, Auentinum, & Tiberim fuere Po. Ro. Horrea. CXL. de quibus mentio est in marmore ibi reperto, habenti titulum hunc.

NVM. DOM. AVG. SACRVM GENIO CONSERVATORI HORREORVM GALBIANORVM M. LORINVS FORTVNATVS MAGISTER S. P. D. D.

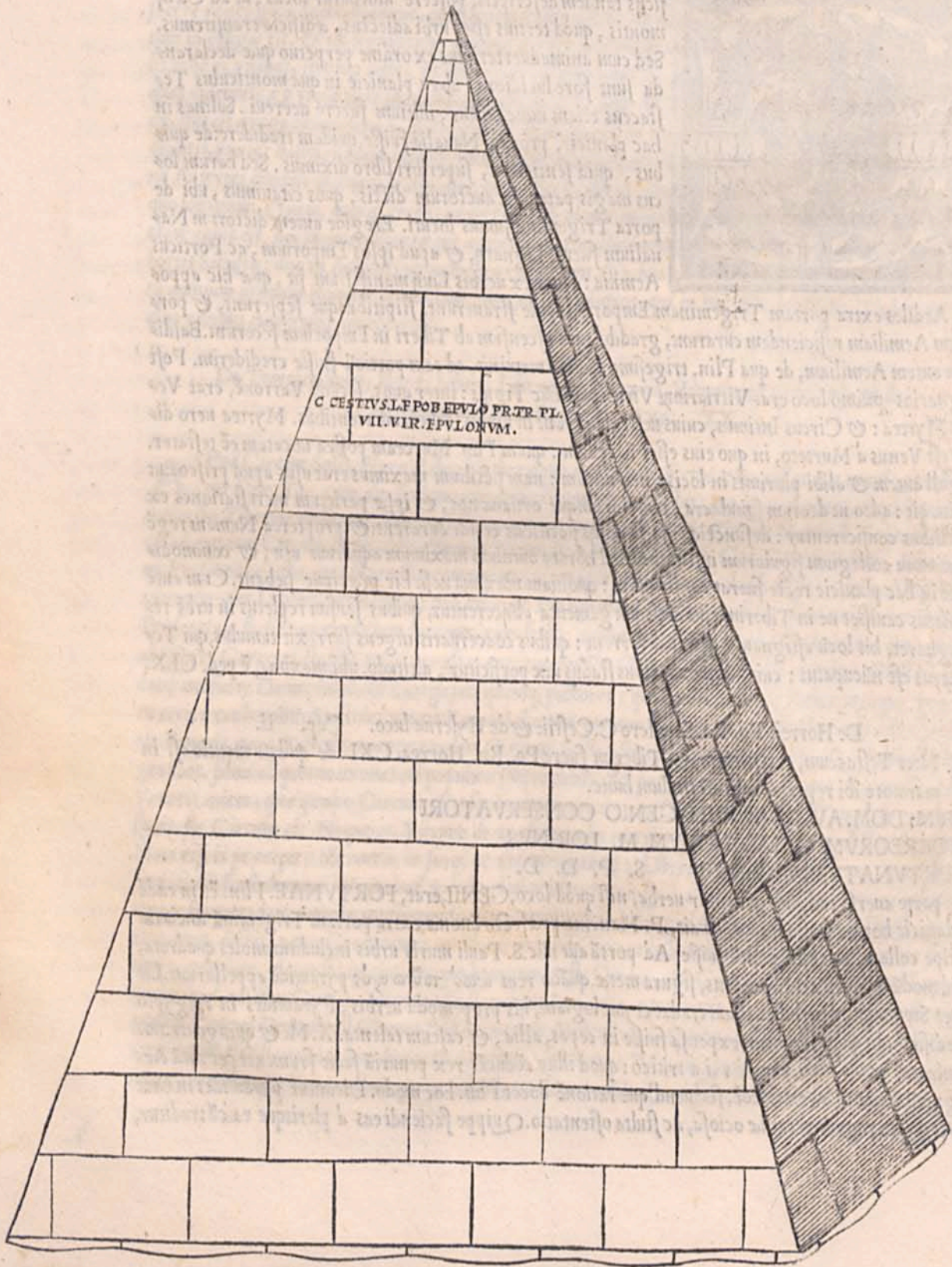
In parte auersa eadem legebantur uerba, nisi quod loco, GENII, erat, FORTVNAE. Plin. eẽ in eadẽ planicie horrea fuisse innuit, cũ ait, P. Mancino præfecto ãnonæ extra portam Trigeminã unciaria stipe collata, columnã positã fuisse. Ad portã aut nũc. S. Pauli muris urbis includitur moles quadrata, ad modũ ignis in acutũ tendens, figura metæ, quã ob rem ἀπὸ τοῦ πυρός pyramidẽ appellarunt. Licet Stephanus de urbibus aliam tradat etymologiam, his propemodũ uerbis, Pyramides in Aegypto ædificiũ, in quod feruntur expensa fuisse in cepas, allia, & caseum talenta. X. M. & quingenta: nominatæ ἄνω τῶν πυρῶν v. i. a tritico: quod illuc cõducẽs rex penuriã fecit frumenti per totã Aegyptũ. Pyramides excidẽdi, statuendũque rationẽ docet Plin. hoc modo. Dicantur pyramides in eadẽ Aegypto regum pecuniæ ociosa, ac stulta ostentatio. Quippe faciendi eas à plerisque ea cã traditur,

ne pecuniam successoribus, aut æmulis insidiantibus præberent, aut ne plebs esset ociosa. Sed hæc mos
 lem, de qua loquimur, fuisse Sepulcrum C. Cestij. VII. uiri epulonum, ostendit titulus in exteriori, &
 interiori latere eius incisus. Ab exteriori tantum latere, & literis longe minoribus subjicitur.

OPVS. APSOLVTVM. EX. TESTAMENTO. DIEBVS. CCC. XXX.

ARBITRATV

PONTI. P. F. CLAMELAE. HAEREDIS. ET. PONTI. L.

Hic est ille Cestius uir consularis, quem Plin. narrat circūtulisse Signum, secūmque etiam in praelio habuisse. Idemque fuit unus ex epulonibus, quos ita appellatos ait Cic. tertio de oratore: quoniam epulas dijs instruendi potestatem haberent. In hac eadem planicie, apud Tiberim, fuit lucus nomine Hylerna. Ouid.

Adiacet antiquus tiberinæ lucus hylerna,

Pontifices illuc nunc quoque sacra ferunt.

De Auentino: Templo Bonæ Deæ, & Herculis: & de Armilustro,
ac Remoria. Cap. III.

Auentinum, inquit Varro, aliquot de causis dicunt. Næuius ab auibus, quod eò se ab Tiberi ferrent aues. Alij à rege Auentino albano, quod ibi sit sepultus. Alij ab aduentu hominum: quod cõmune Latinorum ibi Dianæ templum sit constitutum. Ego maxime puto ab aduectu. Nam olim palus dibus mons erat ab reliquis disclusus: itaque eò qui aduehebantur ratibus quadrantē soluebant. Sex. Pom. à rege albano dictum Auentinum confirmat. Alij in gentem Po. Ro. Sabinos à Romulo susceptos aiunt, eumq; accepisse montem, & ab Auante prouincia suæ fluuiio Auentinum appellasse. Eorum autem opinionem, qui ab aduentu hominum dictum uolunt, non satis probo: eo q̄ ante Ser. Tullij tempora, à quo templum Dianæ fuit extructum, montem hunc Auentinum appellatum constat. Nam prius à Murcæ deæ sacello, sub ipso monte posito, Murceum uocatum, idem Sex. Pom. asserit. Sed & Remurio illi quandoque fuit nomen: quem Romulus neminem passus est habitare, sed sacrum fratri esse uoluit usque ad Hylernam. Mons hic à Circo Max. ad portam ferè. S. Pauli usq; sic scinditur uia obliqua, ut duo montes uideantur. Propter quod Plin. lib. XIX. cap. IIII. in plurali profert, sic enim ait. Nemo sacros, auentinosque montes, & iratæ plebis secessus circūspexerit. Sed de ædificijs quæ in eo fuere uideamus. In ea igitur huius montis parte, quæ respicit planiciem, de qua superiori capite sumus locuti: ubi nunc est D. Mariæ cognomento Auentinæ ædes, fuit olim Bonæ Deæ templum, in Fatuæ Fauni filia castissima honorem à Claudia Vestali positum, ut aliqui tradunt. Huiusce autem deæ sacra à solis fœminis peragebantur, neque licebat uiris interesse: unde Cic. criminatur P. Clodium, quod ausus fuerit ea sacra, quæ pro salute Po. Ro. in Pont. Max. ædibus fiebant, sua præsentia perturbare, atque polluere. Proxime erat Hercules Templum, apud nunc D. Alexij ædem, uel eo ipso loco. Quem locum non temere fortassis D. Alexio nostri dedicarunt: quoniam Hercules, ex eo quod defensor hominum habebatur, ut ait Varro, uel quod mala arceret, à Græcis ἀλεξίκογος est dictus. Nam maiores nostri, qui Christiani nominis propagandi curam susceperant, magnam adhibuere diligentiam, ut gentes superstitioni, & idolatria deditas ad uerum Christi cultum sensum traderent, easque aliquando nominis, aut rei alterius similitudine allicientes, multū in eo profecerunt. Sic Pantheum, omnibus dijs consecrarunt. Carmentæ fanum D. Catherinæ. Romuli & Remi fratrum, pariter duobus fratribus Cosinæ & Damiano. Romuli præterea, cuius origo incerta ferebatur, ueluti à deo orti, D. Theodoro: quod nomen Dei domum interpretatur. Cæterum quod Hercules templum ibi esset: ea est ratio, quia prope erat Armilustrum, in quo ludicra fiebant certamina, in quibus ille semper uicerat. Simili uero causa & ad Circum Max. & Flaminium templa habuisse legimus. Quod uero Armilustrum iuxta Hercules templum fuisset, facile cognosci potest ex marmore (quanguam comminuto) in proximis uineis reperto, in quo inscriptum est.

SACRVM

MAG. VICI ARMILVSTRI.

Plut. etiam commemorat, Armilustrum locum esse in Auentino, ubi Romulus T. Tatium se peliunt. Varro Armilustrum, inquit, ab ambitu lustrali: locus idem Circus Maximus dictus, quod circum spectaculis ædificatis ibi ludi fiunt, & quod ibi circum metas fertur pompa, & equi currunt. Vbi significare uide-

G

tur Armilustrum, & Circum eundem esse: et infra, Armilustrum ab eo quod in Armilustro armati sacra facerent dictum esse affirmat. Sex. uero Pomp. Armilustrum, inquit, festum erat apud Romanos, quo res diuinas armati faciebant, ac dum sacrificarent tubis canebant. Armilustrum etiam dicebatur locus, ubi arma publica reponerentur: Romani enim arma priuatim non habebant, sed ad expeditiones bellicas ex Armilustro accipiebant, eoque referebant bellis confectis. Hinc Spartianus dicit, Vespasianum ex Armilustro arma legionibus permisisse. Remoria locus fuit prope armilustrum, dictus quod ibi Romulus Remum sepeliuit: quandoquidem & uiuus eum locum ille sedibus destinabat, auc. Sex. Pomp. Idem alibi ait, Remoriam locum esse in summo Auentino ubi Remus de urbe condenda fuerat auspicatus.

De Templo Dianæ, & Iunonis Reginae: Spelunca Caci: Cliuo pub. ac de
Thermis Traiani, & Decij: & de Scalis Gemonijs. Cap. III.

A Templo D. Alexij ad teli iactum, D. Sabinæ nunc est ædes, ubi olim fuit Dianæ, ut significat Appianus, memorans Gracchum Dianæ ascendisse templum, atque inde ad alteram fluminis partem per pontem ligneum transiisse. Templum hoc dedicauit Ser. Tullius, ut Sex. Pom. affirmat, his uerbis. Seruorum dies festus existimatur Idibus Augusti, quod eo die Ser. Tullius natus serua ædem Dianæ dicauerit in Auentino, cuius tutelæ sunt cerui, a quorum celeritate fugitiuos uocent seruos. Commune autem erat omnibus Latinis, quod ideo instituisse uidetur, ut ostenderet lege naturali seruos nihil distare a cæteris hominibus. Dionys. autem Ancum regem auctorem templi Dianæ fuisse, sic ostendit. Traductis ex Tellenis, Politorio, aliisque urbibus, quoscumque coeperat colonos, ibi collocauit, persuasitque ut templum Dianæ ædificarent: adycerentque statutis temporibus inducias, ut si qua facta inter eos offensio esset, per hæc sacra dissoluerent. Posteaque rex pecunijs, quas contulerant urbes eæ omnes, extruxit Dianæ Fanum in maximo Romæ collium Auentino collocatum, legesque in base area conscripsit, in delubro Dianæ sita. Hactenus Dionys. An de eodem uterque intellexerit, dubium est. In ea huius montis parte, quæ Tiberim spectat, proximæque portæ Trigeminæ, haud procul a Schola Græca appellata, fuit Spelunca Caci, quod innuit Dionys. narrans Herculem Caco claua mactato, & Spelunca euerfa. Aram Iouis Inuentoris erexisse ei loco proximam, eamque suo tempore prope portam Trigeminam extitisse. Quod porta Trigemina ibi esset, & Caci Spelunca, ac Salina, exitusque aquæ Appiæ in Tiberim, primo libro, ubi de hac porta locuti sumus, demonstratum est. Ex quibus omnibus constat, haud uerum esse quod nonnulli putarunt, hanc Speluncam fuisse in ea parte Auentini, quæ ædi Bonæ Deæ subiacet, quemadmodum horum opinionem prius secuti in figura urbis locum notauimus, Cliuus Publicus, per quem in Auentinum erat ascensus, a foro Boario incipiebat: idque ex eo Liuij loco patet, quem de uico thusco loquentes, citauimus. Præterea libro sexto de bello mac. eiusdem Cliui sic meminit. Cum commissum prælium esset, Coss. transfugas Numidarum, qui tum in Auentino ad mille & trecentos erant, media urbe transire Esquilias iusserunt, nullos aptiores inter conualles, tectaque hortorum, & sepulcra uacuas undique uias ad pugnandos futuros rati. Quos cum ex arce, Capitolioque, Cliuo publico in equis decurrentes quidam uidissent, captum Auentinum conclamarunt. Ab armilustro ad eum usque locum ubi nunc D. Priscæ est templum, Traiani Thermæ cum priuatis ædibus fuisse dicuntur: & ibi non longe. Variana: Decianæ uero ad templum modo dictum: de quibus Eutropius sic inquit. Decius Romæ lauacrum ædificauit: harum, illarumque nonnulla adhuc extant uestigia. Iunonis Reginae Templum, quantum ex Liuij uerbis conijcere possumus, in summo Cliuo publico steterat: quod ex parte ueientanæ prædæ a Camillo dictatore uotum, & ab eodem postea consecratum est. Non longe ab hoc Cliuo (ut aliqui arbitrantur) fuere scalæ Gemoniæ: per quas fontes unco traherentur. Suet. in Vitel. Tandem apud Gemonias minutissimis ictibus excarnificatus, atque confectus, & inde unco tractus in Tiberim.

De quibusdā Tēplis, Aedificiisque alijs, quæ erant in Auētino, quorū certus locus ignoratur. Cap.V.

Multa autem alia stabant in Auentino ædificia, quibus certum locum assignare non possumus: etenim eorum ruina uincis consuis tectæ sunt. Sed erat Victoriæ Templum: quod ab Arcadibus extructum esse, ab eisdemque sacra instituta, cōmemorat Diony. Erat & Mineruæ: de quo Sex. Pom. Iunonis, de quo Val. Max. Luna, de quo Ouid. meminere. Ouidius sic.

Luna regit menses, huius quoque tempora mensis

Finit auentini luna colenda iugo.

Sic est Liuius. Atrox cum uento tempestas forem ex æde Luna, quæ in Auentino est, raptam tulit. Idem etiam de Libertatis, & Martuæ ædibus sacris meminit: & hanc bello ueientium à Camillo dictatore uotam, atq; ab eodem postea consecratam, ait. Illam autē ex multatitia pecunia cum æreis columnis, & statujs à patre T. Gracchi & conditam, & dedicatam, cuius Atrium ab Hælio Peto, & Cor. Cethego fuit refectum, & ampliatum. Quod uero Suet. tradit, Asinium Pollionē Atrium Libertatis extruxisse, de alio atrio intelligendum esse existimo: propterea quod multo tempore post fuit Asinius Pollio. Cui opinioni assentiri uidetur Liuius libro. V. dec. V. ubi inquit. Hæc inter ipsos disceptata, postremo eò desensum est, ut ex quatuor urbanis tribubus unam palam in atrio Libertatis sortirentur. Iunonis Mōnstræ etiam in Auentino Templum fuisse inuenimus. Item Iouis Elicij Aram, à Numa rege dicatam: quæ ab eliciendo, secundum Varronem, nomen adepta est. Fuit & Murtiæ uetus Ara. In eodem Auentino fabulantur fuisse Fauni, & Pici Antrum, fontemq; ex quo bibebant, hinc Ouidius.

Lucus auentino siberat niger ilicis umbra,

Quo posses uiso dicere, numen adest.

In medio gramen, muscōque adoperta uirenti

Manabat saxo uena perennis aquæ.

Manant & hodie fonticuli ex radicibus eiusdem montis in Tiberim cadentes. In eo sita erat Laurentiū Sylua Ioui sacra, in qua Valentinianus. II. Constantini, & Galla Placidia filius, fuit interfectus. & T. Tatiū regem sepultum fuisse, scribit Sex. Pom. Ab hac Sylua nomen sumpsisse uidetur uia Laurentina: quæ fuerat inter Ostiensē, & Ardeatinam: de qua meminit Gellius: & de Laurento Macrobius: nisi maus Laurentinam appellatam esse, quod in Laurentum agrum duceret. M. Cato memoriæ prodidit, Italum regem Auentinum coluisse. In eo monte Vitellius imperator Domum habuit, atq; Faberius scriba: de qua Vitruuius de minijs temperatura a gens, sic inquit. Cum alij multi, tum etiam Faberius Scriba cum in Auentino uoluisset habere domum eleganter expolitam, peristylis parietes omneis induxit minio, qui post dies triginta facti sunt inuenusto, uariōq; colore. Fuit in eodem monte apud Dianæ templū etiam Phylidis cuiusdam Domus, ut hoc carmine ostendit Propertius.

Phylis auentinæ quædam est uicina Dianæ.

De Arcu Constantini: & de Septimio Seueri imp. Cap. VI.

Quoniam Cælius mons conualle, in qua uiam Appiam esse testatur Spartianus, qua parte septentrionem spectat, à Palatino: quæq; ad occasum, ab Auentino, dirimitur: priusquā in eum ueniamus: quæ in hac conualle sunt, fuerint uē summam indicemus. In capite igitur uie Appiæ stat Arcus Constantini triumphalibus ornamentis excultus, cum trophæis, uictoriisque alatis: quem, superato ad pontem Milium Maxentio, Senatus posuit. Arcus enim huiusmodi erigebantur in honore eorū, qui rebus Po. Ro. feliciter gestis, uictoriā triumpho dignā reportassent: à quo triūphales denominant. In his aut simulacra belli, oppidorū, fluuiorū, nauū illorū, quos deuicerant, incidebant. In hoc aut sunt quædā mira arte sculpta, quædā non satis probant: ideo multi uolunt, illa ex arcu Traiani destructo ad huius ornatum translata, hæc uero illis addita. In utroq; frontispicio autem est titulus huiusmodi.

G ij

IMP. CAES. FL. CONSTANTINO MAXIMO
P. F. AVGVSTO S. P. Q. R.

QVOD INSTINCTV DIVINITATIS MENTIS
MAGNITVDINE CVM EXERCITV SVO
TAM DE TYRANNO QVAM DE OMNI EIVS
FACTIONE VNO TEMPORE IVSTIS
REMPVBLICAM VLTVS EST ARMIS
ARCVM TRIVMPHIS INSIGNEM DICAVIT.

A fronte autem quæ ad ortum solis uergit, legitur à dextra.

VOTIS. X.

à sinistra.

VOTIS. XX.

Ab altera uero fronte quæ occasum spectat, à dextra.

SIC. X.

à sinistra.

SIC. XX.

In interiore autem parte fornicis maioris ab una parte sculptum est.

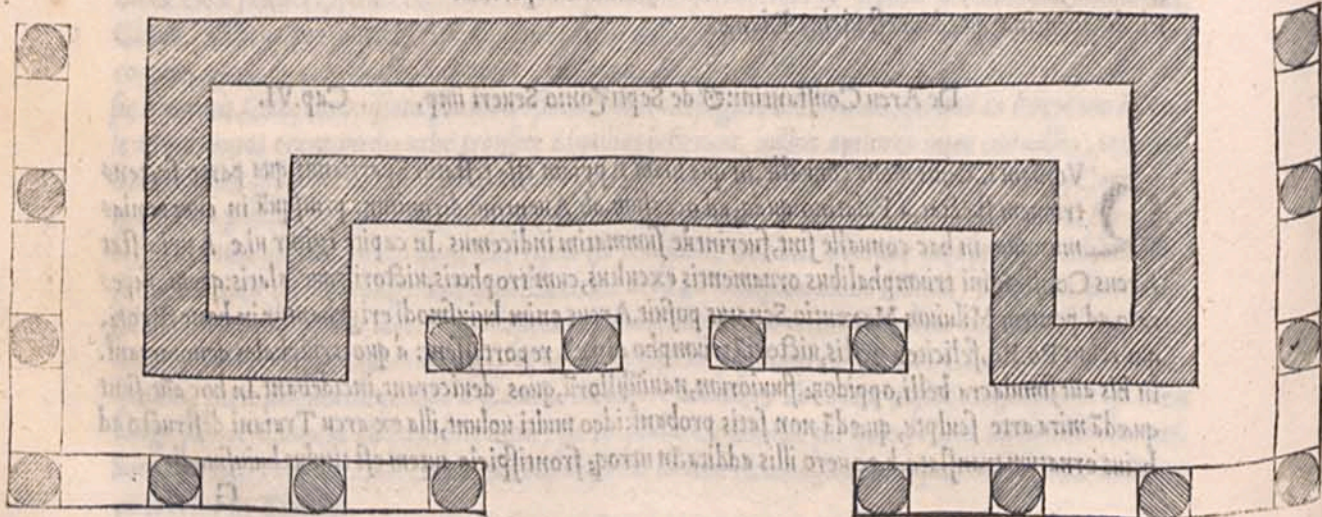
LIBERATORI VRBIS. ab altera. FVNDATORI QVIETIS

In eadem autē eoualle, apud circum Max. cernitur Sepulcrum Seueri imp. Septizoniū appellatum: quod in uia Appia ab ipso Seuero extructum esse, sic ostendit Spartianus. Funus Getæ illatum est in maiorū sepulcro, hoc est Seueri: quod est in Appia uia eunibus ad portam dextera, specie septizonij extructū: quod sibi ille uiuus ornauerat: & idem rursus. Cum septizonium faceret nihil aliud cogitauit, quam ut ex Africa uenientibus suū opus occurreret. Alterius autē septizonij meminit Suet. qui cōmemorat Titū apud septizonium cubiculo perparuo, & obscuro natū. III. Cal. Ian. Septizonium, inquit, manet adhuc & ostenditur. Septizonij Seueri supersunt tres ordines colūnarum inuicem superimpositarū: alios autē quatuor insuper fuisse quidam putant, & ideo septizonium dictum, quod septem ordinibus columnarū iungeretur, ueluti septem zonis. Sed tanta est trium horū altitudo, ut maiorem habuisse, non fiat uerisimile. Propterea Iulius Capitolinus Septodium uocat: quod ibi septem uia concurrerent. Alij uero Septisolum à septem solarijs: nam inter colūnas, quæ à tribus lateribus efficiunt ueluti porticum, est breue ædificiū, ex saxo quadrato, ab imo ad sūmum: hoc diuisum in septem ueluti solaria etiam nunc uides mus: quibus moles ipsa cōnexa firmior efficitur. In zophoro legitur hic titulus truncatus.

C. TRIB. POT. VI.

COS. FORTVNA TISSIMVS NOBILISSIMVS QVE

Huius Septizonij formam quod paucos hæcenus eam intellexisse animaduertimus, & si dimidia tantū parte extet, conati tamen sumus integram reddere, nā dimensis singulis quæ extant partibus, uniuersam rationem deprehendimus.

IN radicibus Auentini, apud D. Balbinæ ædem, parietes amplissimi ex reliquis thermarū Antonini Caracallæ, spectantur, & colūnæ miræ magnitudinis, diuersorūq; lapidum iacentes, atq; cōminutæ. De his thermis Spartiani sunt hæc uerba. Romæ reliquit thermas sui nominis eximias: quarum cellam solearem architecti negant posse ulla alia ratione fieri, nisi qua facta est. Nam ex ære cupro cancelli subpositi esse dicuntur, quibus concameratio tota concredita est: & tantum est spatij, ut id ipsum aliter fieri potuisse negant docti mechanici. Eutropius. Opus, inquit, egregium fecit lauacri: quæ Antonianæ appellantur. Lampridius uero refert, has ab Antonino inchoatas, Seuerum perfecisse, atq; exornasse: quibus pars aquæ Appiæ seruebat. Sub eisdem autem thermis Antoninus dicitur Palatium nobilissimum possuisse. Sed quia de thermis sæpe erit mentio, ab re non erit de ipsis generatim aliquid dicere. Thermon igitur græcum nomen calidum significat. Hinc loca publica lauandi, & sudandi usibus constituta, eodem modo Latini, quo Græci, thermas appellant. Priscis nanque lauandi usus propè quotis die fuit: quò uel puluerem, sordēsque abluerent, uel sudorem prouocarent, ualetudinis, uoluptatisue causa. Præterea multa balnea, etiam priuata, Romæ fuisse nō est dubium. Hinc Cic. Terentiam monet, ut curet labrum in balneo ne desit: certiorēque facit Q. Fratrem de balneis, quas in Arpinati extrui curabat. Sed quo modo genere differant à publicis Varro ostendit, his uerbis. Item reprehendunt analogias, quòd dicantur multitudinis nomine publicæ Balneæ, non balnea: contra quòd priuati dicunt unum Balneum: Quòd plura Balnea dicant: quibus responderi potest, non esse reprehendum quòd scalæ, & aquæ caldæ, pleraque quæ cum multitudinis uocabulis sint appellata, neque eorum singularia in usu uenerint. Item contra primum balneum nomen & græcum introit in urbem, publice ibi confedit, ubi bina coniuncta essent ædificia, lauandi causa: unum ubi iuri, alterum ubi mulieres lauarentur. Hæc Varro. Nam esse in balneis lauacra muliebria à uirilibus distincta, apertissime Vitru. ostendit. Lauabantur tamen aliquando mulieres in balneis uirilibus: ut in oratione Græchi de legibus promulgatis scriptum esse, testatur Gellius. Balnea pensilia primum omnium Sergius Orata facere instituit: sicuti Valer. Maximus, & Macrobius commemorant. Re postmodum ad principum luxum, & fastum producta, ceperunt lauacra in modum (ut ait Ammianus) prouinciarum extruere: quas thermas appellant: quæ infinita propemodū habebant loca, uarijs usibus, & uoluptatibus statuta: Quædam ad calefaciendam aquā: ex quibus per siphones, fistulāsque balneis, siue lauacris, necdum in solo expositis, uerum etiam pensilibus calidam ministrabant: quæ post lotionē inuitis per canales in partem inferiorem, inde subterraneis meatibus in Cloacas mittebatur. Alia, Apodyteria dicebantur, in quibus balnea ingressuri uestes deponebant, ut ostendit Plin. in epist. Insuper erant aræ amplissimæ porticibus circumdatæ, concameratæque ædificia in circuitu habentes, in quibus erant diuersi coloris marmoreæ, ingentēsque columnæ: pauimenta lithostrata uarijs lapidibus conspicua, parietesque marmoreis tabulis in multis uestiebant. Erant & Xysti: & nemora, & natatoria populi ludis, deliciisque exposita: quibus adductus frequenter eò cōueniebat. Quin & principes ad id insanie uenerant, ut cū populo promiscue lauarent. Spartianus de Hadriano. Publice, inquit, & frequenter cum omnibus lauit. M. autem Aurelius lauacra mixta prohibuisse dicitur. Lauandi tanta fuit Commodi imp. uoluptas, ut septies in die lauerit, in balneisque cenitauerit. Iulius Capitolinus literis mandauit, Gordianū iuniorem septies in æstate, hyeme bis lauasse: qui cum mulieres pulchras, & puellas, & cum his uetulas deformes admitteret, se iocose id facere dicebat. In thermis autem Alexander imp. syluas deputauit, oleūque luminariis bus addidit: cum antea non ante auroram paterent, & ante solis occasum clauderentur.

romam unum de libris argum G i ij

munduslibri.com

De Templis, Isidis, Honoris, Virtutis, Quirini, & Dianæ: ac de Cœliolo. Cap. VIII.

Templum Isidis Antoninus inter uiam Appiam & thermas, quas fecerat, collocauit: apud adē nūc D. Nereo sacratam, ubi marmor effossum est, cum hac inscriptione.

SAECVLO FELICI ISIAS SACERDOS ISIDI SALVTARIS CONSECRATIO.

In altero marmoris frusto legebantur hæc uerba.

PONTIFICIS VOTIS ANNUNT DII ROMANAE REIP.

ARCANA Q. IN ORBIS PRAESIDIA ANNUNT QVORVM
NVTV ROMANO IMPERIO REGNA CESSERE.

Virtutis, & Honoris adē apud portam Capenam M. Marcellus dedicauit, anno decimo septimo postquam à patre eius primo consulatu, in Gallia citeriori ad Clastidium, fuerat uota: de qua meminit Cic. de nat. deorum. Hanc Cor. Pinus, & Actius Priscus, Vespasiano Augusto restituente, pinxerunt, auc. Plin. Ad portam autem fuerat extructa: quasi monitos esse uellent ad bella proficiscentes, nisi per uirtutem aditum ad honorem, & gloriam non patere. Hinc est quod D. Augustinus ait, Neminem honoris adē potuisse ingredi, ni prius Virtutis esset ingressus. Sex. Pom. scribit, C. Marius adē Honoris, & Virtutis fecisse summissiorem ceteris, ne si forte offuscet auspicijs publicis, Augures eam demoliri cogerent: quibus uerbis indicat, alias fuisse Honoris, & Virtutis sacras aedes. Huius, quā posuit Marius, meminit etiā Vitruuius his uerbis. Nō solum scripta à Cosutio sunt desyderada, sed etiam à C. Mutio: qui magna scientia confusus aedes Honoris, & Virtutis marianæ cellæ columnarūque, & epistyliorū symmetrias legitimis artis institutis perfecit. Id uero si marmoreum fuisset, ut haberet, quemadmodū ab arte, sic à magnificentia, & impensis auctoritatē: in primis, & summis operibus nominaretur. Viam autem Appiam, à porta Capena principium habuisse, ait Sex. Pom. Inquit. n. Initium est principium, sed alias quo quid incipiat, ut uia Appia porta Capena. Cui sententiæ aduersatur Spartianus qui, ut supra dictum est, uult Septizonium Seueri in ea esse uia. Ab hac uia Appia parum ultra dictum Septizonium, diuerticulo dextrorsus, incipiebat uia Noua: non ea, quā inter Capitolium, & Palatium fuisse, supra demonstrauimus: hæc. n. ducebat ad dictas thermas, rursusque in uiam Appiam incidebat, haud longe à porta Capena. Templum Quirini prope eandem fuerat Capenam: Seruius. n. sic inquit. Martis duo templa: unum Quirini intra urbem, prope portam, quasi custodis, & tranquillitatis: alterum in uia Appia, extra urbem, quasi bellatoris, & gradiui. A sinistra Appia, surgit Cœliolus, sive Cœlicolus mons: de quo Martialis ita meminit. Maior Cœlius, & minor fatigat. In eo autem fuisse Templum Dianæ testatur Cic. de resp. aruspicum. Quare arbitramur. D. Ioanni, cognomento ante portam Latinam, cecisse: Nam in proximis uicinis effossa sunt fictilium multa fragmenta, in quibus imago Lunæ erat impressa: & marmor, in quo erat uenator sculptus, equo insidens, copulaque tenens canem, præunte rustico baculū gerente. Piscina publica fuit in ualle diuidente Cœlium à Cœliolo. De qua supra libro primo mentionem fecimus. De ea existimo Sex. Pom. intelligere, ubi inquit. Piscinæ publicæ, hodieque nomen manet, ipsa non extat: ad quam & natatum, & exercitationis alioquin cœueniebat populus. Fluiolus autem qui ingrediens per portam Gabinam eandem uallem perfluit, moxque uiam Appiam dissecans in Naumachiam descendit, indeque in Tiberim labitur, ex agroque fluit Lucullano, Appij riuus hodie dicitur. Eum aquæ Appiæ partem esse arbitramur, uel riuum Herculanæ, quem sub Cœlio fuisse innuit Frontinus. Hunc Almonē esse quidam falso existimant: cū eum ante portam Capenam fluere Papinius asserat. De eodem sunt Ouid. hæc carmina.

Est locus in Tiberim quo lubricus influit almo,

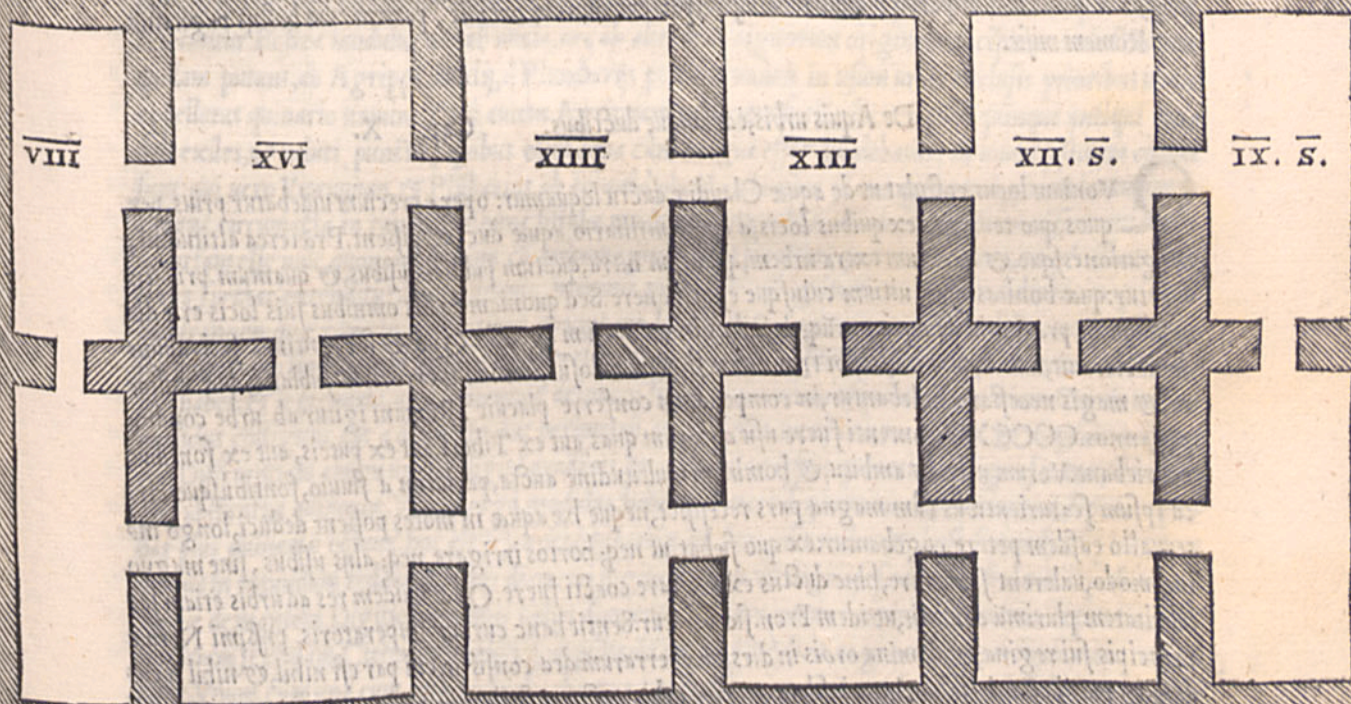
Et nomen magno perdit ab amne minor.

In hoc Cybale deorum mater singulis annis Cal. Aprilis à Gallis sacerdotibus abluetur.

De

De Caelio montes: Curia Hostilia: Mansionibus Albanorum: Templis,
Fauis, Veneris, & Cupidinis: Castris peregrinis:
Domo Lateranorum: & de Amphitheatro Statilij
Tauri. Cap. IX.

Caelium montem Querquetulanum prius appellatum esse, scribit Cor. Tac. quod talis syluae frequens, fecundusque esset: mox Caelium a Caele Vibenna, qui dux gentis Hetruscae auxilio Romulo uenit aduersus Sabinos, ut ait Sex. Pom. aut contra Latinum regem, ut Varro testatur: et cum in eo monte sedem habuisset, cognomen illi fecit. Post Caelij autem obitu, Hetruscos, quod nimis munita tenerent loca, neque sine suspitione essent, deductos in planum aiunt, & ab eis uicum Thuscum denominatum. Caelianos autem, qui a suspitione liberi essent, traductos uolunt in eum locum, qui uocatur Caeliolus. Tiberius mutata appellatione iussit Caelium Augustum uocari, auc. Suet. quo nomine appellatum esse, alibi non legi. In hoc autem multa aedificia fuere, uerum omnium ruinae ita confusae sunt, ut per paucis certum locum assignare liceat. De notioribus in hoc capite agemus. Curiam Hostiliam alteram, ubi postea templum Pascae fuit, collocatam fuisse, dictum est supra: alteram deinde eundem regem excitauisse, ubi nunc D. Ioannis et Pauli est aedes, ostendit Linius, his uerbis. Tullus rex in Caelio monte templi ordini ab se aucto Curiam fecit: quae Hostilia usque ad patrum nostrorum aetatem appellata est: & quod frequentius habitaret, eadem sede regia cepit. Haud ita multo post, sub aqua Claudia ducta, cernitur castellum aquarum, ferme integrum: cuius parietes per ambitum sunt latitudine pedum. VI. interius uero. III. operiti tectorio crassitudine digitorum. III. Omnium autem concamerationum longitudo pedibus. XXI. constat. Latitudo uaria est, ut in ipsius castelli figura facile est uidere.

Mansiones autem Albanæ, quantum ex Sex Ruffi uerbis conijcere possumus, fuere, ubi nunc D. Mariæ in Dominica est ædes. In proximo est Templum circulari forma, multis per ambitum colūnis adornatum, D. Stephano nunc sacratum, olim uero Fauno, ut ex titulo quodam ibi reperto omnes consentiunt. Castra Peregrina ab Augusto in ea Cælij parte, in qua Sanctorum Quatuor Coronatorum est ædes, quæque Carinas spectat, constituta fuisse plerique omnes affirmant. Domum uero Lateranorum, ubi nunc basilica D. Ioannis cognomento Lateranensis: de qua domo Iulius Capitolinus ita meminit. M. Aurelius educatus est in eo loco, in quo natus est, in domo aui sui, iuxta ædes Laterani: & Iuuenalis. Clausit, & egregias Lateranorum obsidet ædes

Tota cohors.

Palatium Fl. Constantini prope hanc basilicam uersus portam Gabiusam collocatum fuisse dicunt. Sessoriani uero Palatium inter portam Neuiam, & ædem nunc Sanctæ Crucis in Hier. olim Veneris & Cupidinis. In proximo loco extant Statilij Tauri Amphitheatri reliquie: quod Statilius posuit, Augusto ciues Romanos hortante, ut pro uiribus quisque conaretur urbem exornare, auc. Suet. Qui etiam commemorat Caligulam munera gladiatoria in Statilij amphitheatro, partim in Septis aliquot egisse. Quid autem sit Amphitheatrum Cassiodorus ita docet. Hoc Titi potentia principis diuitiarum profusio summine excogitauit ædificium fieri: & cum theatrum hemisperium græce dicatur, Amphitheatrum, quasi in unum iuncta duo uisoria, recte constat esse nominatum: quod speciem eius arena concludat, & ut currentibus aptum, daretur spatium, dum quædam proluxa rotunditas uniuersa collegerat. Quibus uerbis tametsi significare uideatur Titum omnium primum amphitheatrum posuisse, tamē Cor. Tac. testatur, C. Cæsarem Amphitheatri molem in Campo Martio extruxisse: quam ab illo destinatam Augustus, ut auc. est Suet. Mausoleum ædificaturus mox destruxit. Quin etiam idem Suet. in eiusdē Cæs. uita commemorat Amphitheatrum priusq̄ a Tito, ab eodem Statilio unum excitatum esse: alterum deinde a Tiberio inchoatum, sed non perfectum. In amphitheatris autem multi spe præmij cum bestijs pugnabant. Capite uero damnati cum eisdē bestijs certare cogebantur. Itaq; Claudius imp. pacatis Aegyptijs, cum militum non parua manus rebellasset, partem illorum occidit, partem cum bestijs pugnaturam Romam misit.

De Aquis urbis, earumque ductibus. Cap. X.

Quoniam locus postulat ut de aquæ Claudie ductu loquamur: opera præcium uidebatur prius, per quos, quo tempore, ex quibus locis, a quoto milliario, aquæ duci cœpissent. Præterea altitudinē, erogationēsque, & quantum extra urbem, quantum intra, quantum publicis usibus, & quantum priuatis daretur: quæ bonitas, quod uitium cuiusque esset, ponere. Sed quoniam de his omnibus suis locis erit dicendum, in præsentia de aquis, earumque ductibus in uniuersum agemus. Quæ & si Frontinus satis abunde declarauit, tamen quia is alicubi truncatus est, & mendosus, nonnullis erroribus sublatis, quæ utiliora, & magis necessaria uidebantur, in compendium conferre placuit. Romani igitur ab urbe condita per annos. CCCXXI. contenti fuere usu aquarum quas, aut ex Tiberi, aut ex puteis, aut ex fontibus hauriebant. Verum urbe & ambitu, & hominum multitudine aucta, paulatim a fluuio, fontibusque circa ipsum scaturientibus cum magna pars recessisset, neque hæ aquæ in mōtes possent deduci, longo interuallo easdem petere cogebantur: ex quo fiebat, ut neq; hortos irrigare, neq; alijs usibus, sine magno incommodo, ualerent subuenire, hinc ductus excogitare cœcti fuere. Quæ quidem res ad urbis etiam salubritatem plurimū contulit, ut idem Fron. sic testatur. Sentit hanc curam Imperatoris pijsimi Neruæ principis sui regina, & domina orbis in dies, quæ terrarum dea consistit, cui par est nihil, & nihil secus: & magis sentit salubritas eiusdem æternæ urbis aucto castellarum, operum, munerum, & lacuum numero: nec minus ad priuatos comodum ex incremento beneficiorum eius diffunditur. Illi quoque, qui timidi illicitam aquā ducebant, securi nunc ex beneficijs fruuntur: nec pereuntes quidem aquæ ociosæ sunt.

sunt. Nam immundiciarum facies, impurius spiritus, & causæ grauioris cœli, quibus apud ueteres urbis infamis aer fuit, sunt remotæ. Hæc Frontinus. Ex eodem de aquarum libra nunc subiungam. Aqua omnes diuersa in urbem libra proueniebant: inde fiebat ut quædam altioribus locis seruirent, & quædam ire, & niti in eminentiora non possent: nam & si colles erant, propter frequentiam incendiorum rudibus excreuerant: unde ij soli ductus in urbem fluebant, qui iuxta æquilibrio per congruentia loca poterant deduci: siquidem quinque erant ductuum altitudines: quarum duæ in omnem partem urbis attollebantur: sed ex reliquis aliæ maiore, aliæ leuiore pressura cogebantur. Altissimus erat Anio Nouus: proxima Claudia: tertium locum tenebat Iulia: quartum Tepula: dehinc Martia, quæ capite etiam Claudiæ libram æquabat: sextum tenebat locum Anio Vetus: sequebatur huius libram Virgo: deinde Appia: omnibus humilior Alsetina erat, quæ Transiberinæ regioni, & maxime subiacentibus locis, seruebat. Ex his autem aquis sex uia Latina intra septimum milliariū contentis piscinis excipiebantur, ubi, quasi respirante riuorum cursu, limum deponerent: modus quoque earum mensuris ibidem positus initebatur. Nec Virgo, nec Appia, nec Alsetina conceptelas. i. piscinas habebant. Quæ uero nimis turbidæ interdum signino purgabantur. De signino nonnulla scribit Vitruuius: Idemq; etiam præcipit, ut ad menia fiat castellum, quod in ipsum per emissarium aqua recipiatur. Eiusdem de aquarum ductu hæc sunt uerba. Si medijerunt montes inter menia, & caput fontis, specus fodiantur sub terra ad libram præcedentis ductus: si erit tophus, aut saxum, in eo canalis excidatur: sin autem terrenum, aut arenosum solum, parietes cum camera in specu struantur, puteique fiant inter duos actus. Et paulo inferius rationem reddens cur ductibus geniculatis, & flexuosis aquas interdum deducere sit necesse, sic inquit. Nanque uehemens spiritus in aquæ ductione solet nasci, ita ut etiam saxa perumpat, nisi primum leniter, & parce à capite aqua immittatur, & in geniculis, aut uersuris alligationibus, aut pondere saburra contineatur. Cum autem quinariarum septenariarum, cæterorumque modulorum in aquis diuidendis constituta esset mensura: uideamus quid Fron. de eorum origine sentiat. Aquarum moduli, inquit, aut ad digitum, aut ad unciam mensuram antiquitus instituti erant. Est autem digitus sexdecima pars pedis: Vncia uero duos decimas. Digitus aut est quadratus, aut rotundus. Quadratus in longitudine, & latitudine est æqualis, tribus quartis decimis suis rotundo maior. Rotundus tribus undecimis suis quadrato minor: quia anguli deteruntur. Postea modulus nec ab uncia, nec ab alterutro digitorum originem accipiens inductus, ut quidam putant, ab Agrippa, ut alij, à Plumbarijs per Vitruuium in usum urbis exclusis prioribus uenit appellatus quinario nomine. Qui autem Agrippam auctorem faciunt, dicunt: quod quinque antiqui moduli exiles, & ueluti puncta, quibus olim aqua cum exigua esset diuidebatur, in unam fistulam coacti sunt: qui uero Vitruuium, & Plūbarios, ab eo quod plumbea lamina plana quinque digitorū latitudinem habens, circumacta in rotundum, hunc fistulæ modum efficeret. Hæc Front. Qui Vitruuij sententiam eo incertam esse uult, quoniam lamina cū circumagitur sicut interiore parte attrahitur, ita per illam, quæ foras spectat, extenditur. Itaque, inquit, maxime probabile est quinariam dictam à diametro quinque quadrantum: quæ ratio in sequentibus quoque modulis, usque ad uicenariam, durat: diametro per singulos adiectione singulorum quadrantum crescente: ut in senaria, quæ sex scilicet quadrantes in diametro habet: & septenaria, quæ septem: & deinceps simili incremento usque ad uicenariam. Omnis autem modulus colligitur aut à diametro, aut perimetro, aut ex recto mensuræ, ex quibus & capacitas apparet. Differentiam autem uncia, digiti quadrati, & rotundi: & ipsius quinariæ ut dignoscamus, utendum est substantiæ quinariæ. Vncia ergo modulus habet diametri digitum unum, & trientem digiti: capiebat plus quinariæ octaua, hoc est fescuncia quinariæ, & scrupulis tribus, & be se scrupuli. Digitus quadratus in rotundum redactus habet diametri digitum unum, & digiti fescunciam sextulam: capiebat quinariæ dextantem. Digitus rotundus habet diametri digitum unum: capiebat quinariæ septuncem fescunciam sextulam. Cæterum moduli, q̄ à quinaria oriebantur, duobus generibus incrementum accipiebant. Vnum, cū unâ cum ipsa multiplicabantur. i. eodem lumine plures quinariæ includebantur: alterū genus erat, quoties non ad quinariarū necessitatem fistula incrementum capiebat, sed ad diametri sui

mensuram: secundum quod & nomen accipiebat, & capacitatem ampliabat, ut puta. Quinaria, cum ad
 i. ctus erat ei ad diametrum quadrans, senariam faciebat: nec iam in solidum capacitatem ampliabat:
 Capiebat. n. quinariam unam quincuncem scilicet: & deinceps eadem ratione quadrantibus diametro
 a licetis crescebat septenaria, octonaria, usque ad uicenariam. Subsequitur illa ratio, quæ constabat ex
 numero digitorum quadratorum, qui area. i. lumine cuiusque moduli continebatur, a quibus & nomen fis-
 tulae accipiebant. Nam quæ habebat area. i. luminis in rotundum coacti digitos quadrato s. XXV. uices
 numquimum appellabatur: similiter tricenaria, & deinceps per incrementum digitorum usque ad cen-
 tenum uicenum. Expletis his, quæ ad modulos pertinebant, sequitur ut indicemus, quod ius esset deducen-
 dae aquæ. Apud antiquos omnis aqua in publicos usus erogabatur, legèque cautum fuerat, ne quis pri-
 uatus aliam duceret, quàm quæ ex lacu humi accederet. i. ex lacu abundaret: quam caducam aliqui uoca-
 runt: & hæc ipsa non in alium usum, quàm in balnearum, aut fullonicorum dabatur: eratque uectigalis
 statuta merces, quæ in publicum penderetur. Dandæ, uendendæ uero aquæ ius erat apud Aediles: interdum
 & Censoribus permissum. Postea uero ipsarum numero aucto, copia permittente, cepit etiam priuatis
 precio, uel principum beneficio erogari: non tamen sine illorum literis. Propterea. S. C. cauebatur. Ne
 quis sine literis Cæs. i. ne quis aquam publicam non impetratam: & ne quis amplius, quàm impetrata fue-
 rat, deduceret. Quinimmo ne caducam quidem sine impetratione deriuari poterat, præsertim tempore
 Neruæ, cuius erat hoc edictum. Caducam neminem uolo ducere, nisi qui meo beneficio, aut priorum
 principum habent. Nam necesse est ex castellis aliquam partem aquæ effluere, cum hoc pertineat non
 solum ad urbis nostræ salubritatem, sed etiam ad utilitatem Cloacarum abluendarum. Illud etiam ani-
 maduertendum: quod ius aquæ impetratæ, neq; ad hæredem, neque ad emptorem transibat, neque ullum
 nouum dominum prædiorum sequebatur. Balneis tamen, quæ publice lauarent, semel data aqua perpetuo
 manebat. Vacantes in cõmentarios redigebantur, qui respiciebantur, ut petitoribus ex uacuis dari pos-
 sent. Qui igitur aliquam aquam impetrasset oportebat a principe epistolâ ad Curatorem asserere: Cur-
 ator enimque ipsum beneficio Cæsaris præstare maturitatem, & ad Procuratorẽ eiusdem officij liberum
 Cæsaris protinus scribere: ne quandoque negligentiam, aut fraudem suam ignorantia colore defende-
 ret: Procuratorẽque calicem eius moduli, qui fuerat impetratus, adhibitis Libratoribus signare, ad li-
 neamque aliorum collocare (Inferior. n. plus trahit: superior uero minus ducit: nam cursus aquæ ab infe-
 riore rapitur) Deinde animaduertere ne alij castello, quàm epistola principis iuberetur, fistula subijce-
 retur: quæ & ipsa erat signanda, & longe a castello publico per pedes quinquaginta ponenda: sicut
 S. C. cauebatur huiusmodi. Quid de ea re fieri placeret, de ea re uniuersi censuerunt. Ne cui priuato a-
 quam ducere ex riuis publicis liceret, utiq; omnes his, quibus aquæ ducendæ ius esset datum, ex castellis
 ducerent, animaduertentque Curatores aquarum quibus locis intra, extraque urbẽ apte castella pri-
 uati facere possent, ex quibus aquam ducerent, quam ex castello cõem accepissent a Curatoribus aqua-
 rum. Ne qui eorum, quibus aqua daretur publica, ius esset intra quinquaginta pedes eius castelli, ex quo
 aquam ducerent, laxiorem fistulam subijcere, quam quinariam. Hoc ideo institutum erat, ne riui, aut fis-
 tulae publicæ frequenter lacerarentur. Fistulae autem, quæ calicibus non inducebantur, solutæ uocaban-
 tur: & pro arbitrio Aquariorum poterant laxari, & coarctari. Calix autem, quem diximus, erat modus
 lus æneus, qui riuo, aut castello induebatur: huic fistulae applicabantur. Longitudo eius ad minus habebat
 digitos. xij. Lumen. i. capacitatem, quanta erat impetrata. Excogitatus uidetur, quoniam rigor æris
 non temere potest laxari, aut coarctari: sed & ipse ad libram erat collocandus: nam si ad aquæ cursum
 erat oppositus: deuenusque amplius rapiebat: ad latus uero prætereuntis aquæ leuatus, & supinus exi-
 guum sumebat. Castellum autem, quod dictum est, a Vulpiano ita definitur. Castellum est receptaculum,
 quod aquam publicam suscipit. Ab antiquis etiam Diuidiculum est appellatum: ex quo a riuo communi
 quisque aquam in suum deduceret fundum, ut inquit Sex. Pom. Huic Castellarium præfuisse, ostendit
 sequens epith.

D. M.
 CLEMETI CAESAR
 VM . N . SERVO CASTE
 LLARIO AQVAE CL
 AVDIAE FECIT CLAV
 DIA SABBATHIS ET SI
 BI ET SVIS .

Cum igitur ductus aquarum ad uiarum diuortia, uel regio-
 num urbis fines perducti erant, ubi stabat castellum, ab Aquas
 rjs diuidebatur aqua, eo modo, quo in singularum erogatione dis-
 cetur. In solo erant etiam lacus, hoc est alia aquarū receptacula,
 ex quibus, aliqui uolunt, quod cum Romanae plebis, fullonicorū,
 coriariorum, aliorūq; opificum necessitatibus satisfactum esset,
 tum horti irrigarentur. Quantopere autem curae fuerit ne quis
 uiolare ductus, aquamue non concessam deriuare auderet, cum ex multis apparere potest, tum ex hoc,
 quod Circus maximus, ne diebus quidem ludorum, nisi Aedilium, aut Censorum permisu, irrigabatur.
 Præterea agri, qui aqua publica cōtra legem essent irrigati, publicabātur. Illis uero, qui dolo malo aquā,
 ubi publice saliebat, oletaissent, sextertiorum .X. millium erat mulcta. Primus autem omnium M. Agrippa,
 post ædilitatem quam gessit, consularis operum suorum, & munerum ueluti perpetuus curator fuit:
 Qui iam copia permittente, descripsit quid aquarum publicis operibus, quid lacubus, quid priuatis daretur.
 Habuit & familiam propriam aquarum, quæ tueretur ductus, & castella, atque lacus. Hanc Augustus
 hæreditatem sibi ab eo relictam, publicauit. Familiæ autē erant duæ, hæc publica, quæ habebat homines
 circiter ccxl. altera Caesaris à Claudio, cum aquas in urbem perduxit, constituta. Hæc numero
 hominum cccclx. constabat. Vtraque in aliquot ministeriorum species diducebatur, in uillicos, castella-
 rios, curatores, silicarios, tectores, aliosque opifices. Cōmoda publicæ familiæ ex ærario dabantur: quod
 impendium exonerabatur uectigalium redditu ad ius aquarum pertinentium. Ea constabat ex hortis,
 ædificiisue, quæ erant circa ductus, aut castella: Qui redditus propè sextertiorum ccl. millium fuisse
 traditur. Caesaris familia ex fisco accipiebat cōmoda. Vnde & omne plumbum, & omnes impensæ ad
 ductus, & castella, & lacus pertinentes erogabantur. Sed circa ductuum curam erant, & alii Curatores,
 quos senatus eligebat. Horum officium erat: extra urbem ductus circuire, animaduertereque an uitio
 aliquo laborarent: & quibus partibus succurrendum, ac etiam beneficia recognoscere: ne quis non cō-
 cessam surriperet aquam: dareque operam, ut in castellis salientibus sine intermissione aqua flueret, ut ex
 S. C. apparet: cuius uerba sunt hæc. De ea re quid fieri placeret, de ea re ita censuerunt. Placere huic
 ordini eos, qui aquis publicis præessent, cum eius rei causa extra urbem esset, lictores binos, & seruos
 publicos ternos, architectos singulos, & scribas, & librarios, accensos, præconesque totidē habere, quos
 habent ij, per quos frumentum plebi datur. Cum autē in urbe eiusdem rei causa aliquid agerent, cœteris
 apparitoribus iisdem: præterquam licitoribus, uti. Tutelam autem singularum aquarum solitam locari in-
 uenio, positamque redemptoribus necessitatem certum numerum circa ductus extra urbem, & certum
 in urbe seruorum opificum habendi: & quidem ita ut nomina quoque eorum, quos habituri erant in mi-
 nisterio, per quasque regiones in tabulas publicas deferrent, eorūque operum probandorum curam fuisse
 per Censores, aliquando & Aediles, interdum etiam Consulibus eam prouinciam obuuisse. Et ne ad
 huiusmodi tutelam aditus præcluderentur. S. C. fuerat cautum, quod. S. C. apposui. Quid fieri placeret,
 de ea re ita censuerunt. Cum ad reficiendos riuos, specusque per quæ & opera pub. corrumpuntur, plas-
 cere circa fontes, & fornices, & muros utraque ex parte uacuos centenos quinos pedes patere, & cir-
 ca riuos, qui sub terra essent, & specus intra urbem, & extra urbē continentia ædificia utraque ex parte
 quinos pedes uacuos relinqui. Ita ut neque monumentum in his locis: neque ædificium, post hoc tem-
 pus, ponere, neque conserere arbores liceret. Si quæ nunc essent arbores intra id spatium extirparetur,
 præterquam si quæ ullæ continentes, & inclusæ ædificijs essent. Si quis aduersus ea cōmiserit in singu-
 las res in dena millia dānas esset. Ex qbus pars dimidia præmiū accusatori daret, cuius opera maxime cō-
 uictus esset, qui aduersus hoc. S. C. cōmisset: altera in ærarium redigeretur, deque ea re iudicarent, cog-
 noscerentque curatores aquarum. Erat & S. C. quo cauebatur, ut cum ductus reficerentur, liceret re-
 demptoribus ex agris priuatorum omnia, quibus ad eam rem opus esset, tollere, perque illorum agros
 sine iniuria eorum duci. Eam autem, quam diximus, circa ductus aquarum curam, non ingiter adhibita

esse ex eo conijcere possumus. Quod etiā Neruæ imp. tempestate quosdam, aut uetustate corruptos, aut in tempestatum, aut culpa malefacti operis collapsos fuisse, scribit Fron. Illorumque partes maxime ruina obnoxias fuisse, quæ arcuationibus sustinebantur, aut montium lateribus erant applicatæ: ubi erant arborum radicibus cõcamerationes, & latera soluuntur. Et ex arcuationibus eas præcipue partes interisse, quæ per flumen trahiebantur. Minus uero ruinam passos esse ductus subterraneos, nec gelicidys, nec caloribus expositos: sed aliud illis accidisse nocimentum: quod limo concrecente, & in crustam obduretescente aquam ita coarctauisse, corrupisque tectorium, ut inde secutæ essent manationes: quibus latera ruorum, & substructiones uiciatæ erant. Quare non mirum uideri debet, ab ea ætate, ad hanc nostram usque, in tanta rerum, & principum uarietate aquarum ductus ad has, quas uidemus, reliquias deuenisse. Neque à Gothhis, ut uulgus dicitur, sunt demoliti. Quinimmo, si Cassiodoro credimus, Theodoricus horum rex, qui Romam duo de quadraginta annos subactam tenuit, plurima ædificia publica instaurauit, & inter alia aliquos ductus aquarum. Quosdam autem ductus fuisse duplices apparet ex reliquis extantibus supra portam Esquilinam, & Neuiam, & ex hisce Frontini uerbis. Illud nulli dubium esse crediderim, proximos ductus, qui à sexto milliario lapide quadrato consistunt, maxime custodiendos, quoniam & amplissimi operis sunt, & plures aquas sustinent. Quod sapienter factum esse arbitramur: ne singulorum fundamenta iacere coacti, immensam pecuniam prodigerent. Aquas uero tamen si S. x. Rufus uir consularis, qui fuit Dioclitiani tempore. XIX. esse cõmemoret: cui opinioni plerique omnes consentiunt, tamen neque tot fuisse, neque totidem ductibus in urbem receptas facile intelliget, qui animaduernerit eum cõmemorare nomina illarum aquarum sumpta, non tantum à primis inuentoribus, sed etiam ab illis, qui pristinos ductus instaurauere, uel nouo addito partem alicuius aquæ alio deduxere: uel à locis, ubi quis eam collegisset aquam, quæ ex ueteri ductu dilapso alicubi residisset. Nam Martiã, quod partem ipsius Traianus in Auentinum deriuari, Traianam etiam uocat: Claudiam, Cæruleam: cum eadem sit, nomeneque alterum ab auctore deducendi: alterum à fonte, à quo deducebatur, obtinuerit. Aliter. n. absurdum uideretur multorum aquagiorum, qui extructi fuerant ante Neruæ imperiũ, adhuc extare uestigia, illorum uero, qui mox sunt excitati, penitus interisse. Præterea qui erat necesse nouas adducere aquas cõ urbs, quo tempore ciuium multitudine maxime florebat, pluribus, quam necessitas exigeret, abundaret? ut innuit Plin. hisce uerbis. Quod si quis diligentius aestimauerit aquarum abundantiam in publico, balneis, piscinis, domibus, euripis, hortis, suburbanis uillis, spatiorum aduenientis arcus extructos, montes perfossos, conualles æquatas, fatebitur nihil magis mirandum fuisse in toto orbe terrarum. Ex quibus uerbis constare potest cui usui essent aquæ, sed in singularum erogatione magis apparet. Fuere autem in cõmentarijs Neruæ inuenerunt quinaria. XII. mille. DCCLV. Fron. mensus capita singularum aquarum inuenit circiter quinarijs. X. millibus ampliorem modum, quam in cõmentarijs contineretur. Sed ad Claudiam transeamus.

De Aqua Claudia, eiusque ductu.

Cap. XII.

CAius Cæsar, qui Tiberio successit, cum parum & publicis usibus, & priuatis uoluptatibus VII. ductus aquarum sufficere uideret: altero imperij sui anno duos ductus inchoauit: quod opus Claudius magnificenter consummauit, & dedicauitque: alteri nomen, quod ex fontibus Cæruleo, & Curtio perducebatur, Claudie datum: quæ bonitate proxima erat Martiæ. Altera, quoniam duæ Anienis aquæ in urbem fluere ceperant, ut facilius appellationibus dignoscerentur, Anio nouis uocari cepit: & quod illas omnes præceserat prior Anio, cognomen ei ueteris est adiectum. De Claudia Plin. loquitur in hunc modum. Vicinæ antecedentes aquarum ductus nouissimum impendium operis inchoati à C. Cæsare, & peracti à Claudio: Quippe à lapide quadagesimo ad eam excelsitatem, ut in omnis urbis montes louerentur, influxere Curtius, atque Cæruleus fontes: erogata ad id opus sextertia quingentia quinquaginta

ginta quinque millia. Suetonius. Caligula, inquit, inchoauit aquæ ductū in regione Tiburti, & amphitheatrum iuxta Septa: quorum alterum à successore eius Claudio peractum: omisum alterum est. Concis piebat Claudia aqua uia Sublaci ad milliariū XXXVIII, diuerticulo sinistrorsus intra passus CCC. ex dictis fontibus amplissimis, & speciosis, Cæruleæque, qui à similitudine appellatus erat, & Curtio. Accipiebat & fontem Albulinum, tantæ bonitatis, ut Martiæ quoq; adiutorio, quoties opus esset, ita sufficeret, ut adiectione sui nihil ex qualitate eius mutaret. Quod autem Fron. ait Claudiam concipi ad milliariū XXXVIII. Plin. uero à lapide quadagesimo, intelligendū puto, alterum distantiam capere ab eo fonte, qui ab urbe magis distaret: alterum ab eo loco, ubi ambo iungebantur. Augusta autem fons in supplementum Martiæ datus fuit, & quia hæc sibi sufficere apparebat, in Claudiam est deriuatus, manente nihilominus prædiario in Martia: ut ita demum Claudiam aquam adiuuaret Augusta, si eam ductus Martiæ non caperet. Claudie ductus habebat longitudinem passuum XLV. millium. Ex eorum riuo subterraneo, pas. XXXV. millium. Opere supra terram, pas. X. millium. Hæc aqua in cōmentarijs habebat non plus quinarijs. II. millibus DCCCLV. Ad caput Fron. inuenit quinarijs. III. mille DCVII. Ex his extra urbem dabantur nomine Cæsaris CCXVII. Priuatis CCCC XXXIX. Intra urbem cum Aniene noua confundebatur: & utriusque quinariæ diuidebantur per regiones urbis XIII. in castella XCII. Huius aquæ ductus cum primum intra urbem peruenit, portæ obijcitur Neuiæ: ad quam ut liber esset aditus, in eodem ductu altera è marmore extructa est porta, adiectis titulis huiusmodi.

TI. CLAVDIVS. DRVSI. F. CAISAR. AVGVSTVS. GERMANICVS. PONTIF. MAXIM. TRIBVNICIA. POTESTATE. XII. COS. V. IMPERATOR. XVII. PATER. PATRIAE. AQVAS. CLAVDIAM. EX. FONTIBVS. QVI. VOCABANTVR. CAERVLEVS. ET. CVRTIVS. A. MILLIARIO. XXXXV.

ITEM ANIENEM. NOVAM. A. MILLIARIO. LXII. SVA. IMPENSA. IN. VRBEM. PERDVENDAS. CVRAVIT.

IMP. CAESAR. VESPASIANVS. AVGVST. PONTIF. MAX. TRIB. POT. II. IMP. VI. COS. III. DESIG. III. P. P.

AQVAS. CVRTIAM. ET. CAERVLEAM. PERDVCTAS. A. DIVO. CLAVDIO. ET. POSTEA. INTERMISSAS. DILAPSAS. QVE.

PER. ANNOS. NOVM. SVA. IMPENSA. VRBI. RESTITVIT.

IMP. T. CAESAR. DIVI. F. VESPASIANVS. AVGVSTVS. PONTIFEX. MAXIMVS. TRIBVNIC. POTESTATE. X. IMPERATOR. XVII. PATER. PATRIAE. CENSOR. COS. VIII.

AQVAS. CVRTIAM. ET. CAERVLEAM. PERDVCTAS. A. DIVO. CLAVDIO. ET. POSTEA. A. DIVO. VESPASIANO. PATRE. SVO. VRBI. RESTITVTAS. CVM. A. CAPITE. AQVARVM. A. SOLO. VETVSTATE. DILAPSAB. ESSENT. NOVA. FORMA. REDVENDAS. SVA. IMPENSA. CVRAVIT.

Legimus autem in marmore, apud portam Neuiam reperto, M. Antoninum, L. Septimium, & M. Aurelium arcus Coelimonanos ueritate conlapsos à solo sua pecunia restituisse. Haud procul ab eade D. Mariae in Dominica est arcus ex lapide tiburtino eidem aqueductui subiectus, in cuius frontispicio legitur hic titulus.

P. COR. P. F. DOLABELLA COS.

C. IVNIVS C. F. SILANVS FLAMEN. MARTIAE. EX. S. C.

FACIENDVM CVRAVERVNT. IDEM QVE PROBAVERVNT

De ijs quæ in Coelio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

De ijs quæ in Coelio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

De ijs quæ in Coelio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

De ijs quæ in Coelio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

De ijs quæ in Coelio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

De ijs quæ in Coelio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

De ijs quæ in Coelio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

De ijs quæ in Coelio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

De ijs quæ in Coelio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

De ijs quæ in Coelio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

De ijs quæ in Coelio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

De ijs quæ in Coelio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

De ijs quæ in Coelio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

De ijs quæ in Coelio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

De ijs quæ in Coelio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

De ijs quæ in Coelio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

De ijs quæ in Coelio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

De ijs quæ in Coelio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

De ijs quæ in Coelio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

De ijs quæ in Coelio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

CArna Deæ Templum Brutus, qui primus consul factus est, in Coelio monte extruxit. Hæc dea præerat uitalibus humanis: & quia cordis beneficio cuius dissimulatione Brutus habebatur idoneus, emendationi publici status extitit, ideo hanc deam templo sacrauit, auc. Macrobius. Templum Claudij imp. ibidem cœptum ab Agrippina, deinde à Vespasiano perfectum, à Nerone esse destructum, refert Suet. Domus Mamuræ Formiani, fabrum Cæsaris in Gallia præfecti, in Coelio fuit: quæ marmoris crustis primam omnium exornatam fuisse, scribit Plin. Domum Claudij Centimali in eodem

Caelio stetit, commemorat Val. Max. de qua Cic. sic meminit. Cum in arce Augurium Augures acturi essent, iussissentque T. Claudium Centimalum, qui aedes in Caelio monte habebat, demoliri eas, quarum altitudo officeret auspicijs, emit Calphurnius Lanarius. Domus Tetricorum, qui duo ex triginta tyrannorum fuerunt, hodieque extat, inquit Pollio, in monte Caelio, inter duos lucos, contra Iulum Metellinum pulcherrima. Domum Iulij Senatoris in eodem Caelio positam fuisse, ostendit Cor. Tacitus, his verbis. Adduntur sententiae, ut mons Caelius in posterum Augustus appellaretur: quando cunctis consensu flagrantibus sola Tiberij effigies in Domo Iulij Senatoris inuiolata mansisset. Habuit Caelius etiam Domum T. Claudij Clypti hymnologij, quemadmodum in eius epithaphio legimus. Campum Martialem in quo, si quando aquae Tiberis Martium campum occupassent, ecuria fiebant, in Caelio institutum fuisse, testatur Sex. Pom. & his versibus Ouidius.

Alter a gramineo spectabis ecuria campo,

Quem Tiberis curuis in latus urget aquis.

Qui tamen eiecta si forte tenebitur unda,

Caelius accipiet puluerulentus equos.

Fuit in eodem monte Macellum magnum: Antrum Cyclopi: Spoliarium, & Armamentarium.

De Meta, quae Sudans dicta est: de Amphitheatro Titi: & de

Templis, Fortunae, atque Quietis.

Cap. XIII.

Secedunt Caelio Exquiliae ab eo diuisa uia Labicana, & conualle quatuor iugerum latitudine: in qua ante arcum Constantini imp. extat Meta lateritia: in cuius uertice Iouis simulacrum olim fuisse proditum est. Haec Meta Sudans a Sex. Ruso appellatur: quod ex ea aquas manasse dicitur, quibus populus suum exstingueret. Amphitheatri Titi in proximo magna pars adhuc extat. Id autem, ut destinasse compererat Augustum, in media urbe Vespasianus excitauit. Titum deinde eius filium dedicauisse ostendit Suet. his verbis. Amphitheatro dedicato, thermisque iuxta celeriter extructis, munus apparatissimum, largissimumque dedit. Martialem autem hanc molem Domitiano attribuisse multi opinantur, quod ad eum scribens Caesarem amphitheatrum appellari: itaque per adulationem dictum putant: cum tamen non dubium sit, Domitianum nihil praeterea huic operi praestitisse, nisi fortasse incrustatione exornari, signaque in arcibus superioribus addiderit: atque eam ob rem ex more suum titulum apposuerit, sine ulla pristini auctoris memoria. Hoc Colossei nomen obtinuit a Neronis colosso, quem circum ea loca positum fuisse existimandum est: circa quae & eiusdem Neronis Domum, ac Stagna stetit satis constat. De Stagnis sunt haec Mar. carmina.

Hic, ubi conspicui uenerabilis amphitheatri

Erigitur moles, stagna Neronis erant.

De domo uero infra plura dicemus. Sed de Colosso Plin. sic scribit. Zenodorus a Gallia Romam accitus est a Nerone, ubi destinatum illius principis simulacrum colossum fecit CXX pedum longitudine, qui dicatus solis uenerationi est, damnatis sceleribus illius principis: & superius. Moles quidem excogitatas uidemus statuarum, quas colossos uocant, turribus pares. Colossus autem dictus est a Coleto, a quo primum formatus dicitur, auctor Sex. Pom. Sed de amphitheatro Ammianus sic meminit. Amphitheatri molem solidatam lapidis tiburtini compage, ad cuius summitatem aegre uisio humana conscendit. Loca autem septem & octuaginta millia cepisse, refert Sex. Rufus. Templum Quietis in uia Labicana fuisse, ubi nunc D. Petri, & Marcellini est aedes, communis est opinio.

De Exquilijis: Carinis: Curia: de Thermis, & domo Titi Imp. ac de Statua Laocoontis:
& de domo Balbini, atque Pompei Magni.
Cap. X IIII.

EXquilias, quæ in plures partes à M. Varrone diuiduntur, ab excubijs regis dictas multi uolunt: alij quòd excubiæ à rege Tullio essent. Alteri harum opinioni suffragatur Ouidius his carminibus.

Adde quod excubias, ubi rex romanus agebat,

Qui nunc exquilias nomina collis habet.

alteri uò M. Cato, qui ait Exquilias ab excubijs, sed quas Romulo Lucmo dedit. xii. licitorum, & .ccc. armatorum ad corporis custodiam, simulque dignitatem: cum T. Tatius in fide societatis non sine suspitione esse uideretur. Alij ab acupibus Esquilias dictas arbitrantur: quòd ibi quisquilijs sparsis aues illud derentur. Ea autem pars Exquiliarum, quæ inter Buxta Gallica, Tabernolam, arcum Gallieni, ac Sux burram comprehensa est, Carinarum nomen obtinuit: quod innuit Liuius cū sexto belli punici inquit. Flaccus Cos. media urbe per Carinas Exquilias contendit, ubi unum ab altero diuidit. Erant autè Carinæ, auctore Ser. ædificia facta in modum Carinarū. Curiam Veterem in ea parte quæ est inter hortos D. Mariæ Nouæ, et ædē D. Petri in Vinculis sita esse, nonnulli multis neq; leuib⁹ demonstrat inditijs. Quorū illud præcipuū est: quod in Tabellionū mōimentis peruetustis ea loca ad Curiam Veterem cognominata inueniuntur. Sed eam non eandem esse, quæ à Romulo ædificata fuit, Vetūsq; appellabatur, argumēto est, quod locum, quo hanc statuunt, extra quadratam Romuli urbem est, illam uero intra, Romulū possuisse, iam dictum est supra: unde fit ut credam, hanc Veterem appellatam (siquidem uetus appellata est) aliarum comparatione, quæ postea excitatæ sunt. Thermarū autè Titi imp. uestigia extant in eisdem Carinis, iuxta amphitheatrum, ut in superiori capite ex Suet. apparet. Quas maxima celeritate perfecisse ostendit etiam Mar. his uersibus.

Hic, ubi miramur uelocia munera thermas:

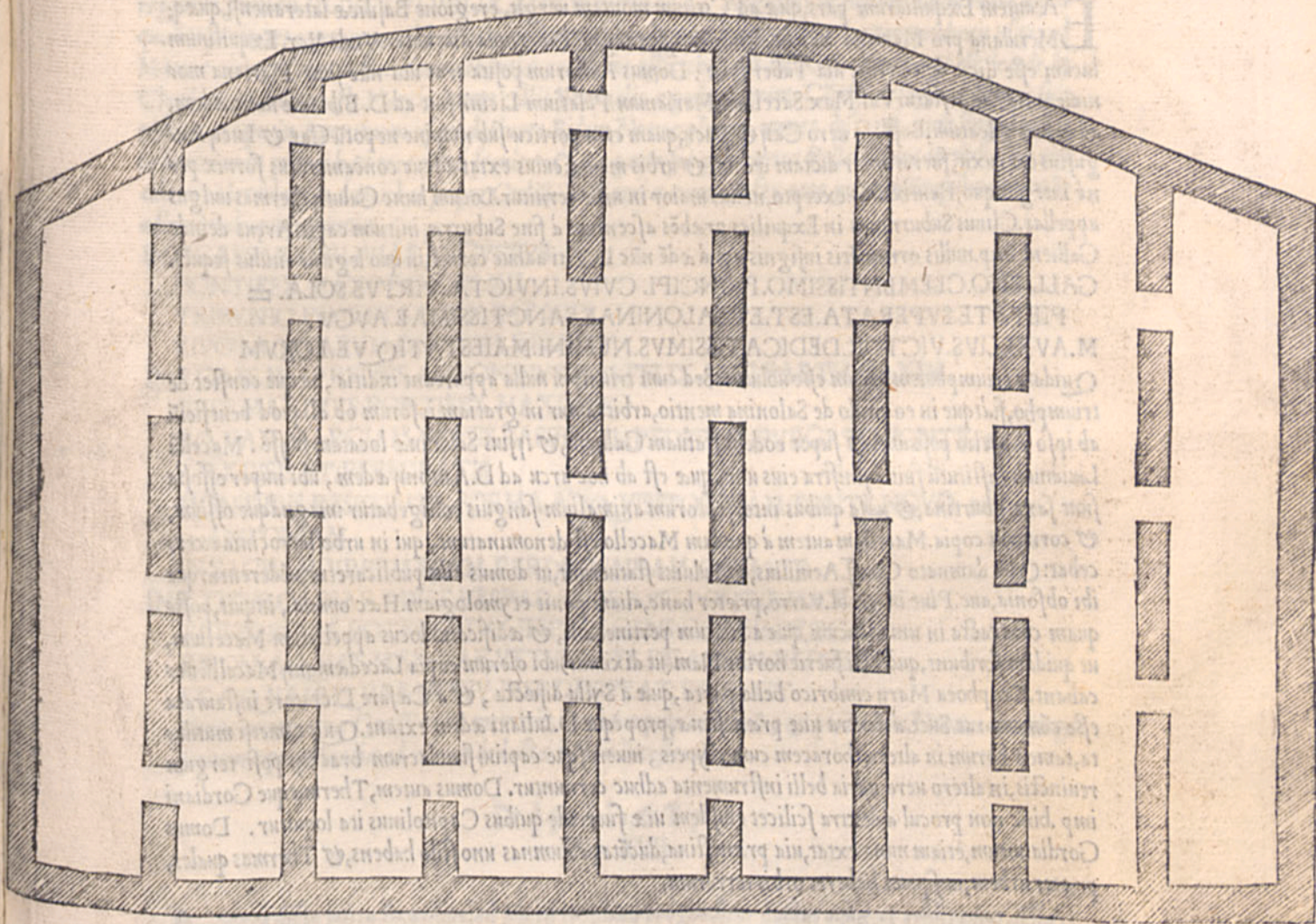
Abstulerat miseris tecta superbus ager.

In his autem duo marmoris frustra inuenta sunt, in quorum altero erat flamma sculpta, cum titulo hoc. IOVI: In altero uero, hæc uerba. VESPASIANVS AVG. PER COLLEGIVM PONTIFICVM FECIT. Domum eiusdem Titi fuisse prope thermas, eumque locum, quem septē Salas uulgus uocitat, ex eo constat, quòd ibi Laocoontis statua ē reperta: quæ in eadē domo collocatā esse asserit Plin. his uerbis. Laocoō in Titi imperatoris domo opus omnib⁹, et picturæ, & statuariæ artis præferendū: ex uno lapide eū, & liberos, draconūque mirabiles nexus de consilij sententia fecere summi artifices Agesander, & Polydorus, & Anthenodorus Rodij. Et quanquam hi ex Virgilij descriptione statuam hanc formauisse uidentur, non tamen illam in omnibus sunt imitati: quod uiderent multa auribus, non item oculis conuenire, & placere. Hæc Statua in Vaticano nunc est collocata: quæ diligenter expressā hic subieciemus. Hæc Titi domus Atrium habuit, in quo Polycletus Sicyonius fecit duos pueros item talis nudos ludentes, qui uocabantur Astragalizontes: quo opere auctore Plin. nihil fuit absolutius.

H ij

Sed quoniam de septem Salis, de quibus modo facta est mentio: & de loco in thermis Dioclitiani Botte de therme nuncupato, magna est questio, cui usui essent: non ignorandum, aquarum castella fuisse. Nam non modo thermæ publicis usibus deputatæ castella habebant, in quæ iuxta modum erogationem suas accipiebant quinarias, quas balneis, prout usus exigeret, sumministrarent: sed etiã priuatis, ut Fron. commemorat, castella itidem erant, in quæ ex publico castello aquam, quam acceperant, deriuarent, eisdemq; in usus sibi necessarios distribuere. Sed cum thermarum Titi castelli concamerationes sint nouem, nescio qua ratione uulgus septenario numero eas appeller. Nisi forte quod ex quibusdam ostijs septem duntaxat cernantur. Omnes autem sunt latitudine pedum .XVII. cum dimidio altitudine .XII. Longitudo uaria est, sed ubi maxima pedes CXXXVII. continet.

Domus Balbini, inquit Lampridius, etiam nunc Romæ ostenditur in Carinis magna, & potens, & ab eius familia luc usque possessa. Domum Pompei in eisdem Carinis suam fuisse, testis est Suet. in Tib. & in libris de grammaticis: ubi Lenæus eiusdem Pompei libertus grammaticam docuit. Domum. Q. Ciceronis in Carinis fuisse, testatur M. Cicero eius frater cum ad eum scribens, sit inquit. Domum tuam in Carinis mundi habitatores Camia conduxerunt. Hanc autem esse asserit Sex. Rufus. Nam alteram

in Palatino monte illi fuisse significat idem Marcus libro quarto ad Atticum: cuius sunt hæc uerba. Expulsi sunt fabri de area nostra. Disturbata porticus Catuli, quæ ex S.C. Coss. locatione reficiebatur, & ad tectum penè peruenerat. Quæ fratris Domus primo fracta coniectu lapidum ex area nostra, dein de inflammata iussu Clodij. Area autem, ex qua fabros expulsos ait, fuit eius domus, quæ in palatio cõ bustiam esse supra ostendimus.

De Tabernola: Domo Aeliorum: Basilica Caij, & Lucij: Cliuo Suburrano:

Arcu Gallieni: Trophæis Marij: ac de Thermis, & Domo

Gordiani Imp. Cap. XV.

EA autem Exquiliarum pars, quæ ad Cælium montem uergit, ere gione Basilicæ lateranensi, quæq; Merulana pro Mariana dicitur, apud antiquos regio Tabernola dicebatur. Vnde Var. Exquilinum lucum esse dicit dexteriore uia Tabernolæ. Domus Aeliorum posita erat ubi nunc sunt Mariana monimenta: & ut testatur Val. Max. Sacellum Marianum. Palatium Licinij fuit ad D. Bibianæ nunc ædem, ad uersum pileatum. Basilica uero Caij & Lucij, quam cum porticu sub nomine nepotij Caij & Lucij Augustus exiruxit, fuerat inter dictam ædem, & urbis menia: cuius extat adhuc concameratus fornix penè integer quo, Pantheonis excepto, nullus maior in urbe cernitur. Locum hunc Galutij thermas uulgus appellat. Cluius Suburranus in Exquiliis præbès ascensum à fine Suburræ initium capit. Arcus deinde Gallieni Imp. nullis ornamentis insignis apud ædē nunc D. Viti adhuc cernit, in quo legitur titulus sequēs. GALLIENO. CLEMENTISSIMO. PRINCIPI. CVIVS. INVICTA. VIRTVS. SOLA. =

PIETATE. SVPERATA. EST. ET SALONINAE. SANCTISSIMAE. AVGV.

M. AVRELIVS. VICTOR. DEDICATISSIMVS. NVMINI. MAIESTATI. QVE. EORVM

Quidam triumphalem arcum esse uoluerunt: Sed cum triumpho nulla appareant inditia, neque constet de triumpho, fiatque in eo titulo de Salonina mentio, arbitramur in gratiam ipsorum ob aliquod beneficiū ab ipso Aurelio positum: & super eodem statuam Gallieni, & ipsius Saloninæ locatam fuisse. Macellū Liuianum institutū fuit à sinistra eius uia, quæ est ab hoc arcu ad D. Antonij ædem, ubi nuper effossa sunt saxa tiburtina, & uasa quibus interfectorum animalium sanguis colligebatur: magna que ossium, & cornuum copia. Macellum autem à quodam Macello est denominatum, qui in urbe latrocinia exercebat: Quo damnato Cens. Aemilius, & Fuluius statuerunt, ut domus eius publicaretur, uiderenturque ibi obsonia, auc. Plut. in probl. Varro, præter hanc, aliam ponit etymologiam. Hæc omnia, inquit, postquam contracta in unum locum, quæ aduictum pertinebant, & ædificatus locus appellatum Macellum, ut quidam scribunt, quod ibi fuerit hortus. Nam (ut diximus) ubi olerum copia Lacedæmonij Macellū uocabant. Trophœa Marij cimbrico bello parata, quæ à Sylla disiecta, & à Cæsare Dictatore instaurata esse commemorat Suet. à dextra uia prænestina, propèque D. Iuliani ædem extant. Quæ tamen si mutilata, tamen horum in altero thoracem cum clypeis, iuuenisque captiui simulacrum brachijs post tergum reuinctis, in altero uero uaria belli instrumenta adhuc cernuntur. Domus autem, Thermæque Gordiani imp. hinc non procul à dextra scilicet eiusdem uia fuere: de quibus Capitolinus ita loquitur. Domus Gordianorum, etiam nunc extat, uia prænestina, ducetas columnas uno stilo habens, & Thermas quales, præter urbem, nusquam haberet orbis terrarum.

De Aqua Martia. Cap. XVI:

Postquam uia prænestina ad portam Exquilinam peruentum est, locus postulat, ut de aqua Martia nunc dicamus. Hanc igitur aquam, Martiam appellatam legimus ab Anco Martio rege, qui primus omnium eam in urbē ducere est auspiciatus. Quintus deinde Marcius Rex in prætura deduxit. Longo tempore post restituit M. Agrippa: de qua hæc Plin. sunt uerba. Clarissima aquarum omnium toto orbe frigoris

frigoris, salubritatisque palma, præconio urbis, Marcia est, inter reliqua deum munera urbi tributa. Vocatur hæc quondam Aufeia, fons autem ipse Piconia. Oritur in ultimis montibus Pelignorum: transit Marsos Romam non dubie petens: mox specu mersa in tiburtina se aperit. IX. M. pas. fornicibus struetis perducta. Subdit deinde. Et quantum Virgo tactu, tantum præstat Marcia haustu. Concipiebatur hæc uia Valeria, ad milliariū. XXXV, diuerticulo euntibus ab urbe Roma destorsus millia passuum triū, uilla Sublacensi. Ductus eius habebat longitudinem à capite ad urbem passuum. LX. millium DCCX, & semis. Riua subterraneo pas. XLIII. M. CXLV, & semis. Opere supra terram pas. VII. millium. CCCC XLIII. Opere arcuato pas. II. M. CCCCLXIII. Propius urbem à. VI. milliario substructione pas. CLX & XXVIII. Reliquo opere arcuato pas. VI. millium CCCCLXXI. In commentarijs a scriptus erat modus quinariarum. II. M. CLXII. Ad caput uero Fron. inuenit quinarias. III. mille. DCXC. Diuidebatur per regiones, primam. III. III. V. VI. VIII. IX. XIII. In castella. LI. Augustus in supplementum huius aquæ quoties siccitates egerent auxilio Iuliam aquam eiusdem bonitatis opere subterraneo perduxit usque ad Marciam riuum. Cuius ductus, donec Marcia accederet, efficiebat pas. DCCC. Derinatus est deinde in Claudiam, ut dictum est. Marcia autem collis Viminalis æquabat libram. Cū esse desisset à Nerua fuit restituta, atque in Auentinum usque deriuata. Eidem Neruæ placuit omnes discerni, tum singulas ita ordinari, ut in primis hæc tota potui seruiret: Quæ parte sui post hortos Pallantianos in riuū, qui uocabatur Herculeus, deiecit se per Cæliū. In Marcia autem ductu ante portam Exquilinam extat adhuc tituli, qui sequuntur.

IMP. CAESAR. DIVI. IULII. AVGVSTVS

PONTIFEX, MAXIMVS. COS. XII.

TRIBVNIC. POTESTAT. XIX. IMP. XIII.

RIVOS. AQ. VARVM. OMNIVM. REFECIT

IMP. CAES. M. AVRELIVS. ANTONINVS. PIVS. FELIX. AVG. PARTH. MAXIM.

BRIT. MAXIMVS. PONTIFEX. MAXIMVS

AQ. VAM. MARCIAM. VARIIS. KASIBVS. IMPEDITAM. PVRGATO. FONTE. =

EXCISIS. ET. PERFORATIS

MONTIBVS. RESTITVTA. FORMA. ADQ. VISITO. ETIAM. FONTE. NOVO. =

ANTONIAN

IN. SACRAM. VRBEM. SVAM. PERDVENDAM. CVEAVIT

IMP. TITVS. CAESAR. DIVI. F. VESPASIANVS. AVG. PONTIF. MAX.

TRIBVNICIAE. POTESTAT. IX. IMP. XV. CENS. COS. VII. DESIG. II

RIVOM. AQ. VAE. MARCIAE. VETVSTATE. DILAPSVM. REFECIT

ET. AQ. VAM. Q. VAE. IN VSV. ESSE. DESIERAT. REDVXIT

Huius autem aquæ Cor. Tac. sic meminit. Luxus cupido infamiã, & periculum Neroni attulit: qui fontem aquæ Marcia ad urbem deductã nando inceperat.

De Aqua Iulia, & Tepula.

Cap. XVII.

A Supra dicta porta Exquilina, ad Marij trophæa progreditur ductus aquæ, ut arbitramur, Iuliæ. Quoniam cum Anio nouus esset omnium altissimus, proximūque locū teneret Claudia, & tertium Iulia: cūmq; uideamus hunc aquæ ductum post Claudiæ ductum cæteris omnibus, qui extant, maiorem esse, non est quod dubitemus Iuliæ, siue Tepulæ esse ductum. De quibus Fron. sic loquitur. Cn. Seruilius Cepio, & L. Cassius Longinus, qui Riua appellatus est, Cens. anno ab urbe condita DCCXVII M. Plautio Hipsapone & Ful. Flacco. Cos. aquam, quæ uocatur Tepula, ex agro Lucullano, quem quidam Tusculanū credunt, Romam, & in Capitolium adducendam curauerunt. Tepula concipiebatur uia La-

rina ad XI. milliarium, diuerticulo euntibus ab Roma destrorsus millium passuum duum: inde riuo suo in urbem perducebatur: Iuliae post mixta ab Agrippa. Iuliae ductus efficiebat longitudinem passuum. XV. millium CCCXXV. Opere supra terram pas. VII. M. CCCXXVI. Ex eo in proximis urbis locis a. VII. milliario, substructione pas. M. D. XXVIII. Reliquo opere arcuato pas. VI. M. CCCCLXXII. Præter caput Iuliae transfluebat aqua nomine Crabra, de qua meminit Cic. ep. libro XVI. Tepulae in commentarijs ascriptus erat modus quinariarum quadringentarum. Huius aquae fontes nulli erant, uenis quibusdam constabat: quae interceptae fuerunt in Iuliam. Caput ergo eius obseruandum erat a piscina Iuliae: Ex ea. n. primum accipiebat quinarias. CXC. deinde statim ex Marcia quinarias. XCII. Præterea ex Aniene nouo ad hortos Epaphroditianos quinarias CLXIII. Fiunt omnes quinariae CCCCLXV, amplius quã in comentarijs quarijs XLV. Tepulae erogabatur extra urbem nomine Caesaris quinariae LVIII. Priuatis quinariae LVI. Reliquae. CCCXXXI. intra urbem diuidebantur, per regionem. III. V. VI. VIII. in castella XIII. ex quibus nomine Caesaris quinariae XXXXIII. priuatis CCXXXVII. Vsiibus publicis. L. Ex eo castris duobus, quinariae XII. operibus pub. tribus, quinariae VII. Lacubus tredescim, quinariae XXXI. Iuliae autem in commentarijs ascriptus erat modus quinariarum DCXLIX. Ad caput mensura iniri non potuit, quoniam ex pluribus acquisitionibus constabat. At ad VI. ab urbe milliarium uniuersa in piscinam recipiebatur, ubi dabat quinarias M. CCVI. Accipiebat autem Prope urbem post hortos Pallantianos ex Claudia quinarias CLXII. erantque Iuliae cum acceptis, quinariae MCCCLXVIII. Ex eo dabat in Tepulam CXC. erogabat suo nomine DCCCIII. Fiebatur quas erogabat quinariae DCCCCXCIII. amplius, quam in comentarijs habebat, quinarijs CCCXLIII. minus quam in piscina CCXIII. Fluebatur extra urbem nomine Caesaris quinariae LXXXV. priuatis CXXXII. Reliquae intra urbem diuidebantur per regiones. II. III. V. VI. VIII. X. XII. in castella XVII.

De Cluio Urbico: Domo Ser. Tullij, & Neronis: ac de aede Fortunae
Sci. e. Cap. XVIII.

EA autem Exquiliarum pars, quae aedi D. Laurentij in Fontana incubuit, Cluius Urbicus est appellata: ubi fuit Lucus Fagutalis, & Domus Ser. Tullij. Domus uero Neronis totum id spatium occupauit, quod est inter Palatium, & Coelium, ab aede nunc D. Ioannis & Pauli recta eundo ad Colosseum, atque Carinas quousque: ad aggerem Tarquinij perueniamus, & Mecænatís attingamus hortos. De hac domo Cor. Tac. sic meminit. Eo tempore Nero Antija gens non ante in urbem regressus, quam domui, quae Palatium, & Mecænatís hortos continuauerat, ignis propinquaret: neque tamen sisti potuit, quin & Palatium, & domus, & cuncta circum haurirentur: & infra. Cæterum Nero nixus est patriae ruinis extruere domum: in qua non tam gemmae, & aurum miraculo essent, solita pridem & luxu uulgata, quam arua, & stagna, & in modum solitudinum hinc sylua, inde aperta spatia, & prospectus. De hac domo Suet. ita scribit. Nero domum a Palatio Exquilias usque fecit, quam primo Transitoriam, mox incendio absumptam, restitutamque Auream nominauit: de cuius spatio, atque cultu sufficerit hoc retulisse. Vestibulum eius fuit in quo colossus CXX. pedum staret. Ipsius effigiei tanta laxitas, ut triplices porticus milliarias haberet: item stagnum maris instar, circumseptum aedificijs ad urbium speciem. Rura insuper aruis, atque uinetis, & pascuis, syluisque uaria cum multitudine omnis generis pecudum, ac ferarum. In cæteris partibus cuncta auro lita, distincta gemmis, unionumque conchis erant. Cœnationes laqueatae tabulis eburneis uersatilibus, ut flores fistulis, & unguenta desuper spargerentur. Præcipua cœnationum rotunda, quae perpetuo diebus, ac noctibus uice mundi circumageretur. Balneae marianis, & albulis fluentes aquis. Eiusmodi domum cum absolutam dedicaret, hætenus comprobauit, ut se diceret, quasi hominem tandem habitare cœpisse. Huius domus immensam laxitatem incertus Auctor hoc disticho festiuissime taxauit.

Roma domus fiet, ueios migrate quirites,

Si non & ueios occupat ista domus.

De eadem sic Plin. Et quota pars ea apparatus fuit aureæ domus ambientis urbem: & idem alibi ait, ipsum Neronem in domo aurea Aedem Fortunæ inclusisse, quæ ex lapide phengite translucens, foribus clausis, claritatem diei intus haberet: hancque deam à Seruio rege sacratam, & Sciam à segetibus appellatã. Circa eandem domum fuere quædam Horrea, quorum spatium cum Nero desideraret, bellicis machinis, & igni labefactauit: & saxeo muro constructa erant.

De Aggere Tarquinij: Domo Pompei, & Virgilij: & de Turri, & Hortis
Mecænatis: ac de Campo, & Foro Exquilino.

Cap. XIX.

Agger Tarquinij Superbi ab arcu Gallieni parũ ultra thermas Dioclitiani protensus ad huc cernitur: de quo Plin. in hunc modum loquitur. Clauditur urbs ab oriẽte aggere Tarquinij Superbi, inter prima opere mirabili. Nanque cum muris æquauit, quæ maxime patebat aditu plano: cætero muris nita erat præcellis muris, aut abruptis montibus: nisi quod ex patiantia tecta multas addidere urbes. Turrim autem Mecænatis sub eodem aggere, haud procul ab eisdem thermis fuisse, plerique omnes consentiunt: Ex qua incensam urbem prospectans Nero lætus flammæ (ut aiebat) pulchritudine & λωσω illi decantauit. Cuius incendij initium ab ea parte Circi originem habuit, quæ Palatino, Cæliõque montibus contigua est, auctor Suet. Qui Hortos etiam Mecænatanos in Exquilij fuisse sic ostendit. Tiberius Romam reuersus deducto in forum filio Druso statim è Carinis, ac Pompeiana domo Exquilias in hortos Mecænatanos transmigravit. Domum autem Virgilij poetæ apud eosdem hortos fuisse, scribit Ser. gram. Hi horti erant in campo Exquilino inter dictum aggerem, & mania urbis sito: ubi prius cadauera sepeliebantur. Locum innuit Sex. Pom. his uerbis. Puticuli sunt appellati, quod uetustissimum genus sepultura, ut puteus, fuerit: & dicti puticuli, quia ibi cadauera putrescunt, quem locus cum publicum ultra Exquilias fuisse prodidit Aelius. Eundem locum attigit Cic. ubi inquit, Senatū cense, atque è republica existimare, Aedilium curulium edictum, quod de funeribus habeat Ser. Sulpitij Q. F. Lemoniæ Rufi funeri mittere utique locum sepulcro in campo Exquilino C. Pansa Cos. seu quo in loco uidetur pedes triginta quaqueuersus designet, quo Ser. Sulpitius inferatur: quod sepulcrum ipsius, liberorum, posterumque eius sit. Fuit autem postea consuetudo ut ibidem cadauera comburerentur. Sed cum nidor esset urbi perniciosus, Augustus studens aerem emendare, S. P. Q. R. consensu campum hunc Mecænati concessit, ubi fecit hortos quos superius demonstrauimus. In eodem campo plurima, uariãque sepulcra effodi uidimus, uarijs exornata marmoribus. Quædam erant concamerata unica testudine: alia duplici concameratione, ut ex superiore in inferius sepulcrum esset descensus. Erant & pauimenta tessellata, uermiculatãque: in parietibus per ambitũ loculi, in singulis urnæ binæ: extra cameram sepulcri longitudinis, latitudinisque inscriptio. Quædam uero sepulcra ex pluribus constabant parietibus, parum inuicem distantibus, in quibus urnæ similiter binæ, ferè contiguæ, modicòque interuallo, aliæ binæ, & super his totidem: ita ut ex ordine decedentium urnæ additæ nouo includerentur muro: hæc pauperum, illa diuitem sepulcra fuisse, opinamur. In urnis autem ossa, cineres, & carbones adhuc erant. Erat & uas Vstrinum appellatum, quod in eo cadauera comburerentur: in quo & uitreum uasculum fuit repertum, in eòque suauissimos liquores fuisse multi asserabant, quibus etiã cadauera aspergerentur. In Exquilij fuit forum Exquilinum. Appianus. Dum Marius, inquit, & Sulpitius ad Exquilinum forum illi occurrunt. Basilicam Sesiumi cuius Ro. apud eadem D. Mariæ maioris fuisse nonnulli affirmant. Fuit etiam in Exquilij Fanum, & malæ Fortunæ Ara auctore Plin. & Cic. de nat. deorum. Fuit & Felicitatis templum: idq; postea à Nerone, domum auream extruere parante, combustum. Pars autem Exquiliarũ ad Viminalẽ uersa habuit lucũ Querquetulanũ alterũ, alterũque Iunonis Lacinia.

De Suburra: Templo Siluani: & de Testamento Iocundi militis. Cap. XX.

Suburra, quæ inter Exquilias, & Viminalem iacet, principium habuit à foro Romano, siue à foro Neruæ imp. finem uero ad cliuam Suburrarum: dicta, ut Iunius scribit, ab eo quòd fuerit sub antiqua urbe. Luuenalis uicium frequentissimum fuisse innuit, cum inquit.

Cædere nanque foro, iam nõ est deterius, quàm Exquilias à feruenti migrare suburra.

In eadem Suburra meretrices habitasse, significare uidetur Martialis sic dicens.

Famæ non nimium bonæ puellæ,

Quales in media sedent suburra.

Domũ Cæsaris Dictatoris fuisse in Suburra, supra ubi de templo Pacis sumus locuti, demonstratum est. Vicus Patricius oblique Exquilias à Viminali ad Dioclitiani thermas prope usque disternans, à Patricijs est denominatus, qui iubente Tullio rege ibi habitauere, ut si quid aduersus ipsum molirentur, ex locis superioribus opprimi possent. Mamiliæ turris intra Suburræ regionem à Mamilio quodam nomen accepit: auc. est Sex. Pom. Huius uici meminit Mar. hoc carmine.

Sed domus in uico Lælia patricio.

Templum Siluani fuisse ad radices Viminalis, qua parte (ut ego puto) mōs ipse spectat occasum solis, fastis constat ex testamento. Iocundi militis in Lusitania reperto, quod sequitur.

IOCVNDI.

EGO GALLVS FAVONIVS IOCVNDVS P. FAVONII .F. QVI BELLO CONTRA VIRIATVM OCCVBI IOCVNDVM ET PRVDENTEM FILIOSE ME ET QVINTIA FABIA CONIVGE MEA ORTOS ET BONORVM IOCVNDI PATRIS MEI ET EORVM QVAE MIHI IPSI ACQVISIVI HAEREDES RELINQVO HAC TAMEN CONDITIONE VT AB VRBE ROMA HVC VENIANT ET OSSA HINC MEA INTRA QVINO VENIVM EXPORTENT ET VIA LATINA CONDANT IN SEPVLCHRO IVSSV MEO CONDITO ET MEA VOLVNTATE IN QVO VELIM NEMINEM MECVM NEQVE SERVVM NEQVE LIBERTVM INSEMI ET VELIM OSSA QVORVMCVNQVE SEPVLCHRO STATIM MEO ERVANTVR ET IVRA RO. SERVENTVR IN SEPVLCHRIS RITV MAIORVM RETINENDIS VOLVNTATEM TESTATORIS ET SI SECVS FECERINT NISI LEGITIMAE ORIENTVR CAUSAE VELIM EA OMNIA QVAE FILIIS MEIS RELINQVO PRO REPARANDO TEMPLO DEI SILVANI QVOD SVB VIMINALI MONTE EST ATTRIBVI MANES QVE MEI A PONT. MAX. ET A FLAMINIBVS DIALIBVS QVI IN CAPITOLIO SVNT OPEM IMPLORENT AD LIBERORVM MEORVM IMPIETATEM VLCISCENDAM TENEANTVRQVE SACERDOTES DEI SILVANI ME IN VRBEM REFERRE ET SEPVLCHRO ME MEO CONDERE VOLO QVOQVE VERNAS QVI DOMI MEAE SVNT OMNES A PRAETORE VRBANO LIBEROS CVM MATRIBVS DIMITTI SINGVLISQVE LIBRAM ARGENTI PVRI ET VESTEM VNAM DARI. IN LVSITANIA IN AGRO VIII CAL. QVINTILES BELLO VIRIATINO.

Decem Tabernæ fuere in ualle D. Agathæ ædi subiecta, ut ex inscriptione marmoris ibidem effossi didicimus. Puteus uero D. Probæ fuit iuxta ædem D. Mariæ cognomento in Campo, in eadem ualle.

De Colle Viminali: Lauacro Agrippinae:
de Thermis Olympiadis, Nouati: &
Dioclitiani: & Bibliotheca Vula-
piarum de Domo Caij Aquilij.
Cap. XXI.

Tertia regionis, inquit Varro, colles
quinque ab deorum fanis appellati
sunt, è queis nobiles duo: Viminalis à Ioue
Vimineo: quòd ubi aræ sunt, ibi uimina
nata fuerunt. Palatiū Decij imp. sitū fuisse
apud ædem nunc. S. Laurentij cognomento
In panisperna, in ea parte quæ ad Suburrā
uergit, nonnulli tradidere. Sed de hoc apud
antiquos scriptores non memini me leges-
se. Lauacrū Agrippinae matris Neronis
fuit à sinistra, qua parte collis uallē Quiris-
nalē despicit: ubi simulacra duo Bacchi res-
perta feruntur, & index huiusmodi.

IN LAVACRO AGRIPPINAE.

Thermae autē Olympiadis, & Nouati: hæ-
ec in loco, ubi nunc D. Pudentianæ est
templum, illæ inter has, & Decij Pala-
tium, in uinea eidem Laurentij ædi pro-
xima, sitæ erant. Et in Potentianæ templo
etiam hodie canales fuliginosi uidentur.

Domum C. Aquilij Equitis Romani illius,
quæ iuris ciuilibus scientiæ clarissimum fecit,
in mōris dorso positā fuisse opinamur. Hæc
domū pulchriorē fuisse illa palatiū Crassi,
& Q. Catuli, testat Plin. Thermae Dios-
clitiani in medio ferè Viminali sitæ adhuc
spectant: sed maiori ex parte dilapsæ: quarū
fornices amplissimi extrætes: colunæ inges-
tes, locaque cōcamerata miræ æplitudinis
operis magnificentiā clare ostendūt. Has
Dioclitianus, & Maximianus inchoarunt,
in quibus extruendis memorat XL. M. Chris-
tianorū in seruitiū habuisse. Alij uō dicūt
Dioclitianū, Maximianūque eas perfecis-
se: Cōstantiū deinde, & Maximianū Dioclis-
tiani filios easdē suis, cōditorūque statuis
exornauisse, atque dedicasse, huiusceque rei
inditio utunt, quòd in eis dē inuētū su mar-
mor in quo erāt uerba, quæ sequuntur.

CONSTANTINVS ET MAXIMIANVS
INVICTI AVGVSTI SEVERVS MAXI-
MIANVS CAESARES THERMAS ORNA-
RVNT ET ROMANIS SVIS DEDICAVE-
RVNT

Harū thermanū ichnographiā habes in fi-
gura urbis, propterea hic castellū tātū ap-
posuimus, ex quo, & ex superioribus iā de-
scriptis manifestū est, nō eādē certā, atque
cōstitutā formā castellis fuisse, sed p̄ locorū
natura ea extructa esse: neque enim refere-
bat quali forma essent, dum recipiēdi aquā
usum preberent.

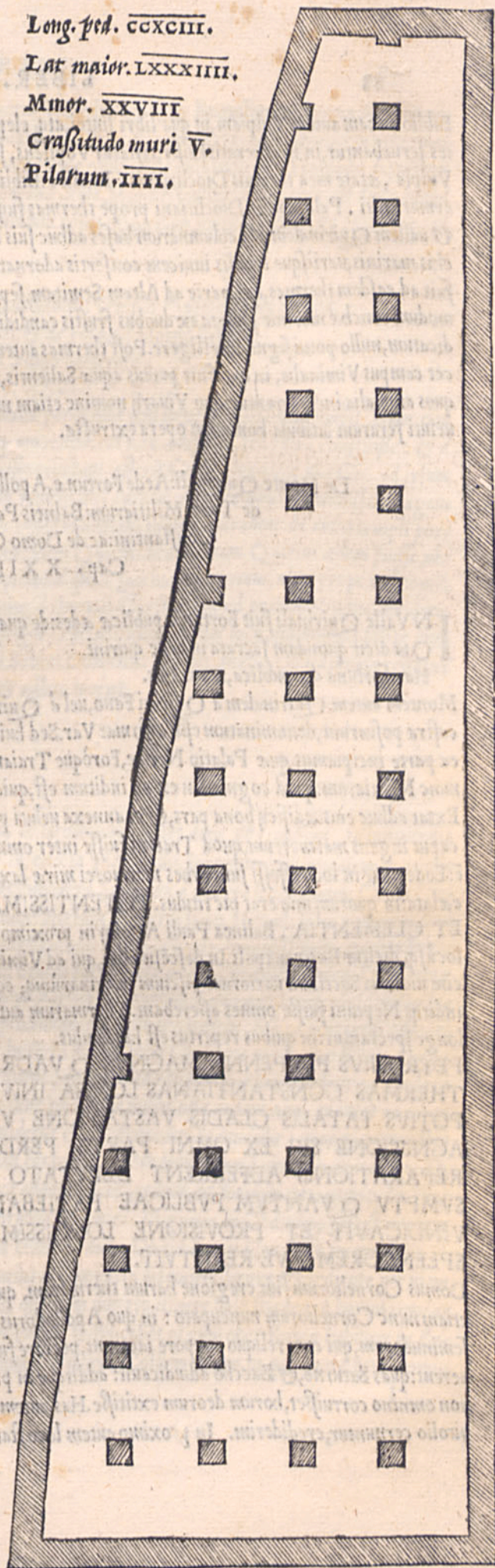
Long. ped. CCXCIII.

Lat maior. LXXXIII.

Minor. XXVIII

Crassitudo muri V.

Pilarum, XIII.

Bibliothecam autem Vulpiam, in qua libri libri, atque elephantini principum gesta, & S. C. continentur, servabantur, in his thermis fuisse, testatur Vopiscus, sic. Vfus sum præcipue libris ex bibliotheca Vulpia, ætate mea thermis Dioclitianis. Et alibi Bibliotheca Vulpia elephantini pugilares in sexto armario fuit. Palatium est Dioclitiani prope thermas fuisse opinamur, in vinea sita inter ipsas thermas, & uallem Quirinalem: ubi columnarum bases adhuc suis locis stantes effodi uidimus: & Sacellum conschis marinis, uariisque lapillis inuicem confertis adornatum. Alterum Sacellum marmoreum repertum fuit ad easdem thermas, qua parte ad Altam Semitam, septentrionemque spectant, cuius sacelli testudo in modum conchæ marinæ sculpta ex duobus frustis candidissimi marmoris constabat: quod cui deo esset dicatum, nullo potui signo intelligere. Post thermas autem, & aggregem Tarquinij, usque ad menia, iacet campus Viminalis, in quo fuit puteus aquæ Salientis, qui dicebatur puteus Viuarij, quæ ibi apud antiquos animalia includerentur: quo Viuarij nomine etiam nunc campus ille ab incolis appellatur: extantque ueluti ferarum latibula hominum opera extracta.

De Monte Quirinali: Aede Fortunæ, Apollinis, Iouis, Iunonis, Minervæ: &
de Turri Militiarum: Balneis Pauli Aemilij: Thermis
Constantini: ac de Domo Corneliorum.

Cap. XXII.

IN Valle Quirinali fuit Fortunæ publicæ aedes: de qua Ouid sunt hi uersus.

Qui dicit quondam sacrata in ualle quirini

Hac fortuna die publica, uerus erit.

Montem autem Quirinalem à Quirini Fano, uel à Quiritibus, qui cum Tatio Curibus uenientes ibi castra posuerunt, denominatum esse affirmat Var. Sed huius collis ædificia, ut ordinate percurrantur, ab ea parte incipiamus, quæ Palatio Neruæ, Foroque Traiani est proximior. Supra hoc igitur stat Turris nunc Militiarum: quod cognomen ex eo inditum est, quia milites Traiani ibi stationem olim habuere. Extat adhuc eius ædificij bona pars, & ei annexa ueluti porticus in emicycli, siue theatri formam: ubi caput ingens marmoreum, quod Traiani fuisse inter omnes constabat, paucis ab hinc diebus repertum est: Eodemque in loco effossi sunt orbis marmorei miræ laxitatis, ac multa marmoris frusta uarijs signis cælata: in quorum uno erat hic titulus. **POTENTISSIMA DOS IN PRINCIPE LIBERALITAS ET CLEMENTIA.** Balinea Pauli Aemilij in proximo fuere, ubi nunc Monialium est habitaculum: locusque dicitur Bagnanapoli. In descensu cliui, qui ad Viminalem uergit, à dextra, annis ab hinc duodecim uidimus Sacellum uariorum piscium, marinarumque concharum nobili pictura adornatum: quibus inaitijs Neptuni fuisse omnes aserebant. Thermarum autem Constantini imp. reliquæ magnæ, non longe spectantur: in quibus repertus est hic titulus.

PETRONIVS PERPENNA MAGNVS QVADRANTIANVS V. C. MIPRAEF. VRB. THERMAS CONSTANTIANAS LONGA INIVRIA ET ABOLENDAE CIVILIS VEL POTIVS FATALIS CLADIS VASTATIONE VEHEMENTER AFFLICTAS ITA VT AGNITIONE SVI EX OMNI PARTE PERDITA DESPERATIONEM CUNCTIS REPARATIONIS ADFERRENT DEPVATO AB AMPLISSIMO ORDINE PARVO SVMPTV QVANTVM PVBLICAE PATIEBANTVR ANGVSTIAE AB EXTREMO VINDICAVIT ET PROVISIONE LONGISSIMA IN PRISTINAM FACIEM SPLENDOREM QVE RESTITVIT.

Domus Corneliorum fuit eregione harum thermarum, qua parte mons urbem planam despicit: in uico etiam nunc Corneliorum nuncupato: in quo Apollodorus prodit fuisse statuas duas colloseas senum seminudorum, qui cum reliquo corpore iacerent, pectore fuerant erecti, alteraque manu cornucopiæ tenerent: quas Saturno, & Baccho adiudicauit: additque in proximis ruinis templa, quorum frontispicium non omnino corruisset, horum deorum extitisse. Has autem colloseas statuas eas esse, quæ hodie in Capitolio cernuntur, crediderim. In proximo autem loco stat Turris dimidiata: hanc quidam geminato

errore

errore Meccenatis, & in Exquilijis esse asserunt: cum neque hic collis sit Exquiliarum, nec ea Meccenatis turris: quam in Exquilijis fuisse, supra demonstrauius. Equi duo marmorei apud prædictas thermas adhuc extant: quorum alterum Praxitelis, alterum Fidia opus esse, tituli indicant. Templum Apollinis fuit in ea parte Quirinalis, quæ in portâ Flumentanâ uersa, Mons Apollinis, & Clatræ est dicta. Haud ita multo post surgit alia pars montis: ubi Capitolium uetus: Sacellum Iouis: Iunonis, & Mineruæ: ea priusquam in Capitolio, fuerant condita.

De Domo Pomponij Attici, & Flauj Sabini: Templo Quirini: Alta Semita:

Vico, & Statua Mamurri: & de Foro, & Hortis Salustij:

atque de Campo Scelerato.

Cap. XXIII.

Domus Pomponij Attici fuit in ea Quirinalis parte, quæ ædi nunc D. Vitalis incumbit. Hanc domum cognomento Pamphilianam, eiuſq; amoenitatem non ædificio, sed sylua conſtituiſſe: & à Q. Cæcilio auunculo ipſi Attico hæreditate fuiſſe relictam, aſſerit Cor. Nepos: de qua Cic. ad ipſum Atticum ſcribens, ita meminit. Diem natalem reditus mei cura ut in tuis ædibus amoeniſſimis agam tecum, & cum amicis. Templum Quirini prope eandem domum fuiſſe arbitramur: de cuius templi porticu Marſic mentionem facit. I nunc, & pete porticum Quirini. Sed alteram Quirini ædem fuiſſe, ubi nunc templum D. Sufannæ, innuit Vitru. libro ſeptimo: à qua Quirinalem portam, olim prope exiſtentem, denominationem accepiſſe, diximus. Alta Semita à thermis Constantini ad portam Viminalem uſque per dorſum Quirinalis erat producta, cuius ueſtigia ſæpe, nec uno tantum loco, uidiſimus. Et prope eum locum, qui dicebatur, Ad malû Punicum, fuit Fl. Sabini Domus: in qua natum eſſe Domitianum teſtatur Suet. conſentitque hic titulus ibidem repertus, & adhuc iacens.

INTER DVOS

PARIETES

AMBITVS PRIVAT.

FLAUI SABINI

Est autem ambitus circuitus ædificiorum, patens in latitudinem pedes duos, & ſemiſem, in longitudinem idem quod ædificium, auctor eſt Sex. Pom. In eadem parte collis uergente ad Viminalem, in tabula marmorea, erant ſuperioribus annis tria deorum ſimulacra, quorum à dex tra ſedens unum, Genio Cæſlimonteis, ut titulus oſtendebat, erat conſecratum: alterum à ſiniſtra ſtans, Herculi Iulio: tertium, Ioni Cœlimoteis. Eo in loco extant adhuc aquæductus antiqui ueſtigia aquis limpidiſſimis, quanquã exiſguis, fluentibus. Vicum Mamurri fabri, in quo illi Statua fuerat poſita, apud prædictâ ædem D. Sufannæ fuiſſe, teſtatur D. Ambroſius. Forum Saluſtij eidem ædi fuit proximum: à quo non longe eiſdem Saluſtij fuerat Domus, cum Hortis: qui non ſolum proximam occupabant uallem, ſed ad portam Collinam ferè uſque ſecundû urbis menia diſſundebantur. horû in medio iacet Obeliſcus notis, ſue literis ægyptiis inſcriptus: qui Lunæ fuerat dicatus: inter quem, & uiam ad eandem portam tendentem, in loco qui nunc Gyrlus dicitur, multæ hydriæ effoſæ ſunt, propèque multa oſſa cadauerum, ac inter ea caput humanum miræ magnitudinis: quod ueriſimile uidetur eſſe Pufionis, uel Secundillæ: quos gigantea ſtatura in eiſdem hortis conditos fuiſſe, teſtatur Plin. his uerbis. Proceriſſimum hominem ætas noſtra D. Claudio principe Gabbatam nomine ex Arabia aduectum. IX. pedum, & totidem unciarum uidit. Eſſe re ſub D. Auguſto ſemipede addito: quorum corpora eiſdem miraculi gratia in Cõditorio ſalluſtianorum aſſeruabantur hortorum, Pufioni, & Secundillæ erant nomina. De his hortis Cor. Tac. ita meminit. Ventitabat Nero ad pontem Miluium, quò ſolutius urbem extra laſciuiret. Igitur regrediente per uiam Flaminiam compoſitas inſidias, fatòque euitatas, quoniam diuerſo itinere ſalluſtianos in hortos remeauerit. Meminit & Vopifcus de Aureliano ſic loquens. Diſplicebat ei cum eſſet Romæ habitare in Palatio, ac magis placebat in hortis Saluſtij, uel Domitiæ uiuere. Collem autem, in quo quota pars Domus

Sallustij cernitur, incolæ Sallusticum appellant, ubi effossum est marmor cum hac inscriptione.

M. AVRELIUS. PACORVS
ET M. COCCEIVS. STRATOCLES
AEDITVI. VENERIS. HORTORVM
SALLVSTIANORVM. BASEM CVM
PAIMENTO MARMORATO
DEANAE

D. ♂ D

Campus Sceleratus, in quo Vestales incesti reæ uiuæ defodiebantur, totum id spatij obtinuit, quod à dictis Sallustij hortis ad portã Collinã ferè usque protenditur: de quo Lilius sic inquit. Eo anno Mutia Vestalis factò inditio uiua sub terra ad portam Collinam, dextera uia strata de fossa Scelerato campo, ab incesto id ei loco nomen factum. Meminit & Sex. Pom. ac Plut. Cuius uerba, quia ritum Vestales seipeliendi ostendunt, non ab re fuerit ea subijcere. Sed quæ uirginitatem prodiderit uiua ad portam, quam Collinam uocant, defoditur. Quo quidem in loco supercilium est intra urbem terrestris porro se intendens, quod Latinorum idiomate uocatur tumulus. Hic structa est subterranea domus, haud magna, in quam è loco superiore descenditur. Iacet in ea stratus lectulus, & lucerna ardens, primitiæque rerum earum, quæ necessariae sunt ad uictum, breues quædã, panis, aqua in uase, lac, & oleum: quasi caueat ipsa domus, ne fame eius corpus intereat, quæ maximis expiationibus dedicata sit. Ipsam uero pœnæ obnoxiam feretro impositam, & exterius oblectam, lorisque ligatam, quò neque uox queat etiam audiri, per forum uehunt. Silentio accedunt omnes, eamque, sine uoce, graui cum mœrore quodam transmittunt. Neque aliud spectaculum horribilius est, neque alium diem ciuitas mœstiorè agit. Cùm uero ad locum feretrum delatum fuerit, solutis à ministris uinculis, sacerdotum princeps precatus arcana quædam, sublatiisque ad deos manibus, ante supplicium educit eam capite opertam, constituitque in scalis in domicilium deferentibus. Deinde ipse cum alijs sacerdotibus auertitur. Cùm autem illa descenderit, & scæle tolluntur, & multa de super iniecta humo domiciliũ operitur, adeo ut is locus reliquo tumulto æqualis fiat. Sic quidem quæ sacram uirginitatem prodidere puniuntur.

De Templis, Salutis, Fortunæ Primigeniæ: Gentis Flauiæ,
Herculis, Honoris, Floræ: & de
Senatulo mulierum.

Cap. XXIII.

HAbuit Quirinalis multas ædes sacras, sed quo in loco fuerint exploratum non habemus. Fuit in eo ædes Apis: fuit & Salutis, à Fabio pictore depicta: Claudij imp. tempore incensa: hanc cum Iunius Bibaculus dictator de Equis triumphans uouisset, Censor locauit, rursus dictator dedicauit. Fortunæ Primigeniæ ædes in eodem Quirinali à Domitio Prætoris urbano posita fuit. Hercules uò templum fuit ere regione ædis Quirini, ut nonnulli arbitrantur. Templum Gentis Flauiæ apud Malum Punicum à Domitiano fuerat extractum. Honoris ædem in eodem colle fuisse asserit Cic. Senatulum Mulierum in Quirinali Helio gabalum fecisse eo in loco, in quo antea fuerat conuentus matronalis solennibus duntaxat diebus, refert Lampridius. Floræ Templum eiusdem deæ Circo, de quo mox dicemus, incumbat.

De Foro Archemorio: Pila Tiburtina: Domo Martialis:
 Circo Floræ: & de Minij Officinis.
 Cap. XXV.

Descriptis citra Tiberim Romæ ædificijs, reliquum erat, ut in Ianiculum transfremus, uerum cum collis Hortulorum iam diu intra pomeriū sit receptus, huius, urbisq; planæ ædificia par est prius ut recenseamus: in primis que quid fuerit in ualle iacente, inter ipsum collem Hortulorū, & Quirinalē. Forum Archemorij, ubi nunc ædes D. Nicolai de Archemorij fuisse, plerique omnes affirmant: ducti, ut opinor, huius ædis cognomine. Pila tiburtina, locus ita nuncupatus, magnam partem huiusce uallis obtinebat: apud quam Martialem se Domum habuisse testatur, his uersibus.

Sed tiburtinæ sum proximus æcola pila,
 Quæ uidet antiquum rustica flora iouem.
 Nam circus Floræ eidem Pila adiacebat, in ualle, quæ à tribus partibus Quirinalis complectitur: ubi eiusdem Floræ deæ ludi florales celebrabantur: quorum origo hæc traditur. Flora cum magnas opes arte meretricia comparasset, Populum Romanum scripsit heredem, certamque pecuniam reliquit, ex cuius annuo fœnore suis natalis dies celebraretur, editione ludorum. Quod quia flagitiosum uidebatur, ut pudendæ rei quædam dignitas adderetur, Deam esse sinxerunt, quæ floribus præset, eamque oportere placari, ut fruges cum arboribus bene, prosperèque florescerent. Officina minij inter Floræ, & Quirini ædem fuisse, scribit Vitruuius. Clius publicus proximus ad florales, uersus Capitolium uetus extensus erat, auctor est Var.

De Colle Hortulorum: Domo Pincij Senatoris: ac de
 Sepulcro Neronis. Cap. XXVI.

Collis autem Hortulorum licet magnum ambitum habeat, tamen, quia erat extra urbē, pauca ædificia memoratu digna continebat. In eo erat Domus Pincij Senatoris, Templumque Solis, ut nonnulli aiunt, ubi extat moles in emicycli formam ad menia, post ædem nunc Trinitatis. Sepulcrum Neronis haud procul ab æde D. Mariæ de populo positum esse multi opinantur. Fuisse autem in hoc colle ostendit Suet. his uerbis. Reliquias Aegloge, & Alexandria nutrices, cum Acte concubina gentili Domitiorum monumento condiderunt: quod prospicitur è campo Martio, impositum colle Hortulorum. In eo monumento solium porphyretici marmoris superstanti lunensi ara circumspectum è lapide thasio. Collis autem Hortulorū cognomen hoc obtinuit, quod sub ipso olim, ut etiam nunc, fertilissimi fuerāt horti. Candidatis (inquit Macrobius) fuerat usus in comitium nundinis uenire, & in colle cōstare, unde possent ab uniuersis uideri: mox autem in campum Martium magistratum petituri descendebāt. Et nos quoq; in eundem descendamus, urbemque planam: quod, priusquam in Ianiculum transeamus, de ædificijs quæ citra Tiberim sunt, aut fuerant, orationi finem imponamus.

I ij

De Foro, Porticu, Arcu, & Columna
Cochlidis Traiani.
Cap. Primum.

IN VRBIS Planæ ædificijs describendis, ut euidentius singula dig-
noscantur, à Capitolio per Pantheonam ad eam partem ripæ flumis
nis, quæ nunc Ripetta appellatur, lineam rectam deduci intellige-
mus, quæ in duas partes, propemodum æquales, hanc urbem diseca-
bit: quarum altera hac linea, Tiberique: altera linea eadem, & mons
tis Quirinalis, Hortulorumque collis radicibus continebitur. Hanc
prius ut aggrediamur, ordo postulare uidetur. Igitur post Augusti
fori sequitur Forum Traiani: cuius architectum Appollodorū fuisse
cōmemorat Dion, his uerbis. Hadrianus Appollodorum architectum,
qui Traiani forum, Methodium, & Gymnasium illo iubente fabrica-
uerat, primum urbe expulit: postea interfecit. Forum hoc, præter
alia ornamenta, multis statuis erat adornatum, ut innuit Gellius, his uerbis. In fastigijs fori Traiani
simulacra sunt sua circumundique inaurata equorū, atque signorum militarium, subscriptumque est ex
manubijs. Aliaque uaria simulacra uirtutis causa, uel aliquo in re publicam merito, erant publico sumptu
ibi collocata: quorum celebratissimum fuit Claudiani: cuius titulus in humili quadam domo in Cōstans-
tini thermis sita reperitur, in hæc uerba.

CL. CLAUDIANI V. C.

CLAUDIO CLAUDIANO V. C. TRI
BVNO ET NOTARIO INTER CETERAS
VIGENTES ARTES PRAEGLORIOSISSIMO
POETARVM LICET AD MEMORIAM SEM-
PITERNAM CARMINA AB EODEM
SCRIPTA SVFFICIENT AD TAME-
TESTIMONII GRATIA OB IVDICII SVI
FIDEM D D N N ARCADIVS ET HONORIVS
FILICISSIMI AC DOCTISSIMI
IMPERATORES SENATV PETENTE
STATVAM IN FORO DIVI TRAIANI
ERIGI COLLOCARIQVE IVSSERVNT

Εἰν ἐνὶ Βιργιλίῳ τοῦ νόου
καὶ μούσαν ὀμύρου
κλαυδιανῶ ῥάμην καὶ
βασιλῆϊ εἰθεσαν

Circa hoc forum autem erat Porticus cū columnis miræ magnitudinis, quæ tantam afferebant intuē-
tibus admirationem, ut non hominum, sed Gigantum manu opus fabrefactum uideretur. In hanc portis-
cum summorum uirorum statuas pulcherrimas undique ab Alexandro Seuero translatas fuisse, scribit
Lampridius. In forumq; cū Constans Constantini filius peruenisset, singularem structuram primum
attonitus cernens, perque giganteos contextus circumferens mentem, omni spe talia conficiendi amo-
ta, Traiani equum solum locatū in Atrij medio imitari se uelle dicebat: Cui regalis Ormisda respondit.
Stabulum prius tale condas. Huius autem equi imaginem in ipsius Traiani numismatis signatam uidi-
mus, cum hac inscriptione. S. P. Q. R. PTIMO PRINCIPI. Forū adornabat etiā Arcus triūphalis.

Dion. Triumphalis, inquit, tunc arcus præter alia multa, quæ in honore eius & decreta, & facta fuerant, in illius foro substructus est. Stabatque et in eius fori medio eiusdem Traiani Cochlidis colūna, quæ adhuc extat: in qua circumcirca Dacici belli, aliarumque rerū gestarū simulacra miro artificio sculpta sunt. Ea habet gradus C LXXIII. fenestrellas XLIII. alta est pedes CXXVIII. In cuius basi insculptus est hic titulus.

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS.

IMP. CAESARI. DIVI. NERVAE. F. NERVAE.

TRAIANO. AVG. GERM. DACICO. PONTIF.

MAXIMO. TRIB. POT. XVII. IMP. VI. COS. VI. P. P.

AD DECLARANDVM. QVANTAE. ALTITVDINIS.

MONS. ET LOCVS. TANTIS. OPERIBVS. SIT EGESTVS.

Hunc titulum Dion non satis animaduertisse uidetur, qui sic inquit. Ingentem columnam in foro statuit, siue ut ea pro sepulcro esset, siue in ostentationem eius operis, quod ille circa forum egit. Cuius surgebat quem effossa quoquoersus terra ita complanauit, ut undique columna conspiceretur, forūque deinde in aræ modum æquatum mansit. In hac eadem columna ossa Traiani, omnium imperatorum intra urbem duntaxat sepulti, ab Hadriano condita esse, idem Dion est auctor. Bibliothecam Templi Traiani, in qua ueterum Prætorum, ut Gellius tradit, erant edicta, in eius foro fuisse, existimandum est.

De Sepulcro C. Poblificij: Domo Coruina: Via Lata: & de
Isidis, & Mineruæ templo: atque de foro Suario.

Cap. II.

Sub Capitolio, qua parte mons ipse ad forum Traiani uergit, sunt Monumenti C. Poblificij uestigia, in quibus extat sequens epith.

C. POBLICIO. L. F. BIBVLO AED. PL. HONORIS

VIRTVTISQVE CAUSSA SENATVS

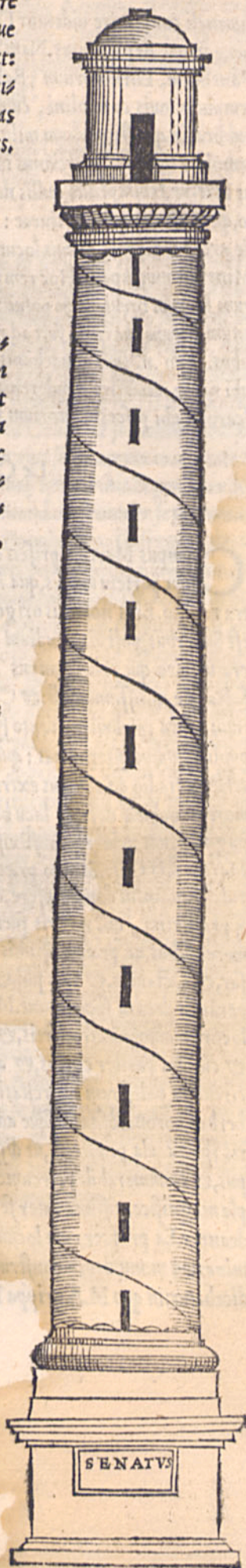
CONSULTO POPVLIQVE IVSSV LOCVS

MONVMENTO QVO IPSE POSTERIQVE

EIVS INFERRENTVR PVPLICE DATVS EST

Honoris, uirtutisque causa hoc loco additū esse intelligendum est: quia Duillio Cos. cautum fuerat S. C. ne quis in urbe sepeliretur, nisi qui uirtutis causa non teneretur legibus. Nam & Cic. sic inquit. Hominem mortuum lex in XII. tabulis in urbe ne sepelito, neue urito. Credo propter ignis periculum. Atqui in urbe sepulti sunt clari uiri. Credimus eos quibus ante hanc legem uirtutis causa tributum est: ut Publicolæ, ut Tiburtiæ: quod eorum posterū iure tenuerunt. Aut eos si quibus hoc, ut C. Fabricius, uirtutis causa soluti legibus non sunt secuti. Hæc Cic. Imperatores autem, & Vestales, quia legibus non tenebantur, in urbe sepulcra habebant. Domo autem Coruina fuit, ubi nunc macellum Coruorū appellatum, prope modo dictum sepulcrū. Via Lata hinc ad Septa protendebat: quæ uia idem nomen: ædesq; D. Mariæ, quæ in ea posita est, ab eadem cognomentum et nunc retinent. Prope eandem ædem reliquæ arcus triumphalis sexto ab hinc anno sunt effossæ, in quibus incisæ erant imagines uictoriæ, & trophœa: ex cuius arcus inscriptione hoc tantum legi poterat. Votis. X. & XX. Templum Isidis, ex urbis descriptione quam Sex. Rufus fecit: in eadem uia fuisse uidetur: qua parte nunc D. Marcelli est ædes: nam & ibi inuentum est marmor cum hoc titulo. **TEMPLVM ISIDIS EXORATAE.** Hoc templum prope Septa fuisse, ostendit Iuuenalis, his carminibus.

A meroe portabat aquas, quas spargat in ædem
Isidis, antiquo quæ proxima surgit ouili.

Iuuenali consentire uidentur Dionis hæc uerba. Ignis diuinitus potiusquam ab homine Romæ excitatus, eamque de populatus. Nam Serapis & Isidis templum, & Septa, Neptuni ædem, thermas Agrippæ, Pantheon, Diribitorium, Balbi theatrum, Pompei porticum, Octauiae domum cum bibliotheca, templum Iouis capitolini, cum ædibus, & sacellis coniunctis exhausit (Diribitorium autem erat domus publica, in qua stipendium militibus diriberetur .i. distribueretur). Sed multis præterea locis fuisse Isidis templum testatur Spartianus in uita Caracallæ. Inter hanc autem uiam, & ædem Mineruæ stat Arcus, ut uidetur, triumphalis, nullis nunc ornamentis excultus: quem Camilli fuisse dicunt: hoc solo argumento, quod ab eo nomen retineat: quod falsum, uerum ne sit, ex eo loco petendum est libro secundo, ubi de arcibus Romuli sumus locuti. Mineruæ Templi uestigia extant in cænobio Fratrum Diuæ Mariæ Mineruæ nuncupatæ. Hoc templum Pompeius Magnus extruxit, in eoque triumphalia signa, & gestorum suorum breuiarium posuit: quale in marmorea tabula legimus: & a Plin. isdem fere uerbis repetitum. Forum Suarium fuit ad radices Quirinalis, ubi nunc D. Nicolai est ædes cognomento in Porcilibus. In eo .n. sues uendebantur. Nam quemadmodum Varro ait, Romani loca habebant constituta ubi res peculiariter uenderentur: quæ loca nomen sortirentur ab ipsis rebus: ut Boarium, ubi boues: Piscarium, ubi pisces: Olitorium, ubi olera: Suarium, ubi sues.

De Campo Martio, & Agrippæ, ac de æde Larium.

Cap. III.

Campus Martius priscis temporibus extra urbem erat relictus: nam menia urbis à porta Collina in eam partem uersus, qua Ancus Martius in Ianiculo muros posuerat, flectebantur: eo Campo extra relicto. Eius nominis origo ea est. Cum cæteri campi Tarquinii, qui ob iustitiæ contemptum dictus est Superbus, post eius exilium dati ijs esset, qui agros non haberent: unus hic ager Marti fuit consecratus. Ideo qui prius campus Tiberinus nuncupabatur, Martius fuit appellatus. In eo Comitia sæpe facta esse notissimum est: & Cic. testatur, his uerbis. Constat enim nullis unquam Comitij campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruisse. Alijs etiam publicis usibus inseruiebat: quod ex multis auctoribus facile est cognoscere. Nam Suetonius scribit athletas stadio ad tempus extructo in regione campi Martij certauisse per biduum: & nauali prælio in morem cochleæ de fossa lacu biremes, ac triremes, quadriremesque tyriæ, & ægyptiæ classis, magno pugnantium numero, conflixisse: & Sex. Pom. Equiria ludos, quos Romulus Marti instituit, in campo Martio facta esse. Strabo præterea de eodem Campo hæc memoriæ tradidit. Veteres illi Romani urbis pulchritudinem contempserunt, cum maioribus, magisque necessarijs animum adiecissent. Posteriores uero, & ij præsertim, qui nostris fuere temporibus, haudquaquam illis hæc in re cessisse uidentur: sed innumerabilibus, ac præclarissimis urbem Romanam impleuerunt insignibus. Pompeius nanque, & D. Cæsar, & Octavius, & eius filij, & familiares, & uxor, & soror cūctorum studium, simul & impensas ad apparatus decora superarunt. Maximam autem horum partem Martius campus habet, præter natiuam locorum amoenitatem artis, & solertiæ exornationes admittens. Campi .n. admirabilis magnitudo simul & curules pariter cursus, & alia equestria certamina expedita suppeditat: nec minus tam multis pilæ, circulum, palestram exercitatione tractantibus: aliæque incumbentiæ simul opera. Quid perennes solo herbas, coronatæque usque ad fluminis alueum colles, scenicarum ostentatio picturarum, eiusque generis spectacula præstant, ut difficulter, & inuitus abscedas. Huic proximus campo & alter adiacet Cæsus, & innumerabiles circumcirca porticus, horti nemorosi: theatra tria, simul & amphitheatrum: templa magnificentissima inter se contigua, & quasi aliud agentia reliquam urbis uenustatem ostentare uideantur. Ea propter cum locum istum religiosissimum esse cogitassent, clarissimorum uirorum, ac feminarum monumenta construxerunt. Hactenus Strabo. Campus autem alter Martio adiacens, Agrippæ dicebatur: in quo M. Agrippa Pantheon, & thermas extruxit. De hoc campo meminit Lampridius, &

Gellius libro XIII. Macrobius in super Larium Aedem, quam bello antiochia Aemilius Regilius praetor uouerat, in eodem campo Martio fuisse testatur. In hoc, sicut in Capitolio, clarissimorum uirorum statuae erigi solebant. Itaque Caligula imp. quasdam ab Augusto ex capitolina area propter angustias in hunc translatas, ita subuertit: ut restitui saluis titulis non ualuerint.

De Antonini Pij Palatio, & Porticu, deq; eiusdem Antonini Columna.

Præterea de Septis: Monte Cimatorum: & Villa Publica. Cap. III.

Extat iuxta aedem D. Stephani de Trullio Porticus, cuius principium, & finis non apparet, columnæ tamen marmoreæ, ingentes, numero undecim stantes, ita dispositæ cernuntur, ut ex his, aliisque eiusdem generis nuper à tergo harum effossis, porticum quadratam fuisse dubium non sit: siquidem sub ipsis columnis locus est amplissimus, concameratus, in modum cellæ uinariæ: ut falsum esse cõstet, quod aliqui dicunt: ibi fuisse templum eiusdem Antonini, uel Martis. Hinc haud procul stat eiusdem Antonini cochlidis Columna, altitudinis pedum CLXXV. cū fenestrellis LVI. & gradibus, ut refert Sex. Rufus, CCVI. quorum graduum numerus hodie deprehendi non potest, neque ad Columnæ summum perueniri. In ea circūcirca res ab Antonino gestæ incisæ sunt. In uertice olim eius simulacrum erat, quale in eius numismatis sæpe uidimus. Columnam hanc Sex. Rufus in area Flaminijs esse scribit. Septa inter hæc & aquam Virginem iacebant. Nam arcus Virginis finem posuisse secundum frontem septorum ait Frontinus. Erant autem Septa loca tabulis inclusa, & uallata, in quibus Populus Ro. suffragia laturus claudebatur. Hæc eadem Ouilia etiam, sumpta similitudine ab ouium septis, sunt appellata. Lucanus. Et miseræ maculauit ouilia Romæ. Hæc iuxta uiam Fornicatam, & Flaminiam fuisse, auct. est Linius. In eis septem Septis uaria certamina interdum edebantur: quale fuit gymnici à Nerone: ab Augusto ludi scenici, & uenationes. Prope Columnam Antonini surgit tumulus, quò Populus Ro. ad creando magistratus conueniebat, ab eoque Citorus uidetur nunc appellari: licet sint & qui ab acceptadis suffragijs, tanquã acceptorium: & qui à proximis Septis, tanquam septorum, nomen obtinuisse uelint. Eum autem monticulum, quem hodie uidemus, ex ruinis amphitheatri Claudij, Villæ publicæ: aliorumq; publicorū ædificiorum, quæ ibi fuisse constat, factum esse opinamur. Villa autem Publica erat domus ampla, ueluti curia, in qua hostium legati, quibus in urbe hospicium non concedebatur, recipiebant: & de publico alebantur. Linius. Macedones, inquit, deducti extra urbem in Villam publicã, ibique ipsi locus, & lautia præbita. Nam quòd hostium legati intra urbem non susciperentur, Rhodiorum legati apud eundem auctorem conquirentes, his uerbis ostendunt. Antea Carthaginensibus uictis, Philippo, Antiocho superatis, cum Romam uenisset, ex publico hospitio in curiam gratulatum uobis P. C. ex curia in Capitolium ad deos uestros dona ferentes: nunc ex sordidissimo diuersorio, uix mercede recepti, ac propè hostium more extra urbem manere iussi, in hoc squalore uenimus in curiam Romanam, Rhodij. De Villa publica Cic. ad Atticum ita meminit. Efficiemus rem gloriosissimam, nam in campo Martio Septa tribunicijs comitijs marmorea sumus, & tecta facturi, eaque cingemus excelsa porticu, ut mille passuum conficiatur: simul adiungetur huic operi Villa etiam publica. Templum autem Neptuni cum porticu iuxta Septa fuisse, ait Dion. quem locum M. Agrippa multis decorauit ornamentis. Apud hanc Antonini Columnam fuerat Pons, per quem citati, postquam tulerant suffragia, ne laturis se immiscerent, & cui fauisent dicere possent, transeuntes separabantur. De quo Suet. in uita. Cæs. sic inquit. Coniurati primum cunctati utrumne illum in Cæpo per comitia tribus ad suffragia uocantē partibus diuisis è ponte deicerent, atque exceptum trucidarent: an in Sacra uia, uel in aditu theatri adorirentur.

De Aqua Virgine: Aede, & Lacu Iuturnæ: Templo Pietatis:
& de Amphitheatro Claudij Imp.
Cap. V.

Virginem aquam adduxit Agrippa, ut ait Plin. ab octavo lapide, diuerticulo .II. millia passuum, uia prænestina, iuxta Herculaneum riuū, quem refugiens uirginis nomen obtinuit. De eadem aqua idem ait, sic inquit. Agrippa in ædilitate sua adiecta Virgine aqua, cæteris corriuatis, atque emēdati, lacus DCC. fecit, præterea salientes CV. castella CXXX. complura etiam cultu magnifica. Operibus his signa CCC. ærea, aut marmorea imposuit. Columnas ex marmore CCCC: eaque omnia annuo spatio. De eadem aqua Frontinus ita scribit. Idem Agrippa cum iam tertium Cos. fuisset, C. Sentio, & Sp. Lucretio Coss. post annum tertium decimū, quam Iuliam deduxerat, Virginem in agro quoque Lucullano collectam, Romam perduxit. Virgo appellata est: quod quærentibus aquam militibus puella uirguncula uenas quasdam monstrauit, quas secuti, qui foderunt, in gētem aquæ modum inuenerunt. Adicula fonti apposita hanc uirginem pictura ostendit. Concipebatur Virgo uia Collatia, ad milliarium VIII. palustribus locis, signino circumiecto continendarum scaturiginum causa. Adiuuabatur ex cōpluribus alijs acquisitionibus: Veniebat p longitudinē pas. XIII. milliū CV. Ex eo riuo subterraneo pas. XI. milliū DCCCLXV. Supra terrā pas. M. CCXL. Ex eo substructione riuorū locis cōpluribus pas. DXL. Opere arcuato pas. DCC. Acquisitionū ductus riuo subterranei efficiebāt pas. MCCCCV. Huius aquæ a scripto erat modus in cōmētarijs quinariorū DCCLII. Mēsurā ad caput inueniri nō poterat: quoniā ex pluribus, ut diximus, acquisitionibus constabat. Propterea Frontinus ipsam egit ad milliarium septimum: ubi inuenit quinariorum duo millia DIII. amplius, quam in cōmētarijs, quinariorū M. CCLII. Exhibant extra urbem quinariorū CC. reliquæ .II. mille. CCCIII. diuidebantur p regiones VII. VIII. XIII. in castella XVIII. Ex quibus nomine Cæsaris quinariorū DXLIX. Priuatis CCC XXXVIII. V. sibus publicis M. CCCCXVII. Ex eo muneribus duobus, quinariorū XXVI. Lacus uiginti quinque, quinariorū LXI. Operibus publicis sexdecim, quinariorū M. CCCXXX. Sed uetus ductus magna ex parte collapsus est, aquaque ipsa nunc concipitur prope pontem Salarium, ex fonte, siue lacu, qui est in monte uulgo de Zoie nuncupato: quem ex aliquibus acquisitionibus, ex quibus auctam fuisse hanc aquam refert idem Frontinus, colligi puto. Ager Lucullanus, in quo prius colligebatur, idem est qui et Tusculanus. Luculli autē nomen huic inditum est, postquam is uillam pulcherrimam in eo extruxit: quam nunc Frascatum uocat. Sed huius aquæ ductus subterraneo riuo in campum Martium usque perueniens sub colle Hortulorū attollitur, ibique intus ex lapide tiburtino extructo hæc instauratoris legitur inscriptio.

TI. CLAUDIUS. DRUSI. F. CAESAR. AVGVSTVS. GERMANICVS
PONTIFEX. MAXIM. TRIB. POTES. V. IMP. XI. P. P. COS. DESIGN. III.
ARCVS. DVCTVS. A Q. VAE. VIRGINIS. DISTVRBATUS. PER. C. CAESAREM
A. FVNDAMENTIS. NOVOS. FECIT. AC. RESTITVIT

Hi arcus partem campi Martij obibant, ut innuit Ouid. his carminibus.

Te quoque lux eadem Turni soror æde recepit,

Hic, ubi uirginea campus obitur aqua.

Ex quibus carminibus constat, Iuturnam iuxta eiusdem nominis lacum, in quo submersa illi cognomen fecit, eodem in campo ædem habuisse: qua parte nunc est fons Triuij. Huius lacus aqua salubris habebatur. Vnde Var. Nympha, inquit, Iuturna quæ iuuaret: itaque multi æ groti propter id nomen hinc aquam petere solent. Quod hodie nos fieri uidemus è puteo, qui est in adicula D. Mariæ cognomento in Via, non longe ab eo, quem diximus, Triuij fonte. Templum Pietatis fuit, ut plerique omnes consentiunt, ubi nunc ædes D. Saluatoris de pietate. Amphitheatrū uero iuxta Septa Claudium imp. ædificauisse, quod à Tiberio imperfectum fuerat relictum, scribit Suetonius: Neronemque ludos spectauisse è proscenij fastigio, munere quod in amphitheatro ligneo in regione campi Martij intra anni spatium fabricato dedit.

De Arcu Domitiani : Templo Iunonis Lucinae : & de
Obelisco campi Martij.
Cap. VI.

Arcus ad D. Syluestri nunc ædem, qui uiam Flaminiam complectitur, Domitiano positus fuit. Nā in eo est ipsius Domitiani effigies, qualis in eiusdem numismatis cernitur, sed statura procera, quemadmodum a Suetonio describitur. Cui effigiei adiacet urbis direpta imago, præterea Victoria, ac Pallas ipsi Domitiano sedenti ueluti gratulantes. De eodem arcu Martialis inquit. Stat sacer & domitis gentibus arcus ouās. Domitianus. n. per omnes regiones Ianos, arcusque fecit: quos in ipsius unius titulum, ac nomen substructos, postea disturbatos esse cōmemorat Dion. Vocatur autem nunc arcus Tripoli. Ab hoc non longe fuit Iunonis Lucinae Templum: ubi nunc est ædes D. Laurentij eiusdem cognominis. Huius sic meminit Plin. Romæ uero lotos in Lucina area anno, qui fuit sine magistratibus, CCCLXIX. urbis æde condita, incertū quantum ipsa uetustior: esse quidem uetustiore non est dubiū, cum ab eo luco Lucina nominetur. Ab hoc templo ad iactum lapidis, iacet Obeliscus cōminutus: de quo idem auctor hæc tradit. Is obeliscus, qui est in campo Martio CX pedum est, a Mersotide inscriptus: rerūque interpretatione Aegyptiorū philosophiæ cōtinet. Cui D. Augustus addidit mirabile usum ad deprehēdas solis ūbras, dierūque, ac noctiū magnitudines, strato lapide ad obelisci magnitudinē, cui par fieret ūbra Romæ cōfecto die sexta hora, paulatimque prægulas, quæ sunt ex ære incluse, singulis dieb⁹ decreceret, ac rurs⁹ augeteret: digna cognitu res, et ingenio fecūdo. Manili⁹ mathematic⁹ apici pilā auratā addidit: cuius uertice ūbra colligeretur in semetipsam alia, atque alia incrementa iaculantē apice, ratione (ut ferunt) a capite hominis intellecta. Hæc obseruatio triginta iam ferè annis non congruit: siue solis ipsius dissono cursu, & cœli aliqua ratione mutato: siue uniuersa tellure aliquid a centro suo dimota, ut deprehendi, & in alijs locis accipio: siue urbis tremoribus, ubi tantum gnomone intorto: siue inundatione Tiberis sedimento molis facto: quanquam ad altitudinem impositæ rei in terram quorūque dicantur iacta fundamenta. hæc Plin. In altera autem parte huius obelisci fracti erat hic titulus.

CAES. DIVI. I. F. AVGVSTVS
PONTIFEX MAXIMVS IMP.
XII. COS. XI. TRIB. POT.
XIV. AEGYPTO IN POTESTATEM

POPVLI
RO. REDACT.

SOLI DONVM DEDIT

Ibidem autem effossum fuit horologium cum lineis, & gradibus auratis, in singulis uero quatuor imagines uentorum ex opere uermiculato uisebantur, cum inscriptione hac, VT BOREAS SPIRAT

De Valle Martia: Naumachia Domitiani: Templo Gentis Flauiae: & Mausoleo
Aug. De duobus Obeliscis: ac de quibusdam Sepulcris.

Cap. VII.

VAllis Martia, quantum comprehendere potuimus, ab arcu Domitiani ferè ad portam Flumentanā usq; protenditur. Sortita est autem nomen a campo in quo iacet. In hac, ad radices collis Hortulorum, Naumachiae Domitiani uestigia apparent. Nam et Stadium & Methodium, & Naumachiam illū struxisse, edidisseque nauales pugnas penè iustarum classium, effosso, & circumducto iuxta Tiberim lacu: spectauisseque inter maximos imbres, Suetonius ait: Idēque iuxta hanc, gentis Flauiae Templū colatum esse. Cuius quadratos lateres ex ruinis, quæ ædem D. Syluestri sepiunt extractos hæc uerba habuisse. DOMITIANA MAIOR PARS DOMITIANA MINOR. quidā scripsere. Mausoleū in

eade ualle, interque uia Flaminiã, & ripã Tiberis tertio suo cõsultu posuit Augustus: uoluitque ut nõ modo suũ, sed omnium Imperatorũ, & cognatorũ esset sepulcrũ. Cuius reliquias, i ipsius funere, Mausoleo (inquit Suetonius) condidit. De eodem Cassiodorus ita scribit. Sed mundi dominus ad potentiam suam opus extollens mirandum Romanis etiam erigens fabricam in uallem Martiam tetendit Augustus. Immensa moles firmiter præcincta molibus cõtinetur, ubi magnarum rerum indicia clauderentur. Bissenã quippe ostia ad XII signa posuerunt. Strabo præterea. Commemoratione, inquit, dignissimum est, quod Mausoleum appellant: excelsis fundatum molibus, lapide niueo, & perpetuã uiriãtatis arboribus coopertum, in summum usque uerticem ad fluminis ripam exaggeratum. In summo autem positum est Cæs. Augusti simulacrum, ex ære fabricatum. Sub aggere ipso sunt eius loculi, & cognatorum, & necessariorum: a tergo uero lucus est, mirifica continens ambulacra. In medio autem campi spatium sui busti exeat ambitus, & hic ipse niueo perfectus lapide, ferreos in circuitu cæcellos habens, & plantatas interius præ se ferens populos. Exeat uero etiam nunc interior murus orbicularis reticulato opere: cum tam olim, ut uidetur, tres fuerint muri inuicem distantes, quorum interualla rursus spatijs quibusdam distinguebatur, ut loculi plures efficerentur, quo seorsum condi singuli possent. Hic locus in laudem Augusti pacis, ac uictoriã, & P.P. inscriptionem habuisse dicitur. De hoc Mausoleo puto Vir. intellexisse, eum de funere Marcelli loquitur, his uersibus.

Quantos ille uirum magnam maioris ad urbem
Campus ager gemitus, uel que Tiberine uidebis
Funera, cum tumulum præterlabere recentem.
Neque in me mouet, quod nonnulli putant, Virgilium intellexisse de Marcelli sepulcro, idque esse, quod instar turris ingredientibus porta Flumentana eregione se se offert: (quod cum hæc scriberemus Cur. Viar. disturbandum curabant) Nam neque satis constat cuius fuerit sepulcrum: neque Marcellum, cum esset Augusti sororis filius, in eius Mausoleum non conditum fuisse credimus. Ad hoc Mausoleum, ut ex Ammiano supra retulimus, duo fuere Obelisci magnitudinẽ pares, singuli pedum XLII & semis. Quorum alter fractus cernitur: alter a tergo ædis D. Rochi sub terra latet. Prope Mausoleum inuẽtum est marmor, quod adhuc ibidem perieti inclusum manet, cum hoc epith.

DIS. MANIB

M.VLPIO

MARTIALI

AVG.LIB

A MARMORIBVS

In campo Martio, Syllæ Sepulcrum fuisse, Appianus refert. Hircij, & Pansa, Linius, Iulia, Florus, Iulie inquam Cæsaris amita. In eodem campo Suetonius Sepulcrum Drusi, D. Claudij patris: Cor. Tac. Britanici, in quo prius expugnationem fecerat: et Seneca uiam Rectam appellatam, fuisse aiunt.

De Templis, Bellonæ, Apollinis, & Martis: & de Porticu

Mercurij: atq; Columna bellica.

Cap. VIII.

Altera autem pars urbis planæ, quam diximus inter Tiberim, lineãque deductã a Capitolio per Pantheon ad Ripetam nunc appellatam contineri, habuit proxime post forum Olitorium, capũ Martium uersus, Templum Bellonæ. Ideo ante portam Carmentalẽ id fuisse, scribit Sex. Rufus. Idẽmque auctor est, ante ipsum fuisse Columnam belli inferendi indicem, Bellicam denominatam: a qua Romani aucto iam, latiusque propagato imperio, hastam in eam partem mittebant, uersus quam erant ad bellũ ituri: quia laboriosum admodum uidebatur ad hostium fines ex instituto peruenire, in eorumque a gros hastam ipsam iacere. Templi autem huius auctorem Appium Claudium fuisse, ait Ouidius. In hoc S. C. solitũ fieri ex Lilio libro quinto dec. quinta colligitur: qui sic ait. M. Põpilius Cos. Romã redijt: Sena

tūsq̄ exemplo in ædem Bellonæ est uocatus . Hinc haud procul fuit Templum Apollinis eo in loco, ubi nunc ædes D. Mariæ cognomento sub Capitolio: inter forum Olitorium, & circum Flaminium, ut scribit Asconius. A quo discedentes uirgines quasdam, in forum per uicum Iugarium uenisse, supra diximus. In hoc item Senatus quandoque habebatur. Idem Liuius eodem libro. Cn. Cor. Scipione Hispano, & Q. Petilio Spurino Coss. Senatus in æde Apollinis legatorum uerbis auditis supplicationem in biduum decreuit. Cic. ad Atticum. Nam illa, quæ recordaris Lentulo, & Marcello Coss. acta in æde Apollinis, nec causa eadem est, nec simile tempus. Hinc autem sinistrorsum ad teli iactum extant tres columnæ marmoreæ miræ altitudinis: quo in loco Martis Templum fuisse opinamur. Quod Ouidius carminibus celebravit, & columnis adornatum fuisse dixit. Apollinis autem templum apud Sophoclem: Martis uero apud Apollonium subdialia fuisse legimus. Quod Vitruuius præceptis de ædificiorum decore consentaneum est: qui eorum deorum, quorum species, & effectus in aperto mundo, atque lucenti uidemus, templa sub dio constituenda esse præcipit. Verum hæc ipsa templa, de quibus præsens est sermo, nobis non satis constat, an fuerint subdialia. Scimus. n. hoc Vitruuii præceptum nõ perpetuo fuisse obseruatum. Prope has columnas, quas diximus, est ædes nunc D. Angeli, lunonis olim, ut quidam literis tradidere: p̄ foribus cuius stat Porticus, quæ eidem Deæ attribuitur: alij uero Mercurio. Eiusdem incendio consumptæ instauratores sequens ostendit inscriptio, quæ hodie extat.

IMP. CAES. L. SEPTIMIUS SEVERVS. PIVS. PERTINAX. AVG. ARABIC. ADIABENIC. =
 PARTHIC. MAXIMVS
 TRIB. POTESTAT. XII. IMP. XLI. COS. III. P. P. ET
 IMP. CAES. M. AVRELIVS. ANTONINVS. PIVS. FELIX. AVG. PONT. MAX. TRIB. =
 POT. VI. COS. PROCOS.
 INCENDIO. CONSUMPTAM. RESTITVERVNT.

De Circo Flaminio: & de ædibus sacris, Neptuni, Vulcani,
 Herculis, Iouis Statoris, & Castoris.

Cap. IX.

A Templo Martis non longe, dextrorsum, Circi Flaminij extant uestigia: inter turrim, quæ nunc de le Melangole nuncupatur, & uiam ad Apothecas obscuras appellatã. De huius circi loco uariæ sunt opinioniones: tamen ex Asconio, in hoc ipso loco fuisse, conijcimus. Eius sunt hæc uerba. Omnia sunt manifesta, sed tamen ne erretis, quod ijs temporibus ædes Apollinis in Palatio fuit nobilissima, ad monendi estis, non hanc à Cicerone significari: quam post mortem Ciceronis multis annis imperator Cæsar, quem nunc D. Augustum dicimus, post ætiacam uictoriam fecerit: sed illam demonstrari, quæ est extra portam Carmentalem, inter forum Olitorium, & circum Flaminium. In hunc circum consulandi gratia ex proximo Capitolio sæpe Senatum descendisse ostendit Liuius, his uerbis. Itaque inde cæsules, ne criminationi locus esset, in prata Flaminia, ubi nunc ædes Apollinis est, aduocauere Senatum: & alibi. Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio. Circus Flaminius, inquit Varro, dicitur, qui ædificatus est Pompeium: res agebatur in circo Flaminio. Circus Flaminius, inquit Varro, dicitur, qui ædificatus est circum Flaminium campum: quod ibi quoque ludis tauricis equi circum metas currunt. Sex. uero Pompeium à Flaminio Consule apud lacum Transmenum ab Annibale interfecto: denominationem cepisse refert. Plutarchus uero in probl. de huius nominis etymologia dubitare uidetur. Quid est, inquit, quod circus Flaminius dicitur est? an quod Flaminius quidam priscus cum ciuitati agrum reliquisset, equestribus ludis eius fructu, & uectigalibus utebantur? Nam cum pecunia suppetere uia quoque Flaminiam munierunt L. autem Florus scribit, M. Claudium Marcellum circum hunc extruxisse. Cui autem usui esset, supra ex Varrone, & Liuii cognoscitur: & ex eo quod alibi ait, ipso inundato ludos apollinæ extra portam Collinam portatos esse. Fuit hic Circus multis statuis, & templis insignis, ut ostendit Plin. his uerbis.

Sed maxima dignatione Cn. Domitij Delubro in circo Flaminio Neptunus ipse, & Thetis, atque Achilles, Nereides supra delphinos, & Cete, & Hippocampus sedentes. Item Tritones, Chorusque Phorci, & pristes, ac multa alia marina, Scopæ manu omnia. Quod delubrum Neptuni fuisse, hoc epistaphium ostendere uidetur.

ABASCANTO AVG. LIB. AEDITVO AEDIS
NEPTVNI QVAE EST IN CIRCO FLAMINI
FLAVIVS ASCANIVS ET PALLANS
CAES. N. SER. ADIVTOR A RATIONIB.

PATRI PISSIMO FEC.

In eodem circo fuit Aedes Vulcani: in qua pro aedituis canes fuisse fabulantur, sacrilegis tantum allas trantes. Hercules Custodis aedes erat in aditu eiusdem circi, ubi nunc D. Luciae est templum: propterea Ouidius custodem Circi ipsum Herculem sic appellat.

Altera pars circi custode sub hercule tuta est,

Quod deus euboico carmine munus habet.

Quaquam de circo Maximo hoc loco intelligi potest. Decoratus erat hic circus altera aede Hercules Musarum appellata, quod illi cum Musis esset communis: a Fulvio Nobiliori ex pecunia censoria aedificata: ea ratione, quod in Graecia acceperat, Herculem Musagetem esse, idest comitem, ducemque Musarum. Idemque primus nouem signa, hoc est omnium Camænarum simulacra, ex Ambraciensi oppido translata, sub tutela fortissimi numinis consecrauit: quia mutuis operibus, & premijs ornari, iuuarique deberent, Musarum quies, defensione Hercules: & uirtus Hercules, uoce Musarum: auctor Eumenius. In ea aede eundem M. Fulvium fastos, quos scripserat posuisse, testatur Macrob. Hanc autem aedem Martium Philippum Augusti uiricum restituisse, ex uerbis Suetonij intelligo: siquidem Eumenius uera dixit: uerba Suetonij haec sunt. Augustus & ceteros principes uiros saepe hortatus est, ut pro facultate quis monumentis uel nouis, uel resectis, & excultis urbem adornarent: multaque a multis extructa sunt: sicut a Martio Philippo aedes Hercules musarum: a L. Cornificio aedes Dianae. In eodem circo Macrobius ait Iouis Statoris fuisse Delubrum. Plin. ibi Aram Neptuni stetitisse, eamque olim sudore manasse, Templumque Bruti Callaici: in quo erat colosus Martis: praeterea Venerem nudam illam Gnidiam antecedentem fuisse scribit: & Castoris aedem, Vitruuius, cuius uerba apposui. Item generibus alijs constituantur aedes ex iisdem symetrijs ordinatae, & alio genere dispositiones habentes: uti est Castoris in circo Flaminio: & inter duos lucos Veionis.

De Porticu Octauij: & de Theatro, Domo, Curia, & Porticu Pompei:

ac de Veneris Victricis templo.

Cap. X.

Octaviae Porticus duae fuerunt: quarum alteram theatro Marcelli propiorem Octavia soror Augusti fecit, de qua libro tertio locuti sumus: alteram theatro Pompei proximam Cn. Octavius, Cn. filius, qui fuit Aedilis, Praetor, Cos. & Xuir. S. F. triumphauitque de rege Perse: quam combustam Caes. Augustus rescindendam curauit, auctor est Sex. Pom. De hac Plin. mentionem sic facit. Prisci limina, ac etiam ualuas ex aere in templis factit aure. Inuenio & a Cn. Octauio, qui de Perseo rege triumphauit, factam Porticum duplicem ad circum Flaminium, quae Corinthia sit appellata, a capitulis aereis columnarum. Quod autem Plin. dicit, hanc fuisse ad circum Flaminium: Sex. uero Pom. Pompei theatro proximam, non propterea dissentiunt: quia inter utrumque furat posita: & ut arbitror, eo in loco, ubi nunc est aedes D. Nicolai in Chalcaria. Quod cognomen ab eisdem capitulis aereis obtinuisse uidetur: nam χαλκός aes dicitur. Theatri Pompei uestigia extant ad campum nunc Floreum nuncupatum. De quo Cor. Tac. sic inquit. Cn. quoque Pompeium accusatum a senioribus ferunt, quod mansuram theatri sedem posuisset.

Nam

Nam antea subitarijs gradibus scena in tempus structa. Sed consultum parsimoniae, quod perpetua theatri sedes locata sit, potius quam immenso sumptu per singulos annos consurgeret, ac firueretur. In hunc sensum Ausonii sunt haec carmina.

Aedilis olim scenam tabulatam dabat,
Subito excitatam, nulla mole saxea.
Murena sic, & Gallius (nota loquar)
Postquam potentes, nec uerentes sumptibus
Nomen perenne crediderunt, si semel
Constructa moles saxeo fundamine
In omne tempus conderet ludis locum,
Cuneata creuit haec theatri immanitas.
Pompeius hanc, & Balbus, & Caesar dedit
Octavianus, concertantes sumptibus.

Theatrum autem hoc Caligulam absoluisse, cum fortuito incendio consumptum se extructurum pollicitus esset Tiberius, scribit Suet. eius uerba apposui. Opera sub Tiberio semiperfecta, templum Augusti, theatrumque Pompei absoluit. Nero autem in unum diem hoc operuit auro: quod Tyridati regi Armeniae ostenderat: ut Plin. est auctor. Longo tempore post Theodoricus Ostrogottorum rex disturbatum instaurauit: sicuti Cassiodori haec uerba ad Senatum scripta indicat. Et ideo theatri fabricam se mole soluente consilio uestro credimus esse roborandam, ut quod ab auctoribus nostris in ornatum patriae constat esse concessum, non uideatur sub melioribus posteris immunitum. Quid non soluas Senecatus? quae tam robusta quassa sunt. Montes facilius cadere putarentur, quam soliditas illa, qua tenetur: quae do moles ipsa sic reecta cantibus fuit, ut praeter artem additam, & ipsa quoque naturalis esse credatur.

Hoc potuisse forte ne negligere, si nos contigisset talia non uidere. Uisuntur adhuc saxa tam artificiosae, accurataeque compacta, ut in uno tantum tota moles excisa uideatur. Capiebat autem loca XL milia, ut aserit Plin. Veneris Victricis aedem in eo fuisse, scribit Porphy. & Plut. Et nos anno MDXXXV. post aedem D. Mariae cognomento in Cripta, uidimus effodi marmor cum inscriptione.

VENERIS VICTRICIS. In dedicatione huius aedis Pompei altero consulatu pugnauisse in circo. XX. uel ut quidam tradunt. XVII. elephantes, idem Plin. est auctor. Ante theatrum fuit ipsius Pompei Curia, ut ait Appianus, cum Atrio, & Porticu. Pompeius ipse, inquit Plut. usque ad tertium triumphum modice, atque incoposite habitauit. Pulchrum deinde theatrum longe a Romanis diffamatum cum struxisset, splendidiorem domum, ueluti theatro appendicem, aedificauit. Curia ea fuit, in qua C. Caesarem occisum esse, commemorat Suet. Locus nunc Satrium pro Atrium dicitur. De porticu autem Ouidius sic meminit.

Tu modo pompeia lentus spatia sub umbra,
Dum sol herculei terga leonis adit.

In porticu Antiphilus pinxit Cadnum, & Europen: Pausias uero bouum immolationem. At Niceas atheniensis fecit Alexandrum, & Calypso. Templum autem Fortunae Equestris ad theatrum Lapidium fuisse, ait Vitruuius. Verum de quo intelligat dubitari solet: mihi tamen probabile uidetur, de hoc theatro Pompei intelligere: quem omnium primum, theatrum mansurum excitauisse, ex Cor. Tac. sententia modo diximus. Eoque, quod non prius lapideum theatrum Romae uisum fuisset, Lapidei cognomentum inditum est. De hoc autem templo Linius fortasse intellexit, cum ait. Q. Ful. Flaccus censor aedem Fortunae Equestris uouerat. Faciebat enixum studio, ne ullum Romae amplius, aut magnificentius templum esset, magni ornamentum se templo ratus adiecturum, si te gula marmoreae essent. Profectus in Brutios lunonis Lacinae ad partem dimidiam detegit: id satis fore ratus ad te gendum, quod aedificaretur. Iuxta hoc theatrum Tiberio Caesari Arcum marmoreum a senatu decretum, sed omissum, peregit D. Claudius, auctor Suet. Colossum Iouis XXX cubitorum a Caesare dicatum fuisse in campo Maruo, & a uicinitate dicti theatri Pompeianum uocatum, Plin. aserit. Campus autem, quem hodie Floreum dicunt, a Flora a Pompeio adamata denominationem accepisse uidetur.

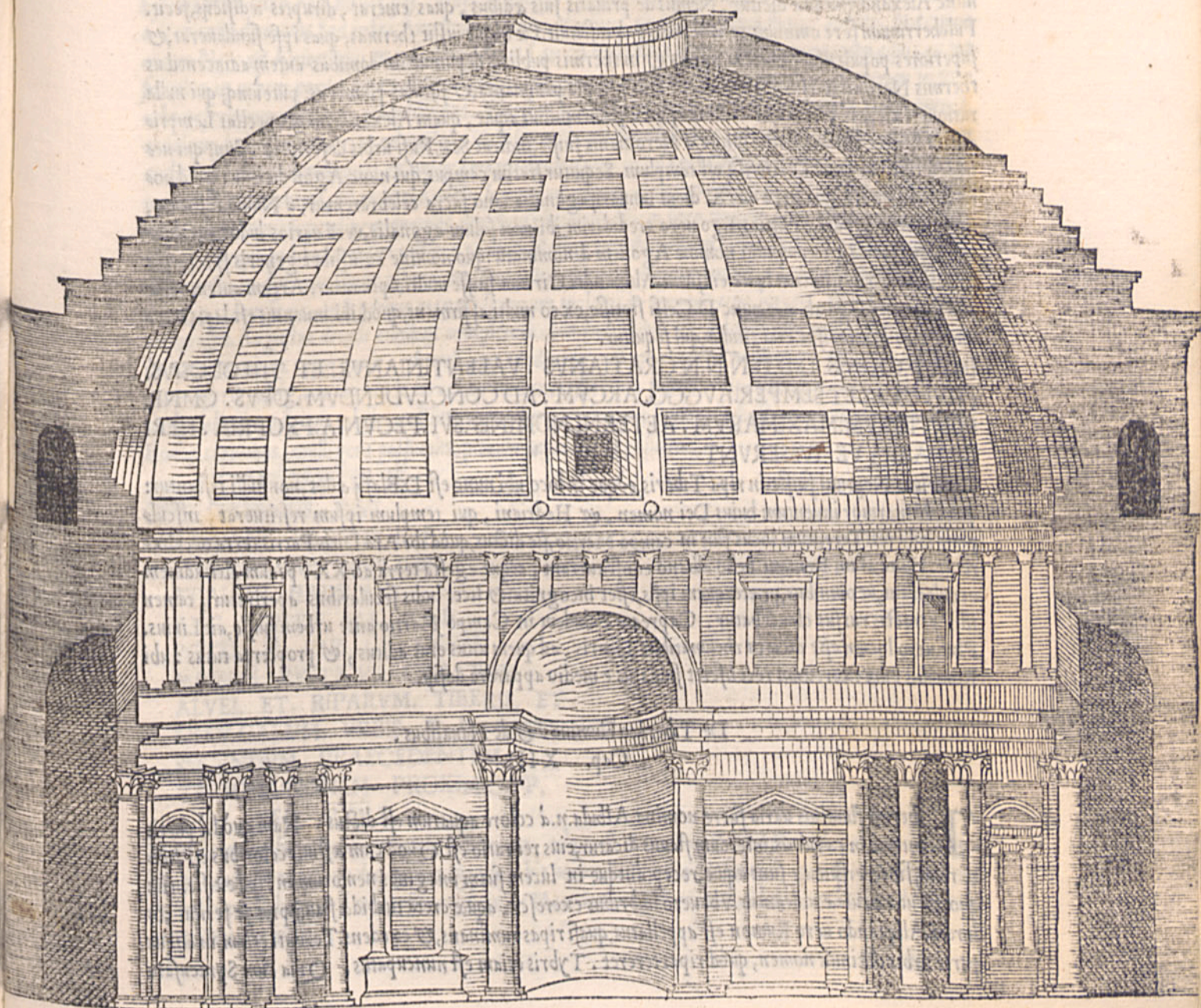
De Thermis Agrippæ: Templo Boni Euentus: & de
Pantheo, eiusque Porticu.

Cap. XI.

Inter Octauij porticum, & Pantheum extant uestigia Thermarum M. Agrippæ. De quibus Plin. iia scribit. M. Agrippa rusticitati, quàm delitjs propior, unicuique felicitatis exemplum multa, & egregia in urbe perfecit opera, Augusto eius Socero imperante. Idem thermas de suo nomine excitauit: has lithostrato, & encausto pinxit: arcus, & pauimenta ex uitro posuit. Et rursus inquit. Lithostrata, & pauimenta ceptauere iam sub Sylla paruulis certe crustis: extatque hodie, quod in Fortunæ delubro Præneste fecit. Pulsa deinde ex humo pauimenta in cameras transiuerunt ut pronum uitium: & hoc certe inuentum ab Agrippa in thermis, quas Romæ fecit. Figlinum opus encausto pinxit: reliqua albasria adornauit: non dubie uitreas facturum cameras, si prius inuentum fuisset. Prope has thermas, atque à tergo Panthei, Templi Boni Euentus uestigia adhuc cernuntur. Colebatur autem Euentus ut omnia prospere, felicitèrque euenirent: cuius Simulacrum erat habitu pauperis, dextera manu pateram: sinistra uero tenens spicam. Templum autem Panthei cum porticu integrum ferme stat, licet sit statuis, aliisque ornamentis spoliatum. Cuius auctor fuit M. Agrippa, ut testatur idem Plin. libro trigesimo sexto, his uerbis. Templum Pacis D. Vespasiani imp. Augusti pulcherrima operum, quæ unquam: Pantheon Ioui Ultori ab Agrippa factum. Pantheum Agrippa appellauit: quòd, post Iouem, omnibus dijs consecrauit. Dion uero, siue quòd Matri deum, atque omnibus dijs sacer esset, siue quòd mundi formam haberet, Pantheon appellatum tradit. Mundi formam habere ait, hoc est circularè. Huius altitudo pedibus CXLIII. perficitur, & totidem latitudo. Testudo ne nimio pondere grauaretur, uacui per ambitum relictis sunt specus, & in summo emispherio medium lumen, sub eoque medio impluuium disposita foramina ad imbres excipiendos. Pauimentum uarijs est marmoribus stratum. Valuæ ex ære corinthio. In huius pronao olim fuere Augusti, & ipsius Agrippæ simulacra. Aditum unum tantum habet. Nam omne templum, Varrone teste, debet esse continuo septum, nec plus quam unum introitum habere. In ipsum per tot gradus olim erat ascensus, per quot nunc descenditur. De columnis huius templi Plin. ita meminuit: Syracusana sunt in Pantheo capita columnarum à M. Agrippa posita. Et alibi: Agrippæ Pantheon decorauit Diogenes atheniensis: & Caryatides in columnis templi eius probantur inter pauca operum, sicut in fastigio posita signa, sed propter altitudinem loci minus celebrata. Idem commemorat, fuisse in hoc templo Herculem humi stantem: ad quem Poeni omnibus annis humana sacrificarent uisctima: & Mineruam ex ebore, opus Phidiæ. Cur autem Hercules humi staret ratio est. Quia, ut præcipit Vitruuius, statuæ Ioui, omnibusque celestibus quàm excelsissimæ erant cõstituendæ: reliquis uero, ut Vestæ, Terræ, Marique humiles: tanquam dijs terrestribus, sicut & Hercules fuit. Insuper in eodem Pantheo fuit Statua Veneris, è cuius auribus pendeat unio Cleopatrar, pars dimidia unius cenæ: hic unio ceteris Sextertijs aestimatus fuit, id est aureis ducèris quinquaginta millibus nostratibus. Hoc Pantheon, ut scribit Spartianus, incendio deformatum instaurauit Hadrianus. Mox Antoninus, ut Iulius Capitolinus sic testatur. Opera eius extant, templum Hadriani honori patris dicatum, instauratum amphitheatrum, Sepulcrum Hadriani, Templum Agrippæ. Huius templi interiorem tantum orthographiam, tanquam utiliozem, subiecinus. Porticum autem idem Agrippa templo addidit: Cuius tectum XVI. olim ingentibus columnis sustentabatur: nunc uero XIII: nam deest una, & duæ incendio corruptæ uidentur. Eadem porticus æneis trabibus auro superfusis fulcitur. Ante aditum in corona porticus agnitiones sunt sitæ, quæ sequuntur.

M. AGRIPPA L. F. COS. TERTIVM FECIT

Sequentes, quæ in duabus epistylis fascijs sunt, quæq; minoribus literis cōstant, instauratores ostendūt .
 IMP. CAES. L. SEPTIMIUS SEVERVS. PIVS. PERTINAX. ARABICVS . ADIABENICVS . =
 PARTHICVS. MAXIMVS. PONTIF. MAX. TRIB. POT. XI. COS. III. P. P. PROCOS. ET
 IMP. CAES. M. AVRELIVS. ANTONINVS. PIVS. FELIX. AVG. TRIB. POTEST. V. COS. =
 PROCOS. PANTHEVM. VETVSTATE. CORRVTVM. CVM. OMNI. CVLTV. =
 RESTITVERVNT

De Thermis Neronis, & Alexandri, & de Circo qui nunc Agon dicitur.
 Templo Neptuni: Ara Ditis: & de Caprea palude.

Cap. XVI.

Thermarum Neronis extant fornices quidam post D. Eustachij nunc ædem. De his Suet. sic meminit. Nero dedicatis thermis, atque Gymnasio Senatui quoque, & equiti oleum præbuit. Has Alexandrinas suo tempore appellatas esse, scribit Eutropius. Cuius denominationis ratio, si uera est, ea uideri posset, quòd ab Alexandro fuerint instaurata. Sed cum Lampridius dicat, hunc excitauisse thermas iuxta eas, quæ Neronis fuerat, aperte ostendit Alexandrinas à Neronianis, & loco, & nomine differre. Lampridij uerba hæc sunt. Thermas sui nominis fecit iuxta eas, quæ Neronianæ fuerant, aqua inducta, nunc Alexandrina quæ dicitur. Nemus de priuatis suis ædibus, quas emerat, diruptis ædificijs, fecit. Pulcherrimum fere omnium artium uectigal instituit. Ex eoque iussit thermas, quas ipse fundauerat, & superiores populi usui exhiberi. Syluas & in thermis publicis deputauit. In domibus autem adiacentibus thermis Neronis, uersus septentrionem uidi antiqua pauimenta, & fistulas plumbeas, puteumque, qui nulla ratione exiccari poterat, ut ductum esse existimem illius aquæ, quam Alexandrinam appellat Lampridius. Thermæ Hadriani non longe à Neronianis fuisse, indicat Sex. Rufi urbis descriptio. Sunt qui uelint stetisse ubi nunc D. Aloysij est templum. Sequitur statim campus, qui nunc Agon dicitur: quòd nomen inditum est, quia in eo ad IX. diem Ianuarij agonalia Iano sacra celebrarentur, à Numa instituta, ut memoriæ prodidit Antias. Ego uero crediderim ibi non solum agonalia, uerum uarios ludos, uariisque eãta spectacula, & communi nomine Agonem denominatũ: quo nomine cuiuslibet generis spectacula appellant Græci. Locum hunc eiusdem Alexandri Circum fuisse multi opinantur. Arcum autem triumphantem non longe ab æde nunc D. Celsi stetisse, ex eo multi affirmant, quòd ibi inuentus est lapis marmoreus, in quo incisus erat titulus, qui sequitur.

IMPPP. CAESSS. D.D.D.N.N.N. GRATIANVS . VALENTINIANVS . ET THEOIOSIVS.
 PILFELICES. ET SEMPER. AVGGG. ARCVN . AD CONCLVDENDVM . OPVS . OMNE.
 PORTICVVM. MAXIMARVM . AETERNI. NOMINIS . SVI . PECVNIA. PROPRIA . FIERI
 ORNARIQUE IVSSERVNT

Templum Neptuni fuisse in ripa Tiberis, eoque in loco ubi nunc est D. Blasij ædes, nonnulli testantur: quòd ibi marmor inuentum huius Dei nomen, & Hadriani, qui templum ipsum resituerat, in sculptum haberet. Terentium locus fuit in campo Martio, sic dictus, quòd ibi Ara Ditis Patris terra occultata retur. Hanc aram Romani bello albano constituerant, atque egesta terra ad XX. pedum altitudinem occultarant, ut omnibus, præterquam ipsis, esset incognita: & licet ludis secularibus aperiretur, tamen illis peractis rursus clauderetur. Capream Paludem in Campo Martio ante urbem fuisse, ait Linius. Plut. uero locum esse dicit in rheumatibus Tiberis, ad quem unus erat aditus, & propterea tutus: ubi Romulus cum exercitum recenseret sublatus e medio apparere desijt.

De Tiberino Flumine: & de Naualibus.

Cap. XIII.

Tiberini fluminis uaria fuere nomina. Albula. n. à colore aquarum est dictus. Nam quòd à poetis interdum cæruleus, interdum flauus dicatur, eius rei ratio est. Quod cum æstiuis caloribus est solito remissior, perspicua sunt aquæ, receperantque in lucem suam imagines nemorum in ripa existentium: quo fit ut cæruleæ uideantur. Vbi uero imbribus excreuit, aquæ creta turbida flauum præ se ferunt colorem. Aliquando uero Rumon est appellatus, quasi ripas ruminans, & exedens. Terenti etiam in aliqua parte urbis obtinuit nomen, quòd ripas tereret. Tybris etiam est nuncupatus. Quia cum Syracusani

ceperant Atheniensium hostium ingentem numerum, iussere eos muris auctis fossā intrinsecus facere: quæ flumine admissa repleta, munitiorem reddidit urbem, hancq; fossam per hostium conuulsiā factā Thybrin, quasi v̄ p̄ p̄ v̄, uocarunt. Profecti deinde Siculi ad hanc Italiæ partem, ubi Roma est, Albulam ad imaginem fossæ Syracusanæ Thybrim denominarunt. Alias autem huius nominis etymologias ab alijs traditas scienter omittimus. Tiberim uero tandem à Tiberino Albanorum rege in eo summerso appellatum esse commemorat Lilius. Quæ autem à Plin. de hoc flumine traduntur, non ab re esse opus namur hic apponere. Tiberis, inquit, antea Thybris appellatus, & prius Albula: è media fere longius dine Apennini finibus Aretinorum profluit, tenuis primo, nec nisi piscinis corruatus, emissusque nauigabilis, sicut Tina, & Glanis influentes in eum, nouenorum ita conceptu dierum, si non adiuuent imbres. Sed Tiberis propter aspera, & confragosa ne sic quidem, præterquam trabibus uerius, quam ratis bus, longe meabilis fertur: per CL. M. pas. non procul a Tiferno, & Oriculo Heururiam ab Umbris, ac Sabinis, mox citra XIII. millia pas. urbis, Veientem agrum à Crustumino, deinde Fidenate: Latiumque à Vaticano dirimens. Sed infra Aretinum Glanim duobus, & quadraginta fluuijs arctus, præcipuis autem Nare, & Aniene, qui & ipse nauigabilis. Latium includit à tergo: nec minus tamen aquis, ac tot fontibus in urbem perductis, & ideo quamlibet magnarum nauium ex Italo mari capax: rerum in toto orbe nascentium mercator placidissimus. Pluribus propè solus, quam ceteri in omnibus terris amnes, accolitur, nullique fluuiorum minus licet inclusus utrinque lateribus, nec tamen ipse pugnat, quanquam creber ab subitis incrementis, & nusquã magis aquis, quam in ipsa urbe, stagnantibus. Quinimmo uas tes intelligitur potius, ac monitor auctu semper religiosus uerius, quam sauus. Hæc Plin. Diony. autē ait, huius fluminis latitudinem quatuor iugerum esse: altitudinem uero tantam, ut magnas naues perferre possit: neque pedibus transiri, nisi per pontem. Restagnantibus autem huius fluminis aquis, cum Palatiū uersus, ut diximus, sinum effunderet, Tarquinius Priscus alueum direxit. Longo tempore post M. Agrippa idem fecit, insuperque magnis saxorum molibus in utraque ripa locatis, fluminis impetum compressit. Augustus deinde eundem completum olim ruderibus, & ædificiorum prolapsionibus coarctatum laxauit, ac repurgauit. Aurelianus tandem firmissimo muro ad mare usque extructo coerciuit: cuius operis uestigia multis in locis adhuc cernuntur. In huius fluminis ripa, q; eset numini sacra, non licebat alicui quidpiam ædificare. Eius autem aluei, & riparum curatores fuisse, uarijs titulis, quos hodie Romæ cernimus, intelligere possumus: quorum unum hic apposimus.

EX AVCTORITATE

IMP. CAESARIS. DIVI

TRAIANI. PARTHICI. F.

DIVI. NERVAE. NEPOTIS

TRAIANI. HADRIANI

AVG. PONTIF. MX. TRIB.

POTES. V. IMP. IIII. COS. III

MESSIVS. RVSTICVS. CVRATOR

ALVEI. ET. RIPARVM. TIBERIS. ET

CLOACARVM. VRBIS. R. R. RESTITVIT

SECVNDVM. PRAECEDENTEM

TERMINATIONEM. PROXIM. CIPP.

PED. CXV. S.

Naualia autem fuere prope pontem Sublicium, eaque ab Anco rege extructa esse, aserit Diony. De ijs Lilius libro quinto dec. quinta meminit his uerbis. L. Aemilio Cos. naues, quæ in Tiberi paratæ, instructæque stabant, ut si rex posset resistere, in Macedoniam mitterentur, subduci, & in Naualibus colorari Senatus iussit.

k. in

De Ponte Sacro, ac Sublicio. Cap. XIII.

Cum autem Tiberis aquarum altitudine tantus sit, ut non, nisi per pontes, transiri possit, ad hunc usum plures pontes super ipsum Romae extructos esse uidemus: de quibus locus postulat ut loquamur. Auspicemur autem ab eo, qui omnium primus positus est. Epicardus .n. prodidit, Herculem occiso Gerione cum uictor per Italia armenta duxisset, pontem supra Tiberim ad tempus struxisse: quem pontem Sacrum appellatum esse, ait Dionysius. Fuitque ea parte, qua postea Sublicius: ab Anco rege perpetuo mansurus extructus, licet totus ligneus. Nam sine ferreo clauo, sine fulturis ita dispositus erat conignatione, ut trabes per bella eximerentur, ac reponerentur. Quod quidem sic facere religiosum fuerat, postquam Coclite defendente a gre reuulsus est, auctor Plin. Hunc pontem Sublicium, lapideum deinde Aemilium Lepidum praetorem fecisse, memorant, & ab eo Aemilium pontem, Lepidum denominatum. Vnde Antoninus imp. in itinerario. Post iterum, inquit, unus effectus per pontem Lepidi, qui nunc abusue lapideus dicitur. Hunc tiberinis fluctibus laesum restituit Tiberius. Cor. Tac. refert, Otione imperante subita inundatione fuisse diruptum. Quem longo tempore post Antoninum piuum restituisse, scribit Iulius Capitolinus. Huius pontis supra Naualia extant uestigia ex magnis, marmoreisque saxis. Neque .n. est cur non credamus, haec fuisse huius pontis uestigia: quanquam de eius loco uaria traduntur: constat .n. ad Auentini radices stetit: quod etiam innuit Appianus, his uerbis. Auentinum ascendit Gracchus, mox inde fugiens per pontem ligneum ad alteram fluminis partem euectus est. Sublicius autem dictus est, quia ilex species est quercus, ex qua confici solebat. Vel ut alij a sublicibus lignis: lingua enim uolsca magna trabes, ad perpendicularum directae, sublices uocantur: quales in pontium substructionibus ferè desiguntur: quia pronae nimio sui pondere minus firmiter iacerent: & ideo Caesar in pontis supra Rhenum institutione, ait, se tigna posuisse, non sublice modo directae, sed pronae.

De Ponte Senatorum: & Cloaca Max.

Cap. XV.

Supra Pontem Sublicium ad stadium stat pons Senatorum, a Senatoribus: & a Palatino monte prope Spino, Palatinus nuncupatus. Nam aucta urbe cum Sublicius non satis esse uideretur, hunc, qui uia Aurelia in maritima, Tusciamque mitteret, addidere. De quo intellexisse creditur Linius, cum ait, M. Fuluium maioris usus locauisse portum, & pilas ponti in Tiberi. Quibus pilis fornices post aliquot annos P. Scipio, & L. Mumius Cens. locauerunt imponendos. P. S. Mariae aegyptiaca hodie dicitur. Infra hunc pontem ad teli iactum, Cloaca Maxima in Tiberim se se exonerabat, mira magnitudinis, et firmitatis. De hac Plin. haec scribit. Sed tunc senes aggeris uastum spatium, & substructiones insanas Capitolij mirabantur. Praeterea Cloacas operum omnium dictu maximum suffossis montibus, atque urbe pensili, subterque nauigata a M. Agrippa in aedilitate post consulatum permeatus corruati septem annes, cursuque praecipiti torrentium modo rapere, atque auferre omnia coacti. Insuper mole imbricis concitati uada, ac latera quatunt: aliquando Tiberis retro infusi recipiunt fluctus, pugnantque diuersi aquarum impetus intus, & tamen obnixta firmitas resistit. Trahuntur moles interne tantae non succumbentibus causis operum. Pulsant ruinae sponte praecipites, aut impactae incendijs. Quatitur solum terrae motibus: durant tamen a Tarquinio Prisco annis. DCCC. propè inexpugnabiles. Et mox. Amplius dinem cauis eam fecisse proditur, ut uehem feni large onustam transmitteret. Nos eam dimensi inuenimus esse pedum. XVI. latitudine. Erant & aliae Cloacae minores usibus priuatis seruietes, quae in hac maximam sordes emittebant: earum uestigia multis in locis adhuc cernuntur. De his Cloacis meminit Linius, his uerbis. Post incensam urbem a Gallis dum instauraretur, festinatio curam exemit uicos dirigendi, dum omisso sui, alienique discrimine in uacuo aedificant. Ea est causa ut ueteres Cloacae, primo per publicum ductae, nunc priuatae passim subeant tecta, formaque urbis sit occupata magis,

quam diuifæ fmilis. In hanc maximam fluebat omnis aqua ex caftellis caduca : qua in Tiberim dictæ Jordes deducebatur. Hinc eft quòd Lupi pifces (ut referi Macrobius) qui inter hos pontes capiebantur, in maiori erant pretio, tanquam pinguiore: quia ftercus, & huiusmodi fordes feètari dicuntur. Ideo Lucilius poeta eum pifcem quafi liguritorem, catillionem appellat. Cloaca autem quid fit, oftendit Sex. Pom. Eft. n. locus cauus dictus à Cloacando idest inquinando: uel à colando idest fluendo. Fuiſſe autem & Cloacarū curatores ſuperius ex titulo Hadriani, nūc uero ex altero patris eius oſtēdimus: q̄ ē hmoi.

EX AVCTORITATE

IMP. CAESARIS DIVI

NERVAE FIL. NERVAE

TRAIANI AVG. GERM

PONTIFICIS MAXIMI

TRIBVNIC POTESTAT V

COS. III. P. P

TI. IULIUS FEROC CVRATOR

ALVEI ET RIPARVM TIBERIS

ET CLOACARVM VRBIS TER

MINAVIT RIPAM RR PROXIMO

CIPPO PCCCLXXXVLS.

De Infula Tiberina: Templis, Aefculapij, Iouis, & Fauni.

Cap. XVI.

SVpra pontem Palatinum ad pas. LXXX. iacet infula Tiberina: cuius origo hæc eft. Tarquinio Sueperbo ob Lucretia ſtuprum urbe pulſo, Senatus cœtera eius bona populo auferenda conceſſit: ſed quod in campo Tiberino (quem ipſe Tarquinio ſuerat) fuerat frumentum, aliud in areis adhuc iacens, aliud in culmis auferri nemini permifit, uerum ut execrabile iaciendum in flumen eſſe, decreuit. Quod cum æſtiuis caloribus eſſet ſolito humilius, paleæ fundo adherentes, limumq; fluctibus aduectum excipientes, infulam hanc paulatim effecere. Opera deinde hominū factum eſſe opinatur Liuius, ut eius area firma eſſet etiam ad decorum templa ſuſtinendum. Habet autem hæc infula formam biremis, ut intelligamus, partem ſuperiore proram, inferiore uero puppim eſſe. Lōgitudō eius ſtadys paulo minus duobus perficitur: latitudo uero pas. quinquaginta. De hac ſunt Quidam hi uerſus.

Scinditur in geminas partes circumfluus amnis.

Infula nomen habet, laterumque à parte duorum

Porrigit æquales media tellure lacertos.

Tota erat Aefculapio ſacra, propter eius ſimulacrum ex Epidauo in eam aduectum, ut referi Liuius.

De eo Plin. èt ſic meminit. Atqui anguis Aefculapius Romam aduectus eſt, uulgoque paſcitur, et in domibus. Vnde forma nauis, qua ſimulacrum aduectum dicitur, non modo infulæ eſt data: uerum memoria eius rei, cauſa nauis etiam ex lapide thafio ſculpta in euſdem infulæ puppi collocata fuit: qua etiam hodie uiſitur, & in altero eius latere ſerpentis ſimulacrum. Aedes euſdem Dei poſita erat ubi nunc D. Bartholomei eſt templum. De qua Sex. Pom. ſic meminit. In infula Aefculapio facta fuit ædes, quòd ægroti à medicis aqua maxime ſuſtententur. Euſdem eſſe tutelæ draconem aiunt, quod uigilantiſſimum ſit animal: qua res ad tuendam ualeitudinem ægroti maxima eſt. Canes adhibentur euſ templo, quia is uberibus canis ſit nutritus. Bacillum habet nodofum, quod difficultatem ſignificat artis. Laurea coronatur, quòd ea arbor plurimorum ſit remediorum. Huic Gallinæ immolabantur. Aliqui uero uolunt, ædem hanc in infula fuiſſe conſtitutam, quòd fluxu, & motu aquarum aer ſit ſalubrior: alioquin extra urbem collocari ſolebat: quod Plin. etiam affirmat, his uerbis. Ideo Romani templum Aefculapij, etiam cum

reciperetur is deus, extra urbem fecisse: iterumque in insula traduntur. Hoc templum Lucretium Præ-
torem tabulis pictis ex præda exornauisse, commemorat Lilius tertio dec. quintæ. Prope ipsum fuit
Nosocomion, ubi ægroti curabatur. Quo in loco cum quidam ægra, & affecta mancipia tedio medes-
di exposuissent, Claudius imp. liberos esse sanxit. Ad Aesculapij autem fuisse Iouis Templum docent
Ouidij hæc carmina.

Quod tamen ex ipsis licuit mihi dicere fastis

Sacrare patres hæc duo templa die.

Accepit phoebo, nymphæque Coronide natum

Insula, diuidua quam premit annis aqua.

Iupiter in parte est, cœpit locus unus utrunq:

Iunctæque sunt magno templa nepotis auro.

Hoc autem Iouis templum C. Seruilius diuuir dedicauit, uotum sex annis antea Gallico bello à L. Fur-
rio Purpurione Prætoris, & ab eodem Cos. locatū. Quod eo in loco fuisse nonnulli opinantur, ubi nunc
D. Ioannis Baptistæ est ædes. Habuit præterea hæc insula in proa Fauni Aedem: cuius uestigia quædã
adhuc cernuntur. Huius Vitruuius sic meminit. Prostyli exemplar est in insula Tiberina, in æde Iouis,
& Fauni: & Ouidius.

Idibus ægestis simant altaria fauni,

Hic, ubi discretas insula rumpit aquas.

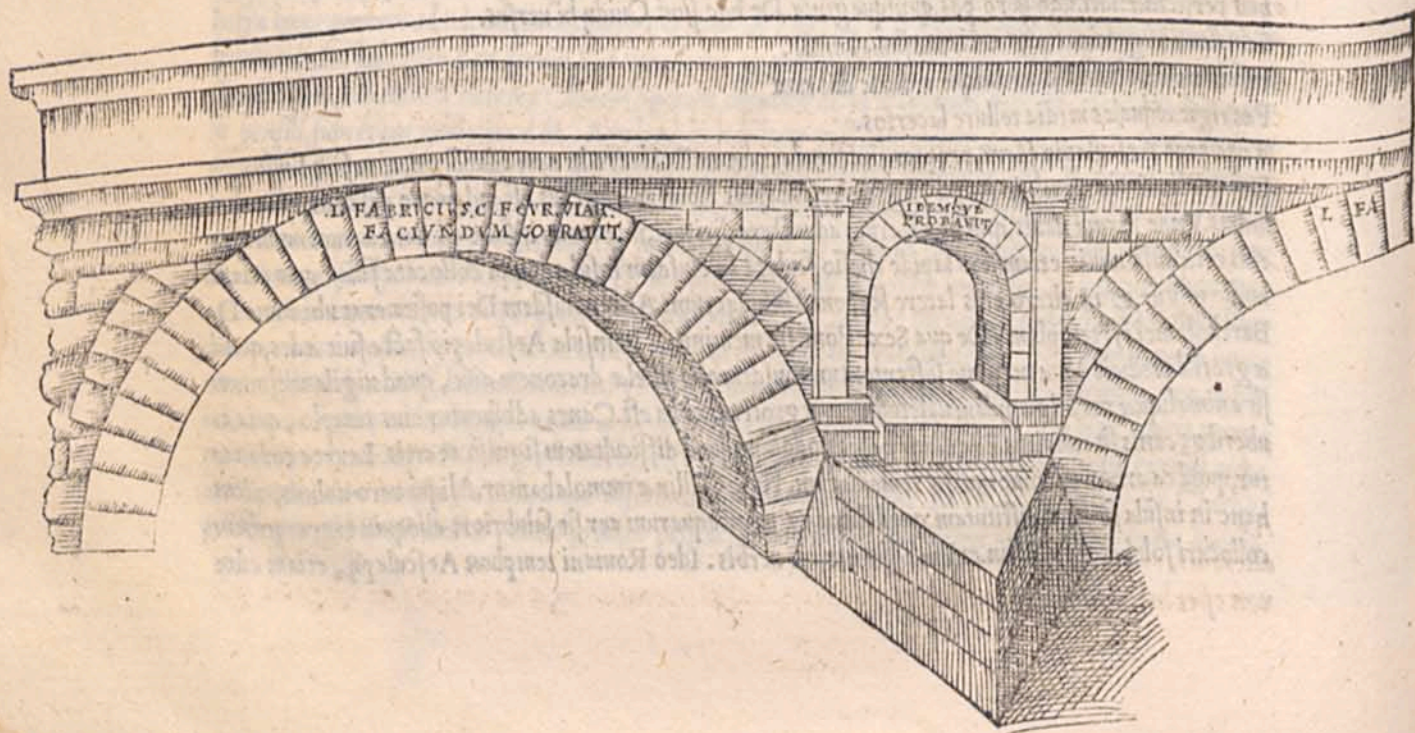
Lilius autem ait, Cn. Domitium Aenobarbum, & Cn. Scriboniū ædiles multos pecuarios ad populi iu-
ditiū adduxisse, tresque ex his damnatos esse: & ex eorum multatitia pecunia hanc ædem in insula
fecisse. In eadem insula fuit Statua D. Iulij, quæ sereno, & inmoto die ab occidente in orientem conuer-
sa est: sicuti Cor. Tac. & Suetonius testantur.

De Pontibus, Fabricio, Cestio, & Aurelio.

Cap. XVII.

Insulam autem urbi coniungit pons Fabricius dictus, à L. Fabricio: qui eum faciendum curauit, ut ti-
tulus in arcibus pontis sculptus significat. Qui licet in utroque fornice sit, tamen in altero tantum
nomina Coss. qui id opus probauerunt, his uerbis subiecta sunt.

Q. LEPIDVS M. F. M. LOLLIVS. M. F. COSS. S. C. PROB AVERVNT

De hoc ponte Horatius ita meminit.

Atq; à Fabricio non tristem ponte reuerti.

Hodie pons quatuor capitum dicitur, à quatuor siue Iani, siue Termini simulacris quadrifrontibus in aditu pontis à sinistra collocatis. Qui uero pons eandem insulam Ianiculo conectit, Cestius olim, nunc uero pons S. Bartholomei nūcupatur: in quo hinc inde tabulæ marmoreæ sunt, cōinentes titulos, qui sequūt.

DOMINI NOSTRI IMPERATORES CAESARES.

FL. VALENTINIANVS. PIVS. FELIX. MAXIMVS. VICTOR. AC TRIVMF. SEMPER. AVG. =
PONTIF. MAXIMVS.

GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. =
VII. IMP. VI. CONS. II. P. P. P. ET

FL. VALENS. PIVS. FELIX. MAX. VICTOR. AC TRIVMF. SEMPER. AVG. PONTIF. MAXI.
GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. =
VII. IMP. VI. CONS. II. P. P. P. ET

FL. GRATIANVS. PIVS. FELIX. MAX. VICTOR. AC TRIVMF. SEMPER. AVG. PONTIF. =
MAXIMVS.

GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. =
III. IMP. II. CONS. PRIMVM P. P. P.

PONTEM FELICIS NOMINIS GRATIANI IN VSVM SENATVS AC POPVLI =
ROM. CONSTITVI DEDICARI QVE IVSSERVNT

Vltimus pons intra urbem antiquam à proximo Ianiculo Ianiculensis nomen obtinuit. Tradunt autem Antoninum Pium hunc marmoreum fecisse, & ciuilibus bellis demolium pontem ruptum uocitatum. Xystus pont. III. nostris temporibus eum restituit, à quo nomen hodie obtinet.

De Pontibus, Triumphali, Hælio, & Miluio.

Cap. XVIII.

Pontis autem Triumphalis pilæ in Tiberi adhuc cernuntur eregione hospitalis. S. Spiritus. Triumphalis est nūcupatus, quòd per ipsum triumphantes transirent. Sequitur supra hunc ad reli iactum Pons nunc S. Angeli dictus, olim uero Hælius: ab Hælio Hadriano, qui eum prope sui sepulcri molem excitauit. Spartianus, Fecit, inquit, & sui nominis pontem, & sepulcrum iuxta Tiberim. Quem pontem nulla alia de causa posuisse arbitramur, quam ut per ipsum transeuntes propius dictam molem spectarent, cum Triumphalis publico usui satisfacere uideretur. Miluius pons, quem nunc Molem uulgus uocitat, in uia Flaminia situs, plus minus duobus millibus pas. distat ab urbe. Ferūt autem hunc sæpius euersum, sæpiusque instauratū nihil ex ueteri structura, præter fundamenta, retinere. De hoc pōte meminit Plin. de uiris illustribus, & Ammianus. Is. n. ait, à M. Scauro, qui fuit tēpore Syllæ, in cēsura exstructum.

De Transiberina regione: & de Templis, Rauenatiū, & Fortis Fortune:

ac de Thermis Seueri, & Aureliani: Naumachia, & Hortis Cæsaris:

nec non de Aqua Alsetina: Pratiq; Mutj.

Cap. XIX.

Transiberina regio priscis temporibus Ianiculi etiam nomen accepit, à monte eiusdem nominis sibi eminenti. Rauenatiū etiam urbem nominatam inuenio. Nam Augustus uictoria contra Antonium, & Cleopatram potitus binam instituit classem: unam apud Mesenium Lucaniæ portum: alteram uero apud Rauenam. Cūq; Senatui esset cura ut nulla Romam frequentaret multitudo, cui non esset habitandi locus publice assignatus: militibus rauenatis classis hæc regio fuit assignata, quæ

exinde Rauenatium urbs cœpit appellari. Quo nomine appellatum est tēplum, & Meritoria taberna: quam ubi nunc est ædes D. Mariæ fuisse legimus. Ex quo templo Augusti tempore fons olei ex terra exundauit, ac per totum diem largissimo riuo fluxit, significans ex gentibus gratiam Christi, ut scribit Eutropius. Sed hæc regio propter pestiferos austros a uilissimis, sordidasque artes exercentibus habitabatur: unde pauca memoratu digna continet. Tamen Spartianus in ea Seuerum imp. Thermas sui nominis: & Vopiscus Aurelianum Thermas hyemales fecisse, tradunt. Harum uestigia ea esse uolunt, quæ sunt inter D. Francisci ædem, & menia urbis, in campo nunc Iudeorum. Suetonius uero ait Casarem Hortos circa Tiberim habuisse: qui haud procul à dicto campo erant: & in iis Fortis Fortunæ Templum, Tiberij tempore dicatum. Sunt qui uelint, eundem Casarem Naumachiam instituisse sub mensibus urbis, eregione nunc S. Cosmati: ubi, prope uiam quæ ad portam Aureliam ducit, inuenus est lapis cum hac inscriptione.

SILVANO
SANCTO. SACRO
LARVM. CAESARIS
N ET COLLEGI.
MAGNI. CN. TVRPILIUS
TROPHIMVS VOTO
SVCCEPTO. ARAM
DE SVO. D. D.

Alij uero eam Naumachiam Augusto attribuant, propter uerba Frontini, quæ sequuntur. Quæ ratio mouerit Augustum prouidentissimū principem producendi Alsietinam aquā, quæ uocatur Augusta, nō satis perspicio nullius gratiæ, immo parum salubrem, & nusquam in usus populi fluentem. Nisi forte cum opus Naumachiæ aggrederetur, ne quid salubrioribus aquis detraheret, hanc proprio opere perduxit: & quod Naumachiæ coeperat superesse hortis subiacentibus, & priuatorum uibus ad irrigandum concessit. Solet tamen ea ex Transiberina regione, quoties pontes reficiuntur, & à citeriore ripa aqua cessant, in subsidium publicarum salientium dari. Cœpiēbatur hæc aqua ex lacu Alsietino uia Claudia, à milliario XIII. diuerticulo dextrorsus passuum VI millium D. Ductus eius efficiebat longitudinem passuum XXII M. CLXXII. Conceptionis modus in cōmentarijs non erat ascriptus. Quantū Aquarij temperauerant habebat non plus quinarjjs II millibus. At quinarjæ CCCCXCII extra urbē consumebantur. Nomine Casaris quinarjæ CCCLIII. Dabatur priuatis quinarjæ CXXXVIII. Huius autem aquæ uisus in eadem Naumachia ductus eleuatus pedes ferè tres, mox occultatur, & subterraneo meatu aquam ipsam ad arē D. Mariæ transiberinæ deducit: ubi è fonte emersa publico, priuatoq; usui deseruit. Hanc aquā Hadrianum primū Pont. restituisse aiūt. Prata autē Mutia fuisse ad Naualia Diony. Mutium autem mori eligentem pro patria regionem transiberinam donauere de publico: qui locus prata Mutia usque ad hanc ætatem uocantur. Albion a ger in eadem regione dicebatur ab albionarum luco, quo in loco bos alba immolabatur, auc. Sex. Pom. Idēq; ait, Ludos Piscatorios in ripa Tiberis ad Naualia olim celebratos esse.

De Sepulcro Numæ, & Cecilij Poetæ: Tribunali Aurelii: Monte Ianiculo:
& de Hortis cuiusdam Mar.

Cap. XX.

Numa rex sub Ianiculo sepultus est, inquit Solinus. Diony. Jacet autem Numa in Ianiculo transiberim. Et Cassius Hemina quarto annalium memoria prædidit, Cn. Terentium Scribam agrum suum in Ianiculo repastinantem offendisse arcam, in qua Numa situs fuisset, in eademque libros eius scriptos ex cartha. P. Cor. L. filio Cethego. M. Bebio. Qui filio Phamphilo. Coss. ad quos a Regno Numæ

colliguntur anni D. XXX. Liuius multa de sepulcro Numæ, eiusque libris tradit: sed à dicto Cassio Hemina in aliquibus dissentit. Tribunal Aurelium in eadem fuisse regione opinamur: & ab eo uiam eiusdem cognominis principium habuisse. De hoc tribunali Cic. mentionem facit, cum dicit, se homines in Tribunali Aurelio palam conscribi, centuriarique uidisse. Ianiculus autem mons dictus quod Ianus, uel ibi sit sepultus, uel habitauerit. Qui participata potentia cum Camefe indigena Italiam ita obtinuit, ut regio Camefene, oppidum Ianiculum uocaretur, auctor Macrobius. Sex. uero Pom. scribit, Ianiculum dictum, quod per eum Populus Romanus primitus transferit in agrum Hetruscorum, & ab eo transitu Ianiculum dictum. Ianus. n. transitus uocatur. In hoc Ianiculo Hortos habuit Martialis quidam: quos Mar. epigrammaticus carmine celebrauit, eosque in longo Ianiculi iugo fuisse tradit. Quos per lapsum ad eius radices in urbis figura collocauimus. Eusebius autem tradit, Cæcilium Statium poetam in eodem Ianiculo sepultum esse.

De Monte, & Campo Vaticano: Templis, Apollinis, & Martis: & de Naumachia, Circo, & hortis Neronis: ac Obelisco, qui est in eodem circi loco.

Cap. XXI.

EXpositis ijs, quæ ad Ianiculum pertinere uidebantur, in Vaticanum montem, & Campum transeamus. Varicani autem etymologiam uariam esse inuenio. Gellius enim scribit, agrum Vaticanum, & eiusdem agri Deum præsidem appellatum à uaticinijs: quæ uis, & instinctu eius dei in eo agro fieri solita essent. Varro autem in libris diuinarum aliam etymologiam sic ponit. Nā sicut Aius, inquit, deus, Arāque ei statuta, quæ est in infima Noua uia: quod eo in loco diuinitus uox edita erat, ita Vaticanus deus nominatus penes quem essent uocis humanæ initia. Quoniam pueri simulatque parti sunt, eam primam uocē edunt, quæ prima in Vaticano syllaba est. Sex. uero Pom. uult, Collem hunc Vaticanum nuncupatum, quod pulsus Hetruscis eo potitus sit populus Romanus uatum responsis. In hoc monte uetustissimam fuisse uicem, auct. est Plin. qui sic inquit. Uetustior urbe in Vaticano illex, in qua titulus æreis literis Hetruscis religione arborem iam tunc dignam fuisse significat. Ad eundem montem Apollinis Templum fuisse, ubi nunc sacellum D. Petronillæ: Martis uero, ubi D. Mariæ de febribus, in uia olim Triumphali, quidam tradidere: sed auctorem idoneum non adducunt. Iulium Paulum poetam prædiolum in Vaticano possedisse, memorat Gellius. Cor. uero Tac. ait, Neronem clausisse in ualle Vaticani spatium, in quo equos regeret, atque permixtum plebi circense ludicrum habitu aurigæ edidisse, obtulisseque Hortos suos ad uaria in Christianos tormentorum genera. Et quia Plin. Obeliscum Vaticanum in Neronis circo stare scribit, arbitrantur nonnulli non tantum Circum ipsum, sed & nauale stagnum eo in loco secus montem, quæ ad portam itur nunc Pertusam appellatam: Hortosque eius à clausura circi ad Tiberim fuisse. Hic Obeliscus, qui ex omnibus solus erectus uisitur, apud D. Petri ædem in uia triumphali positus est, in eiusque uertice pila auro superfusa: habetque in anteriori parte titulum inscriptum, eundemque in posteriori, quem subiici.

DIVO. CAESARI. DIVI. IULII. F. AVGVSTO
TI. CAESARI. DIVI. AVGVSTI. F. AVGVSTO
SACRVM

Huius autem meminit Plin. his uerbis. Tertius Obeliscus Romæ in Vaticano Cæj, & Neronis principum Circo, ex omnibus unus omnino fractus est in molitione: quem fecerat Sesostridis filius Nūcoreus. Eiusdem remanet & alius centum cubitorum, quem post cecitatem uisu reddito ex oraculo Soli sacrauit. Idem, ubi de arborum magnitudine tractat, sic inquit. Abies admirationis præcipuæ uisa est in nauis, quæ ex Aegypto Cæj principis iussu obeliscum in Vaticano circo statutum, quatuorq; truncos lapidis eiusdem ad iustinendum eum adduxit. Quæ naue nihil admirabilius uisum in mari certū est. CXX. M.

modium lentis pro saburra ei fuere. Longitudo spatium obtinuit magna ex parte Ostiensis portus, latere laevo: ibi nanque demersa est à Claudio principe. Arboris eius crassitudo quatuor hominum ulnas complectentium implebat. Obelisci effigiem hic apposuimus, cuius singula latera, qua maxime patent, sunt latitudine pedum nouem. Honorij imp. corpus, auctore Paulo Diacono, iuxta Beati Petri Apostoli Atrium in Mausolæo sepultum est. Huic soboles nulla fuit. Nam duæ Stilichonis filiae idest Maria, & Hermantia, una post alteram ei coniugio sociatae utraque Dei iudicio inopinata morte præueta ex hac luce uirgines migras uere. Mariæ sane corpus in uia Triūphali, ea parte, quæ in sacris ædibus D. Petri sacellum Regis Francorum hodie nuncupatur, conditum fuisse, non dubium est. Nam quo tempore hæc scribebam, cum pilæ fundamenta in ea æde fonderentur, inuenta est marmorea arca, longitudine pedum octonum cum dimidio, latitudine quinum, senūmq; altitudine: in qua conditam eam fuisse, a pertissimis constitit argumentis. In ea arca corpore iam absumpto aliquot tatummodo dentes supererant, capillique, ac tibiaram ossa duo: prætereaque uestis, & pallium: quibus tantum auri fuerat intextum, ut ex ijs combustis auri pondus XXXVI. collecta sunt. Erat insuper Capsula argentea, longa pedem unum & semissem: latitudine digitorum. XII. in qua uascula multa ex cristallo, nonnullaque ex achate perpulchre elaborata. Item annuli aurei. XL. uarijs gemmis adornati. Erat & smaragdus auro inclusus, in eoque sculptum caput, quod credi uim est ipsum Honorium referre. Is quingentis aureis nostras tibus aestimatus est. Præterea inaures, monilia aliæque muliebria ornamenta: in quibus bulla, earum quas hodie Agnus dei uocant: per cuius ambitū inscriptū erat. MARIA NOSTRA FLORENTISSIMA. Latiniq; ex auro, & i ea hæc nomia. MICHAEL. GABRIEL. RAPHAEL. VRIEL. literis græcis cælata. itē ueluti racemus ex smaragdus, aliisque gemmis cōsertus, & discriminale ex auro longitudine XII. digitorum, inscriptū, hinc. DOMINO NOSTRO HONORIO. hinc. DOMINA NOSTRA MARIA. Ad hæc inerat Sorex ex chelidonio lapillo, cochleaque, & patera ex cristallo: itē pila ex auro, lusoriae similis: sed quæ in duas partes diuidi poterat. Innumerae penē aliæ inerant gēmae, quarum etsi plurimæ uetustatae corruptæ, nonnulla tamen recentem, admirandamque pulchritudinem retinebant. In eodem Vaticano uisuntur hodie in Max. Pont. hortis complura simulacra antiqua, eò ex uarijs locis translata: quorum est Nili uarijs generibus animalium, qui in eo nascuntur flumine, circumstantibus. Est & Tiberis simulacrum, cui & lupæ, & ad lupæ ubera Romuli, & Remi signa posita sunt. Sunt præterea Apollinis, Veneris, Cupidinis, Cleopatrarum: nec non Laocoontis, de quo supra diximus. Omnia hæc ex candidissimo marmore.

Da Aqua Sabatina: & de Sepulcro Scipionis, &
Hadriani: ac de Pratis Quintijs.

Cap. XXII.

SAabatina, inquit Sex. Pom. à lacu Sabate dicta: nunc uero dicitur Anguillariae lacus: ex quo aqua Romam perducebatur: cuius ductus uestigia

DI VO

uestigia quædam extare dicuntur extra portam Pancratianam. Hanc autem Hadrianus primus Pont. restituit: cuius aquæ fons in area D. Petri adhuc manare cernitur. Inter hunc fontem, & Hadriani sepulcrum fuit in gens Meta, cuius fundamenta nonnullis ab hinc annis effodi uidimus. Sunt qui uelint sepiè Epulonum fuisse Sepulcrum, uel Scipionis: de quo Acron sic inquit. Deuicta Carthagine uirtute Scipionis Africani, cum Afri aduersus Romanos denuo rebellarent, consulto oraculo, responsum est, ut Sepulcrum Scipionis fieret, quod Carthaginem respiceret: tunc leuati cineres sunt de Pyramide in Vaticano, & humati in sepulcro eius in portu, ut Carthaginem respiceret. Gentile tamen Scipionum Sepulcrum in uia Appia fuisse mox ostendemus. Huius autem pyramidis, & molis Hadriani forma, sive sinus lacrum uisitur in porta ænea adis D. Petri. Sepulcrum Hadriani iuxta sui nominis pontem positum esse adhuc uidetur, licet suis ornamentis expoliatum: in quo legitur titulus, qui sequitur.

L. HÆLIO CAES. DIVI HADRIANI

AGV. F. COS. II. F.

Spartianus. Fecit, inquit, & sui nominis sepulcrum iuxta Tiberim. In hoc autem ipse primus omnium sepultus dicitur. Et deinde omnium Antoninorum cineres conditos esse, ostendit epith. quædam in ipso sepulcro incisa: quæ hic apponere superfluum esse putauimus. Lampridius etiam referi, Commodum iussu Pertinacis in monumentum Hadriani translatum. Iulius uero Capitolinus, Seueri cadaver illatum in Hadriani sepulcrum: in quo & Cæsar pater eius naturalis fuerat sepultus. Idem ait, Antoninum Pium Hadriani patris sepulcrum instaurauisse, eique templum dedicaſſe. Hanc autem molem describit Procopius his uerbis. Hadriani quondam imp. sepulcrum extra portam Aureliam iactu lapidis impositum. Præmus eius ambitus quadrati figuram habet. Constat. n. totus ex marmore pario, summa artificum diligentia ædificatus. In medio uero huius quadrati rotunda moles aſurgit, excelsa altitudine, & tanta, ut in suprema eius parte area sit, cuius diameter uix iactu lapidis transigitur. Hæc moles in arcis formam redacta est, Castellumque S. Angeli uocitant. Prata autem Quintia, à L. Quintio Cincinato denominata, in campo Vaticano fuisse, Plin. sic commemorat. Arani quatuor sua iugera in Vaticano, quæ prata Quintia appellantur, Viator attulit dictaturam. Nunc hic locus Prata dicitur, nec longe distat à dicta Hadriani mole. In eodem campo cernuntur adhuc uestigia (ut uidetur) cuiusdam Circi, sive Hippodromi.

De Vjs, Flaminia, Aemilia, Claudia, &

Cassia: ac de Villa Cæſarum.

Cap. XXIII.

CVM urbis ambitus maior, quam nunc, olim quandoque fuerit, nonnulla memoratu digna, quæ prius intra menia continebantur, extra ea nunc relinquuntur. Sed multa præterea olim, ut hodie etiam, extra eandem urbem erant. Quorum etsi perpauca in nostram peruenere cognitionem, tamen uidetur non esse alienum ab instituto nostro de his quoque agere. Vias igitur, quarum potissima in his ratio est habenda, M. Aemilio Cos. Censores sternendas silice in urbe, glareæ extra substruendas, marginandasque omnium primos locauisse, auctor est Linius. Postea autem tam extra, quam intra urbem silice stratas fuisse, indicant plurimis in locis uestigia. Easdem uias Cn. Gracchum certis regionibus direxisse, & passim lapide strauisse, partimque munuisse aggeribus, iniqua adæquantem, & quantum ualles, torrentesque abrupiebant pontibus æquali altitudine coniungentem, tradit Plut. Idem Gracchus dimenso uiarum spatio singulis interuallis columnas lapideas, spatij signum præferentes constituit. Fuisse autem uiarum etiã extra urbem Curatores, testatur Cic. ep. prima ad Atticum, ubi ait, Thermum Curatorem uia Flaminia fuisse. Hæc uia inuicem habebat a porta Flumentana. De ea Strabo sic loquitur. Eodem in consulas tu M. Lepidus, & C. Flaminius collegæ fuere. Victores autem Ligurum strauere, hic quidem Flaminiam, è Roma per Thusciam, & Umbriam, usque Ariminum: alter reliquam porro usque

L

Bononiam: & ex ea in Aquileiam prope Alpium radices, ducto per gyrum circa paludes opere. Linius etiam commemorat, eundem Aemilium Cos. subactis eidem Liguribus uiam à Placentia productam Flaminiae commississe. Quibus uerbis est conyctus, uiam Aemiliam initium habuisse ab Arimino: finem uero ad Trebiã Placentiæ urbis fluuium. Præter hanc, altera eiusdem nominis erat uia. Vtriusq; Strabo sic meminit. Hic ille Scaurus, qui per Pisas, & Lunam usque Sabbatios uiam strauit Aemiliam, hinc per Dertonam. Alia uero est Aemilia, quæ Flaminiam excipit. Flaminiam autem ab Augusto instauratam esse, Suetonius sic ostendit. Quo facilius undiq; urbs adiretur, desumpta sibi Flaminia uia Ariminotenus munienda, reliquas triumphalibus uiris ex manubiali pecunia sternendas distribuit. In hac plurima cernuntur sepulcra, sed quæ per uetustatem, an sepulcra, nedum quorum fuerint, uix dignosci licet. In eadẽ uia ad nonum lapidem fuit Villa Cæsarium, quæ ad Gallinas dicebatur auctor Plin. Qui eius nominis rationem sic ponit. Gallinam conspicui candoris sedenti Liniæ Drusillæ ex alto abiecit in gremium illam, intrepidèq; miranti accessit miraculum. Quoniam tenentem rostro laureum ramum omustum suis bacis conseruari alitem, & Jobolem iussere aruspices, ramumque eũ seri, ac rite custodiri. Quodq; factum est in uilla Cæsarium fluuiio Tiberi imposta, iuxta nonum lapidem Flaminia uia, quæ ob id uocatur ad Gallinas. In eadem uia erant Clitellæ, loca quædam deuexa, & accliuia. Nam, ut Sex. Pom. ait, non tam hæ quibus sarcinæ colligatæ mulis portantur Clitellæ dicuntur, sed etiam locus Romæ per similitudinem, & in uia Flaminia loca quædam deuexa, & accliuia. Fuit etiam extra portam Flumentanam uia Claudia appellata, quæ Flaminiae iungebatur, ut testatur Oidius his uersibus.

Nec quæ piniferis positos in collibus hortos
Spectat Flaminie claudia iuncta uicæ.

Fuit extra eandem portam uia Cassia, à Cassio qui, ut refert Sex. Pom. eam strauit, denominata. Hæc Sutrium, Verrallam, Viterbiũq; & in Vulturnensem mittebat regionem.

De Vijs, Collatina, & Salaria: Templis, Veneris, Cereris, &
Honoris: ac de Sepulcris Licinij, Marij, &
Iliæ: & de Ponte Salario.

Cap. XXIII.

EXtra portam Collatinam erat eiusdem nominis uia, quam Fron. Collatinã appellat, quod in Collatiam duceret. Hæc haud procul ab ipsa porta iungitur uia Salaria: quæ initium habet à porta Collina. De hac Strabo sic meminit. Rerum scriptor Fabius auctor est, Romanos tum primum diuitiarum sensum accepisse, cum Sabinorum potiti sunt gentis: per ipsos uia Salaria, in quam, apud Heretum Sabinorum uicum supra Tiberim iacentem, Numentana incidit, non magnæ longitudinis strata est: ex eadem Collina porta inchoans. In hac uia fuit Templum Veneris Erycinæ, ubi restagnante Tiberi ludi Apollinares fiebant. De hoc idem Strabo sic inquit. Est & Romæ ante portam Collinam deæ huius ædificium, quod Veneris Erycinæ templum dicunt: cui cum à de sacra insignis adiacet Porticus. Vos tum autem ferunt à Fabio Dictatore, dicatum uero à L. Portio. Deæ simulacrum dedicauit pudicissima suæ ætatis femina Sulpitia. Plin. Pudicissima, inquit, femina semel matronarum sententia iudicata est Sulpitia Paterculi filia, uxor Ful. Flacci, quæ simulacrum Veneris ex sibyllinis carminibus dedicaret. Secus eadem uiam extant uestigia quædam templi, ut puto, Cereris. Ibi. n. eius deæ, Bacchi quæ picturæ cum uitibus, & hydris cernuntur. Nam quod hoc templum fuerit extra urbem, consentaneum est. Vitr. præceptis, qui scribit, Cereri extra urbem eadem esse locandam loco, quo non semper homines nisi per sacrificium necesse habeant adire. Cum religione, inquit, castæ, sanctis que moribus is locus debet tueri. Extra dictam portam Honoris templum statutum fuisse ait Cic. secundo de legibus, cum inquit. Nostis

extra portam Collinam Aedem Honoris? & Aram in eo loco fuisse memoriae proditum est. Ad eam cum Lamia fuisset inuenta in ea scriptum domina honoris, ea causa fuit aedis eius aedificanda. Sed cum multa in eo loco sepulcra fuissent, exarata sunt. Statuit .n. collegium locum publicum non potuisse priuata religione obligari. Via Salaria ad secundum lapidem, insigni monumento sepultus fuit Licinius tonsor Aug. qui fuit ditissimus. Eadem uia ad .III. lapidem supra Anienem extat. pons eiusdem nominis cum uia, a cuius dextra est haec inscriptio.

IMPERANTE .L. N. PISSIMO AC TRIUMPHALI SEMPER IVSTINIANO .PP. AVG. =
ANNI .XXXVIII.

NARSES .VIR .GLORIOSISSIMVS .EX PRAEPOSITO SACRI PALATII .EX CONS.
ATQVE PATRICIVS .POST .VICTORIAM .GOTHICAM IPSIS ET EORVM REGIBVS
CELERITATE MIRABILI CONFLICTV PVBLICO SVPERATIS ATQVE .PROSTRATIS
LIBERTATE VRBIS ROMAE AC TOTIVS ITALIAE RESTITVTA PONTEM =
VIAE SALARIAE VS

QVE AD AQVAM A NEFANDISSIMO TOTILA TYRANNO DISTRVCTVM =
PVRGATO FLVMINIS ALVEO

IN MELIOREM STATVM QVAM QVONDAM FVERAT RENOVAVIT

A sinistra uero leguntur carmina quae sequuntur.

QVAM BENE CVRBATI & DIRECTA EST SEMITA PONTIS &
ATQVE INTERRVPTVM & CONTINVATVR ITER &
CALCAMVS RAPIDAS & SVBLECTI GVRGITIS VNDAS &
ET LIBET IRATAE & CERNERE MVRMVR AQVAE &
ITE IGITVR FACILES & PER GAVDIA VESTRA QVIRITES &
ET NARSIM RESONANS & PLAVSVS VBIQVE CANAT &
QVI POTVIT RIGIDAS & GOTHORVM SVBDERE MENTES &
HIC DOCVIT DVRVM & FLVMINA FERRE IVGVM &

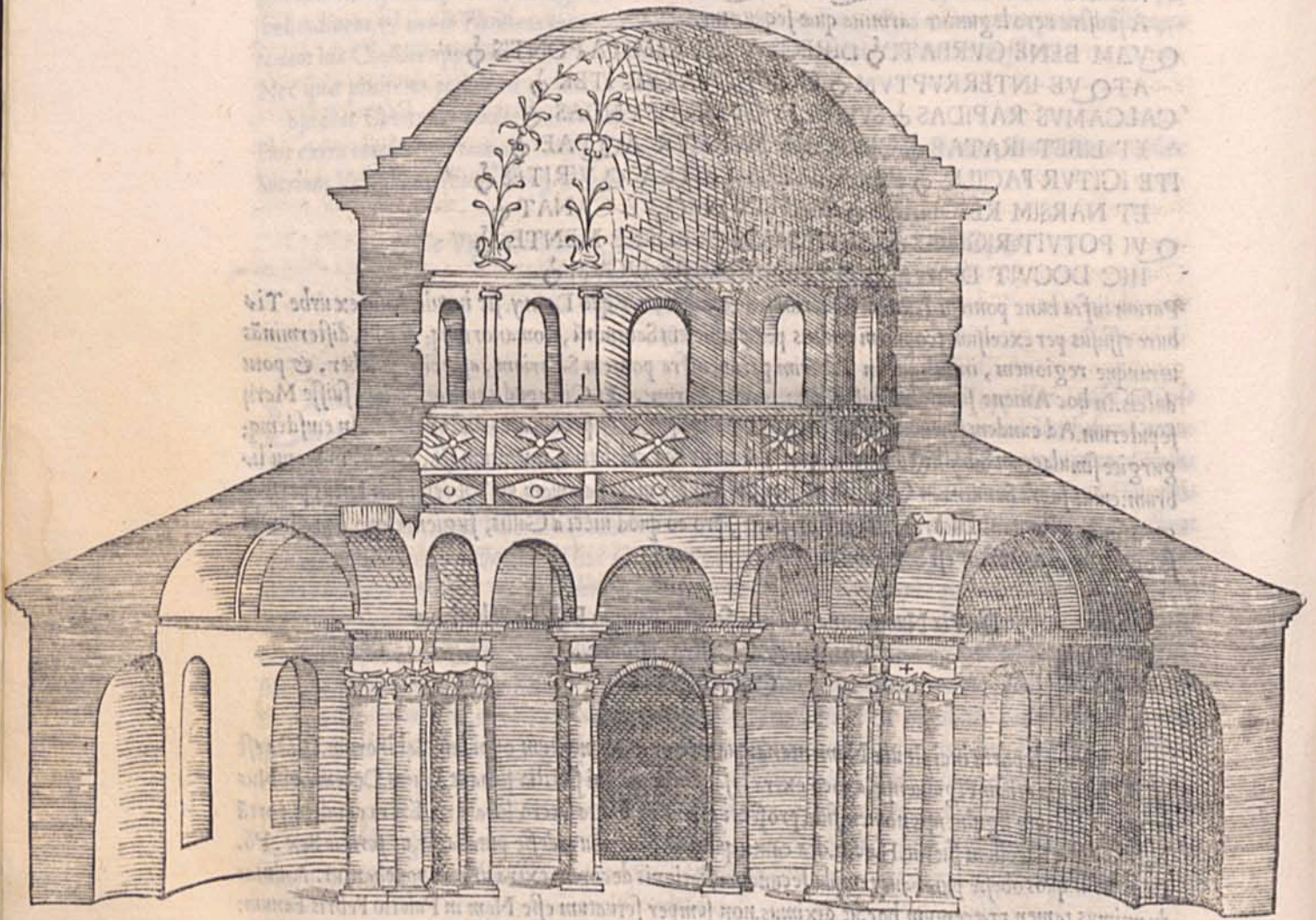
Parum infra hunc pontem Anio in Tiberim se se exonerat: de quo Diony. sic inquit. Anio ex urbe Tibure effusus per excelsum scopulum multus per planiciem Sabinorum, Romanorumq; fertur, determinans utranque regionem, insluitque in Tiberim parum infra pontem Salarium, aspectu pulcher, & potu dulcis. In hoc Aniense sepultam fuisse Iliam, scribit Acron. Et Cic. apud eundem fluuium fuisse Marij sepulcrum. Ad eundem fluuium Torquatus a Gallo in pugnam prouocatus uictor euasit. In eiusdemq; gurgite simulacrum Sibyllae tiburtinae, quae Tiburi ut dea colebatur, inuentum est, tenens in manu librum: cuius sacra Senatus in Capitolium transfudit. Inter uiam Salariam, & Tiberim fuit Lucus permagnum: in quo Romani Lucaria festa celebrabant, pro eo quod uicti a Gallis, fugientesque e praelio ibi se occultauerunt, auctor est Sex. Pom.

De Via Numentana: Neniae sacello: Templo Bacchi: Suburbano
Phanori: & de Castro custodiae.
Cap. XXV.

A Viminali porta incipit uia Numentana: qua iter erat Numentum oppidum Sabinorum. Dicta est haec uia etiam Figulnensis, a loco extra ipsam portam, ubi fictilia fiebant. L. Iulius Decemuiri Numentana, cui tum figulnensis nomen fuit, profecti castra in monte Sacro locauere. Extra eandem portam Neniae Deae Sacellum fuerat. Haec .n. dea cantu querulo funeribus adesse putabatur, ut scribit Sex. Pō. Deorum .n. quos obesse putabant templa secundum stationis de corem extra urbem ponebantur. Animas duertimus tamen praecipuum hoc, ut diximus, non semper seruatum esse. Nam in Palatio Febris Fanum: in Exquilis Mala Fortune: ad Auentini radices Socordia: & ad Augusti fori Martis Ultoris templa

L ij

fuisse, demonstratum est. Quæ, non ut opem ferrent, sed ne obessent, numina colebantur. Via eadem ad secundum lapidem uisitur Bacchi templum spherica forma cum columnis geminatis, in gyrumque ita dispositis, ut templi testudinè susineant: ubi uermiculato opere uaria ornamenta cernuntur: ibique porphyreticū sepulcrū uitibus, ac uuis insculptis exornatū: quod uulgus Bacchi sepulcrū appellat. Eius tēpli descriptio subiacet. Apparent autē apud hoc tēplū magni cuiusdā ædificij ruina, quæ Hippodromi uestigia esse uident. Hinc uō ad stadia III. Anieni impositus est, alius Pons, q̄ priscū adhuc nomen retinēs Numentanus, quemadmodū uia, nuncupatur. Hunc, sicuti Salarium, eundem Narseten eunuchum extruxisse, idque marmoris inscriptionem, quæ tamen hodie nō extat, indicasse ferunt. Inter dictam uiam, & Salariam circa III. milliarium fuit Suburbanum Phanoti liberti Neronis: quō Nero ipse fugiens se ipsum interfecit, ut auctor est Suet. Extra Querquetulanam autem portam locus est quadratus, parietibus circumseptus: qui dicebatur Castrum custodia, ubi fuerant olim in statione milites prætorian Dioclitiani, ut quidam testantur. Procopius scribit, Ere regione Viuarj extra muros, ueteres alterū breuē murum modico intervallo adiecisse, non ad tutelam, sed ad delicias, ut leones, & alias feras ibi seruarent: quem locum olim Viuarium, nunc uero, qui ibi prædta habent, Viuariolum uocant.

De Vijs, Prænestina, Labicana, Campana, Gabina: & de Pontibus, Mamæo, &
Lucano: Aniene Veteri, & Noua, ac de Aqua Appia.

Cap. XXVI:

AB Exquilina porta Labicanam, & Prænestinam uiam initium habuisse, sic ostēdit Strabo. Porro
in unum cadit Labicana à porta quidem Exquilina incipiens, à qua & Prænestina: à sinistra uō
& hanc, & Exquilinum omittens campum, ultra C. & XX stadia pergit. Cū autem Labico uetusto
sanè oppido cæterum disiecto, & in sublimi sito propinquat, & hoc, & Tusculum relinquit à dextra.
Prænestinam autem ab Exquilina porta incipere relinquereque à sinistra campum Exquilinum, haud
dubie uere dictum est: cum etiam intra urbem in ipsa Prænestina Capitolinus priuatam Gordiani do-
mum positam esse asserat. Sed Labicanam ab eadem porta initium habuisse, aduersari uideatur ea, quæ de
uia Labicana intra urbem supra tradidimus. Nisi uelimus dicere Labicanam uiam, non tantum ab Ex-
quilina, sed etiam à Neuia, quæ illi proxima est, quæque etiam proximum iter est in Labicos, initium
extra urbem sumpsisse. Non enim alienum est uias celebres per uaria capita in urbem perducī. Extra
hanc portam, apud eadem D. Laurentij, in uinetis iacet Obeliscus quidā cōfractus: de quo nihil est quod
præterea possimus affirmare. Haud ita multo post uisitur supra Anienem pōs Mamæus, uulgo Mamolo
appellatus, ab Antonino Pio extructus: qui à Mamæa matre Alexandri instauratus, eius nomen obti-
nuit. Quartus pons super eundem fluuium Lucanus nuncupatur, qui Tiburi proximus est. Ex Aniene at
duo aquarum ductus Romam perducebantur. Eorum alter Anio Nouus: alter uero Anio uetus nuncus
pabatur. De his Frontinus hæc scribit. M. Curius Dentatus, qui Censuram cum L. Papyrio gesserat,
Anionis ueteris aquam perducendam in urbem ex manubys de Pirrho captis curauit, post annos XL.
quàm Appia fuerat perducta, anno ab urbe condita CCCCLXXXIX. Sp. Caruilio, & Papyrio Coss.
Post biennium deinde actum est in Senatu de eius consumatione. Tum ex S. C. duumuir aquæ perduc-
eendæ creati, Curius, & Ful. Flaccus. Curius intra quantum diem, quàm erat duumuir creatus, deceffit.
Gloria perductæ pertinuit ad Fuluium. Concipebatur supra Tibur XX. milliario, extra portam Rara-
nam, ubi partim in Tiburtinum distribuebatur usum, partim Romam deducta erat: quæ minus salubris
in hortorum irrigationem, atque in ipsius urbis sordida existeret ministeria. Ductus eius habebat lon-
gitudinem passuum XLIII millium. Ex eo riuus erat subterraneus pas. XLII. Substructione supra terram
pas. DCCIII. Huius aquæ ascriptus erat modus in cōmentarijs quinariarum M. CCCCXXI. Ad caput
Fron. inuenit III M. CCCXCVIII. præter eum modum, qui in proprium ductum tiburtinum deriuaba-
tur. Extra urbem erogabantur nomine Cæsaris quinariæ CLXIX. Priuatis CCCIII. Reliquæ diuide-
bantur intra urbem per regiones, Primam. III. IIII. V. VI. VII. VIII. XII. XIII. in castella XXXV. Per-
ueniebat autem in regionem uia Nouæ ad hortos Ansinianos, unde per illum tractum distribuebatur.
Rectus uero ductus, secundum speciem ueterem ueniens, intra portam Exquilinam in altos riuos per
urbem, eo modo quo diximus, deducebatur. Anio autem Nouus sublacensi uia ad milliarium XLII. in suo
riuo excipiebatur, ex flumine qui cum terras cultas circū se haberet soli pinguis, & inde ripas solutio-
res, etiam sine pluuiarum iniuria limosus, & turbulentus fluebat: Ideoque à faucibus ductus interposita
erat piscina limaria, ubi inter amnem, & specum consisteret, & liqueretur aqua: sic quoque, quoties im-
bres superuenirent, turbida perueniebat in urbem. Iungebatur ei riuus Herculeus oriens eadē uia ad
milliariū XLIII. Ductus Anienis efficiebat longitudinem passuū LXII. M. Hæc aqua in cōmentarijs ha-
bere ponebatur quinarias III millia CCLXIII. Frontinus mensus ad caput reperit quinarias III mille
DCCXXXVIII. Ex quibus nomine Cæsaris extra urbē erogabantur DCCXXVIII. Reliquæ, ut dictū
est, intra urbem cum Claudia confundebant. Hæc aqua à Piscinis in altiores arcus recipiebant, ita ut sus-
perior esset Anio, finiebantur arcus earū post hortos Pallantianos: inde in usum urbis aqua fistulis des-
ducebat. Partē tamen sui Claudia prius in arcus, qui uocabant Neroniani, ad speciē ueterē transferebat.
Ii directi per Cœlium montem iuxta templum D. Claudij terminabantur: modum, quem acceperant, aut
circa ipsam Cœlium, aut in palatium, Auentinumque, & in Transiberinam regionem dimittebant.

L ij

Anienis aquæ minus permanebant limpida, & sæpe etiam sereno turbabantur. Quoniam quamuis purissimo deflueret lacu, mobilibus tamē, ut diximus, cedētib; ripis auferebat aliquid quo, prius quam deueniret in riuos, turbaretur: propterea uitiabat ceteras. Nam cū editissimus ueniret, & in primis abūdans, aliquando defectiōni aliarum succurrebat. Inquinabat maxime Claudiam. Vetus uero Anio cūm plerumque libra esset inferior, incommodum infra se tenebat. Anienē autē Nouā Frontinus à Nerua Curator aquarum constitutus restituta forma in urbem perduxit. Aqua autem Appia M. Valerio Maximo, P. Decio Murena Coss. anno XX post initiū Samnitici belli inducta est ab Appio Claudio Crasso Censore, cui postea Cæco fuit cognomen: qui & uiam Appiam à porta Capena usque ad urbem Capuam muniendam curauit. Collegam habuit C. Plautium, cui, ob inquisitas eius aquæ uenas, Venocis cognomen datum est. Sed is intra annum & sex menses deceptus à collega, tanquam idem facturo, abdicauit se à censura. Nomen aquæ ad Appiam tantum honorem pertinuit: qui multis tergiuersationibus extraxisse censuram traditur, donec & uiam, & huius aquæ ductum consumaret. Concipiebatur autem in agro Lucullano, uia prænestina, inter milliariū VI. & VIII. diuerticulo sinistrorsus passuum DCC. LXXX. Ductus eius habebat longitudinem à capite usque ad Salinas, qui locus erat ad portam Trigemina, passuum XI millium CXC. Subterraneo riuo passuum XI millium CXXX. Substructione, & supra terram opere arcuato proxime ad portam Capenam passuum LX. Appia in Cōmentarijs ascirptus erat modus quinariarum DCCCXLII. Vniuscuiusq; ad caput inueniri mensura nō poterat, quoniā ex duabus riuis constabat. Ad Gemellas tamen, qui locus erat intra speciem ueterem, ubi iungebatur cū ramo Augusta, altitudo aquæ erat pedum quinque: latitudo uero unius, & dodrantis: quæ efficiebat quinarias M. DCCCXXV, ampliusquā in Cōmentarijs, quinarijs DCCCCLXXXIII. Ero gabat quinarias DCC III. Minus quā in Commentarijs ascribebatur, quinarijs CXXXVIII. Et adhuc minus quā ad Gemellas mensura responderet, quinarijs M. C XXI. Intercidebat tamen aliquantum ex ductus uitio, qui cum esset de pressior non facile manationes ostendebat. Ex hac fluebant extra urbem quinaria tantummodo quinque: reliquæ DCXIX. intra urbem diuidebantur per regiones. II. V. VIII. IX. XI. XII. XIII. XIII. in castella XX. Ex quibus nomine Cæsaris quinaria CL. Priuatis CXCIII. Publicis usib; CCCLIII. Ex eo castris unis, gnaria III. Operib; publicis quatuordecim, gnaria CXXII. Muneribus, quinaria II. Lacubus nonaginta duobus, gnaria CCXXVI. Anno ab urbe cōdita DCVIII. Ser. Sulpitio Galba, & L. Aurelio Cotta Coss. cum huius ductus, & Anionis uetustate essent quassati, priuatorum etiam fraudibus interciperentur, datum est à Senatu negotium M. Titio, qui tum Prætor inter ciues, & peregrinos ius dicebat, eorum ductuum reficiendorum, & uindicandorum. Eosdem autem cum Martiæ ductu penè dilapsos longo tempore post restituit Agrippa. A Cælimontana autem porta incipit uia Campana, quæ statim in duas semitas dirimitur: sed post pauca stadia utraq; uia Latine iungitur. Inter Cælimontanam, & Latinam portam, Gabiusam locatam esse diximus, à qua olim principium habebat uia Gabina: de qua Liuius ita meminit. P. Valerius T. Herminium cum modicis copijs ad. II. lapidem Gabina uia occultum considere iuber. Idem. Ad. III. lapidem uenere uia Gabina. Hanc uiam breuem fuisse, incidisseque in Prænestinam significat Strabo, cum in ea Gabios fuisse, sic tradat. Sunt & Romanorum oppida à sinistra Latina, inter eam, & Valeriam Gabij sanè extant, in prænestina uia sui.

De Vijs, Valeria, Latina, & Appia: Templis, Fortuna Muliebris, Martis, Tempestatis,

Spei, Ridiculi: Item de Sacratio Bonæ deæ: Luco & æde Camoenarum:

Circo Antonini: & de Aqua Mercurij.

Cap. XXVII.

A Latina autem porta initium habet uia eiusdem nominis, in Latinos populos ducens. Nam per Leuicanum, quod hodie dicitur Valmontone, perque Casinatam Sancti Germani saltū appellatum, in Campaniam usque protenditur: de qua Strabo sic scribit. Præclarissimæ sunt uia Appia, & Valeria:

una qdē ad mare Latina partes supans usque Sinuessā p̄tendit: altera ī Sabinā usque ad Marfos: iter has media Latina est: quæ ad Casinū oppidū cōiungit Appiæ, ab Capua XIX distās stadys. In Latina fuit Tēplum Fortunæ Muliebris, eiusdēmq; deæ Simulacrum, ne phas attingi nisi ab ea, quæ semel nupsit. In eadē uia fuit Suburbanum Phylidis nutricis Domitiani, in quo ipsum funeravit: sed reliquias templo Flauia Gentis clam intulit, cineribūsq; Iuliae filiaē Titi, quam & ipsam educauerat, comiscuit, auc. Suet. A porta uero Capena incipit uia Appia, quæ ab Appio Claudio Cens. denominationem accepit. Ea erat latitudo ut plaustra duo ex aduerso inuicem occurrentia libere exciperet. De hac Linius ita mentionem facit. Memoriae felicitatis nomen Appij, & uiam munierit, & Appiam aquam deduxit: et Cic. pro Milone, his uerbis. Hoc. n. sæpe ab istis dicitur, perinde quasi Appius ille Cæcus uiam munierit, non quæ populus uteretur, sed ubi impune sui posteri latrocinarentur. Verum ultra Capuam, Appium hanc uiam munierit, non constat: quæ tamen Brundisium usque fuit strata. Quis autem præter Appium eam strauerit, non memini me legere: nisi quod Plut. ait, C. Cæsarem, cum illi huius uiaē cura esset commissa, ingentes prædēgisse pecunias. Nouissime restituit Traianus, desiccatisque paludibus, excissis collibus, aggeratis uallibus saxis constratis, ac pontibus extructis permeabilem fecit, auctor est Dion. Hanc uiam omnium aliarum reginam esse dicit Statius. In ea fuit Martis Templum. Ouidius.

Lux eadē marti festa est, quem prospicit extra

Appositum rectæ porta capena uiaē.

Linius. Uiam Cens. sternendam à porta Capena ad Martis templum locauere. Hoc templum supra columnas. C. positum Sylla Aedilis consecrauit. Apud ipsum fuit Manalis Lapis, quo propter nimiam siccitatem in urbem relato, pluuia statim sequebatur: eūmq; quod aquas manare faceret, Manalem lapidem dixere, ut scribit Sex. Pom. Martis signum in uia Appia Cn. Seruilio, & Flaminio Coss. sudasse, testatur Linius. In eadem uia fuit Bonæ deæ Sacrarium, apud quod Clodius: & (ut testatur Cic.) M. Papius fuit interfectus. Lucus etiam, & aedes Camcenarum fuit extra portam Capenam: quæ à Ful. Nobiliori condita est, ut scribit Asconius. In hac fuisse Statuā Actij poetæ testatur Plin. his uerbis. Notandum ab auctoribus & L. Actium poetam in Camcenarum aede maximā forma statnam sibi posuisse, cum breuis admodum fuisset. Extra eandem portam fuere, Ara Apollinis, Lucus honoris, Aedes spei, et tēpestatis. Hanc Marcellus, cum in Corsicam, Sardiniamque nauigans grauissimā tempestatem pateatur, uouit, & eo naufragio seruatus extruxit, auc. est Ouid. Extra eandem portam ad Il lapidem fuit Templum ridiculi: ideo excitatum, quod ibi Annibal castrametatus retrocesserit illusus. Via præterea Appia Hortos Terrentianos fuisse legimus. XX. iugerum. Circus Antonini Caracallæ is est, ut plerique omnes consentiunt, cuius ingentes ruinae, & inter eas Obeliscus, metarūque uestigia non procul ab aede D. Sebastiani: cernuntur ubi aiunt prius Prætoria castra à Tiberio Cæs. fuisse constituta. Nam Suet. scribit, hunc Romæ castra constituisse, quibus prætorianaē cohortes, uagæ ante ea tempora, & per hospitia dispersæ, continerentur. Prope portam Capenā fuit locus Mercurio sacer, & aqua Mercurij dicta: ad quam cum populus conuenisset, unusquisq; lauri ramo alterius caput ea aspergebat aqua, Mercurium inuocans, ut delicta, præsertim periuria dilueret: hinc Ouidius sic inquit.

Est aqua mercurij portæ uicina capenæ,

Si iuuat expertis credere, numen habet.

Fuere in uia Appia Tabernæ Cæditiaē, Domini nomine uocata: ut ait Sex. Pom. Et Forum eiusdem nominis cum uia: Trēsque Tabernæ de quibus Cic. ad Atticum meminit: item Lucus Egeriaē, quod Camcenis Numa sacrauit. Multaq; præterea in hac uia fuisse sepulcra ostendunt illorum uestigia: significat & Cic. cum inquit. An tu egressus porta Capena cum Calatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum sepulcra uides miseros putas illos? Hæc suis ornamentis, & titulis cum sint spoliata, quorū fuerint ignoratur, uno excepto, quod est parum ultra circum, de quo modo locuti sumus, ubi dicitur ad Caput bouis, in quo est hic titulus.

CAECILIAE

Q. CRETICIF

METELLAE. CRASSI

Nam & si ante portam Capenam Sepulcrum sororis Horatij illius, qui ex Trigeminis superstes ipsam interfecerat, eoque in loco ubi exanimis ceciderat, fuisse legamus, tamen proprius nullum extat indicium. Ad eundem modum, tum Q. Cæcilij auunculi Pom. Attici sepulcrum, quod ad quintum lapidē posuim esse, in eoque ipsum Atticum conditum scribit Cor. Nepos: tum Imp. Gallieni, quod in uia Appia millibus ab urbe nouem Sex. Aurelius fuisse testatur: tum & gentile Scipionum monumentū, quod etiā extra eandem portam fuisse, & Archiam poetam in eo conditum affirmat Cic. quibus in locis omnino fuerint præterea ignoratur. Quod autem dicebamus P. Africanum in Vaticano conditum fuisse, non omnibus probatur: cum sint qui uelint in hoc gentilicio sepulcro illatum esse, & nonnulli qui ea de re aliquid affirmare omnino audeant. Quorum est Linius, qui sic inquit. Africanum alij Romæ, alij Linterni & mortuum & sepultum: utrobique monumenta ostenduntur, & statua. Nam & Linterni monumentū, monumentūq; statua superimposita fuit, quam tempestate disiectam nuper uidimus ipsi: & Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres statuae sunt: duæ P. & L. Scipionum esse dicuntur: tertia poetæ Q. Ennii. Quinto tamen decadis quinta afferere uidetur, Linterni esse sepultum: quod Strabo etiam affirmat, his uerbis. Prope mare post Sinuesam Linternum est oppidum, ubi prioris Scipionis cognomento Africani sepulcrum iacet. Ibi. n. extremam consumpsit aetatem. In Ennii poetæ statuae basi, cuius ex Liiuo modo meminimus, hæc fuerant carmina.

ASPICITE. O. CIVES. SENIS. ENNII. IMAGINIS. FORMAM

HEIC. VOSTRVM. PANXIT. MAXVMA. FACTA. PATRVM

NEMO. ME. LACRVMIS. DECORET. NEQ. FVNERA. FLETV

FAXIT. CVR? VOLITO. VIVVS. PER. ORA. VIRVM

Lemonia tribus inter portam Capenam, & uiam Latinā fuit, a pago Lemonio appellata, auc. Sex. Pom. Via demum Laurentina in Appiam incidebat, in eaque Terminalia festa Termino deo sacra fiebant.

De Vijs, Ostiensi, Portuensi, Aurelia, & Vitellia: & de Hortis Galbæ.

Cap. XXVIII.

A Bultima urbis porta citra Tiberim initiū habuit uia, quæ, quod Ostiā duceret, Ostiensis est dicta. In qua ad XII. Lapidem diuerticulo milliario VIII. in agro Solonio Pomonal fuisse scribit Sex. Pom. de quo agro meminit Cic. ad Att. Multa præterea dicuntur ab auctoribus fuisse extra hanc portam, quæ hac aetate sunt intra urbem, hoc est in planicie Testatij: de quorum nonnullis supra egimus. Cæterum in Ianiculo a porta, quam Naualem appellatam esse diximus, uia incipiens, Portuensis est dicta: quod ad Ostiensem portum mitteret. Ante Claudij uero tempora, qui hunc portum excitauit, incertū est quo nomine nuncuparetur. Via autem Aurelia a Tribunali Aurelio, uel a porta eiusdem nominis initium habuit, quæ tendebat per maritima Thusciam Pisas uersus: ab Aurelio uiro consulari strata, & de nomine nominata. Huius meminit Cic. in Cat. etiam Eutropius, his uerbis. Hetruria per Aureliam usque ad alpes maritimas ingentes agri sunt, hiq; fertiles, & syluosi sunt. In hac uia haud procul ab urbe, eodē auctore, fuere Horti Galbæ imp. ubi & ipse sepultus est. A porta tandem Fontinali initium capiebat uia, quæ in Triumphalem apud ædem S. Spiritus incidebat. Præter has, uia aliam Vitelliam nuncupatam, a Ianiculo ad mare usque perduxisse, Suet. auctor est.

F I N I S.

Q Vanquam alias in priori huius operis editione nonnullorum, qui de ea re scripsere, opinionem multis in locis non temere reprobavi, tamen ubi nulla alia auctoritas mihi suppetebat, ibi eorū sententiam nonnunquam sum secutus, existimans eos viros doctos fuisse, & ætatis beneficio multa, quæ me præterissent, observare facile potuisse. Verum cum postea diligentiori studio, ac cura in veterum scriptorū lectione diu, multumque uersatus animaduertissem illos in ijs, quibus minime crederem, sæpe hallucinatos, meque dum, plus quam debueram, illis tribuo, in aliquos errores induxisse, totum opus percurrere, atque emendare decreui. In qua quidem re cum Ludouicus Lucæna, & Horatius Nucleus Interamnas, uiri multi studij, & iudicij, bonarumque disciplinarum oppido quam periti, plurimū mihi contulissent: nouam hanc editionem in lucem emittere cōstitui: in qua prioris errata sustulimus, compluræque præterea memoratu digna addidimus, nihilque nisi certo auctore, uel saltem probabili cōiectura affirmauimus. Varias insuper pro temporum uarietate, nec non quorundam ædificiorum, ac simulacrorum insignium figuras, suis locis opportune insertas, apposimus. Quarum nonnullas in lucem editas, ab ijs præsertim qui architecti nomen sibi uendicant, non in gnorabam: tamen quia negligenter, & perperam ab eis factum id esse deprehendi, ad communem studiosorum omnium utilitatem pertinere existimaui, si eas emendate, graphicæque descriptas, huic operi insererem. Id quam accurate fecerimus, quamque hæc superiori nostræ editioni, aliorumque de hac re præstet scriptis, facile cognosces, si hæc cum illis conferre non grauaberis. Vale.

Errata corrigenda sic. Pagina secunda, uersu primo. Numitorem. pag. 8. uer. 19. principis. 11. 30. pedem. 16. 34. omnino esse. 17. 8. Naumachiam. 17. 4. 7. Praxiteles. 18. 5. extrabant. 20. 37. scutis. 21. 7. quæ. 23. 4. arcem. 25. 29. Capitolio. 30. 5. post iret, adde. Immortales. 31. 26. quam. 33. 27. arietes. 35. 17. Pessinunte. 35. 38. NUMERIANO. 41. 12. eique rei. 49. 37. dele. ait Suer. idemque etiam. 52. 6. maui. 53. 3. Georgij. 53. 6. PATRIAE. 65. 30. ἀλαξὶ ἰούκρῳ. 65. 38. Flaminium. 56. 39. Socordia. 67. 27. duceret. 69. 5. ne gent. 70. 9. meminit. 71. 14. collocatam. 73. 39. substantia. 75. 17. Castellarios. 76. 27. diligentius. 76. 41. appellationibus. 79. 10. aucupibus. 79. 17. si quidem. 79. 27. draconumque. 82. 46. uerba. 83. 29. CVRAVIT. 83. 42. Longinus. 85. 22. cadauera. 86. 20. VIRIATVM. 91. 32. urbemque planam descendamus. 92. 35. καλαυδίων, pro eo in marmore, καλαυδίων. & pag. 108. uer. 28. pro COSS. COS. simplici S fabrilis (ut puto) errore legitur. 93. 12. OPERIBVS. Hæc dictio fracto marmore imperfecta est. Quare nonnulli hunc titulum in lucem edentes, pro OPERIBVS, temere substituerunt VIRIBVS: cum à uero sensu eo uerbo nihil sit magis alienum. Nos autem ideo OPERIBVS legendum censuimus, quod ita in antiquo exemplari scriptum inuenimus: id quod maxime quadrat magnis ab ipso Traiano circa forum extructis ædificijs: de quibus ibidem multa diximus. 94. 20. dati ijs essent. 96. 13. Collatina. 96. 28. ductus. 98. 27. parieti. 98. 42. quam. 102. 34. sestertium. 108. 19. iudicium.

Motu proprio & cetera. Cum sicut dilectus filius noster Bartholomeus Marlianus nobis exponi fecit, ad comunem omnium studiosorum utilitatem per aliquot annos laborauerit in perquirendis aedificijs urbis Romae, librũque de ijs a se compositum alias ediderit, quem emendatum, & priore plura continentem cum eiusdem urbis, & quorundam insignum aedificiorum figuris, & imaginibus haecenus non impressis nunc imprimi facere intendat, dubitẽtq; ne huiusmodi liber cum dictis figuris postmodum ab alijs absque eius licentia imprimatur, quod in maximum suum prauiudicium tenderet. Nos propterea eius indemnitati consulere uolentes, Motu simili, & ex nostra certa scientia eidem Bartholomeo, ne dictus liber cum figuris imprimendus per decem annos a quoquam, sine ipsius licentia, imprimi, aut uendi, seu uenalis teneri possit, concedimus & indulgemus. Inhibendo omnibus, & singulis, impressoribus, Librarijs, Bibliopolis, Mercatoribus, & alijs personis ubicunq; de gentibus, cuiuscunq; status, gradus, & dignitatis existant, sub excommunicationis latae sententiae: In terris uero S. R. E. mediate uel immediate subiectis etiam centum duc. au. de ca. & ammissionis librorum poenis eidem Bartholomeo applican. toties quoties contrafactum fuerit ipso facto absq; aliqua declaratione incurren. ne dictum librum imprimendum, uel figuram aliquam uel aliquas sine libro, absq; eiusdem Bartholomei licentia durante decennio imprimere, uendere, seu uenalem habere uel proponere audeat. Mandantes uniuersis & singulis uenerabilibus fratribus nostris Archiepiscopis, Episcopis, eorumq; Vicarijs, & Vicelegatis sedis Apostolicae, & ipsius status. Gubernatoribus, ut quoties pro dicti Bartholomei parte fuerint requisiti, uel eorum aliquis fuerit requisitus, eidem Bartholomeo efficaciae defensionis praesidio assistentes, praemissa ad omnem dicti Bartholomei requisitionem contra inobedientes & rebelles per censuras ecclesiasticas, etiam saepius aggrauando, & alia iuris remedia, appellatione postposita, auctoritate apostolica exequantur. Inuocato etiam ad hoc (si opus fuerit) auxilio brachij secularis. Non obstantibus constitutionibus, & ordinationibus apostolicis, ceterisq; contrarijs quibuscunq;. Et insuper quia difficile esset admodum praesatum Motum proprium ad quaelibet loca deferri: Volumus & auctoritate apostolica decernimus ipsius transumptis uel exemplis, etiam in ipso libro impressis, plenam, & eandem prorsus fidem ubique, tam in iudicio quam extra, haberi, quae praesenti originali haberetur. Et quod praesentis Motus proprii sola signatura sufficiat, & ubiq; fidem faciat in iudicio, & extra, regula nostra in contrarium edita non obstante

Placet. A.

[Faint, mirrored text bleed-through from the reverse side of the page, appearing upside down and difficult to decipher.]

A.B.C.D.E.F.G.H.I.k.L.

Omnes sunt terniones, præter A.B. duerniones.

Roma in ædibus Valerij, dorici, & Aloisij fratris, Academia
Romana impressorum, Mense Setembris.

M. D. XLIII.

